

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

4 – 2025

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus: <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

Журнал «Політичне життя» №4, 2025 р. публікується за рішенням Вченої Ради Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Протокол № 3 від 31.10.2025 р.

Редакційна колегія:

Мацшишина І. В., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,

Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)

Краснопольська Т. М., к. політ. н., доцент, Національний університет «Одеська юридична академія»

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Стеблина Н. О., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Узун Ю. В., д. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Ягунов Д. В., д. політ. н., доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political Science and Administration in Bucharest (Romania)

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhD., Ph.D., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius University in Bratislava (Slovakia)

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації KB 22504-12404ПР від 27.01.2017

Ідентифікатор медіа R30-03165 зареєстровано рішенням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення №772 від 14.03.2024

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

<i>Чальцева О. М.</i> АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ТРАЄКТОРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	5
<i>Мацішина І. В.</i> ПАРАДИГМА ВИКЛЮЧЕННЯ З ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ	15
<i>Польовий М. А.</i> МЕДІА ЯК ДЗЕРКАЛО ТА ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	19
<i>Примуш М. В., Трофімова Г.</i> РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	25
<i>Окуньовська Ю. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	32
<i>Дубель М. В.</i> СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ БОСНІЇ	39
<i>Калашлінська М. В.</i> НОРМАЛІЗАЦІЯ ВИНЯТКУ: «СІРІ ЗОНИ» У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ПРАВ ЛЮДИНИ	46
<i>Красилюк В. Ф.</i> МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКИ.....	53
<i>Берегута В. В.</i> РІВНІ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	62
<i>Щередіна Т. О.</i> ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ НА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ	69

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Горай О. С.</i> КОАЛІЦІЙНІ УТВОРЕННЯ В ПОЛІТИЦІ: РОЛЬ, ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, ФУНКЦІЇ	74
<i>Куц Г. М., Пересипкіна І. В., Куц Ю. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЛЕГІТИМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	81
<i>Федчик Ю. Ю., Ярош Я. Б.</i> КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЧЕРЕЗ САЙТИ З ВИБОРЦЯМИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	88

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Голденштейн К. О.</i> МЕДІЙНІ Й КОМУНІКАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ СИМВОЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	95
<i>Корнієнко В. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ВИКЛИКУ ДО	

НОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ	102
--------------------------	-----

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Висоцький О. Ю.</i> КОНЦЕПТ ЛІДЕРСТВА США В ПУБЛІЧНІЙ ДИПЛОМАТІЇ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖО БАЙДЕНА.....	109
--	-----

<i>Вітман К. М., Капсамун О. Г.</i> ГІБРИДНА ВІЙНА В СТРАТЕГІЇ США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АДМІНІСТРАЦІЙ ТРАМПА І БАЙДЕНА ТА ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ.....	118
---	-----

<i>Наумкіна С. М, Кіняк А. О.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ АКТОРІВ	128
--	-----

<i>Сізокрилов М. В.</i> П'ЯТЕ ТА ШОСТЕ РОЗШИРЕННЯ ЄС: УРОКИ ДЛЯ КРАЇН АСОЦІЙОВАНОГО ТРІО.....	135
--	-----

<i>Білошицький В. І., Гунін В. Є.</i> ІНОЗЕМНІ СПЕЦСЛУЖБИ ПРО СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ	145
---	-----

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	152
--	-----

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.1

УДК 35.07:321.001

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-7619>

Чальцева О. М., Донецький національний університет імені Василя Стуса

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ ТРАЄКТОРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті здійснено теоретичний аналіз сучасного стану досліджень у сфері публічної політики в сучасних умовах невизначеності. Констатовано, що сучасна наука характеризується полідисциплінарністю та фокусується на питаннях ефективності, співуправління та мережевізації. У статті виявлені, обґрунтовані та систематизовані ключові теоретичні напрямки за якими розвивається сучасна наукова думка у сфері публічної політики. На підставі проаналізованих робіт з цієї проблематики, було виділено три наукових траєкторії. Перша пов'язана з класичним аналізом політичного процесу, зокрема деталізацією етапів встановлення порядку денного. Друга траєкторія охоплює теоретичний плюралізм, що включає моделі коаліцій прихильників, теорію переривчастості рівноваги, дискурсивні підходи та інституціоналізм. Окремо в цьому руслі розглянуто концепцію адаптивного врядування, що фокусується на еволюції інституцій для управління спільними благами та подоланні інституційних криз. Третя траєкторія ідентифікована як «коллаборативний напрям», який набув популярності в сучасних дослідженнях з публічної політики у зв'язку з розширенням включеності суспільства в процес співуправління. Критично важливим є перенесення фокусу на людську агентність, яка обґрунтовується тим, що політику творять актори через мислення, емоції та втілений досвід де ключовою є роль ідей як каталізаторів співпраці та їх «локального значення» в публічному просторі. У статті також окреслено новітні напрями досліджень, які ще носять фрагментований характер і не відносяться до якогось конкретного варіанту теоретичної траєкторії. Зокрема «феномен влади даних» та геополітичні зсуви, які пояснюють нову розстановку сил у світовій системі («азійське століття»). На підставі аналізу сучасних наукових праць було доведено, що дослідження переважно демонструють відхід від лінійних, механістичних моделей публічної політики. Натомість домінує бачення публічної політики як складного, динамічного процесу, в основі якого мають бути такі ідейні цінності як солідарність, довіра, взаємоповага, узгодженість.

Ключові слова: адаптивне врядування, держава, державна влада, інститути, політична система, політичний режим, публічна політика, публічні актори, моделі.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку науки у сфері публічної політики та політичного аналізу характеризується появою великої кількості полідисциплінарних досліджень. У фокусі науковців опиняються питання публічної сфери, проблем адаптації інститутів та ефективності управлінських функцій держави в умовах негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища, механізми включення суспільства в процес співуправління, мережевізація публічної політики та впровадження нових регуляторних інструментів для вирішення комплексних соціально-політичних проблем. Аналіз новітньої політологічної літератури дозволяє проаналізувати декілька ключових траєкторій, якими рухається сучасна теоретична думка щодо питань публічної політики.

Метою статті є визначення, систематизація сучасних теоретико-методологічних тенденцій і напрямків, які пояснюють трансформацію механізмів та інструментів публічної політики в умовах невизначеного та складного середовища та формують нові тренди у науковому дискурсі щодо питань публічного управління.

Ступінь наукової розробки проблеми. Перший масив досліджень продовжує класичну лінію

аналізу процесу вироблення політики проте з суттєвими уточненнями, які стосуються факторів впливу, зміни характеру взаємовідносин публічних акторів в процесі вироблення політичних рішень. Традиційні етапи політичного циклу дедалі частіше розглядаються не як лінійна послідовність, а як динамічна взаємодія акторів та інституцій (Г. Бруер і П. де Леон, Д. Андерсон, М. Гоуллетт, М. Рамеш, П. Кньопфель, Ф. Кук і В. Скоган, Т. Біркланд та ін.) [1].

Виклад основного матеріалу. Особливу вагу зберігає тема вивчення формулювання порядку денного та розробки політики [1]. Як зазначають дослідники М. Гоуллетт та І. Мукерджі [19], цей процес не є ціннісно-нейтральним, а передбачає переговори, аргументацію та здійснення влади. Політика, на їх переконання, визначається не лише економічною ефективністю, а й здатністю акторів (політиків, експертів, груп інтересів) легітимізувати свої пропозиції та дискредитувати альтернативи. Вибір, які саме приватні негаразди стають суспільними проблемами, є результатом стратегічного дискурсу та когнітивної маніпуляції. У цьому контексті влада проявляється у трьох вимірах: перший вимір - це пряме прийняття рішень (голосування, лобіювання); другий вимір (контроль порядку денного) – це здатність блокувати, або навпаки просувати певні питання потрапляння/не потрапляння на урядовий розгляд (це пов'язано з теорією прийняття рішень); третій вимір (ідеологічний) передбачає здатність формувати переваги акторів та суспільства, для того щоб певні проблеми навіть не виникали в суспільній свідомості як такі, що потребують державної інтервенції. Цей підхід не є абсолютно новим, він повертає політичну науку до класичної концепції «Трьох обличчя влади», яку сформулював британський соціолог та політичний теоретик Стівен Льюкс у своїй фундаментальній праці «Power: A Radical View» (1974) [30]. Виокремлені С. Льюксом виміри прояву влади набули вагомості для науки теоретичного обґрунтування. За його логікою, перший вимір: влада як прийняття рішень, відображає класичний поведінковий (біхевіоральний) підхід, де влада розглядається як здатність одного актора нав'язати свою волю іншому у відкритому конфлікті (теорія плюралізму (Р. Даль), теорія раціонального вибору). Аналіз фокусується на видимих процесах, а саме: голосуваннях у парламенті, лобіюванні та конкуренції груп інтересів. Методологічно це реалізується через аналіз конкретних рішень, де суб'єкт влади визначається за результатами відкритого політичного змагання. Другий вимір розглядає владу як контролера порядку денного (П. Бахрах, М. Баратц) і зміщує фокус на приховані механізми влади, які обмежують поле політичного вибору (теорія неолітизму, теорії встановлення порядку денного, зокрема модель «Множинних потоків» (Дж. Кінгдон) та концепція «переривчастої рівноваги» (Ф. Баумгартнер, Б. Джонс). Влада проявляється через «мобілізацію упередженості», тобто здатністю еліт або інститутів блокувати потрапляння певних питань до урядового розгляду. Тут ключовими стають механізми «воротаря» та інституційні бар'єри, що роблять певні соціальні проблеми «невидимими» для системи прийняття рішень. Третій вимір пояснює те, як влада формує смисли та ідеологічний вимір. С. Льюкс розглядав владу з точки зору її здатності формувати преференції громадян, запобігаючи навіть усвідомленню ними своїх справжніх інтересів («латентний конфлікт»). Розвинули цю ідею представники постструктуралізму, соціального конструктивізму, дискурс-аналізу (М. Фуко, П. Бурдьє, К. Баккі), які наголошували, що політика формується не через рішення чи заборони, а через конструювання знання та реальності. Влада оперує через дискурс і символічний капітал, визначаючи, що вважається «нормою» або «здоровим глуздом». У прикладних дослідженнях аналізується, як саме формулювання проблеми владою вже містить у собі запрограмоване рішення і виключає альтернативні шляхи розвитку [30].

Таким чином, інтеграція логіки С. Льюкса дозволяє структурувати поле публічної політики як багаторівневу систему, де аналіз рухається від видимих процедур розподілу ресурсів (1-й вимір) до інституційних фільтрів порядку денного (2-й вимір) і, зрештою, до глибинних дискурсивних практик, що формують суспільну свідомість (3-й вимір).

Окремий напрям у першій траєкторії належить дослідженням інструментів політики який залишається фундаментальним, оскільки саме інструменти є кінцевим проявом влади та матеріалізацією політичного рішення. Вибір інструментів політики не є простою технічною операцією, він має глибокі політичні, адміністративні та соціальні наслідки. Як зазначав М. Гоуллетт, концептуальні класифікації інструментів публічної політики, побудовані на ресурсах управління (інформаційних, примусових, фінансових та організаційних), забезпечують перехід від суто описового рівня аналізу до структурованого пояснення та прогнозування ефективності політики. Вибір конкретного інструменту (зокрема між субсидією, податком чи прямою заборонаю) відображає не лише філософію державного втручання, але й безпосередньо впливає на розподіл витрат і вигід, рівень легітимності та ймовірність спротиву з боку цільових груп, що в сукупності детермінує кінцеві

результати реалізації політики [18].

Один із представників інструментального підходу К. Гуд наголосив, що інструменти є не лише засобами досягнення цілей, а індикаторами стилю управління та адміністративної культури [16]. Дослідник Л. Саламон розвинув цей підхід у контексті «нового врядування» (new governance), де сучасна держава керує не прямо, а через мережу третіх сторін (бізнес, неурядові організації (НУО)), використовуючи специфічні інструменти (гранти, ваучери, позики) [42, 43]. Інструменталісти М. Гоуллетт, М. Рамеш, А. Перл є представниками сучасної школи політичного дизайну, яка комплексно представляє процес формування архітектури політики. Вони досліджують, як уряди свідомо конструюють політику, обираючи та комбінуючи різні інструменти на різних етапах політичного циклу в залежності від конкретної публічної проблеми [8].

Отже, вибір інструментів політики не є простою технічною операцією, він має глибокі політичні, адміністративні та соціальні наслідки. Цей напрям фокусується не на тому, чому ухвалюються рішення (інтереси сторін, політична боротьба), а на тому, як вони реалізуються (технологія врядування).

Таким чином, теоретичний аналіз інструментів політики є «умовним» мостом, що з'єднує нормативне (що має бути зроблено) та позитивне (що може бути зроблено і які будуть наслідки) дослідження, забезпечуючи емпіричну основу для оцінки доцільності та ефективності урядових цілей.

Водночас, формулювання політики неможливе без аналізу попереднього етапу - встановлення порядку денного. Вагомий внесок у систематизацію цієї проблематики зробив дослідник Ніколаас Захаріадіс з колегами, які у збірнику «Довідник зі встановлення порядку денного державної політики» звели воедино та детально охарактеризували всі основні теоретичні рамки, які пояснюють процес формування порядку денного, та комплексно проаналізували, як і чому приватні питання трансформуються в суспільні проблеми та стають пріоритетами уряду [9]. Н. Захаріадіс та інші провідні вчені розглядали цей процес крізь призму історичного розвитку політичної системи, теоретичних підходів (зокрема, модель «смітєвого баку» у теорії прийняття рішень, модель множинних потоків Дж. Кінгдона, модель переривчастої рівноваги та ін.) та впливів інституціоналізованих акторів (держав, груп інтересів, партій) на процеси прийняття рішень, а також інституційних механізмів на субнаціональному, національному і міжнародному рівнях. Особливо цінним є аналіз формування порядку денного в кризових ситуаціях, що демонструє зміну пріоритетів під тиском надзвичайних обставин (конфлікти, війни, економічні кризи) [9].

Отже, в межах першої траєкторії вивчення публічної політики (формування порядку денного та розробки політики) відбулася деконструкція уявлень про лінійність та технічну нейтральність процесів формування порядку денного. На сучасному етапі ці процеси розглядаються як такі, що детерміновані конфліктним середовищем, структурою елітарних відносин та публічним дискурсом. Ця зміна фокусу відображає концептуальний перехід політичної науки від парадигми раціонального вибору до застосування широкого спектру плюралістичних, інституціональних та комунікативних підходів.

Друга важлива траєкторія пов'язана з теоретичним осмисленням складних взаємодій інституціоналізованих і неінституціоналізованих акторів у публічній політиці та їх реакції на внутрішні і зовнішні виклики. У збірнику під редакцією Б. Гая Пітерса та Ф. Зіттунна [37] представлено широкий спектр моделей даної траєкторії: теорія коаліції з адвокації (advocacy coalition framework ((ACF)) (П. Сабатьє, К. Вейбл, Г. Дженкінс-Сміт) [41]; теорія переривчастої рівноваги (punctuated equilibrium theory (PET)) (Б. Джонс, Р. Ейслер) [24]; інституціональний підхід (Б. Гай Пітерс, Е. Арарал) [36,2]; дискурсивні підходи (Ф. Фішер, Ф. Зіттун) [6]; поведінкові моделі (П. Джон) [23] та ін.

У контексті цієї траєкторії відбувається також концептуалізація теорій адаптивного управління, що розвивається на стику інституційного підходу, який фокусується на еволюції формальних та неформальних інституцій для управління спільними активами (ресурсами) (Е. Остром) [32], теорії стійкості (К. С. Голлінг) [14], теорії панархії (Л. Г. Гандерсон, К.С. Голлінг) [11,15] екологічного менеджменту (К. Фолке, Ф. Беркес) [7], концепція планетарних меж (planetary boundaries) [9], адаптивного врядування (С. Гетфілд-Доддс, В. Герлаг, Т. Компас, А. Со) [8], соціального навчання (ментальні моделі управління) (К. Пал-Востл) [35], експериментальний менеджмент (Б. Мак Фаген, Д. Гюйтема) [9], цифровий уряд та кризовий менеджмент (М. Янссен, Х. ван дер Ворт) [8]. Головна ідея даного теоретичного напрямку полягає у створенні гнучких та стійких систем управління, здатних ефективно реагувати на невизначеність, зміни та несподіванки у складних системах. Адаптивне

управління пропонує основу для соціального навчання та колективного вибору, поєднуючи «соціальні» та «біофізичні» дисциплінарні перспективи. Воно забезпечує рамку для виявлення та усунення не лише ринкових, але й інституційних збоїв, що є критично важливим для вирішення складних екологічних та соціально-політичних проблем.

У практичному сенсі адаптивне врядування як нова парадигма публічного управління є прямою відповіддю на неспроможність традиційних «командно-контрольних» (command-and-control) моделей. Традиційне управління зазнає поразки, оскільки воно розроблене для простих, лінійних проблем, тоді як сучасні виклики (наприклад, управління екологією, зміна клімату, соціальні трансформації) є принципово іншими [8].

На відміну від традиційного, централізованого управління, адаптивний підхід передбачає наявність таких критичних елементів як:

- повторювані цикли навчання та дій, де управління розглядається як постійний процес експериментів, моніторингу, зворотного зв'язку та коригування. Це дозволяє вчитися на основі вже відомих наукових розробок, або безпосередньо з власного досвіду в умовах високої невизначеності;
- багаторівневе управління, яке передбачає відхід від суто ієрархічної моделі управління. Замість однієї центральної влади, рішення приймаються та реалізуються декількома незалежними, але взаємопов'язаними центрами влади (від локальних громад до національних урядів та міжнародних організацій). Це забезпечує гнучкість і локальну пристосованість акторів публічного процесу і системи в цілому;
- інклюзивність та спільне створення знань, що сприяє широкому залученню кола акторів (науковців, громадян, місцевих користувачів, політиків) до процесу прийняття рішень та обміну знаннями;
- гнучкі та адаптивні інститути та правила гри, де інститути мають бути здатні до еволюції та переконфігурації у відповідь на зміни навколишнього середовища чи соціальні умови.

Теорію адаптивного управління доповнює концепція організаційної амбідекстрії, яка оснований на узгоджені балансу між експлуатацією та дослідженням, що є критичною передумовою для інституційної стійкості та здатності публічних структур до стратегічного навчання та адаптації у складних та невизначених і швидкоплинних середовищах (автори).

Отже, автори другої траєкторії забезпечили як теоретичні основи, так і практичні моделі для впровадження адаптивного підходу в публічній політиці, перетворюючи її з жорсткої, централізованої системи на гнучку, поліцентричну та навчальну.

Третя траєкторія у дослідженні публічної політики пов'язана з переосмисленням ролі співпраці акторів публічної політики (collaboration) та людського фактору (agency). Цей напрям інтегрує аналіз мікро- та мезорівня дизайну політики з макроконцепціями врядування, підкреслюючи, що успіх залежить від внутрішньої узгодженості елементів і колективної діяльності акторів. Ключові теоретичні положення цього напрямку розкриті у працях таких дослідників, як: К. Анселл, Е. Гаш, К. Емерсон, Т. Набачі, С. Балог Г. Салліван [47], Ф. Тот [48], А. Лейпхарт [28] та ін.

Сучасний дискурс публічної політики характеризується відходом від ієрархічних моделей управління в бік мережевих та партнерських форм взаємодії. У цьому контексті напрям колаборативного врядування (collaborative governance) викристалізувався не як монолітна доктрина, а як комплекс взаємопов'язаних теоретичних рамок, що пояснюють механізми створення суспільної цінності через залучення різноманітних акторів.

Фундаментальну базу для розуміння цього феномену заклали К. Анселл та Е. Гаш, які у своїй інтегративній рамковій моделі визначали колаборативне врядування як формалізований, орієнтований на консенсус процес, ініційований державними органами. Дослідники наголошували, що успіх співпраці залежить від початкових умов (таких як баланс влади та історія попередніх відносин) та якості інституційного дизайну, який має забезпечувати прозорість та інклюзивність. Ключовим у їх підході є розгляд колаборації як циклічного процесу, де побудова довіри та досягнення проміжних результатів («маленьких перемог») посилюють прихильність сторін до спільного процесу.

Ще однією роботою у концепції колаборативного врядування є дослідження К. Емерсона, Т. Набачі та С. Балого, які запропонували концепцію режимів. Їх теорія виходить за рамки лише державних ініціатив, розглядаючи колаборацію як системний феномен, що охоплює різні сектори, в тому числі і недержавні. Автори вводять поняття «драйверів» (наприклад, невизначеність середовища або взаємозалежність ресурсів), які запускають динаміку колаборації. Ця модель дозволяє аналізувати спільне врядування як живий адаптивний процес, де принципова взаємодія та спільна мотивація

трансформують здатність до колективних дій [7].

У площині сучасного теоретичного дискурсу особливої уваги заслуговує практикологічний вимір співробітництва, ґрунтовно розроблений у працях К. Хаксхема та С. Вангена [8]. Він зміщує фокус дослідницького інтересу з декларативної цінності партнерства на аналіз конкретних управлінських практик, необхідних для подолання інерційних сил та мобілізації потенціалу взаємодії. У свою чергу, структурні аспекти організації такої взаємодії детально розроблені в теорії мережевого врядування К. Проувана та П. Кеніса, які довели, що ефективність колаборації корелює з обраною формою управління мережею [9]. Автори виокремлюють три базові моделі: самокеровані мережі, що спираються на колективне управління; мережі з провідною організацією, де лідерство централізоване (держава – центральний актор); та модель з адміністративною організацією, що створюється спеціально для координації. Вибір моделі залежить від рівня довіри між учасниками та кількості акторів. Доповнює цей спектр теорія колаборативного планування П. Хілі, яка розглядає публічну політику через призму комунікативної дії. Інтерпретація планування, згідно цієї теорії, перестає бути технічним процесом, а стає інструментом діалогу та побудови консенсусу, що дозволяє створювати спільні смисли та узгоджувати розбіжні інтереси в публічному просторі [12, 13].

Реконцептуалізацію ключового механізму сучасного врядування запропонувала дослідниця Г. Салліван, яка у своїй монографії «Співробітництво і державна політика: діяльність, яка присвячена у досягненні суспільної мети», переосмислює роль співпраці та людського фактору (агентності) у публічній політиці. На її переконання політика твориться акторами, а співпраця реалізується через мислення, емоції та втілений досвід людських істот. Вона визначає співпрацю як «більш-менш стабільну конфігурацію правил, ресурсів і відносин, що генеруються, обговорюються і відтворюються різноманітними, але взаємозалежними суб'єктами, яка дозволяє їм діяти разом для досягнення суспільних цілей» [47, с. 5]. Г. Салліван досліджує, чому співпраця, попри всі труднощі та невдачі, зберігає привабливість і продовжує досліджуватись. Відповідь криється в ключових умовах сучасного врядування: взаємозалежності, гібридності та різноманітності, а також у кризі віри в традиційні колективні дії. Це робить її аналіз актуальним в сенсі проблем державної політики сьогодення. Ключовими аспектами агентного підходу за її логікою є: співпраця як основа сучасного управління, фокус на агентності (в центрі аналізу людська складова), виклики сучасності (кризи, невизначеність).

Аналізуючи елементи співпраці, Г. Салліван виділяє різні «сфери» (політичну, матеріальну, культурну, просторову) та детально розглядає ідеї, правила, етику, досвід та емоції [47]. Особливо показовим є аналіз ідей, агентності та співпраці. Ідеї розглядаються не як абстракції, а як рушійна сила (катализатор) та конкретний ресурс. Вони надають «клей», спільну мову та когнітивну основу для спільної дії. Г. Салліван простежує нетривіальну траєкторію осмислення локального значення ідей, демонструючи інтригуючий зв'язок між ідеями та публічним простором. Ідея не просто «застосовується» згори, вона переінтерпретується та втілюється в місцевому контексті, набуваючи специфічного значення. Зрештою, сама співпраця постає як потужна організуюча ідея, що здатна як політизувати (кидаючи виклик ієрархіям), так і деполітизувати (перетворюючи спірні питання на технічні) процеси [47].

На мезорівні дизайну політики ідею внутрішньої синергії розвиває Ф.Тот, запроваджуючи концепцію «узгодженості політики» (policy consonance), запозичену з менеджеріального підходу. На його думку, успіх політики залежить від високого ступеня узгодженості між її п'ятьма основними компонентами, об'єднаними у «політичний пентаграм»: цілями, інструментами, структурою впровадження, отримувачами та комунікацією. Узгодженість вказує на синергію та високий ступінь взаємодоповнюваності елементів, які взаємно підсилюють один одного. Ф. Тот також підкреслює, що отримувачі політики не є пасивними суб'єктами. Для успіху політики необхідна їх активація, переконання та співпраця, що на пряму пов'язує його концепцію з акцентом Г. Салліван на агентності [9].

На макрорівні політичної системи (сегментована політична система) аналогічна логіка досягнення стабільності через внутрішню узгодженість простежується у концепції «Консоціативної демократії» А. Лейпхарта. Модель врядування, що забезпечує стабільність та виживання демократії через внутрішню узгоджену систему об'єднання еліт різних сегментів [27,28].

Таким чином, третя траєкторія досліджень публічної політики, демонструє концептуальну єдність на різних рівнях аналізу: від макростабільності держави до мікродизайну, поглибленого розумінням соціально-когнітивної агентності акторів. Підходи третьої траєкторії доводять те, що

ефективна публічна політика може реалізуватись за умов узгодженої синергії між базовими елементами системи.

Нарешті, сучасні дослідження активно освоюють нові проблемні поля, що визначатимуть майбутнє теорії публічної політики.

Наприклад, нові тенденції простежуються у праці О. Седерстром та А. Датти «Сила даних у дії», де досліджено, як інтенсивне використання даних змінює політику, владні відносини та повсякденне життя в сучасних містах, особливо на Глобальному Півдні. Автори демонструють, як міські суб'єкти (від держави до активістів) використовують дані як ресурс для розширення свого впливу, що перетворює «владу даних» (data power) на новий ключовий елемент політичного процесу [45].

Водночас відбувається переосмислення геополітичного контексту як зовнішнього визначального чинника, що впливає на системи, виступаючи в ролі дестабілізатора. У збірнику «Публічна політика в азієцькому столітті» С. Байс, Е. Пул і Г. Салліван проаналізували, як ключові інституції та практики управління трансформуються в умовах зростаючого азієцького впливу. Автори стверджують, що це має потенціал для зміни парадигми, еквівалентної неолібералізму кінця ХХ століття [39].

Таким чином, домінує розуміння публічної політики як складного, динамічного та полідисциплінарного процесу, який імпліцитно чи експліцитно інтегрує етичні та соціально-когнітивні засади. У цьому контексті успішна політика все частіше розглядається через призму ціннісних орієнтирів, що є критично важливими для її легітимізації та ефективного впровадження.

Саме ціннісний вимір дозволяє подолати розрив між суто технократичними рішеннями та реальними очікуваннями суспільства. Інтеграція етичних норм у політичний процес не лише підвищує рівень довіри громадян до державних інституцій, але й забезпечує стійкість системи управління перед викликами цифрової трансформації та геополітичної нестабільності. Отже, майбутнє публічної політики залежатиме від здатності поєднувати інноваційні інструменти з гуманістичними цілями розвитку.

Висновки. Таким чином, здійснений ретроспективний аналіз сучасних теоретичних тенденцій забезпечив методологічну основу для їх системної концептуалізації та дозволив здійснити умовну систематизацію провідних наукових траєкторій у сфері дослідження публічної політики.

Сучасна політична наука дедалі частіше повертається до класичної методологічної рамки, запропонованої британським соціологом Стівеном Льюксом у праці «Power: A Radical View» (1974). Його концепція «Трьох обличчя влади» дозволяє систематизувати розрізнені підходи до аналізу публічної політики, пов'язавши кожен вимір влади з конкретними теоретичними школами.

Проведений аналіз сучасних наукових праць у сфері публічної політики демонструє концептуальний зсув від лінійних та виключно механістичних моделей (заснованих на раціональності та послідовних стадіях) до холістичного бачення, проте не заперечуючи методологічний індивідуалізм. Поступово починає домінувати бачення політики як складного, динамічного та полідисциплінарного процесу, який розгортається на перетині декількох взаємодіючих підходів. Класичний аналіз політичного процесу (перша траєкторія), хоча й зберігає свою фундаментальність, проте суттєво уточнюється і включає нові аспекти етапізації прийняття рішень. Дослідження фокусуються на динаміці встановлення порядку денного та інструментах політики, підкреслюючи, що ці етапи є не лінійною послідовністю, а простором влади, аргументації та переговорів. Теоретичний плюралізм (друга траєкторія) пропонує різноманіття конкуруючих моделей (теорія коаліцій, переривчаста рівновага, дискурсивні підходи та ін.), які пояснюють складні взаємодії інституціоналізованих та неінституціоналізованих акторів. В цьому руслі ключове значення має концепція адаптивного управління, яка забезпечує рамку для подолання інституційних збоїв та колективного управління спільними благами. Колаборативний напрям (третья траєкторія) є найбільш потужною сучасною методологічною інновацією, яка поєднує в собі холістичну, індивідуалістичну позиції, концентруючи увагу на співпраці і агентності.

Нові дослідницькі напрями, зокрема, феномен «влади даних» та осмислення геополітичних зсувів на тлі «азієцького століття», які свідчать про те, що теоретичне поле публічної політики продовжить фрагментуватися та збагачуватися новими характерними ознаками. Це вимагатиме від дослідників не лише знання традиційних моделей, але й здатності інтегрувати соціологічні, антропологічні та технологічні перспективи для адекватного пояснення трансформацій механізмів врядування.

Бібліографічний список:

1. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика. Монографія. Вінниця: ФОП Барановська Т.П., 2017. 336 с.
2. Araral E. The Multiple Streams Framework, the Institutional Analysis and Development (IAD) Framework and the Policy Process: A Synthesis. *Regulation & Governance*, 2013. Vol. 7, No. 4. P. 453–478.
3. Dietz T., Ostrom E., Stern P. C. The struggle to govern the commons. *Science*, 2003. Vol. 302, No. 5652. P. 1907–1912.
4. Eissler R., Jones, B. D. Dynamic Duo of Policy Dynamics: The Legacy of Frank Baumgartner and Bryan Jones. *Y: Handbook of Public Policy Agenda Setting* / Edited by N. Zahariadis. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. P. 59–71.
5. Emerson K., Nabatchi, T., Balogh S. *An Integrative Framework for Collaborative Governance* // *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2012. Vol. 22, No. 1, pp. 1–29. DOI:10.1093/jopart/mur011. URL: <https://academic.oup.com/jpart/article/22/1/1/95>
6. Fischer F. *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. New York: Oxford University Press, 2009. 224 p.
7. Folke C., et al. Adaptive governance of social-ecological systems. *Annual Review of Environment and Resources*, 2005. Vol. 30. P. 431–473.
8. Getzfeld-Dodds, S., Gerlagh, W., Compas, T., & Yeo, A. *Adaptive Governance: Managing Complexity and Uncertainty in Social-Ecological Systems*. 2019. DOI / URL: <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00708-2>
9. Goodin R. E. Institutions and their design. *The theory of institutional design* / ed. by R. E. Goodin. Cambridge : Cambridge University Press, 1996. P. 1–53.
10. Goodin R. E. Political theory and public policy. *Political studies*. 1995. Vol. 43, No. 1. P. 1–16.
11. Gunderson L. H., Holling, C. S. (Eds.). *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*. Washington, D.C.: Island Press, 2002. 518 p.
12. Healey P. Collaborative Planning in Perspective. *Planning Theory*. 2003. Vol. 2, No. 2, pp. 101–123. DOI:10.1177/14730952030022002. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/14730952030022002>.
13. Healey P. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. London : Macmillan, 1997. ISBN 9780333495735.
14. Holling C. S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1973. Vol. 4, No. 1. P. 1–23.
15. Holling, C. S. Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1973. Vol. 4, No. 1. P. 1–23.
16. Hood C. C. The tools of government. London. Macmillan, 1983. 136 p.
17. Hood C. C., Margetts H. Z. The tools of government in the digital age. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 2007. 210 p.
18. Howlett M. *Designing Public Policy: Principles and Practice*. Abingdon: Routledge, 2019. 216 p.
19. Howlett M., Mukherjee I. Agenda-Setting and Policy Formulation. *Y: The Oxford Handbook of the Policy Process*. New York: Oxford University Press, 2017. P. 139–158.
20. Howlett M., Ramesh M., Perl A. *Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2009. 336 p.
21. Huxham, C. ,Vangen, S. *Managing to Collaborate: The Theory and Practice of Collaborative Advantage*. London: Routledge, 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/265598146_Building_and_using_the_theory_of_collaborative_advantage
22. Janssen M. van der Voort, H. *Adaptive governance / Towards a stable, accountable and responsive government*. *Government Information Quarterly*, 2016. DOI: 10.1016/j.giq.2016.02.003
23. John P. *Analyzing Public Policy*. 3rd ed. Abingdon: Routledge, 2020. 254 p.
24. Jones B. D., Baumgartner F. R. *The Politics of Attention: How Government Prioritizes Problems*. Chicago: University of Chicago Press, 2005. 336 p.
25. Jones M. D., McBeth M. K. A Narrative Policy Framework: Clarifying the Role of Stories in Policy Policy Analysis. *The Policy Studies Journal*, 2010. Vol. 38, No. 2. P. 329–353.
26. Kingdon J. W. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd ed. New York: HarperCollins College Publishers, 1995. 272 p.
27. Lijphart A. Consociational Democracy» *World Politics* (2011) DOI: <https://doi.org/10.2307/2009820>
28. Lijphart A. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven (CT) : Yale University Press, 1977. ISBN 9780300158182.
29. Lubell M. Governing Collaboratively: Institutional Arrangement and Policy Change. *American Journal of Political Science*, 2200. Vol. 44, No. 2. P. 326–342.
30. Lukes S. *Power: A Radical View*. London : Macmillan, 1974. 64 p.
31. McFadgen B. Huitema D. *Experimentation at the interface of science and policy: a multi-case analysis of how policy experiments influence political decision-makers* (2017)

32. Ostrom E. *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press, 2005. 343 p.
33. Pahl-Wostl C., Craps M., Dewulf A., Mostert E., Tabara D., Taillieu T. *Social learning and water resources management. Ecology and Society*, 2007. DOI: 10.5751/es-02037-120205
34. Pahl-Wostl C. *Conceptual Framework for Analysing Adaptive Capacity and Multi-Level Learning Processes in Resource Governance Regimes // Global Environmental Change*. 2009. Vol. 19, No. 3, pp. 354–365. DOI:10.1016/j.gloenvcha.2009.06.001. URL: https://www.researchgate.net/publication/222024258_A_Conceptual_Framework_for_Analysing_Adaptive_Capacity_and_Multi-Level_Learning_Processes_in_Resource_Governance_Regimes
35. Pahl-Wostl, K. *Social Learning in Adaptive Management: The Role of Mental Models in Governance*. 2009. DOI / URL: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2009.04.001>
36. Peters B. G. *Institutionalism in Political Science: Theory and Practice*. 3rd ed. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019. 288 p.
37. Peters B. G., Zittoun P. (Eds.). *Contemporary Approaches to Public Policy: A Guide to the Core Theories*. Palgrave Macmillan, 2021. 308 p.
38. Provan K. G. Kenis P. *Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness. Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. Vol. 18, No. 2, pp. 229–252. DOI:10.1093/jopart/mum015. URL: https://www.researchgate.net/publication/31025597_Modes_of_Network_Governance_Structure_Management_and_Effectiveness
39. Public Policy in the «Asian Century» / ed. by S. Bice, A. Poole, H. Sullivan. London : Palgrave Macmillan, 2017. 329 p. (The International Political Economy of New Regionalisms Series).
40. Rockström, J., et al. A safe operating space for humanity. *Nature*. 2009. Vol. 461, No. 7268. P. 472–475.
41. Sabatier P. A., Weible C. M. (Eds.). *Theories of the Policy Process*. 4th ed. Boulder, CO: Westview Press, 2018. 488 p.
42. Salamon L. M. The tools of government: A guide to the new governance. Oxford: Oxford University Press, 2002. 688 p.
43. Salamon L. M. The new governance and the tools of public action. *Fordham Urban Law Journal*. 2001. Vol. 28, No. 5. P. 1611–1674.
44. Schön D. A., Rein M. *Frame Reflection: Toward the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: Basic Books, 1994. 247 p.
45. Söderström, Ola.; Datta, Ayona (eds.). *Data Power in Action: Urban Data Politics in Times of Crisis*. Bristol: Bristol University Press, 2023. ISBN 978-1529233544. DOI: <https://doi.org/10.56687/9781529233551>
46. Steffen W., et al. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*. 2015. Vol. 347, No. 6223. Art. 1259855.
47. Sullivan H. *Collaboration and Public Policy: Agency in the Achievement of Public Purpose*. Cham: Palgrave Macmillan, 2022. 200 p.
48. Toth F. Why policies succeed or fail: the importance of «policy consonance». *International Review of Public Policy*. 2025. Vol. 7, No. 1. URL: <https://journals.openedition.org/irpp/4957>
49. Zahariadis N. Setting the agenda on agenda setting: definitions, concepts, and controversies. In *Handbook of Public Policy Agenda Setting* / Edited by Nikolaos Zahariadis. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016. P. 1–24.

References:

1. Chaltseva O.M. (2017). Publichna polityka: teoretychnyi vymir i suchasna praktyka. Monohrafiia. Vinnytsia: FOP Baranovska T.P., 336.
2. Araral E. (2013). The Multiple Streams Framework, the Institutional Analysis and Development (IAD) Framework and the Policy Process: A Synthesis. *Regulation & Governance*, 7 (4), 453–478.
3. Dietz T., Ostrom E., Stern P. C. (2003). The struggle to govern the commons. *Science*, 302 (5652), 1907–1912.
4. Eissler R., Jones, B. D. (2016). Dynamic Duo of Policy Dynamics: The Legacy of Frank Baumgartner and Bryan Jones. Y: *Handbook of Public Policy Agenda Setting* / Edited by N. Zahariadis. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 59–71.
5. Emerson K., Nabatchi, T., Balogh S. (2012). *An Integrative Framework for Collaborative Governance // Journal of Public Administration Research and Theory*, 22 (1), 1–29. DOI:10.1093/jopart/mur011. URL: <https://academic.oup.com/jpart/article/22/1/1/95>
6. Fischer F. (2009). *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. New York: Oxford University Press, 224.
7. Folke C., et al. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annual Review of Environment and Resources*, 30, 431–473.
8. Getzfeld-Dodds, S., Gerlagh, W., Compas, T., & Yeo, A. (2019). *Adaptive Governance: Managing Complexity and Uncertainty in Social-Ecological Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00708-2>
9. Goodin R. E. (1996). Institutions and their design. *The theory of institutional design* / ed. by R. E. Goodin. Cambridge : Cambridge University Press, 1–53.

10. Goodin R. E. (1995). Political theory and public policy. *Political studies*. 43 (1), 1–16.
11. Gunderson L. H., Holling, C. S. (Eds.). (2002). *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*. Washington, D.C.: Island Press, 518 p.
12. Healey P. (2003). Collaborative Planning in Perspective. *Planning Theory*. 2 (2), 101–123.
DOI:10.1177/14730952030022002. URL: <http://dx.doi.org/10.1177/14730952030022002>.
13. Healey P. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. London : Macmillan, 1997. ISBN 9780333495735.
14. Holling C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1), 1–23.
15. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4 (1), 1–23.
16. Hood C. C. (1983). The tools of government. London. Macmillan, 136.
17. Hood C. C., Margetts H. Z. (2007). The tools of government in the digital age. 2nd ed. London: Palgrave Macmillan, 210.
18. Howlett M. (2019). *Designing Public Policy: Principles and Practice*. Abingdon: Routledge, 216 .
19. Howlett M., Mukherjee I. (2017). Agenda-Setting and Policy Formulation. *Y: The Oxford Handbook of the Policy Process*. New York: Oxford University Press, 139–158.
20. Howlett M., Ramesh M., Perl A. (2009). Studying public policy: Policy cycles and policy subsystems. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 336.
21. Huxham, C. ,Vangen, S. (2005). *Managing to Collaborate: The Theory and Practice of Collaborative Advantage*. London: Routledge,
URL: https://www.researchgate.net/publication/265598146_Building_and_using_the_theory_of_collaborative_advantage
22. Janssen M. van der Voort, H. (2016). *Adaptive governance / Towards a stable, accountable and responsive government*. Government Information Quarterly, DOI: 10.1016/j.giq.2016.02.003
23. John P. (2020). *Analyzing Public Policy*. 3rd ed. Abingdon: Routledge, 254.
24. Jones B. D., Baumgartner F. R. (2005). *The Politics of Attention: How Government Prioritizes Problems*. Chicago: University of Chicago Press, 336.
25. Jones M. D., McBeth M. K. (2010). A Narrative Policy Framework: Clarifying the Role of Stories in Policy Analysis. *The Policy Studies Journal*, 38 (2), 329–353.
26. Kingdon J. W. (1995). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd ed. New York: HarperCollins College Publishers, 272.
27. Lijphart A. (2011). Consociational Democracy» *World Politics* . DOI: <https://doi.org/10.2307/2009820>
28. Lijphart A. (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven (CT) : Yale University Press. ISBN 9780300158182.
29. Lubell M. (2020). Governing Collaboratively: Institutional Arrangement and Policy Change. *American Journal of Political Science*, 44 (2), 326–342.
30. Lukes S. (1974). *Power: A Radical View*. London : Macmillan, 64.
31. McFadgen B. Huitema D. (2017). *Experimentation at the interface of science and policy: a multi-case analysis of how policy experiments influence political decision-makers* .
32. Ostrom E. (2005). *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press, 343.
33. Pahl-Wostl C., Craps M., Dewulf A., Mostert E., Tabara D., Taillieu T. (2007). *Social learning and water resources management. Ecology and Society*. DOI: 10.5751/es-02037-120205
34. Pahl-Wostl C. (2009). *Conceptual Framework for Analysing Adaptive Capacity and Multi-Level Learning Processes in Resource Governance Regimes // Global Environmental Change*, 19 (3), 354–365.
DOI:10.1016/j.gloenvcha.2009.06.001.
URL: https://www.researchgate.net/publication/222024258_A_Conceptual_Framework_for_Analysing_Adaptive_Capacity_and_Multi-Level_Learning_Processes_in_Resource_Governance_Regimes
35. Pal-Wostl, K. (2009). *Social Learning in Adaptive Management: The Role of Mental Models in Governance*. URL: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2009.04.001>
36. Peters B. G. (2019). *Institutionalism in Political Science: Theory and Practice*. 3rd ed. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 288.
37. Peters B. G., Zittoun P. (Eds.). (2021). *Contemporary Approaches to Public Policy: A Guide to the Core Theories*. Palgrave Macmillan, 308.
38. Provan K. G. Kenis P. (2008). *Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness. Journal of Public Administration Research and Theory.*, 18 (2), 229–252. DOI:10.1093/jopart/mum015.
URL: https://www.researchgate.net/publication/31025597_Modes_of_Network_Governance_Structure_Management_and_Effectiveness
39. Public Policy in the «Asian Century» / ed. by S. Bice, A. Poole, H. Sullivan (2017). London : Palgrave Macmillan, 329.
40. Rockström, J., et al. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461 (7268), 472–475.

41. Sabatier P. A., Weible C. M. (Eds.). (2018). *Theories of the Policy Process*. 4th ed. Boulder, CO: Westview Press, 488.
42. Salamon L. M. (2002). *The tools of government: A guide to the new governance*. Oxford: Oxford University Press, 688.
43. Salamon L. M. (2001). The new governance and the tools of public action. *Fordham Urban Law Journal*, 28 (5), 1611–1674.
44. Schön D. A., Rein M. (1994). *Frame Reflection: Toward the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: Basic Books, 247.
45. Söderström, Ola.; Datta, Ayona (eds.). (2023). *Data Power in Action: Urban Data Politics in Times of Crisis*. Bristol: Bristol University Press. ISBN 978-1529233544. DOI: <https://doi.org/10.56687/9781529233551>
46. Steffen W., et al. (2015). Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science*, 347 (6223). Art. 1259855.
47. Sullivan H. (2022). *Collaboration and Public Policy: Agency in the Achievement of Public Purpose*. Cham: Palgrave Macmillan, 200.
48. Toth F. (2025). Why policies succeed or fail: the importance of «policy consonance». *International Review of Public Policy*, 7 (1). URL: <https://journals.openedition.org/irpp/4957>
49. Zahariadis N. (2016). Setting the agenda on agenda setting: definitions, concepts, and controversies. In *Handbook of Public Policy Agenda Setting* / Edited by Nikolaos Zahariadis. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 1–24.

Chaltseva O. Analysis of current theoretical trajectories of public policy research.

The article provides a theoretical analysis of the current state of research in the field of public policy and management. It is noted that modern science is characterised by multidisciplinary and focuses on issues of efficiency, co-management and networking. The purpose of the article is to identify, justify and systematise the key theoretical directions along which modern scientific thought in the field of public policy is developing. Based on the analysed works on this issue, three scientific trajectories were identified. The first is related to the classical analysis of the political process, in particular the detailing of the stages of agenda setting. The second trajectory covers theoretical pluralism, which includes models of coalitions of supporters, the theory of intermittent equilibrium, discursive approaches, and institutionalism. Separately, this line of thought considers the concept of adaptive governance (E. Ostrom), which focuses on the evolution of institutions for managing common goods and overcoming institutional failures. The third trajectory is identified as the ‘collaborative direction,’ which has gained popularity in contemporary public policy research. It is critically important to shift the focus to human agency. Politics is created by actors through thinking, emotions, and embodied experience, where the key role is played by ideas as catalysts for cooperation and their “local significance” at the intersection with space. The article also outlines the latest research trends, which are still fragmented and do not relate to any specific trajectory. In particular, the “phenomenon of data power” and geopolitical shifts that explain the new balance of power in the world system (“Asian century”). Based on an analysis of contemporary scientific works, it has been proven that research predominantly demonstrates a departure from linear, mechanistic models of public policy. Instead, the dominant view of public policy is as a complex, dynamic process based on such ideological values as solidarity, trust, mutual respect, and coordination.

Keywords: adaptive governance, state, state power, institutions, political system, political regime, public policy, public actors, models.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.2

УДК 321.01:316.334.3(045)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>

Мацшина І. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПАРАДИГМА ВИКЛЮЧЕННЯ З ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

Аналіз питання «Чому ми підкорюємося?», який підняв у свій час французький гуманіст Ельєн де ла Боеті, пов'язаний з дослідженням публічного простору. Де через функцію Perezбірки реальності, про яку в свій час писав Бруно Латур, зроблена Perezбірка і публічного простору. У центрі уваги постає суб'єкт, який позбавлений видимості у просторі. Деконструкція політичного виключення проаналізована від міфологічного сюжету до феномену війни, яка запускає механіку біополітичних практик. Метою яких є і контроль над публічним простором. У статті концепт публічного простору розглянуто з позиції Х. Арендт, яка наділяє простір функцією видимості через комунікативну дію. Руйнування зв'язків та позбавлення статусу публічного утворює біологічні тіла, які за думкою Д. Агамбена знаходяться у вимірі оголеного життя. Ізоляція суб'єктів відбувається через позбавлення видимості, що у часи війн використовує окупаційна влада. Так суб'єкт втрачає не тільки онтологічну присутність, а стає ресурсом влади, яка екстраполює його у формат homo sacer. Стаття доводить, що публічний простір не є статичним фізичним станом; він зникає разом із припиненням діяльності. Ізоляція та примусове мовчання призводять до деконструкції спільного світу, перетворюючи його на «пустелю біологічних тіл». Автор резюмує, що режим, який заміщує плюральність однорідною масою «лояльних суб'єктів», перетворює публічну комунікацію на фасад. Це створює ілюзію безпеки, але фактично руйнує політичну природу людини, детермінуючи парадигму тотального виключення.

Ключові слова: війна, видимість, комунікативна дія, Мом, публічний простір, homo sacer.

У старогрецькій міфології є сюжет про Мома, який уособлює насмішку, сарказм та глузування. Через іронію він говорить правду. На стародавній грецькій Момус пишеться як «Μῶμος». Він є покровителем критичного розуму, але є занадто цинічним відтінком. Він критикував як людей, так і богів. Саме завдяки його втручанням та впливу на Зевса, було розпочато Троянську війну. Тому, що саме Мом дорікав Зевсу, що той не контролює людей на землі, які утворили хаос та розпусту. Його не стало, коли не зміг знайти недоліки у Афродіті і просто лопнув від злості та заздрощів. За іншою версією Зевс прогнав Мома з Олімпу, тому що той руйнував авторитети, і власний авторитет Зевса у тому числі. Мом знає де неправда, але натякає на це лише через іронію. Його не вбивають, а усувають від влади як небажаного критика.

Проте, з часом, Мом постає як певний пророк недоліків влади, який відкрито виступав проти священного. Спартанський законодавець Лікурґ поставив йому пам'ятник, як символ того, що влада завжди знаходиться поряд з критикою і має це прийняти. А у 1561 р. була написана картина Маартена ван Гемскерка під назвою «Момус критикує творіння богів», де у центрі знаходиться Мом, навколо якого стоять Зевс, Афінна, Посейдон, Афродіта. Сам Мом викриває їх недоліки як певна алегорія на небезпечну правду.

Міфологічний образ Мома та його «виключення» з Олімпу є прикладом усунення з публічного простору за вимогу до богів бути чесними. Щоб вберегти свою сакральність, Зевс позбавляється критики. З часом, пам'ятник Мому, що був поставлений Лікурґом, постає як контраргумент до міфічного сюжету. Де влада демонструє визнання критики як частину своєї структури.

У своїй роботі «Розмова про добровільне рабство» («Discours de la servitude volontaire») французький гуманіст Ельєн де ла Боеті згадує Мома у контексті формату критики влади. На його думку влада тримається на добровільній покорі підданих, а сама тиранія є наслідком конформізму. Боеті пише: «Момус насправді не жартував, коли він знайшов помилку в людині, викуваній Вулканом, у тому, що в неї не було маленького вікна на серці, щоб там було видно її думки...» [6, с.11]. Ще у XVI ст. Ельєн де ла Боеті висунув питання «Чому ми підкорюємося?», зміщуючи акцент з влади яка

підкорює на людину, яка добровільно підкорюється. «Якщо ми побачимо не сотню, не тисячу людей, а сотню країн, тисячу міст, мільйон людей які будуть не нападати на того, хто ставиться до них усіх, як до багатьох кріпаків і рабів, як ми це кваліфікуємо? Це боягузтво?» [6, с.4]. Заглиблюючись у природу влади ла Боеті розглядає сервітут, як умову, за якої люди добровільно підкорюються, навіть коли мають право на свободу. Маючи право на землю людина виробляє звичку не піддавати сумніву тиранію та наділяє її правом керувати своїм життям. Така добровільна рабська природа викреслює сумніви відносно влади та наділяє її сакральними властивостями. «Причиною добровільної роботи є звичка. Так буває з найсміливішими кінями, які спочатку кусають їх гальмо, а потім грають з ним, хто, раніше махаючи під сідлом, підставляє тепер себе під зброю і, дуже горді, заправляються під панцир», - пише ла Боеті [6, с.8]. Так суб'єктивна згода стає самовільним підкоренням.

Історія про Мома дозволяє побудувати логіку цього дослідження щодо поняття влади, яка здійснює свій механізм контролю через функцію «виключення» суб'єкта з публічного простору. Як боги колись вигнали Мома з Олімпа, біополітика витісняє суб'єкта, перетворюючи його на мовчазну присутність у публічному. Питання, яке виніс Ельєн де ла Боеті «Чому ми підкорюємось?» висунуто і як проблемне питання цієї статті.

Пошук відповідей про причини свідомого підкорення, відбуваються у дослідженнях Д. Агамбена, М. Фуко, Х. Арндт. Незважаючи на те, що ці дослідники мають різний часовий та географічний проміжок своїх наукових пошуків, концепції та візії проблематики є актуальними для сучасного стану. Особливо у контексті війни проти України, яка змушена протистояти російській армії, що нав'язує українським громадянам на окупованих територіях статус «*homo sacer*» (Д. Агамбен). Умови життя під обстрілами, встановлення фільтраційних таборів, обмеження пересування позбавляє людей юридичного захисту та права на життя, перетворюючи його на біологічне тіло знецінення (М.Фуко). Свідоме заперечення суб'єкта у публічному полі призводить до його вимушеного мовчання як форма виключення акторів публічного поля (Х. Арндт).

Поняття «публічний простір» взято з позиції видимості суб'єкта, який здійснює свій колективний акт під час спільної дії як публічне. У порівнянні з поняттями «публічне поле» та «публічна сфера» мова йде про видиме існування суб'єкта через акт. На думку Х. Арндт, це може бути як дія, так і мовлення людини. У роботі «Стан людини» («*The Human Condition*») Арндт наголошує, що простір не може бути просто фізичним станом та умовою, де знаходиться людина. «Простір видимості виникає скрізь, де люди перебувають разом у способі мови та дії, і тому передує всьому формальному конституюванню публічної сфери та різним формам правління, тобто різним формам, у яких може бути організована публічна сфера. Його особливість полягає в тому, що, на відміну від просторів, які є творінням наших рук, він не переживає реальність руху, який його призвів до існування, але зникає не лише з розсіюванням людей – як у випадку великих катастроф, коли руйнується політичний організм народу, – але й зі зникненням або припиненням самої діяльності» [2, с.199]. Все, що є публічним стає помітним, оскільки його бачать та чують, тому простір видимості (*par excellence*) є публічним простором. Він з'являється, змінюється та зникає через присутність, де атоми його утворюють через взаємодію. «Жити разом у світі означає, по суті, що світ речей знаходиться між тими, хто має його спільним, як стіл розташований між тими, хто сидить навколо нього; світ, як і все, що знаходиться посередині, одночасно пов'язує та розділяє людей» [2, с.52]. Таким чином, якщо публічний простір є простором видимості, то виключення людини з нього (як атома) переводить її в інший онтологічний статус. В який спосіб це відбувається, пише Джорджо Агамбен, який аналізує не стільки сам публічний простір, скільки статус «виключеної» людини з публічності.

Італійський філософ Д. Агамбен аналізує суверенну владу через феномен «*homo sacer*», людини, яка знаходиться у політичному просторі, але яка не має законних прав на захист свого життя. Знецінення її життя полягає у тому, що її можна вбити без юридичних наслідків і ніколи відповідальності за такий злочин не буде. У межах сакральності, вона не володіє правом навіть бути жертвою під час релігійних ритуалів, що перетворює її життя на безправне існування. Така парадигма виключення з публічного простору стосується не лише часів Римської імперії, але є категорією сучасності, де етичні питання знаходяться за межами самої людини. Внутрішня цінність, навколо якої утворюються колективні спільноти, перетворюється на просту механіку виживання. Якщо ла Боеті причину лояльного ставлення до влади бачить у сервітуті як добровільній лояльності до тиранії, то Д. Агамбен рабську природу вбачає через «оголене життя» (*bare life*). Відмінність у тому, що оголене життя є наслідком політичної форми обмеження свободи, а сама людина стає ресурсом влади. Без можливості заперечити свій стан, оскільки її потреба стосується у біологічному виживанні.

У своїй праці «Homo sacer: суверенна влада та голе життя» Д. Агамбен піднімає питання державних практик та архаїчних принципів управління, що допомагає побачити ретроспективу переходу від добровільного прийняття влади до її невидимої форми через контроль над простором, в якому знаходиться людина. Маргіналізований стан життя, що знаходиться на перетині політичних правил та біологічного існування, запускається біополітичним механізмом контролю через включення та виключення людини з політичної спільноти.

У своїй роботі Д. Агамбен посилається на римського граматака II ст. н.е. Помпея Феста, який дає скорочене визначення поняттю homo sacer. «Священна людина – це та, яку народ засудив за злочин. Цю людину не дозволено приносити в жертву, проте той, хто вб'є її, не буде засуджений за вбивство; власне, у першому трибунському законі зазначено, що "якщо хтось вб'є того, хто є священним згідно з плебісцитом, це не буде вважатися вбивством". Ось чому погану або нечисту людину прийнято називати священною» [1, с.71]. Суверен, на думку Агамбена, як і homo sacer, є симетричними постатями, які утворюють один одного. Вони не можуть існувати окремо, оскільки через заперечення іншого можуть отримувати власний статус. Проте, homo sacer має подвійне заперечення як виключення: через релігію та через політичне існування. «Топологічна структура, що вимальовується цим подвійним винятком, полягає у подвійному виключенні та подвійному захопленні, що являє собою більше, ніж просто аналогію зі структурою суверенного винятку... Так само, як закон у суверенному винятку застосовується до виняткового випадку, більше не застосовуючись і відмовляючись від нього, так і homo sacer належить Богу у формі нежертвопринесення та включений до спільноти у формі можливості бути вбитим» [1, с.82].

Війна перетворює простір видимості на зону виключення суб'єкта через блокування комунікативної дії як акту та перетворення її на інструмент біологічного існування. Мішель Фуко у своїй роботі «Історія сексуальності» розширює розуміння політичних структур, вводячи сферу біосу. «Bios» як тонка концепція життя, «ідентифікується як форма або спосіб життя, що властиве індивіду або групі», - пише Д. Агамбен [1, с.1]. На думку Фуко, така форма життя утворює людину не як політичну істоту, а як біологічне тіло, яке контролюється політичними механізмами. Тому влада відтворює себе не як репресивна сила, що знаходиться у полі видимості, а як продуктивна машина, ресурс якої тіла людей. Якщо у Агамбена це статус безправної людини, то у Фуко це ресурс влади.

Тотальна деконструкція суб'єкта на біос в умовах війни набуває непередбачуваного масштабу. Через знищення публічних місць, де раніше відбувалося навчання, відпочинок, де люди закохувалися, мріяли та спілкувалися, матеріальна субстанція видимості позбавляє суб'єкта сенсу, утворюючи лише умови виживання. Найбільше така парадигма виключення стає зрозумілою на окупованих територіях. Блокування доступу до публічності та позбавлення комунікативної дії через позбавлення мови, «голе життя» за Агамбеном балансує з ризиком бути позбавленим і самого життя. Окупаційний режим не тільки блокує появу у своєму публічному просторі будь-кого, він намагається стерти саму можливість бути видимим у цьому просторі Іншого. Фільтрація появи встановлюється через лояльність, що за Ельєн де ла Боеті може відбуватися лише за рахунок «добровільного рабства». В умовах війни це масштабується та утворює певну ілюзію безпеки. Тому питання «Чому ми підкорюємося?» може мати відповідь у бажанні бути видимим в умовах контролю. А той, хто намагається вийти з під контролю, може бути позбавлений фізичної присутності у просторі. Іншими словами, стає «невидимим», пам'ять про якого зтирається, а його вбивство не визнається злочином.

У розумінні Х. Арентс людина перестає бути атомом публічності, оскільки вона стає ресурсом влади в умовах війни. Тому простір не може бути статичним, він рухливий та здатний до змін. Комунікативні акти змінюють його через виключення та включення суб'єктів дії. В умовах контролю та тиску суб'єкти дії або виключаються з простору, або самоусуваються через власний вибір бути невидимими. Як пише Вуароль, ізоляція та мовчання руйнують спільний простір, що може стати його деконструкцією. Якщо простір – це присутність інших, то їх ізоляція може стати фактором руйнування спільного світу. Війна та окупація обмежує комунікацію та блокує спільні дії, що перетворює простір на пустелю біологічних тіл. Так зміна публічного простору в умовах війни набуває тотального характеру через блокування бути видимим у ньому. Позбавлення цієї можливості утворює не тільки новий простір з включенням нових лояльних видимих суб'єктів до влади, але й одночасно утворює «оголене життя» для виключених з простору суб'єктів. Проте, така парадигма виключення через видимість може бути помилкою політичною влади, яка утворює такий режим. Коли у публічному полі залишаються ті, хто отримав право бути видимими у ньому, комунікативна дія перетворюється на фасад. Оскільки мовчання домінує над бажанням бути почутим. Простір перестає

бути спільним, тому що позбавлений множинності (плюральності) страх утворює спільноту «добровільного рабства», що стає однородною тимчасовою масою ресурсу влади.

Бібліографічний список:

1. Agamben G. Homo sacer: sovereign power and bare life. Stanford, California : Stanford University Press, 1998. 199 p. URL: https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio_agamben-homo_sacer_sovereign_power_and_bare_life__stanford_university_press1998.pdf.
2. Arendt H. The human condition. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 301 p. URL: https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt_Hannah_The_Human_Condition_2nd_1998.pdf.
3. Butler J. Frames of war: When is life grievable? London : Verso Books, 2009. 192 p.
4. Foucault M. The history of sexuality. Vol. 1: The will to knowledge. London : Penguin UK, 2019. 168 p. URL: https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_1_An_Introduction.pdf.
5. Hess B. S. Refugees as homo sacer: A life without rights in the state of exception. The European refugee crisis through the theoretical lens of Giorgio Agamben : Master's thesis. Copenhagen : Copenhagen Business School, 2017. URL: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684_Berit_Svorkdal_Hess_Master_Thesis.pdf.
6. La Boétie É. de. Discours de la servitude volontaire. URL: <https://www.singulier.eu/textes/reference/texte/pdf/servitude.pdf>.
7. Voiron O. Les luttes pour la visibilité. Esquisse d'une problématique. *Réseaux*. 2005. Vol. 129-130, no. 1-2. P. 89–121.

References:

1. Agamben G. (1998). Homo sacer: sovereign power and bare life. Stanford, California : Stanford University Press, 199 . URL: https://construcciondeidentidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/11/giorgio_agamben-homo_sacer_sovereign_power_and_bare_life__stanford_university_press1998.pdf.
2. Arendt H. (1998). The human condition. 2nd ed. Chicago : University of Chicago Press, 301. URL: https://monoskop.org/images/e/e2/Arendt_Hannah_The_Human_Condition_2nd_1998.pdf.
3. Butler J. (2009). Frames of war: When is life grievable? London : Verso Books, 192.
4. Foucault M. (2019). The history of sexuality. Vol. 1: The will to knowledge. London : Penguin UK, 168. URL: https://monoskop.org/images/4/40/Foucault_Michel_The_History_of_Sexuality_1_An_Introduction.pdf.
5. Hess B. S. (2017). Refugees as homo sacer: A life without rights in the state of exception. The European refugee crisis through the theoretical lens of Giorgio Agamben : Master's thesis. Copenhagen : Copenhagen Business School. URL: https://research-api.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/60749518/235684_Berit_Svorkdal_Hess_Master_Thesis.pdf.
6. La Boétie É. de. Discours de la servitude volontaire. URL: <https://www.singulier.eu/textes/reference/texte/pdf/servitude.pdf>.
7. Voiron O. (2005). Les luttes pour la visibilité. Esquisse d'une problématique. *Réseaux*. Vol. 129-130, no. 1-2. P. 89–121.

Matsyshyna I. The paradigm of exclusion from public space

The analysis of the question "Why do we obey?", once raised by the French humanist Étienne de La Boétie, is intrinsically linked to the study of public space. Within this context, the public space has undergone a "reassembly" through the function of reassembling reality, as articulated by Bruno Latour. The focus is on the subject deprived of visibility within this space. The deconstruction of political exclusion is analyzed ranging from mythological plots to the phenomenon of war, which triggers the mechanics of biopolitical practices. The objective of these practices includes the control over public space. In this article, the concept of public space is examined from the perspective of Hannah Arendt, who endows space with the function of visibility through communicative action. The destruction of bonds and the deprivation of public status result in the formation of biological bodies which, according to Giorgio Agamben, exist in the dimension of "bare life". The isolation of subjects occurs through the deprivation of visibility, a tactic employed by occupying authorities during times of war. Consequently, the subject loses not only their ontological presence but becomes a resource for power, which extrapolates them into the format of homo sacer. The article demonstrates that public space is not a static physical state; it vanishes along with the cessation of activity. Isolation and forced silence lead to the deconstruction of the shared world, transforming it into a "desert of biological bodies". The author concludes that a regime that replaces plurality with a homogeneous mass of "loyal subjects" turns public communication into a facade. This creates an illusion of security but effectively destroys the political nature of the human being, determining a paradigm of total exclusion.

Keywords: war, visibility, communicative action, Momus, public space, homo sacer.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.3

УДК 32:316.77:355.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7283-3528>

Польовий М. А., Comenius University, м. Братислава

МЕДІА ЯК ДЗЕРКАЛО ТА ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Стаття присвячена комплексному, інтердисциплінарному аналізу трансформації легітимності політичної влади в Україні в умовах правового режиму воєнного стану (2022–2025 рр.). Автор розглядає медіа-простір не як дзеркало політичних процесів, а як єдину доступну арену для їхнього існування в умовах тимчасового обмеження конституційних механізмів прямої демократії (виборів, референдумів, мирних зібрань). У дослідженні використано теоретичний інструментарій медіа-філософії (Ж. Бодрійяр), соціології влади (М. Кастельс) та теорії комунікації (Е. Ноель-Нойман). Ключова гіпотеза роботи полягає в тому, що в умовах війни відбулася підміна інституційної легітимності "легітимністю екранною" (screen legitimacy). Влада існує для громадянина настільки, наскільки вона здатна генерувати переконливий медійний образ компетентності та контролю. Стаття детально аналізує дуалістичну структуру українського інформаційного поля, що склалася під час війни. З одного боку — це централізований державний нарратив, реалізований через телемарафон "Єдині новини". Автор простежує еволюцію цього інструменту від функції "терапевтичної легітимності" та стабілізації суспільства у 2022 році до ефекту "теплої ванни" та відриву від реальності у 2024 році. З іншого боку — це нерегульована, анархічна екосистема Telegram-каналів, яка перебрала на себе функції "тіньового парламенту" та головного майданчика для політичної критики. Особливу увагу приділено механізмам делегітимації влади через нові медіа. На прикладі кейсів "буцифікації" (відеофіксації примусової мобілізації) та корупційних скандалів демонструється, як горизонтальні мережі здатні руйнувати монополію держави на істину та право на примус. Доводиться, що існування двох паралельних медійних реальностей ("телевізійної" та "цифрової") створює "шизофренічну легітимність", яка загрожує національній безпеці та стійкості політичної системи перед обличчям гібридних загроз з боку РФ.

Ключові слова: воєнний стан, медіатизація політики, легітимність, публічна влада, телемарафон "Єдині новини", Telegram, симулякр.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року стало не лише актом фізичної агресії, але й точкою біфуркації для політичної системи України. Введення воєнного стану (Указ Президента № 64/2022) призвело до необхідного, але ризикованого "замороження" традиційних інститутів представницької демократії. Вибори Президента та Верховної Ради відкладені на невизначений термін, діяльність політичних партій обмежена імперативами національної безпеки, а право на мирні зібрання тимчасово призупинено [9]. У цьому інституційному вакуумі виник унікальний феномен, який ми можемо визначити як "Медіакратія воєнного часу".

Коли фізична публічна сфера – площа, виборча дільниця, парламентська трибуна – стає недоступною або небезпечною, політичне життя повністю мігрує у віртуальний простір. Медіа перестають бути просто посередником, "медіатором", між владою та суспільством; вони стають самим середовищем існування влади. Легітимність — ключовий ресурс будь-якого режиму — трансформується з юридично-правової категорії, тобто легальності процедур, у комунікативно-перформативну. Влада існує доти, доки вона здатна генерувати переконливий "екранний образ" контролю, єдності та неминучої перемоги.

Ця стаття пропонує погляд на легітимність української влади крізь призму сучасних медіа-теорій. Ми ставимо за мету дослідити, як функціонує дуалістична медіа-система України, що складається з жорстко контрольованого державного ефіру (Телемарафон) та анархічної екосистеми соціальних мереж (Telegram). Ключове питання: чи здатна "медійна легітимність", побудована на емоціях та символах, замінити повноцінну демократичну легітимність у тривалій війні на виснаження?

© Польовий М. А., 2025

Стаття підготовлена за підтримки гранту European Union NextGenerationEU 09I03 03-V01-00149 та проекту APVV-23-0560, фінансованому Slovak Research and Development Support Agency

1. Теоретичний фреймворк аналізу: від комунікативної влади до симулякрів війни

Для аналізу медіа-ландшафту воюючої України ми пропонуємо синтезувати кілька теоретичних підходів, які пояснюють природу влади в інформаційну епоху – концепцію комунікативної влади М.Кастельса, теорію симулякру Ж. Бодрійяра, концепт розпорошеної війни Е. Хоскінса та спіраль мовчання Е. Ноель-Нойман.

Іспанський соціолог Мануель Кастельс у своїй фундаментальній праці "Communication Power" стверджує, що в мережевому суспільстві влада — це передусім здатність конструювати смисли [2]. Він виділяє поняття "programmers" — тих, хто задають цілі мережі (в нашому випадку це держава), та "switchers" — тих, хто з'єднує різні мережі, тобто медіа-менеджерів. В умовах війни українська влада спробувала монополізувати роль "програміста", запустивши єдиний нарратив "Єдності" через телемарафон. Метою цієї стратегії є створення фрейму, в якому будь-яка критика влади інтерпретується не як опозиційна діяльність, а як "робота на ворога". Це дозволяє підтримувати високий рівень легітимності навіть за відсутності реальних успіхів на фронті, але лише доти, доки цей фрейм не вступає у конфлікт з індивідуальним досвідом громадян.

Провокативна теза Жана Бодрійяра про війну в Затоці, яка "не відбулася", набуває нового, тривожного звучання в контексті України [1]. Бодрійяр не заперечував факт фізичних бойових дій, але наголошував, що для західного медіа-споживача війна перетворилася на "стерильну телевізійну картинку", позбавлену запаху крові та бруду. Телемарафон "Єдині новини" свідомо конструює подібний симулякр. Війна в ефірі — це війна героїчна, технологічна (відео з дронів), війна, де "наші" завжди перемагають або здійснюють "тактичні маневри". Це створює "гіперреальність", яка є більш комфортною для споживання, ніж травматична реальність окопів. Така "санітація" війни є необхідною для збереження психічного здоров'я нації в короткостроковій перспективі, але в довгостроковій вона підриває довіру. Коли глядач стикається з реальністю (мобілізація, похорон сусіда), симулякр руйнується, і разом з ним руйнується довіра до його творця — держави.

В свою чергу Ендрю Хоскінс (Andrew Hoskins) запровадив поняття розпорошеної війни ("diffused war") [3]. на його думку, що цілком збігається з реальністю, сучасна війна відбувається в свідомості суспільства не лінійно, а фрагментарно, дістаючись людей через мільйони смартфонів. В цих умовах держава втрачає монополію на візуалізацію війни. Якщо під час Другої світової війни громадяни бачили війну очима воєнних кореспондентів через їх тексти, цензуровані державою, то зараз кожен солдат з GoPro і кожен волонтер з Instagram є незалежним медіа. Це створює конфлікт легітимності, де стикаються вертикальна медіа легітимність, що представлена офіційними зведеннями Генштабу і Президента, що транслюються зверху вниз, та горизонтальна легітимність, що формується «відео з "нуля"», проханнями про збори, стрімами військових, що йдуть знизу вгору. Коли ці два потоки суперечать один одному (наприклад, Президент каже про забезпечення, а солдат просить форму), виникає дискурсивний розлом, що становить головну медіа загрозу легітимності – влада більше не може контролювати "режим істини", вона може лише намагатися конкурувати за увагу в медіа хаосі.

Класична теорія Елізабет Ноель-Нойман про "спіраль мовчання" стверджує, що люди схильні приховувати свої погляди, якщо вважають, що вони в меншості [4]. В Україні 2022 року ця спіраль працювала на користь влади: патріотичний підйом маргіналізував будь-яку критику як девіантну поведінку. Однак в епоху алгоритмічних соцмереж (TikTok, Telegram) виникає зворотний ефект "ехо-камер". Критично налаштовані громадяни знаходять один одного в закритих групах, де формується "спіраль критики". Алгоритми, які заохочують емоційний контент, починають просувати "зраду" так само ефективно, як раніше просували "перемогу". Це означає, що механізм соціального тиску, який раніше цементував легітимність, починає працювати проти неї.

2. Офіційний медіа дискурс як фабрика консенсусу

Історія українських медіа до 2022 року — це історія "олігархічного плюралізму". Великі фінансово-промислові групи володіли основними телеканалами, створюючи конкурентне поле. Війна поклатала цьому край. Впровадження телемарафону "Єдині новини" стало безпрецедентним актом централізації інформаційного простору [9]. Можна умовно виділити кілька етапів в розвитку офіційного медіа дискурсу у формуванні легітимності влади.

2.1. Етап консолідації (2022): Терапевтична легітимність

У перші місяці вторгнення марафон виконував життєво необхідну функцію психологічної стабілізації. В умовах паніки та невизначеності суспільство потребувало не "плюралізму думок", а єдиного, впевненого голосу Держави і воно отримало його. Єдиний телемарафон приніс владі та успішно транслював у суспільство:

- Монополію на верифікацію інформації: Легітимність марафону базувалася на ексклюзивному праві говорити від імені влади. Ведучі в ефірі стали голосом держави, а гості (міністри, речники ЗСУ) — носіями істини.

- Наратив "Ми перемагаємо": Ефірна сітка була побудована на демонстрації успіхів ("Байрактари", "Привид Києва") та героїзмі захисників. Це сформувало ефект "єднання навколо прапора". Рейтинг довіри до телемарафону у травні 2022 року сягав феноменальних 69% [6]. Цей період можна назвати "медовим місяцем" влади та суспільства.

Отже, телемарафон працював як інструмент терапевтичної легітимності: він заспокоював, давав надію і, як наслідок, забезпечував беззастережну підтримку дій Президента та Уряду.

Водночас, хоча консолідація ефіру врятувала країну від інформаційного хаосу на початку вторгнення, вона створила довгострокову загрозу деградації журналістських стандартів. Монополія одного голосу призвела до атрофії критичного мислення у частини населення, яка звикла до "готових рецептів" реальності. Більше того, штучне виключення опозиції з ефіру руйнує культуру політичного діалогу, що після завершення війни може призвести до "ефекту розтиснутої пружини" — радикальної поляризації суспільства без звичних механізмів медіації конфліктів.

2.2. Етап стагнації (2023–2024): Ефект "Теплої ванни"

Проблеми почалися, коли війна перейшла у фазу затяжного конфлікту, а редакційна політика марафону залишилася на рівні "бліцкригу перемоги". Виник когнітивний дисонанс між телевізійною картинкою та реальністю [7]. Продовження тренду попереднього етапу спричинило одразу кілька негативних наслідків:

- Фільтрацію реальності, коли з ефіру зникли або були маргіналізовані теми корупції, проблем з фортифікаціями, невдач на фронті. Марафон перетворився на "теплу ванну" для влади, де журналісти виконували роль піарників.

- Спіраль недовіри через постійне зниження журналістських стандартів в телемарафоні. В результаті на кінець 2024 року баланс довіри до "Єдиних новин" став від'ємним [6].

- Формування культури "подвійної думки", що становить найбільшу загрозу цього етапу. Це не просто зниження рейтингів, а формування у суспільстві орвеллівської подвійної думки. Громадяни публічно демонструють лояльність до офіційного курсу, але приватно (на кухнях та в Telegram) сповідують діаметрально протилежні погляди. Це руйнує інституційну довіру як таку: влада втрачає зворотний зв'язок з суспільством, приймаючи рішення на основі викривленої соціології, яку сама ж і спровокувала. Коли пропаганда перестає діяти, влада залишається "сліпою" до реальних настроїв мас.

2.3. Механізм саморуйнування медіа легітимності

Можна виокремити наступні основні чинники трансформації інструменту, створеного для зміцнення держави у воєнний час, у свою протилежність:

- Розрив семантики і прагматики: влада продовжувала використовувати мову "швидкої перемоги", тоді як суспільство вже жило в реальності "довгої війни".

- Відчуження аудиторії: поступово фраза "цього не покажуть в марафоні" стала маркером "правди".

- Інституційна сліпота: ігноруючи критичні теми в ефірі, влада не прибирала проблему, а лише витісняла її.

Наслідком стало втілення класичного ефекту "хлопчика, що кричав 'вовк'", що найбільш помітно виразилось у втраті мобілізаційного потенціалу. Якщо держава роками малювала "рожеву картинку", то коли виникає реальна, смертельна небезпека і потрібно мобілізувати всі ресурси, людські або матеріальні, заклики влади сприймаються як чергова маніпуляція. Втративши кредит довіри на дрібницях, державні комунікатори не зможуть "достукатися" до суспільства у критичний момент, що є прямою загрозою національній безпеці.

3. Альтернативний медіа дискурс: Telegram як "Дикий Захід" легітимності

Якщо телемарафон представляє собою стерильну "лабораторію", то український сегмент Telegram є "джунглями". В опитуванні 2024 року 72% українців називали Telegram основним джерелом новин [5].

3.1. Структура тіньового впливу: Від анонімності до влади

Telegram-канали швидко заповнили вакуум, залишений зникненням публічної опозиції. Тут сформувалася унікальна екосистема "анонімної медіакратії" [8] заснована на феномена "інсайду" та шокуючого хайпу.

В сенсі феномена "інсайду" канали-мільйонники ("Труха", "Джокер") побудували легітимність

майже виключно на протиставленні офіційним ЗМІ.

В контексті хайпу подібні канали швидко набули альтернативної легітимності через те, що шокуючий контент завжди перемагає зважену аналітику.

В результаті заміна професійної журналістики на анонімних адмінів Telegram-каналів веде до охлократизації (влади натовпу) політики, яку можна назвати охлократією алгоритмів. Порядок денний формується не стратегічними потребами держави, а емоційними сплесками аудиторії. Влада змушена реактивно відповідати на хайп у Telegram, замість того щоб вести проактивну політику. Це робить державне управління хаотичним, непередбачуваним і залежним від емоційного стану "колективного користувача" в конкретний момент часу.

3.2. Кейси технології знищення легітимності альтернативними медіа

А. "Бусифікація": Візуальна деконструкція права на примус:

Найбільш яскравим прикладом стала кампанія проти мобілізації. Telegram-канали наповнилися тисячами відео силових затримань, або їх постановок. Впливовості таких відео сприяли дві речі:

- ефект "візуального доказу", що виключає критичне осмислення: ці відео миттєво викликають ненависть до представника влади у вигляді співробітника ТЦК.

- ефект масштабування, коли одиничні випадки створюють враження системної несправедливості з боку держави.

Найстрашнішим наслідком цієї кампанії стала семіотична інверсія образу військового. Якщо у 2022 році людина у пікселі була символом "Захисника" та "Безпеки", то у 2024 році через масове поширення відео з ТЦК вона починає сприйматися як "Загроза". Це підриває фундамент суспільного договору: громадяни починають боятися власної армії більше, ніж зовнішнього ворога. Влада втрачає монополію на легітимне насильство, що є першим кроком до failed state.

Б. "Корупція": Медійна страта без суду:

Telegram-канали стали основним майданчиком для "зливу" компромату. Як правило, щодо корупції. В результаті не залежно від фактичної наявності тих чи інших корупційних діянь подібний компромат спричинює медійну смерть політиків. В цьому випадку політик втрачає легітимність ще до суду і фактично не має можливості виправдання в суспільному дискурсі.

Наслідком панування "презумпції винуватості" в медіа стала негативна селекція кадрів, що поступово веде до паралічу державного апарату. Чесні професіонали відмовляються йти на державну службу, розуміючи, що будь-яка замовна атака в Telegram може знищити їхню репутацію без права на захист. Чиновники, що залишаються, бояться брати на себе відповідальність і підписувати будь-які документи, що уповільнює процеси прийняття рішень (наприклад, закупівлі для армії) до критичного рівня. В мирний час подібна повільність, або фактична бездіяльність бюрократії за мотивом "перестраховки від неправильних рішень" заради уникнення відповідальності теж наявна, але не є життєво критичною для функціонування держави.

3.3. Загроза інформаційному суверенітету та шлях для ворожих ПСО

Відсутність модераторів в Telegram робить його ідеальним шлюзом для ворожих ПСО [8]. Мережі псевдо-українських каналів, таких як "Легітимний", "Резидент", тощо мімікують під свої та за рахунок величезного охоплення мільйонної аудиторії стають майданчиком просування будь-яких тез.

Як відомо, після краху "Київа за три дні" у 2022 році Росія поступово змінила тактику медіа пропаганди: замість прямої пропаганди "Русского мира", яка виявилась не дієвою та втрачає сенс із кожним наступним російським ракетним ударом по мирному населенню України, роспропаганда використовує стратегію, яку інколи не дуже влучно називають стратегією "керованого хаосу". Мета цього підходу – не змусити українців полюбити Путіна, а змусити їх зневіритися у власній державі. Використовуючи вразливі точки (корупція, втома, мобілізація), ворог через Telegram розганяє апатію та конфлікт "всіх проти всіх". Це загрожує втратою суб'єктності України ще до військової поразки – через внутрішній колапс легітимності.

Висновки: Розколоте дзеркало української легітимності

Аналіз медіа-ландшафту України періоду 2022–2025 років дозволяє констатувати формування небезпечного роздвоєння суспільної свідомості. Ми спостерігаємо існування двох паралельних реальностей медіадискурсу:

1. Реальність Телемарафону, що представляє світ офіціозу, порядку і віри в Перемогу. Ця реальність забезпечує дифузну легітимність інститутів влади, але стрімко втрачає аудиторію.

2. Реальність Telegram, що уподібнює світ хаосу, емоцій та "зради". Ця реальність акумулює соціальну напругу та делегітимізує конкретні дії влади.

Цей розкол створює ефект "шизофренічної легітимності". Громадянин може одночасно довіряти Президенту як символу держави і ненавидіти державний апарат як джерело корупції та примусу. Однак такий баланс є нестійким. Подальше ігнорування цього розриву є загрозою національній безпеці. Єдиним дієвим шляхом відновлення повноцінної легітимності представляється повернення правди в офіційний ефір. Легітимність влади не може постійно базуватись на симулякрах. Вона потребує відверту розмову про ціну виживання держави та народу. Медіа мають перестати бути "заспокійливим" і знову стати майданчиком для дискусії, інакше "вулиця" – у вигляді неконтрольованого цифрового натовпу альтернативних медіа – виплеснеться з екранів смартфонів у політичну реальність.

Бібліографічний список:

1. Baudrillard, J. (1995). *The Gulf War Did Not Take Place*. Indiana University Press.
2. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
3. Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and Media: The Emergence of Diffused War*. Polity.
4. Noelle-Neumann, E. (1974). "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion". *Journal of Communication*.
5. USAID/Internews. (2024). *Українські медіа, ставлення та довіра у 2024 році*. URL: <https://internews.in.ua/news/prezentatsiya-shhorichnogo-doslidzhennya-ukrayinski-media-stavlennya-ta-dovira-u-2024-rotsi/>
6. КМІС. (2024). *Динаміка довіри до телемарафону "Єдині новини"*. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1384>
7. Інститут масової інформації (ІМІ). *Моніторинг дотримання журналістських стандартів у марафоні "Єдині новини"*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/marafon-yedyni-novyny-pidsumky-monitoringu-za-zhovten-gruden-2022-roku-i50392>
8. Детектор Медіа. *Хто і як впливає на контент Telegram в Україні*. URL: <https://detector.media/monitorinh-internet/article/226162/2024-05-02-khto-i-yak-vplyvaie-na-kontent-telegram-v-ukraini-ta-chomu-yogo-khochut-regulyuvati/>
9. Указ Президента України № 152/2022 "Про реалізацію єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

References:

1. Baudrillard, J. (1995). *The Gulf War Did Not Take Place*. Indiana University Press.
2. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
3. Hoskins, A., & O'Loughlin, B. (2010). *War and Media: The Emergence of Diffused War*. Polity.
4. Noelle-Neumann, E. (1974). "The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion". *Journal of Communication*.
5. USAID/Internews. (2024). *Ukrainian media, attitudes and trust in 2024*. <https://internews.in.ua/news/prezentatsiya-shhorichnogo-doslidzhennya-ukrayinski-media-stavlennya-ta-dovira-u-2024-rotsi/>
6. KMIS. (2024). *Dynamika doviry do telemarafonu "Yedyni novyny" [Dynamics of trust in the "United News" telemarathon]*. <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1384>
7. Instytut masovoi informatsii (IMI) (2022). *Monitorynh dotrymannia zhurnalistykykh standartiv u marafoni "Yedyni novyny" [Monitoring compliance with journalistic standards in the "United News" marathon]*. <https://imi.org.ua/monitorings/marafon-yedyni-novyny-pidsumky-monitoringu-za-zhovten-gruden-2022-roku-i50392>
8. Detektor Media. (2024) *Khto i yak vplyvaye na kontent Telegram v Ukraini [Who and how influences Telegram content in Ukraine]*. <https://detector.media/monitorinh-internet/article/226162/2024-05-02-khto-i-yak-vplyvaie-na-kontent-telegram-v-ukraini-ta-chomu-yogo-khochut-regulyuvati/>
9. Ukaz Prezidenta Ukrainy No 152/2022 "Pro realizatsiiu yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu" [Decree of the President of Ukraine No 152/2022 "On the implementation of a unified information policy under martial law"]. <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761>

Polovyi M. Media as a mirror and instrument of legitimacy of power in wartime

The article provides a comprehensive, interdisciplinary analysis of the transformation of political legitimacy in Ukraine under martial law (2022–2025). The author examines the media space not merely as a reflection of political processes, but as the sole arena for their existence given the temporary suspension of constitutional mechanisms of direct democracy (elections, referenda, peaceful assemblies). The research employs theoretical frameworks from media philosophy (J. Baudrillard), sociology of power (M. Castells), and communication theory (E. Noelle-Neumann). The central hypothesis posits that during the war, institutional legitimacy has been supplanted by "screen legitimacy." The authorities exist for the citizen only insofar as they are capable of generating a convincing media image of competence and control. The

article conducts a detailed analysis of the dualistic structure of the Ukrainian information sphere that has emerged during the war. On one hand, there is the centralized state narrative implemented through the "United News" telemarathon. The author traces the evolution of this instrument from a function of "therapeutic legitimacy" and social stabilization in 2022 to a "warm bath" effect and detachment from reality in 2024. On the other hand, there is the unregulated, anarchic ecosystem of Telegram channels, which has assumed the functions of a "shadow parliament" and the primary venue for political criticism. Particular attention is paid to mechanisms of delegitimization through new media. Using case studies of "busification" (video evidence of forced mobilization) and corruption scandals, the article demonstrates how horizontal networks can erode the state's monopoly on truth and the right to coercion. It is argued that the existence of two parallel media realities ("televsual" and "digital") creates a "schizophrenic legitimacy" that threatens national security and the resilience of the political system in the face of hybrid threats from the Russian Federation.

Keywords: *martial law, mediatization of politics, legitimacy, public authority, "United News" telemarathon, Telegram, simulacrum.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.4

УДК 351:338.124.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5769-7345>**Примуш М. В., Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5405-0229>**Трофімова Г., Волинський національний університет імені Лесі Українки**

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті досліджено теоретико-методологічні засади та практичні аспекти формування державної політики післявоєнного відновлення як ключового напрямку соціально-економічної трансформації держави. Метою дослідження є обґрунтування ролі держави у формуванні політики післявоєнного відновлення та визначення її стратегічних пріоритетів у контексті міжнародного досвіду та національних викликів. Для досягнення поставленої мети використано системний, порівняльний, структурно-функціональний і аналітичний методи, які дали змогу узагальнити зарубіжні моделі відбудови – План Маршалла, японське «економічне диво», балканську практику та сучасні підходи концепції Build Back Better – і адаптувати їх до українських умов. Результати дослідження засвідчили, що ефективна політика післявоєнного відновлення потребує інтеграції трьох ключових компонентів – державного лідерства, міжнародного партнерства та локальної участі громад. На основі узагальнення світового досвіду сформовано авторське бачення основних напрямів політики відновлення, які охоплюють: відновлення критичної інфраструктури як базового чинника стабілізації економіки; реіндустріалізацію та технологічну модернізацію, що забезпечують перехід до інноваційної моделі розвитку; поглиблення децентралізації та розвиток регіонів як умову справедливого та інклюзивного відновлення; розвиток партнерства держави, бізнесу й громад (Public–Private–Community Partnership) як інструмент мобілізації ресурсів і соціальної відповідальності; інтеграцію екологічних і соціальних стандартів (ESG-принципів), що формують основу «зеленого» та соціально орієнтованого зростання. Зроблено висновок, що відбудова має трансформуватися у стратегію сталого розвитку, орієнтовану на зміцнення економічної безпеки, соціальної згуртованості та інноваційної спроможності держави. У цьому контексті роль держави полягає у створенні цілісної системи управління відновленням, де поєднуються ефективність, прозорість, інклюзивність та партнерство, що перетворює процес реконструкції на фундамент довгострокового оновлення суспільства.

Ключові слова: державне управління, стратегічна стійкість, інституційна модернізація, партнерство розвитку, соціальна консолідація, інноваційне відновлення.

Постановка проблеми. Актуалізація питання післявоєнного відновлення набула ключового значення в умовах сучасних глобальних трансформацій і воєнних викликів, які переживає Україна [1, с. 329]. Масштабні руйнування інфраструктури, скорочення виробничого потенціалу, демографічні втрати та порушення соціальних зв'язків зумовлюють необхідність формування нової моделі державної політики, орієнтованої не лише на реконструкцію, а й на сталий розвиток і системну модернізацію держави [2, с. 57]. Актуальність теми посилюється тим, що саме держава виступає координатором процесів відновлення, інтегруючи економічні, правові та соціальні механізми, а також забезпечуючи стратегічне партнерство з міжнародними інституціями й громадами.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування ролі держави у формуванні політики післявоєнного відновлення та визначення основних напрямів її реалізації в контексті забезпечення стійкого розвитку, економічної модернізації й суспільної консолідації України. Завдання дослідження: 1) розкрити теоретичні засади післявоєнного відновлення та узагальнити міжнародний досвід державного управління у повоєнний період; 2) охарактеризувати функціональну роль держави у системі післявоєнного відновлення, визначивши ключові інституційні, фінансові, соціальні та комунікаційні механізми її реалізації; 3) визначити пріоритети політики відновлення

України з урахуванням сучасних викликів, принципів децентралізації, партнерства й інтеграції екологічних і соціальних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження проблематики післявоєнного відновлення України акцентують на необхідності формування цілісної державної політики, що поєднує економічні, управлінські, соціальні та інституційні механізми розвитку. N. Petrukha та співавтори доводять, що ефективність відбудови залежить від політичної стабільності, інституційної спроможності та раціонального використання міжнародної допомоги [3, р. 196], тоді як J. Rezk з колегами зосереджують увагу на інтеграції економічних, екологічних і соціальних критеріїв у процеси реконструкції [4]. Ідеї сталості підсилює А. Карсім, яка наголошує на важливості адаптації європейських моделей публічного управління до українських реалій, поєднуючи міжнародні стандарти з національними особливостями [5]. Розвиток інвестиційної політики як основи економічного відновлення розглядають М. Пишний та співавтори, підкреслюючи значення державно-приватного партнерства у фінансуванні відбудови [6]. У цьому контексті І. Линник акцентує на міжнародній співпраці у відновленні транспортної інфраструктури, що стає основою економічної мобільності та логістичної інтеграції України [7, с. 283]. Комплементарно до цього Я. Маліновська з колегами визначають зовнішнє інвестування як каталізатор модернізації виробничого потенціалу та інтеграції у глобальну економіку [8, с. 639]. Погляд колективу на чолі з J. Modrzyńska завершує логіку досліджень, окреслюючи значення концепції Build Back Better і ролі міжнародних організацій у стратегічному відновленні міст [9, р. 2]. N. Kantsedal з співавторами довели, що російське вторгнення в Україну мало глибокі макроекономічні наслідки для світових фінансів, зумовивши зростання цін на енергоносії, інфляційний тиск та погіршення глобальних фінансових умов, що ускладнило стійке економічне відновлення після пандемії COVID-19 [10, р. 664].

Узагальнюючи ці підходи, можна зазначити, що вітчизняна та зарубіжна наукова думка сходиться на спільному висновку: післявоєнне відновлення України має ґрунтуватися на синергії державного управління, інвестиційної активності, міжнародного партнерства та принципів сталого розвитку, що забезпечує перехід від реконструкції до модернізації та довгострокового зростання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри вагомий науковий напрацювання, низка питань післявоєнного відновлення залишається невирішеною. Зокрема, недостатньо досліджено механізми координації між державними органами та міжнародними партнерами, інституційні інструменти реалізації політики відбудови, а також методи оцінювання ефективності використання зовнішніх ресурсів. Потребують уточнення підходи до інтеграції екологічних і соціальних стандартів у систему державного управління, забезпечення прозорості розподілу фінансування та формування регіональних моделей відновлення з урахуванням локальної специфіки.

Саме тому наше дослідження спрямоване на комплексне обґрунтування ролі держави у формуванні політики післявоєнного відновлення, визначення її функціональних пріоритетів і розроблення концептуальних засад стійкого розвитку України в повоєнний період. Особливу увагу приділено узгодженню національних стратегічних цілей із міжнародними підходами, формуванню системи партнерства «держава – бізнес – громада» та розробці практичних орієнтирів для підвищення ефективності управлінських рішень у сфері реконструкції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Післявоєнне відновлення у сучасному науковому дискурсі [1; 2; 5; 6; 7] розглядається як комплексна система заходів, спрямована на відновлення функціонування економіки, соціальної сфери та інституційного середовища держави після збройних конфліктів. Його сутність полягає не лише у фізичному відбудуванні інфраструктури, а й у забезпеченні стійкості управлінських, фінансових та суспільних систем, що формує підґрунтя концепції resilience governance - управління, орієнтованого на здатність держави та суспільства адаптуватися, відновлюватися й розвиватися в умовах невизначеності [5].

Світовий досвід [11; 12; 13] післявоєнного відновлення формує цінну емпіричну базу для розуміння того, як держава може виступати рушійною силою стабілізації, економічного підйому та інституційного оновлення. Політика реконструкції (reconstruction policy) у різних країнах базувалася на різних моделях - від централізованого державного управління до партнерських форматів міжнародної співпраці, проте спільним залишався акцент на поєднанні економічної підтримки, інституційної модернізації та соціальної реінтеграції населення [13].

Класичним взірцем вважається План Маршалла (1948–1952 рр.), який став не лише інструментом фінансової допомоги, а й засобом політичної стабілізації та економічної інтеграції країн Західної Європи. Завдяки йому держави отримали ресурси для відновлення промисловості, транспортної

інфраструктури, створення нових робочих місць і, що важливо, – для формування інституцій, орієнтованих на ринкову економіку та демократичне врядування. Головним принципом було не просто відновлення довоєнного рівня, а створення якісно нової системи господарювання, у якій держава виступала стратегічним координатором розвитку, а не лише розпорядником коштів [11].

Японський досвід демонструє, як поєднання державного планування, міжнародної підтримки (зокрема, американської допомоги за програмою Dodge Plan) і корпоративної культури довгострокового партнерства дозволило країні здійснити «економічне диво». Держава створила умови для стимулювання експорту, розвитку наукоємних галузей і підготовки висококваліфікованих кадрів, водночас формуючи інститути соціального партнерства. Такий підхід забезпечив системне відновлення не лише інфраструктури, а й довіри між державою, бізнесом і суспільством [12].

У випадку Балкан після конфліктів 1990-х років, особливо в Боснії і Герцеговині та Косові, ключовим чинником стало поєднання зовнішнього управління та внутрішньої відповідальності. Роль державних органів підтримувалася присутністю міжнародних структур – Світового банку, ПРООН, ЄС, ОБСЄ – які забезпечували фінансування, контроль за реформами та технічну експертизу. Водночас відсутність єдиного бачення на національному рівні ускладнила тривалу стабілізацію, що підтверджує важливість національної стратегії відновлення, заснованої на політичному консенсусі [11].

Досвід Сирії та Іраку є показовим з точки зору помилок і викликів. В обох країнах процес відновлення триває на тлі глибокої політичної фрагментації, дефіциту безпеки та слабкості інститутів. Відсутність ефективного державного управління призвела до нерівномірного розподілу ресурсів, корупції та відтоку людського капіталу, що суттєво сповільнило економічну реабілітацію. Ці приклади підкреслюють, що без сильної державної координації навіть значні зовнішні вливання не дають сталого результату [11; 13].

У новітніх кейсах, таких як відновлення України, Грузії чи Хорватії, важливу роль відіграють концепції *resilience governance* – управління, побудованого на принципах адаптивності, прозорості та суспільної участі. Сучасна філософія «Build Back Better», впроваджена ООН після стихійних лих і поширена на постконфліктне середовище, ґрунтується на ідеї, що після руйнівних подій держави мають не просто відновити статус-кво, а створити більш стійкі, інклюзивні та інноваційні інституції [9, р. 10].

Таким чином, міжнародна практика доводить, що ефективна політика післявоєнного відновлення передбачає інтеграцію трьох ключових компонентів – державного лідерства, міжнародного партнерства та локальної участі громад. Лише синергія цих елементів формує нову модель розвитку, у якій відбудова перестає бути суто реактивним процесом і перетворюється на інструмент структурної модернізації держави, підвищення її стійкості та конкурентоспроможності.

В умовах масштабних руйнувань і глибоких соціально-економічних викликів саме держава виступає ядром системи післявоєнного відновлення, координуючи ресурси, формуючи стратегічну спрямованість реформ і забезпечуючи баланс між швидкістю відбудови та якістю трансформацій – табл. 1. Її функціональна роль виходить за межі суто адміністративного управління – вона охоплює політичний, економічний, соціальний, фінансовий та комунікаційний виміри, у межах яких реалізується системна взаємодія між урядовими структурами, бізнесом, громадами та міжнародними партнерами [2, с. 60]. Через політичні механізми держава забезпечує стабільність і довіру до інституцій, через економічні – стимулює інвестиційну активність і створює умови для розвитку підприємництва [14], а через соціальні – сприяє відновленню людського капіталу, зайнятості й добробуту населення [15, с. 351].

Фінансова складова державної політики відновлення охоплює мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів, використання міжнародних грантів, державних гарантій і механізмів державно-приватного партнерства, серед яких ключову роль відіграє Фонд Ukraine Facility. Завдяки цим інструментам забезпечується довгострокове фінансування стратегічних проектів і підвищується інвестиційна привабливість України. Соціальний вимір державної ролі полягає у відновленні людського потенціалу, розвитку соціальної інфраструктури, розширенні програм підтримки ветеранів і внутрішньо переміщених осіб, а також у реалізації освітніх і реабілітаційних ініціатив, спрямованих на зменшення соціальної вразливості населення [10, р. 670].

Важливою складовою є комунікаційна функція держави, що забезпечує прозорість, підзвітність і залучення громадськості до процесів відновлення. Використання цифрових платформ моніторингу реконструкції, звітності типу OpenAid та механізмів публічних консультацій створює нову культуру

взаємодії між владою та суспільством, підвищуючи рівень довіри до державних інституцій і легітимізуючи ухвалені рішення. Така інтеграція інформаційних інструментів у систему управління відбудовою посилює ефективність комунікаційного циклу «уряд – громада – міжнародні партнери», що є необхідною умовою для прозорого розподілу ресурсів та контролю за їх використанням [13, с. 88].

Таблиця 1

Функціональна роль держави у системі післявоєнного відновлення

Сфера реалізації	Зміст державної функції	Ключові інструменти / приклади	Очікуваний ефект
1. Інституційна	Формування єдиної системи координації процесів відновлення	Створення Агентства з відновлення України, регіональних офісів реконструкції, міжвідомчих штабів	Підвищення узгодженості дій державних і місцевих органів; мінімізація дублювання функцій
2. Регуляторна	Розробка та оновлення нормативно-правової бази післявоєнного відновлення	Закони про реконструкцію, дерегуляція, реформа дозвільної системи, гармонізація з нормами ЄС	Прозорість процедур, сприятливий інвестиційний клімат
3. Фінансова	Мобілізація внутрішніх і зовнішніх ресурсів для відбудови	Державні гарантії, міжнародні гранти, Фонд Ukraine Facility, державно-приватне партнерство (PPP)	Забезпечення стійкого фінансування та довгострокових інвестицій
4. Соціальна	Відновлення людського потенціалу, соціальної інфраструктури, зайнятості	Програми підтримки ветеранів, переселенців, освітні та реабілітаційні проекти	Соціальна стабільність, зниження рівня вразливості населення
5. Комунікаційна	Забезпечення прозорості, підзвітності й громадської участі	Цифрові платформи контролю реконструкції, звітність OpenAid, публічні консультації	Зростання довіри суспільства до держави, легітимізація рішень

Джерело: побудовано за [1; 2; 14; 15]

У сукупності всі зазначені напрями формують системну модель державного управління, здатну забезпечити ефективну реалізацію політики післявоєнного відновлення, підвищити конкурентоспроможність національної економіки та створити передумови для переходу України до моделі сталого розвитку. У контексті сучасних викликів така діяльність вимагає стратегічного бачення, узгодженості цілей і чітких орієнтирів державної політики, що концептуально відображено на рис. 1.

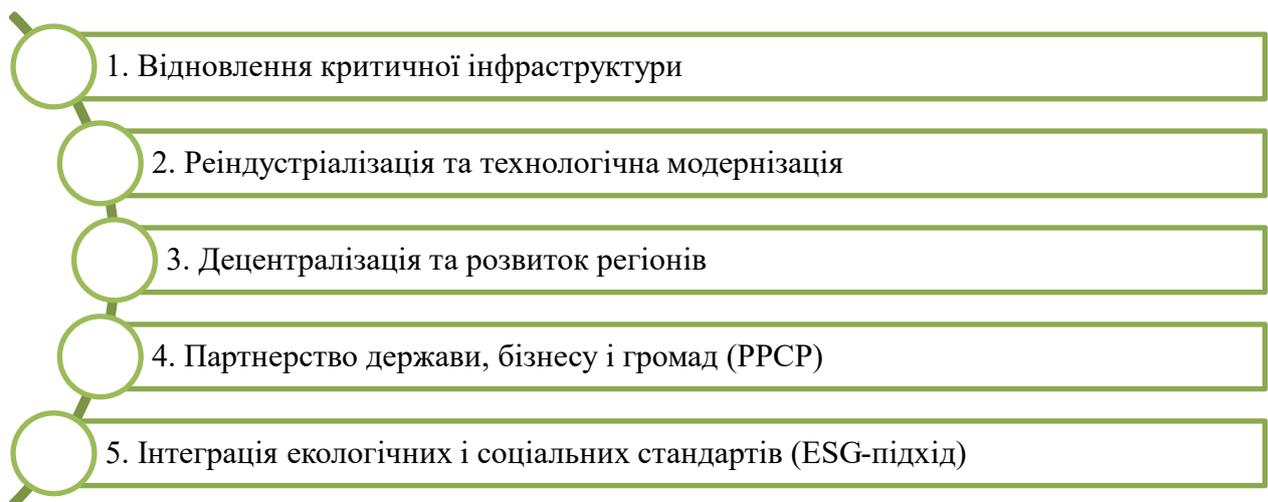

Рисунок 1. Основні напрями (шляхи) державної політики післявоєнного відновлення України

Джерело: сформовано авторами

Візуалізація показує, що державна політика післявоєнного відновлення реалізується через п'ять

взаємопов'язаних напрямів, кожен із яких формує окремий вектор стратегії національного відродження. Відновлення критичної інфраструктури є першочерговим завданням, адже саме стабільність енергетичних, транспортних і житлових систем створює основу для повернення населення, відновлення бізнесу й залучення інвестицій. Державна стратегія має поєднувати швидке будівництво з технологічною модернізацією та енергоефективністю. Реіндустріалізація та технологічна модернізація спрямовані на формування нової економічної структури, де пріоритет надається високотехнологічним, експортно орієнтованим і наукоємним секторам. Через державну підтримку інновацій, цифрових кластерів і програм «smart specialization» Україна здатна перейти від відновлення до зростання. Децентралізація та розвиток регіонів передбачають посилення ролі місцевого самоврядування та територіальних громад у процесах відбудови. Розподіл повноважень і фінансових ресурсів між центром і регіонами забезпечує справедливість, ефективність і громадську довіру до реформ. Партнерство держави, бізнесу та громад (Public–Private–Community Partnership) формує нову модель управління, засновану на поєднанні фінансових, інституційних і соціальних ресурсів. Це дозволяє реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти, стимулювати підприємництво та розвивати інклюзивну економіку. Інтеграція екологічних і соціальних стандартів означає перехід до парадигми «зеленого відновлення», де екологічна безпека, соціальна відповідальність та корпоративне управління (ESG) стають базовими принципами планування. Такий підхід відкриває можливості для міжнародного фінансування й забезпечує довгострокову стійкість.

У сукупності ці напрями утворюють цілісну архітектуру відновлення, у якій держава виконує роль координатора трансформацій, спрямованих на формування модернізованої, інноваційної та стійкої економіки майбутнього.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що післявоєнне відновлення є не лише процесом фізичної реконструкції, а й стратегічним етапом інституційного, економічного та соціального оновлення держави. Роль держави у цьому процесі має комплексний характер: вона виступає координатором політики, гарантом фінансової стабільності, модератором партнерських відносин та ініціатором реформ, які визначають траєкторію розвитку на десятиліття вперед. Міжнародний досвід (План Маршалла, японська модель, практика Балкан) засвідчує, що успішне відновлення можливе лише за умови поєднання стратегічного державного лідерства, прозорого управління ресурсами, участі громад і міжнародної підтримки. Відбудова, заснована на цих засадах, перетворюється з тимчасової антикризової реакції на каталізатор глибокої структурної трансформації. Для України політика післявоєнного відновлення має стати новим суспільним договором, що поєднує ефективне врядування, економічну інноваційність, соціальну справедливість та екологічну відповідальність. Визначені напрями – відновлення критичної інфраструктури, реіндустріалізація, децентралізація, партнерство та ESG-інтеграція – формують архітектоніку стійкого розвитку, орієнтованого на європейські стандарти й людський капітал.

Отже, роль держави у післявоєнному відновленні полягає не лише у координації ресурсів, а у створенні нової моделі розвитку, заснованої на довірі, інноваціях і відповідальному управлінні. Саме така парадигма перетворює процес реконструкції на стратегічну інвестицію у майбутнє, де відбудова означає оновлення, а стабілізація — перехід до сталого зростання. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні індикаторів ефективності державного управління відновлювальними процесами та оцінюванні їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки.

Бібліографічний список:

1. Ліба Н., Турянчик Ю., Лендел М. Інноваційні стратегії розвитку бізнесу в умовах післявоєнного відновлення України: виклики інтеграції та роль підприємницької активності. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2(53). С. 329–334. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-45>.
2. Кучеренко С. К., Колосов А. М., Барілов А. І. Методологія сценарного планування післявоєнного відновлення України. *European Journal of Management Issues*. 2025. Т. 33, № 1. С. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.15421/192506>.
3. Petrukha N., Fedirko N., Piatnychuk I., Lyashenko P., Plakhotnii D. *Economic Rebuilding Frameworks in Post-War States: Takeaways for Ukraine*. *International Journal of Economic Sciences*. 2025. Vol. 14, No. 1. P. 196–210. DOI: <https://doi.org/10.31181/ijes1412025196>.
4. Rezk J., Pons-Valladares O., Muñoz-Blanc C. *Evaluating Sustainability in Post-Conflict Reconstruction: A Case Study of Blast-Damaged Buildings Without Structural Collapse Risk in Syria*. *Buildings*. 2025. Vol. 15, No. 3. P. 369. DOI: <https://doi.org/10.3390/buildings15030369>.
5. Карсім А. Адаптація європейських моделей публічного управління до умов повоєнної України:

виклики та перспективи. *Публічне управління і політика*. 2025. № 5(9). DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.10>.

6. Пишний М. В., Олійник О. А., Вишневецький Р. А. Інвестиційні моделі відновлення економіки України після війни. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2025. № 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14593400>.

7. Линник І. Поствоєнне відновлення об'єктів транспортної інфраструктури за допомоги міжнародних партнерів. *Містобудування та територіальне планування*. 2025. № 88. С. 283–294. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2025.88.283-294>.

8. Малиновська Я., Мартинюк Т., Мачула Р., Заєць І. Трансформація системи зовнішнього інвестування підприємств у періоді кризових викликів та відновлення. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2025. Т. 3, № 17. С. 639–649. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/610>.

9. Modrzyńska J., Szpak A., Willa R. *The concept of 'building back better' and the reconstruction of Ukraine and its cities*. *European Planning Studies*. 2024. Vol. 33, No. 1. P. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2024.2405960>.

10. Kantsedal N., Chernenko K., Dugar T., Leha O., Yaloveha L., Priyda T. *Impacto de la invasión rusa a Ucrania en las finanzas mundiales [Impact of Russia's invasion of Ukraine on world finance]*. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, No. 78. P. 662–677. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.45>.

11. Hay A. H., Karney B., Martyn N. *Reconstructing infrastructure for resilient essential services during and following protracted conflict: A conceptual framework*. *International Review of the Red Cross*. 2019. Vol. 101, No. 912. P. 1001–1029. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383120000053>.

12. *The Politics of Post-Conflict Reconstruction*. POMEPS Studies. September 2018. URL: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2019/07/POMEPS_Studies_30.pdf.

13. Дудченко В., Щербаченко В., Лебідь В., Півень В., Пархоменко Д. Управління післявоєнною відбудовою України на основі державно-приватного партнерства: європейський досвід. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2025. № 24. С. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.8>.

14. Абдуллаєва А., Данилюк В., Мазур Д. Перспективи інвестиційної привабливості України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2025. № 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-44>.

15. Скорик М. О., Агафонцева А. А. Післявоєнне відновлення української економіки на засадах зеленої трансформації. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2025. № 52 (травень). С. 351–361.

References:

1. Liba N., Turyanchuk Yu., Lendel M. (2025). Innovatsiini stratehii rozvytku biznesu v umovakh pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy: vyklyky intehratsii ta rol pidpriemnytskoi aktyvnosti (Innovative strategies for business development in Ukraine's post-war recovery: challenges of integration and the role of entrepreneurial activity). *Stalyi rozvytok ekonomiky (Sustainable Economic Development)*, 2(53), 329–334. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-53-45>.

2. Kucherenko S. K., Kolosov A. M., Barylov A. I. (2025). Metodolohiia stsenarnoho planuvannia pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy (Methodology of scenario planning for Ukraine's post-war recovery). *European Journal of Management Issues*, 33(1), 57–65. DOI: <https://doi.org/10.15421/192506>.

3. Petrukha N., Fedirko N., Piatnychuk I., Lyashenko P., Plakhotnii D. (2025). Economic Rebuilding Frameworks in Post-War States: Takeaways for Ukraine. *International Journal of Economic Sciences*, 14 (1), 196–210. DOI: <https://doi.org/10.31181/ijes1412025196>.

4. Rezk J., Pons-Valladares O., Muñoz-Blanc C. (2025). Evaluating Sustainability in Post-Conflict Reconstruction: A Case Study of Blast-Damaged Buildings Without Structural Collapse Risk in Syria. *Buildings*, 15 (3), 369. DOI: <https://doi.org/10.3390/buildings15030369>.

5. Karsim A. (2025). Adaptatsiia yevropeiskykh modelei publichnogo upravlinnia do umov povoiennoi Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy (Adaptation of European models of public administration to post-war Ukraine: challenges and prospects). *Publichne upravlinnia i polityka (Public Administration and Policy)*, 5(9). DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.10>.

6. Pyshnyi M. V., Oliinyk O. A., Vyshnevskiy R. A. (2025). Investytsiini modeli vidnovlennia ekonomiky Ukrainy pislia viiny (Investment models for Ukraine's post-war economic recovery). *Zdobutky ekonomiky: perspektyvy ta innovatsii (Achievements of the Economy: Prospects and Innovations)*, 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14593400>.

7. Lynnyk I. (2025). Postvoienne vidnovlennia obiektiv transportnoi infrastruktury za dopomohy mizhnarodnykh partneriv (Post-war reconstruction of transport infrastructure facilities with international support). *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia (Urban Planning and Territorial Development)*, 88, 283–294. DOI: <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2025.88.283-294>.

8. Malynovska Y., Martynyuk T., Machula R., Zayets I. (2025). Transformatsiia systemy zovnishnoho investuvannia pidpriemstv u periody kryzovykh vyklykiv ta vidnovlennia (Transformation of external investment

systems of enterprises during crises and recovery). *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii (European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations)*, 3(17), 639–649. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/610>.

9. Modrzyńska J., Szpak A., Willa R. (2024). The concept of ‘building back better’ and the reconstruction of Ukraine and its cities. *European Planning Studies*, 33(1), 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2024.2405960>.

10. Kantsedal N., Chernenko K., Dugar T., Leha O., Yaloveha L., Priyda T. (2023). Impacto de la invasión rusa a Ucrania en las finanzas mundiales [Impact of Russia’s invasion of Ukraine on world finance]. *Cuestiones Políticas*, 41(78), 662–677. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.45>.

11. Hay A. H., Karney B., Martyn N. Reconstructing infrastructure for resilient essential services during and following protracted conflict: A conceptual framework. *International Review of the Red Cross*. 2019. Vol. 101, No. 912. P. 1001–1029. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1816383120000053>.

12. *The Politics of Post-Conflict Reconstruction. POMEPS Studies*. September 2018. URL: https://pomeps.org/wp-content/uploads/2019/07/POMEPS_Studies_30.pdf.

13. Dudchenko V., Shcherbachenko V., Lebid V., Piven V., Parkhomenko D. (2025). Upravlinnia pisliavoiennoiu vidbudovoiu Ukrainy na osnovi derzhavno-privatnoho partnerstva: yevropeyskyi dosvid (Managing Ukraine’s post-war recovery based on public-private partnership: European experience). *Tavriyskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika (Taurian Scientific Bulletin. Series: Economics)*, 24, 78–92. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.8>.

14. Abdullaieva A., Danyliuk V., Mazur D. (2025). Perspektyvy investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia (Prospects of Ukraine’s investment attractiveness under martial law and post-war recovery). *Ekonomika ta suspilstvo (Economy and Society)*, 72. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-44>.

15. Skoryk M. O., Ahafontseva A. A. (2025). Pisliavoienne vidnovlennia ukraïnskoi ekonomiky na zasadakh zelenoi transformatsii (Post-war recovery of Ukraine’s economy based on green transformation). *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky» (International Scientific Journal “Grail of Science”)*, 52, 351–361.

Prymush M., Trophymova H. The role of the state in shaping post-war recovery policy

The article examines the theoretical and methodological foundations as well as the practical aspects of forming state policy for post-war recovery as a key direction of the socio-economic transformation of the state. The purpose of the study is to substantiate the role of the state in shaping post-war recovery policy and to determine its strategic priorities in the context of international experience and national challenges. To achieve this goal, the research employs systemic, comparative, structural-functional, and analytical methods, which made it possible to generalize foreign models of reconstruction - the Marshall Plan, Japan’s “economic miracle,” the Balkan experience, and modern approaches of the Build Back Better concept - and adapt them to Ukrainian realities. The research results show that an effective post-war recovery policy requires the integration of three key components: state leadership, international partnership, and local community participation. Based on the generalization of global experience, the author proposes a vision of the main directions of recovery policy, which include: restoration of critical infrastructure as the foundation for economic stabilization; reindustrialization and technological modernization ensuring the transition to an innovative development model; deepening decentralization and regional development as a prerequisite for fair and inclusive recovery; development of state–business–community partnerships (Public–Private–Community Partnership) as a mechanism for mobilizing resources and promoting social responsibility; and integration of environmental and social standards (ESG principles) as the basis for “green” and socially oriented growth. It is concluded that reconstruction should be transformed into a strategy of sustainable development focused on strengthening economic security, social cohesion, and the innovative capacity of the state. In this context, the role of the state lies in creating a coherent recovery management system that combines efficiency, transparency, inclusiveness, and partnership - transforming the reconstruction process into the foundation of long-term societal renewal.

Keywords: public administration, strategic resilience, institutional modernization, development partnership, social cohesion, innovative recovery.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.5

УДК 351.86:352.07(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1637-175X>**Окуньовська Ю. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса**

ОСОБЛИВОСТІ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Статтю присвячено аналізу особливостей планування розвитку деокупованих територіальних громад України в умовах воєнного стану та постконфліктної трансформації. Обґрунтовано, що стратегічне планування є ключовим інструментом забезпечення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та ефективного відновлення громад, які зазнали негативних наслідків збройної агресії РФ. Розкрито зміст і роль системи планувальних документів у сфері державної регіональної політики, охарактеризовано її трирівневу структуру та місце стратегій розвитку територіальних громад, програм комплексного відновлення і планів відновлення та розвитку. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення стратегічного планування та виявлено ключові проблеми його реалізації, зокрема фрагментованість правового регулювання, колізії між законодавчими актами, нечіткість статусу окремих планувальних документів і недосконалість критеріїв віднесення громад до територій відновлення. Визначено основні етапи стратегічного планування та акцентовано увагу на значенні комплексного територіального підходу і принципу управління, орієнтованого на результат. Зроблено висновок, що вдосконалення системи планування розвитку деокупованих територіальних громад сучасна система планувальних документів у сфері державної регіональної політики формально вибудована за трирівневою моделлю та доповнена спеціальними інструментами відновлення – програмами комплексного відновлення і планами відновлення та розвитку. Водночас виявлено низку проблем, які істотно знижують ефективність планування розвитку деокупованих громад, зокрема фрагментованість нормативно-правового регулювання, колізії між законодавчими актами, нечіткість статусу окремих планувальних документів, а також недосконалість критеріїв віднесення громад до територій відновлення. Доведено, що стратегія розвитку територіальної громади залишається базовим документом, який забезпечує узгодженість дій органів місцевого самоврядування, держави, бізнесу та громадськості, тоді як програма комплексного відновлення має відігравати роль інтеграційної платформи для просторових, інфраструктурних і соціально-економічних рішень у постконфліктний період. Разом із тим відсутність обов'язковості розроблення програми комплексного відновлення та складність процедур підтвердження статусу територій відновлення створюють додаткові бар'єри для громад, що фактично зазнали значних руйнувань і втрат.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, деокуповані територіальні громади, регіональна політика, воєнний стан, план відновлення, стратегія розвитку.

Постановка проблеми. Російська збройна агресія зумовила масштабні та нерівномірні руйнування територій України, що істотно вплинуло на розвиток регіонів і територіальних громад. В умовах триваючої війни питання планування розвитку деокупованих територіальних громад набуває особливої актуальності, оскільки саме воно визначає можливість створення мінімально необхідних умов для проживання населення та поступового відновлення життєдіяльності територій. Ключову роль у цьому процесі відіграють органи місцевого самоврядування, які виступають безпосередніми суб'єктами формування та реалізації відновлення та розвитку. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад має ґрунтуватися на стратегічному плануванні розвитку з урахуванням політико-правових особливостей функціонування територій в умовах воєнного стану та постконфліктної трансформації. Ефективність таких стратегій безпосередньо залежить від якості планування, яке передбачає реалістичну оцінку фінансових, інституційних і ресурсних обмежень громад, а також пріоритетизацію заходів відновлення [5]. За цих умов будь-яка модель розвитку в контексті збройної агресії РФ проти України неминуче зосереджується на проблематиці відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад, що визначає її як один із ключових напрямів

сучасної державної регіональної політики.

Метою даної статті є визначення особливостей планування розвитку деокупованих територіальних громад з урахуванням наслідків збройної агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення ефективного управління процесами відновлення та розвитку на рівні територіальних громад є наявність належно сформованої системи планувальних документів [1, с. 9].

Відповідно до п. 2 ст. 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» до документів стратегічного планування державної регіональної політики належать: Державна стратегія регіонального розвитку України; регіональні стратегії розвитку; стратегії розвитку територіальних громад. До документів реалізації державної регіональної політики належать План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України; плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку; плани заходів з реалізації стратегій розвитку територіальних громад; програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст Києва та Севастополя, територіальних громад [7; 9], а згідно п. 6 цієї ж статті до документів, що розробляються для відновлення та розвитку регіонів і територій, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, належать план відновлення та розвитку регіонів; плани відновлення та розвитку територіальних громад [7].

У сучасних умовах стратегічне планування виступає ключовим інструментом муніципального управління, ефективність якого підтверджена практикою економічно розвинених держав. Воно являє собою цілісний та послідовний процес розроблення й прийняття управлінських рішень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку територіальної громади шляхом формування бачення її перспективного стану та визначення механізмів його досягнення. Базою стратегічного планування є комплексна оцінка зовнішніх факторів і внутрішніх ресурсів території, а його результатом – вироблення узгоджених із громадськістю дій, що консоліднують ресурси та зусилля ключових суб'єктів місцевого розвитку [2, с. 97].

У процесі реформи децентралізації, започаткованої в Україні у 2014 році, стратегічне планування набуло статусу одного з базових інструментів забезпечення сталого розвитку територіальних громад. Якщо на початковому етапі реформи (2014–2019 рр.) планувальна діяльність переважно обмежувалася розробленням щорічних програм соціально-економічного та культурного розвитку, то на сучасному етапі вона еволюціонувала у цілісну систему середньо- та довгострокового планування, орієнтовану на підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування та забезпечення збалансованого регіонального розвитку. У результаті реалізації адміністративно-територіальної реформи нормативно-правова база стратегічного планування зазнала суттєвих змін і оновлення. Ключове місце у системі правового регулювання цієї сфери посідає Закон України «Про засади державної регіональної політики» [7] та Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [6]. Зазначені нормативно-правові акти сформували трирівневу систему стратегічного планування – на державному, регіональному та місцевому рівнях, що забезпечує узгодженість цілей, завдань і пріоритетів у межах єдиного управлінського циклу. Вагомим кроком у впорядкуванні та уніфікації процедур стратегічного планування стало ухвалення Наказу Міністерства розвитку громад та територій України № 265 від 21 грудня 2022 року, яким затверджено Методичні рекомендації щодо розроблення, реалізації, моніторингу та оцінювання стратегій розвитку територіальних громад [9]. Зазначений документ забезпечив уніфікацію підходів до формування структури стратегій, визначив послідовність їх підготовки та окреслив механізми залучення громадськості до планувального процесу. Водночас система нормативно-правових актів у сфері стратегічного планування зберігає ознаки фрагментованості. Зокрема, наявні розбіжності у строках дії стратегічних і програмних документів, відсутня чітка визначеність статусу місцевих цільових програм, а також не сформовано єдині критерії оцінювання результативності планувальної діяльності.

Поступово в українську управлінську практику впроваджується принцип управління, орієнтованого на результат (Results-Based Management), який спрямовує органи місцевого самоврядування на досягнення конкретних і вимірюваних показників соціально-економічного розвитку. У цьому контексті стратегічне планування в системі місцевого самоврядування набуває не лише нормативного, а й прикладного характеру, трансформуючись в інструмент інтеграції правових засад, управлінських механізмів та участі громади з метою досягнення визначених результатів розвитку [4, с. 93].

Ключове місце в цій системі посідає стратегія розвитку територіальної громади як базовий програмно-цільовий документ, що визначає пріоритети, стратегічні цілі та шляхи їх реалізації на визначений період. Розроблення стратегії є визначальним чинником успішного розвитку будь-якої територіальної громади, оскільки вона виступає результатом цілеспрямованої управлінської діяльності та відображає обґрунтований вибір напрямку розвитку громади, регіону, держави чи окремої організації. Стратегія ґрунтується на комплексному аналізі внутрішнього потенціалу та зовнішнього середовища функціонування суб'єкта управління й визначає механізми збереження наявного стану або здійснення необхідних трансформацій для досягнення поставлених стратегічних цілей [13, с. 191]. На нашу думку, процес стратегічного планування складається з трьох етапів [4, с. 93]. Першим етапом стратегічного планування є діагностичний, зміст якого полягає у комплексному аналізі поточного стану територіальної громади. Він охоплює оцінювання соціально-економічних, демографічних, інфраструктурних та екологічних параметрів розвитку, а також виявлення внутрішніх сильних і слабких сторін громади та зовнішніх можливостей і загроз. Результати цього етапу формують аналітичну базу, необхідну для обґрунтованого визначення стратегічних пріоритетів подальшого розвитку.

Другий етап прогностично-цільовий передбачає формування бачення майбутнього розвитку територіальної громади, визначення стратегічних і оперативних цілей, ключових пріоритетів та очікуваних результатів. У межах цього етапу здійснюється проектування бажаного стану громади в середньо- та довгостроковій перспективі й розробляється стратегічний план дій, що відображає основні напрями та логіку досягнення поставлених цілей.

Третій етап – реалізаційно-контрольний, спрямований на практичне втілення стратегічних рішень. На цьому етапі визначаються механізми реалізації стратегії, управлінські інструменти, а також фінансові й організаційні ресурси, необхідні для досягнення запланованих результатів. Водночас здійснюється системний моніторинг виконання стратегії, оцінювання проміжних результатів та коригування заходів з урахуванням змін соціально-економічного середовища. Після визначення основних етапів стратегічного планування особливої ваги набуває його змістовне наповнення. Звертаючись до стратегічного планування, органи місцевого самоврядування прагнуть сформувати узгоджені напрями розвитку, що забезпечують єдність цілей і інтересів усіх членів громади. У більш узагальненому розумінні стратегічне планування можна визначити як систематизований і безперервний процес прогнозування та організації майбутньої діяльності територіальної громади, спрямований на досягнення сталого розвитку [14, с. 11].

В українських реаліях одним із ключових принципів стратегічного управління виступає комплексний територіальний підхід, що передбачає реалізацію державної регіональної політики з урахуванням просторової специфіки, соціально-економічного потенціалу та екологічних особливостей кожної окремої території. Зазначений підхід закріплено в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки та покладено в основу формування сучасної моделі регіонального і місцевого розвитку [8]. Стратегічне планування, результатом якого є стратегія розвитку територіальної громади, виконує функцію своєрідної «дорожньої карти» її сталого розвитку. Воно ґрунтується на комплексному аналізі поточного соціально-економічного стану громади, результатах опитувань мешканців і представників бізнесу, а також застосуванні SWOT-аналізу, що дає змогу сформувати стратегічне бачення майбутнього (візію), визначити стратегічні та операційні цілі, а також конкретні завдання і проекти, необхідні для їх досягнення.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що стратегічне планування є ключовим інструментом управління розвитком територіальних громад, який забезпечує узгодженість дій органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадськості. Воно сприяє ефективному використанню внутрішнього потенціалу території, чіткому визначенню пріоритетів соціально-економічного розвитку та підвищенню конкурентоспроможності громади в цілому. Системність, послідовність і наукова обґрунтованість стратегічного планування дозволяють не лише прогнозувати можливі ризики, а й формувати ефективні механізми їх мінімізації та подолання. Саме з огляду на це стратегічне планування виступає фундаментом сталого розвитку територіальних громад, забезпечуючи баланс між поточними потребами населення та довгостроковими цілями розвитку.

Також є Програма комплексного відновлення території територіальної громади, що визначає ключові просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення, а також охоплює комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на відновлення території відповідної територіальної громади (її частини), що зазнали негативного впливу внаслідок збройної агресії проти

України або характеризуються концентрацією соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових процесів [11]. Вона виступає базовим документом, що дозволяє здійснити всебічну оцінку наявних ресурсів і викликів, спричинених війною, та слугує необхідною передумовою для подальшого планування процесів відновлення. Формування програми комплексного відновлення створює підґрунтя для прийняття зважених управлінських рішень і надає низку практичних переваг для регіонів і громад. Важливою функцією цієї програми є перегляд застарілих управлінських підходів і переосмислення наявних даних про територію з урахуванням принципу «build back better». У цьому контексті програма комплексного відновлення орієнтована на впровадження сучасних підходів до розвитку територій, зокрема раціонального просторового планування, сталої міської мобільності, безбар'єрності та інклюзивності середовища, підвищення енергоефективності, а також забезпечення екологічної стійкості [15].

План відновлення та розвитку регіонів охоплює завдання та заходи з відновлення і розвитку територій; прогнозовану потребу в фінансових ресурсах та можливі джерела їх залучення; систему індикаторів виконання завдань і реалізації заходів з відновлення та розвитку з визначенням їх прогнозних значень; перелік проєктів регіонального та місцевого розвитку, реалізація яких передбачається в межах виконання плану відновлення та розвитку регіонів; а також регіональні плани відновлення та розвитку [10]. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» [10], розробленій на виконання положень вищезазначеного Закону, визначено, що проєкт плану відновлення та розвитку територіальної громади формується на основі програми комплексного відновлення за умови відповідності громади встановленим критеріям. Зокрема, до таких критеріїв належать руйнування та/або пошкодження понад 15 % житлового фонду територіальної громади або окремих населених пунктів; зміна чисельності населення більш ніж на 25 %; прийняття рішення про розроблення програми комплексного відновлення в порядку, передбаченому законодавством.

Нагадаємо, що програма комплексного відновлення розглядається як необхідна передумова підготовки плану відновлення. Водночас, згідно із Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [12], програма комплексного відновлення не має обов'язкового характеру, що свідчить про наявність колізії між нормами законів. Крім того, суперечності простежуються і в положеннях зазначеної Постанови КМУ, яка містить неузгодженості як у частині визначення територій відновлення, так і щодо процедур розроблення відповідних планів. Зокрема, до територій відновлення пропонується відносити територіальні громади за умови відповідності хоча б одному з таких критеріїв: ведення бойових дій на території громади; тимчасова окупація громади або частини її території; наявність руйнувань критичної інфраструктури та житлового фонду внаслідок бойових дій і обстрілів; зменшення чисельності населення на 15 %; зростання рівня безробіття на 15 %; скорочення податкових надходжень до місцевих бюджетів на 15 %; частка внутрішньо переміщених осіб у структурі населення громади понад 10 %. Для підготовки обґрунтувань щодо відповідності територіальних громад установленим критеріям відводиться місячний строк, однак за таких часових обмежень громади не мають можливості своєчасно та належним чином визначити свою належність до територій відновлення. Щодо перших двох критеріїв – факту ведення бойових дій та/або тимчасової окупації суттєвих ускладнень, як правило, не виникає, оскільки перелік таких територій затверджується окремою постановою. Натомість визначення чисельності населення супроводжується значними труднощами, адже потребує проведення відповідних розрахунків, що в умовах воєнного стану є тривалим, а подекуди й практично неможливим процесом [3, с. 83].

Додаткові проблеми пов'язані з обмеженою достовірністю даних щодо внутрішньо переміщених осіб, оскільки наявні реєстри не відображають їх фактичної кількості: не всі ВПО реєструються за місцем проживання, а після реєстрації можуть змінювати територію перебування. У зв'язку з цим точність зазначеного показника є сумнівною. Крім того, після формування переліку територій відновлення оцінювання відповідності громади встановленим критеріям здійснюється комісією у складі представників профільного центрального органу виконавчої влади та профільного комітету Верховної Ради України на паритетних засадах. Водночас більшість критеріїв не містить чітко визначених кількісних показників, які дозволяли б об'єктивно оцінити їхній вплив на стан громади та реальні потреби відновлення окремих об'єктів [3, с. 84].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що сучасна система планувальних документів у сфері державної регіональної політики формально вибудована за трирівневою моделлю та доповнена спеціальними інструментами

відновлення – програмами комплексного відновлення і планами відновлення та розвитку. Водночас виявлено низку проблем, які істотно знижують ефективність планування розвитку деокупованих громад, зокрема фрагментованість нормативно-правового регулювання, колізії між законодавчими актами, нечіткість статусу окремих планувальних документів, а також недосконалість критеріїв віднесення громад до територій відновлення. Доведено, що стратегія розвитку територіальної громади залишається базовим документом, який забезпечує узгодженість дій органів місцевого самоврядування, держави, бізнесу та громадськості, тоді як програма комплексного відновлення має відігравати роль інтеграційної платформи для просторових, інфраструктурних і соціально-економічних рішень у постконфліктний період. Разом із тим відсутність обов'язковості розроблення програми комплексного відновлення та складність процедур підтвердження статусу територій відновлення створюють додаткові бар'єри для громад, що фактично зазнали значних руйнувань і втрат.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з поглибленим аналізом інституційної спроможності органів місцевого самоврядування деокупованих територіальних громад, розробленням адаптивних моделей стратегічного планування з урахуванням безпекових ризиків і демографічних трансформацій, а також удосконаленням методик оцінювання потреб відновлення на основі достовірних і верифікованих даних. Окремого наукового осмислення потребують питання гармонізації стратегій розвитку громад, програм комплексного відновлення та планів відновлення і розвитку з метою формування цілісної та узгодженої системи планування відбудови деокупованих територій України.

Бібліографічний список:

1. Відновлення та розвиток деокупованих громад: фінансування, управління, людський потенціал. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/de-occupied-communities/>.
2. Лозинська Т. Стратегічне планування в громадах: теоретичне підґрунтя. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 2 (78). С. 95-102. URL: <https://journals.mau.com.ua/index.php/political/issue/view/435/465>.
3. Паршин Ю. І., Клопов І. О., Храпкін О.М. Концептуальні положення державної політики відновлення територіальних громад. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe5bf898-3729-4bd3-9827-ca4d4345fbf3/content>.
4. Петрик О. Й. Роль стратегічного планування у розвитку територіальних громад. *Перспективи регіонального та місцевого розвитку*: матер. 4-ї конференції молодих учених (21 листопада 2025 р., м. Львів) / упорядн.: Бліщук К.М., Матвіїшин Є.Г. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2025. С. 92-95.
5. Подзізей О., Шматковська Т. Теоретичні засади відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 3 (82). С. 12-18. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/82/1160.pdf>.
6. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України № 1602-III (в редакції від 02.12.2012). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-iii#Text>.
7. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
8. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF>.
9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Мінрозвитку України від 21.12.2022 № 265. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>.
10. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Форма типового документа, Перелік від 18.07.2023 № 731. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text>.
11. Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 14.10.2022 № 1159. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>.
12. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
13. Романюк С. А. Теорія та практика стратегічного управління: монографія. Київ: НАДУ, 2019. 232 с.
14. Сментина Н. В., Фіалковська А. А. Стратегічне планування місцевого розвитку: навч. посіб. Київ:

ФОРМ Гуляєва В. М., 2019. 244 с.

15. Шуляк О. Комплексне відновлення громад та регіонів: із чого почати. *Українформ*. 31.01.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlenna-gromad-ta-regioniv-iz-cogo-pocati.htm>.

References:

1. Vidnovlennia ta rozvytok deokupovanykh hromad: finansuvannia, upravlinnia, liudskiy potentsial. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/de-occupied-communities/>.
2. Lozynska T. (2025). Stratehichne planuvannia v hromadakh: teoretychne pidgruntia. *Naukovi pratsi MAUP. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 2 (78). S. 95-102. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/435/465>.
3. Parshyn Yu. I., Klopov I. O., Khrapkin O.M. Kontseptualni polozhennia derzhavnoi polityky vidnovlennia terytorialnykh hromad. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fe5bf898-3729-4bd3-9827-ca4d4345fbf3/content>.
4. Petryk O. Y. (2025). Rol stratehichnoho planuvannia u rozvytku terytorialnykh hromad. *Perspektyvy rehionalnoho ta mistsevoho rozvytku* : mater. 4-yi konferentsii molodykh uchenykh (21 lystopada 2025 r., m. Lviv) / uporiadn.: Blishchuk K.M., Matviishyn Ye.H. Lviv : NU «Lvivska politehnika», 92-95.
5. Podzizei O., Shmatkovska T. (2023). Teoretychni zasady vidnovlennia konkurentospromozhnosti terytorialnykh hromad i rehioniv. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 3 (82), 12-18. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/82/1160.pdf>.
6. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia proqram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy : Zakon Ukrainy № 1602-III (v redaktsii vid 02.12.2012). *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-iii#Text>.
7. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 r. № 156-VIII. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 695. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF>.
9. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo poriadku rozroblennia, zatverdzhennia, realizatsii, provedennia monitorynhu ta otsiniuvannia realizatsii stratehii rozvytku terytorialnykh hromad : Nakaz Minrozvytku Ukrainy vid 21.12.2022 № 265. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#Text>.
10. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok, Forma typovoho dokumenta, Perelik vid 18.07.2023 № 731. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text>.
11. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia, provedennia hromadskoho obhovorennia, pohodzhennia proqram kompleksnoho vidnovlennia oblasti, terytorii terytorialnoi hromady (yii chastyny) ta vnesennia zmin do nykh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy; Poriadok vid 14.10.2022 № 1159. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text>.
12. Pro rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti : Zakon Ukrainy vid 17.02.2011 r. № 3038-VI. *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.
13. Romaniuk S. A. (2019). Teoriia ta praktyka stratehichnoho upravlinnia : monohrafiia. Kyiv : NADU, 232.
14. Smentyna N. V., Fialkowska A. A. (2019). Stratehichne planuvannia mistsevoho rozvytku : navch. posib. Kyiv : FOP Huljaieva V. M., 244.
15. Shuliak O. Kompleksne vidnovlennia hromad ta rehioniv: iz choho pochaty. *Українформ*. 31.01.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3821039-kompleksne-vidnovlenna-gromad-ta-regioniv-iz-cogo-pocati.htm>.

Okunovska Yu. Features of planning the development of de-occupied territorial communities

The article is devoted to the analysis of the features of planning for the development of deoccupied territorial communities of Ukraine under martial law and post-conflict transformation. It is substantiated that strategic planning is a key tool for ensuring the institutional capacity of local government bodies and effective restoration of communities that have suffered the negative consequences of the armed aggression of the Russian Federation. The content and role of the system of planning documents in the field of state regional policy are revealed, its three-level structure and the place of development strategies for territorial communities, comprehensive restoration programs and restoration and development plans are characterized. The regulatory and legal support for strategic planning is analyzed and key problems of its implementation are identified, in particular, the fragmentation of legal regulation, conflicts between legislative acts, the unclear status of individual planning documents and the imperfection of the criteria for assigning communities to restoration territories. The main stages of strategic planning are determined and attention is focused on the importance of a comprehensive territorial approach and the principle of result-oriented management. It is concluded that the improvement of the system of planning for the development

of deoccupied territorial communities modern system of planning documents in the field of state regional policy is formally built on a three-level model and supplemented by special recovery tools - comprehensive recovery programs and recovery and development plans. At the same time, a number of problems were identified that significantly reduce the effectiveness of planning for the development of deoccupied communities, in particular, fragmentation of regulatory and legal regulation, conflicts between legislative acts, unclear status of individual planning documents, as well as imperfect criteria for assigning communities to recovery territories. It is proven that the strategy for the development of a territorial community remains a basic document that ensures the coherence of actions of local government bodies, the state, business and the public, while the comprehensive recovery program should play the role of an integration platform for spatial, infrastructural and socio-economic solutions in the post-conflict period. At the same time, the lack of a mandatory development of a comprehensive recovery program and the complexity of procedures for confirming the status of recovery areas create additional barriers for communities that have actually suffered significant destruction and losses.

Keywords: local governments, deoccupied territorial communities, regional policy, martial law, recovery plan, development strategy.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.6

УДК 316.42:355.48(497.6)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2229-0419>

Дубель М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ НА ПРИКЛАДІ ДОСВІДУ БОСНІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз соціально-культурних та інституційних параметрів постконфліктного розвитку Боснії і Герцеговини в умовах міжнародного втручання після підписання Дейтонської мирної угоди. Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між конфігурацією домінуючих форм соціальної солідарності, специфікою політичної культури боснійського суспільства та еволюцією стратегій міжнародної спільноти у процесі миробудівництва й державотворення. Теоретико-методологічну основу становить культурна теорія (grid–group), яка дозволяє інтерпретувати політичну поведінку місцевих еліт і населення, а також інструментарій зовнішніх акторів через призму ієрархічних, фаталістичних, егалітарних та індивідуалістичних моделей соціальної солідарності. Показано, що на ранньому етапі постдейтонського процесу «соціальна карта» Боснії визначалася переважанням ієрархічно-фаталістичних установок, відтворенням етнонаціональної мобілізації та збереженням високої конфліктності, що обмежувало ефективність міжнародно імplementованих політик. Обґрунтовано, що початкові егалітарно-індивідуалістичні підходи міжнародного врегулювання (консенсусні механізми, переговори, економічна обумовленість і логіка «раціонального вибору») виявилися соціально-культурно нежиттєздатними, спричинивши повторювані інституційні провали й перехід до більш жорсткої моделі управління. Встановлено, що запровадження Боннських повноважень означало зміщення ролі Управління Високого представника в бік ієрархічної регулятивно-примусової парадигми та формування практик «контрольованої/охоронної демократії». Зроблено висновок, що, попри досягнення окремих короткострокових результатів у сфері інституційного будівництва та стабілізації управління, міжнародне втручання водночас консервувало залежність політичної системи від зовнішнього контролю, посилювало фаталістичні настанови та не забезпечило глибинної трансформації політичної культури й сталого внутрішнього балансування соціокультурного простору.

Ключові слова: Боснія і Герцеговина, повоєнна відбудова, постконфліктне врегулювання, міжнародне втручання, культурна теорія, соціальна солідарність, політична культура, Дейтонська мирна угода.

Постановка проблеми. Післявоєнна відбудова комплексний процес, що включає як фізичну реконструкцію зруйнованої інфраструктури, так і соціокультурну трансформацію, пов'язану з відновленням довіри, переосмисленням національної ідентичності, збереженням або трансформацією колективної пам'яті, інтеграцією вразливих груп та інституціоналізацією політик примирення.

У цьому контексті досвід Боснії та Герцеговини - країни, що пережила один із найжорстокіших етнополітичних конфліктів у Європі кінця ХХ століття є надзвичайно показовим. За останні десятиліття було реалізовано низку міжнародних, урядових та громадських ініціатив, покликаних сприяти соціокультурному зціленню суспільства. Проте, результати цих зусиль є суперечливими, і саме ця неоднозначність робить боснійський кейс цінним для аналізу з перспективи української повоєнної відбудови.

Важливо розпочати аналіз з окреслення культурних відмінностей між трьома основними етнічними групами Боснії і Герцеговини — боснійцями (мусульманами), сербами та хорватами, які, за даними перепису населення 1991 року, становили відповідно близько 44 %, 33 % та 17 % від загальної чисельності населення.

Міжнародні посадовці неодноразово наголошували на намірі залишатися в Боснії і Герцеговині доти, доки не буде подолано глибинні етнічні розбіжності та сформовано інституційно сталу державу. Водночас конституційні домовленості, розроблені на міжнародному рівні, виявилися нефункціональними без постійного зовнішнього втручання, необхідного для подолання системних

інституційних «глухих кутів», закладених у саму архітектуру політичної системи. Міжнародний нагляд за Боснією і Герцеговиною, передбачений Дейтонською мирною угодою 1995 року як тимчасовий (терміном на один рік), фактично трансформувалася у режим тривалого зовнішнього управління, що призвело до відкладення реального самоврядування держави на невизначену перспективу.

Фактичні владні повноваження зосередилися не в руках національного уряду, а у міжнародних інституціях під егідою Управління Високого представника, наділеного широкими повноваженнями з політичного арбітражу та управлінського втручання. У подальшому частину цих функцій було інституційно переорієнтовано на структури Європейського Союзу. У результаті міжнародні актори дедалі активніше залучалися до мікроуправління боснійським суспільством в умовах слабкості та фрагментованості місцевих інституцій, що істотно обмежувало їхню здатність до самостійного формування та реалізації публічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів, що присвячували дослідження закордонному досвіду повоєнної відбудови Боснії можна назвати А. Поплюйко [1], Г. Дугінець, О. Яценко, В. Панченко [2], С. Шульц, О. Луцків, Е. Шульц [3]. А. Поплюйко зазначав недоліки повоєнної відбудови Боснії, акцентуючи увагу на неефективному впровадженні коштів. С. Шульц, О. Луцків, Е. Шульц зазначали, навпаки, про достатньо грамотну економічну політику відбудови Боснії. Проте, саме з точки зору політичної культури повоєнної відбудови Боснії тематика залишається недостатньо висвітленою.

Мета статті – визначити особливості соціокультурних аспектів повоєнної відбудови на прикладі досвіду Боснії.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі повоєнного процесу боснійське суспільство характеризувалося високим рівнем невизначеності та наявністю загроз виживанню — як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Хоча завершення війни загалом сприймалося як позитивний факт, результати переговорів у Дейтоні зумовили подальше зростання непевності щодо майбутнього країни. Жодна зі сторін не мала чіткого розуміння положень Дейтонської мирної угоди та наслідків прибуття надзвичайно потужного міжнародного військового контингенту, зокрема його значення для забезпечення ключових національних інтересів.

Сформований у такий спосіб нестабільний і непередбачуваний контекст, у якому загроза виживанню залишалася відчутною, а перспектива боснійської державності — невизначеною, значною мірою відтворював соціокультурні умови інших кризових періодів політичної історії Боснії, коли державний статус країни перебував у підвишеному стані, а впливові зовнішні актори істотно впливали на визначення її майбутнього. Як і в попередні історичні епохи, значна частина населення обрала стратегію підтримки національних політичних лідерів, фактично делегуючи їм право ухвалювати рішення на власний розсуд, мінімізуючи громадянську участь і відходячи від публічної сфери до відносно безпечного приватного простору. Водночас ті групи, які не поділяли ізоляціонізму та політичної покірності, схилилися до ієрархічної самоорганізації в межах етнопонаціональних структур трьох домінуючих націоналістичних політичних партій. Останні обіцяли колективний захист національних інтересів від «ворогів», а також забезпечення соціального просування для окремих індивідів.

Отже, боснійську «соціальну карту» одразу після війни доцільно описувати як конфігурацію, в якій домінують сильна ієрархічна та фаталістська соціальні солідарності, тоді як егалітарна й індивідуалістична солідарності відіграють мінімальну роль або практично відсутні. Така характеристика узгоджується з традиціоналістською політичною культурою, простежуваною впродовж усієї політичної історії Боснії, яка в повоєнний період була додатково посилена досвідом війни, масштабними фізичними руйнуваннями та невизначеністю початкового етапу постдейтонського врегулювання. Додатковим чинником відтворення зазначеної політичної культури стала поява представників міжнародної спільноти.

На ранньому етапі повоєнного врегулювання місцеві політичні еліти всіх трьох сторін позиціонували себе у «верхньому правому секторі» соціальної карти, мобілізуючи підтримку населення через дискурси захисту національних інтересів, що супроводжувалися мовою ворожнечі та продукуванням страху. Населення приймало сконструйовані образи безпосередньої загрози з боку «злих» і «ненадійних» націоналістичних лідерів інших груп, що, своєю чергою, посилювало уявлення про необхідність сильної влади, контролю й протекції з боку власних політичних представників.

Коли розпочалася імплементація цивільних положень Дейтонської угоди, представники

міжнародної спільноти зіткнулися з опором місцевих еліт, які фактично продовжували реалізацію політичних цілей воєнного часу, а також із населенням, що зберігало повну лояльність до «своїх» лідерів і водночас відтворювало песимістичні наративи щодо перспектив міжетнічної співпраці та реінтеграції держави. Це породжувало конфлікти й непорозуміння, оскільки сербські, хорватські й боснійські еліти не сприймали міжнародних представників у тих ролях і функціях, яких очікували.

Унаслідок цього сформувався широкий простір для довільної інтерпретації ролі та значення міжнародної участі, що дозволило місцевим націоналістичним елітам зосередитися на реалізації власних політичних планів: посилювати контроль над «своїми» етнічними групами та вибірково дотримуватися цивільних аспектів Дейтонської мирної угоди. Паралельно в усіх трьох націоналістичних партіях відбувалися процеси внутрішньої консолідації, у ході яких помірковані втрачали вплив, тоді як радикальні фракції готувалися до тривалого політичного протистояння, що сприймалося як продовження збройного конфлікту мирними засобами.

По суті, перші взаємодії між носіями різних типів соціальної солідарності призвели до ескалації конфліктності. І місцева влада, і міжнародні актори, зіштовхнувшись із невдачами, прагнули інтенсифікувати притаманні їм мовні, поведінкові та інституційні практики, характерні для «бажаного» типу соціальної солідарності. У практичному вимірі це означало, що Верховний представник активніше використовував переговорні механізми та медійну присутність для просування альтернативних дискурсів, натомість місцеві еліти посилювали риторику ворожнечі, продукували страх, зміцнювали контроль над державним апаратом і систематично блокували або ігнорували міжнародно ініційовані політики та наративи. Відтак можна констатувати, що місцеві політичні еліти ще більше віддалилися від «плюралістичного центру» соціальної карти, а соціокультурний конфлікт між ними та представниками міжнародної спільноти набув тенденції до поглиблення.

Якщо розглядати підхід представників міжнародної спільноти більш поглиблено, аналіз з позицій культурної теорії свідчить, що на початковому етапі він ґрунтувався на поєднанні егалітарної та індивідуалістичної логіки. Водночас такий підхід виявився соціокультурно нежиттєздатним у боснійському контексті, що зумовило його обмежену ефективність. Повторювані невдачі, спричинені несумісністю між міжнародно імplementованими політичними рішеннями та локальним соціокультурним середовищем, стимулювали поступовий перегляд стратегії. Перший суттєвий зсув у підході міжнародних акторів відбувся лише через кілька місяців після початку процесу.

Неефективність спільних комісій і переговорів, орієнтованих на досягнення консенсусу, призвела до трансформації бажаної стратегічної поведінки: інструментом реалізації політики став підхід «батоба та пряника», тобто надання допомоги за умови дотримання визначених зобов'язань. Після невдач у впровадженні територіальних положень Дейтонської мирної угоди Управління Високого представника було змушене шукати альтернативні механізми впливу, результатом чого стало запровадження так званого принципу обумовленості. Ця стратегія, характерна для індивідуалістичної «ринкової» логіки, відповідала підходу раціонального вибору, оскільки ґрунтувалася на припущенні, що політичні актори обиратимуть співпрацю задля отримання фінансової підтримки.

Після початкового успіху, пов'язаного зі звільненням військовополонених, Управління Високого представника продовжувало застосовувати цей інструмент, однак із дедалі більш обмеженими результатами. Місцеві еліти, особливо в Республіці Сербській, виявилися значно менш чутливими до економічних стимулів, ніж очікувалося, попри серйозні соціально-економічні наслідки війни та поширену бідність. Реакцією на чергові невдачі стало подальше «підвищення ставок»: коли допомога за виконання зобов'язань не дала очікуваного ефекту, було запроваджено жорсткіший варіант індивідуалістично упередженої стратегії — погрозу економічних санкцій та виключення з програм реконструкції. Наступним кроком стала адресна загроза санкцій вищим рівням сербської політичної ієрархії, зокрема безпосередньо президентові Югославії Слободану Мілошевичу.

Зрештою, стратегія економічної обумовленості зазнала повного провалу, оскільки сербська сторона добровільно виключила Республіку Сербську з міжнародних програм відбудови. Наприкінці мандату Карла Більдта стало очевидно, що підхід Управління Високого представника не забезпечив досягнення поставлених цілей. Формально процес визначався як імplementація Дейтонської мирної угоди, і хоча всі сторони зрештою її прийняли — у випадку сербів із суттєвими застереженнями, — сама угода містила положення, які сприймалися як такі, що суперечать націоналістичним прагненням усіх трьох етнічних груп. У результаті ані початкова стратегія консенсусних переговорів у межах спільних комісій, ані подальше застосування економічної обумовленості не дали очікуваних

результатів.

Сприйняття ролі Управління Високого представника в боснійському суспільстві в цей період набувало рис технічного асистента або навіть освітнього наставника, тоді як більшість місцевих націоналістичних еліт не демонстрували ані запиту на допомогу, ані готовності до навчання. Як короткострокові цілі — імплементація конкретних положень Дейтонської угоди, так і довгострокові завдання трансформації місцевого суспільства зазнали невдачі через нездатність міжнародно просуваних цінностей, переконань і дискурсів здобути достатню підтримку в локальному середовищі. Хоча процедурна демократія, зосереджена на виборчому процесі, була формально впроваджена, її практичні результати виявилися протилежними очікуваням.

У цих умовах представники міжнародної спільноти почали частково відтворювати елементи фаталістичної соціальної солідарності, що проявлялося у схильності до реактивного, а не проактивного управління процесом. Наприкінці досліджуваного періоду єдиною реальною стратегією залишалось *ad hoc* кризове управління, оскільки ані короткострокові, ані довгострокові цілі не могли бути досягнуті через обмежену здатність впливати на події, контролювати їхній перебіг і послідовно впроваджувати політику. Увесь цей час місцеві націоналістичні еліти продовжували консолідувати владу та зміцнювати контроль над відповідними етнічними групами.

Аналіз впливу міжнародного втручання на локальний соціокультурний контекст засвідчує, що протягом перших вісімнадцяти місяців постконфліктного процесу міжнародна присутність не призвела до суттєвих позитивних змін. Попри значні зусилля, дискурси, які просувалися міжнародними акторами, виявилися малоефективними, оскільки егалітарно-індивідуалістичний підхід не відповідав високонтекстному соціальному середовищу повоєнної Боснії і Герцеговини. Ба більше, міжнародне втручання фактично сприяло подальшому зміцненню вже домінуючих форм соціальної солідарності.

Неоднозначні результати Дейтонських переговорів також спричинили внутрішні конфлікти в боснійських політичних партіях, у більшості випадків завершуючись перемогою радикальних фракцій. Виняток становив сербський випадок, де найрадикальніше керівництво СДС втратило владу внаслідок втручання Управління Високого представника; однак помірковані сили, що прийшли їм на зміну, зберегли ідентичне розуміння національних інтересів і ті самі організаційні механізми їх захисту. Відтак, хоча ці зміни сприймалися як політичний успіх міжнародної спільноти та тимчасово підвищили довіру до Управління Високого представника, вони не призвели до істотних трансформацій соціальної карти.

Вибори 1996 року, які розглядалися як можливість для формування ненціоналістичного політичного курсу, мали протилежний ефект, посиливши високорівневу соціальну солідарність і націоналістичні настрої. Загалом перший етап міжнародного втручання можна охарактеризувати як спробу штучного балансування соціальної карти шляхом просування конкуруючих дискурсів егалітарної та індивідуалістичної солідарності. Проте, зайнявши позицію, яку потенційно могли б посісти локальні носії цих солідарностей, Управління Високого представника зменшило ймовірність органічного внутрішнього балансування.

Отже, аналіз культурної теорії перших вісімнадцяти місяців цивільного міжнародного втручання в Боснію показує, що: 1) на початку процесу існував фундаментальний соціально-культурний конфлікт між представниками міжнародної спільноти та місцевими елітами, 2) Управління високого представника, хоча й змінювалося, щоб стати ефективним, не досягло соціально-культурно життєздатного положення на боснійській соціальній карті, 3) місцеві націоналістичні еліти продовжували керувати своїми етнічними групами через альянс ієрархії та фаталізму, та 4) не було відчутних результатів щодо ширших цілей зміни боснійської політичної культури та виправлення дисбалансів на боснійській соціальній карті.

У червні 1997 року Карлос Вестендорп прибув до Боснії і Герцеговини з метою обійняти посаду нового Високого представника. На момент його прибуття до Сараєва ключовим поняттям, яким окреслювалися зусилля міжнародного втручання, стала «консолідація миру». Цей етап розпочався ще за періоду перебування Карла Більдта на посаді Високого представника. Стимулюючи поступ через застосування механізмів економічної обумовленості, Рада з упровадження мирних угод (РВМУ) на зустрічах у Парижі, Лондоні та Сінтрі визначила пріоритети цього етапу та окреслила часові рамки реалізації низки конкретних політичних заходів. Мирний процес поступово трансформувалася від виконання окремих вимог, зафіксованих у Дейтонській мирній угоді, до реалізації ширших завдань, спрямованих на забезпечення сталого й мирного функціонування держави.

Водночас місцевий соціально-політичний контекст на початку мандату Високого представника Вестендорпа залишався, по суті, незмінним порівняно з безпосереднім повоєнним періодом. Попри окремі позитивні зрушення, провідним політичним питанням у Боснії і Герцеговині й надалі залишалася етнополітична проблематика національної ідентичності. На момент завершення мандату Карла Більдта дискусії щодо розмежування та інтеграції були такими ж домінуючими в політичному дискурсі, як і раніше. Через вісімнадцять місяців після початку постдейтонського процесу, незважаючи на зусилля ІФОР, Управління Високого представника та ОБСЄ, місцеві еліти продовжували переслідувати цілі, сформульовані ще до та під час війни. Зокрема, боснійська сторона наполягала на скликанні другої Дейтонської конференції, вимагаючи ліквідації Республіки Сербської та перетворення контрольованих сербами територій на кантони.

Хоча призначення Вестендорпа часто розглядається як безпосередня причина подальших змін мандату й ролі Управління Високого представника, трансформація характеру цивільного міжнародного втручання розпочалася ще до його прибуття до Сараєва. У відповідь на системні невдачі перших років мирного процесу РВМУ вже на початку 1997 року ініціювала реорганізацію міжнародної присутності в Боснії і Герцеговині. Визнавши Управління Високого представника провідною інституцією цього процесу, міжінституційні взаємодії почали змінюватися: від відносно децентралізованих, мережевих форм — до більш ієрархічної, пірамідальної моделі організації з чіткішим розподілом повноважень і відповідальності.

Після вступу на посаду Вестендорп пришвидшив структурну реорганізацію міжнародної присутності, насамперед через трансформацію діяльності Управління Високого представника (ОНР). У подальший період ОНР функціонувало принципово інакше, ніж за часів Більдта. Проаналізувавши ранні провали, Вестендорп і керівництво ОНР дійшли висновку про необхідність діяти у більш соціокультурно життєздатний спосіб. З огляду на те, що місцева політична культура ґрунтувалася на поєднанні сильних ієрархічних і фаталістських форм соціальної солідарності, міжнародні актори усвідомили обмеженість власних егалітарно-індивідуалістичних уявлень щодо механізмів просування миру та побудови ефективних інституційних відносин.

У процесі поступових спроб і помилок було вироблено нову стратегію, умовно означену як «боснійський шлях», яка виявилася відносно ефективнішою. Її практичним результатом стало запровадження Боннських повноважень, що суттєво змінило інституційну позицію ОНР. Управління Високого представника перемістилося до «верхнього правого сектора» соціальної карти — позиції з високим рівнем ієрархії та регулятивного контролю, яка раніше була притаманна місцевим націоналістичним елітам. Отримавши ці повноваження, ОНР набуло інструментів прямого впровадження політики та управління «згори». Самі Боннські повноваження стали наслідком інституційного навчання через повторювані невдачі, а їх запровадження відбувалося поступово.

По-перше, Управління Високого представника почало активніше й відкритіше втручатися в локальні політичні конфлікти, підтримуючи помірковані політичні альтернативи. Міжнародні інституції неодноразово ігнорували позиції місцевих органів влади — незалежно від рівня їхньої легітимності — та нав'язували власні рішення. Так, під час конституційної кризи в Республіці Сербській, організації муніципальних виборів і так званої кризи Поплашена дії ОНР та ОБСЄ мали виразно авторитарний характер і здійснювалися всупереч волі обраних посадовців і рішенням місцевих судів.

По-друге, ОНР спільно з Радою з упровадження миру (РІС) розширило власний мандат, включивши до нього виконавчі та законодавчі функції. Боннські повноваження надали можливість ухвалювати обов'язкові рішення та усувати посадових осіб з посад, що означало відхід від практик діалогу, переговорів і економічної обумовленості до прямого регулятивного та нормативного впливу. Така стратегія є типовим прикладом поведінки, притаманної ієрархічній соціальній солідарності.

По-третє, створення міжнародно керованих інституцій — як-от Конституційного суду Боснії і Герцеговини з участю міжнародних суддів та Незалежної комісії з питань ЗМІ — стало додатковим свідченням ієрархічно упередженого підходу. У такий спосіб міжнародні актори дедалі більше виконували функції контролерів і «охоронців», а не посередників чи координаторів.

Унаслідок цих змін боснійська політична система трансформувалася в залежну, ієрархічно контрольовану форму демократії, що фактично функціонувала під зовнішнім наглядом. Перехід до ієрархічного підходу проявився в усіх трьох вимірах соціальної солідарності — структурних упередженнях, соціальних відносинах і практиках поведінки. Мережеві, децентралізовані форми взаємодії були поступово замінені формалізованішими структурами, а егалітарно-індивідуалістичні

стратегії — ієрархічними моделями командування та контролю.

Зміни торкнулися й ціннісних орієнтацій міжнародної спільноти. Хоча офіційно зберігалися цілі інтеграції та примирення, акцент міжнародного втручання поступово змістився в бік інституційного будівництва. Якщо раніше шлях до миру пов'язувався з лібералізацією, демократизацією та розширенням громадянських свобод, то тепер він дедалі більше ототожнювався зі створенням систем стримувань і противаг, покликаних обмежити дискреційні можливості місцевої влади. У цьому сенсі пріоритети змістилися від розширення свободи для громадян до обмеження автономії місцевих політичних еліт.

Як наслідок, простір соціокультурної життєздатності певною мірою розширився завдяки ефективнішій інституційній дії ОНР, однак це супроводжувалося зростанням фаталістських настроїв серед місцевих еліт і населення. Посилений контроль з боку міжнародних акторів сприяв формуванню уявлень про нездатність місцевих політиків впливати на перебіг подій, що підірвало довіру до політики й демократії загалом. У публічному дискурсі дедалі частіше домінували переконання про неминучість зовнішнього протекторату як єдиного способу стабілізації ситуації, що зумовлювало формування синдрому залежності. Саме в цьому контексті новий Високий представник прибув до Сараєва влітку 1999 року.

На завершення, аналіз культурної теорії другого періоду міжнародного постконфліктного втручання в Боснію показує, що: 1) УВКБ змінило своє становище на соціальній карті з введенням (та використанням) боннських повноважень, перейшовши від дотримання індивідуалістичної соціальної солідарності до дотримання ієрархічної соціальної солідарності, 2) місцеві націоналістичні еліти в результаті змінили своє становище, перейшовши від дотримання ієрархічної соціальної солідарності до дотримання фаталістської соціальної солідарності, та 3) вплив на простір соціально-культурної життєздатності був подвійним, оскільки нове УВКБ запроваджувало політику, яка покращувала ситуацію на місцях, але його нова роль посилювала домінуючі сильні соціальні солідарності.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, доцільно зазначити, що повоєнний процес у Боснії і Герцеговині розгортався в умовах глибокої соціально-культурної дезорієнтації, високого рівня екзистенційної невизначеності та домінування ієрархічно-фаталістичних форм соціальної солідарності, які істотно визначали логіку політичної поведінки як місцевих еліт, так і широких верств населення. У такому контексті початкові егалітарно-індивідуалістичні підходи міжнародної спільноти, зорієнтовані на консенсус, переговори та механізми раціонального вибору, виявилися соціально-культурно нежиттєздатними, що призвело до систематичних невдач у впровадженні ключових положень Дейтонської мирної угоди та зумовило поступовий перегляд інструментів міжнародного втручання. Перехід до ієрархічної, регулятивно-примусової моделі управління, інституційно закріпленої через запровадження Боннських повноважень, дозволив міжнародним акторам підвищити рівень оперативної керованості процесу та досягти окремих короткострокових практичних результатів, зокрема в інституційному будівництві та стабілізації окремих сфер державного управління. Водночас така трансформація сприяла консервації залежності боснійської політичної системи від зовнішнього контролю, посиленню фаталістичних установок у політичній свідомості населення та подальшому віддаленню місцевих еліт від «плюралістичного центру» соціальної карти. У підсумку міжнародне постконфліктне втручання, попри значні ресурси та інтенсивність інституційного впливу, не забезпечило структурної трансформації боснійської політичної культури й не сприяло сталому внутрішньому балансуванню соціально-культурного простору, радше відтворивши й закріпивши домінуючі моделі соціальної солідарності та обмеживши перспективи автономного демократичного розвитку держави.

Бібліографічний список:

1. Поплюйко А. М. Повоєнне відновлення економіки України: досвід країн, на території яких відбувалися військові дії. Ефективна економіка. 2023. № 3. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1285/1295>
2. Шульц С.Л., Луцків О.М., Шульц Е.П. Стратегічні пріоритети економічної політики повоєнних країн Балканського регіону. Економіка та право. 2023. № 4. С.57-67. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.04.057>
3. Sahovic, D. (2007). *Socio-cultural viability of international intervention in war-torn societies: A case study of Bosnia Herzegovina* (Doctoral dissertation, Statsvetenskap).
4. Pupavac, V. (2006). Reconstructing post-conflict cultures: a case study of Bosnia. *Post-conflict cultures: rituals of representation*, 133-150.
5. Eastmond, M. (2010). *Beyond reconciliation: Social reconstruction after the Bosnian war*. Stichting Focaal.

References:

1. Popliuiko A.M. (2023) Povoienne vidnovlennia ekonomiky Ukrainy: dosvid krain, na terytorii yakykh vidbuvalysia viiskovi dii [Post-war recovery of Ukraine's economy: the experience of countries where military operations took place]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Retrieved from: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1285/1295> [in Ukrainian].
2. Shults, S.L., Lutskiv, O.M., Shults, E.P. (2023) Stratehichni priorityety ekonomichnoi polityky povoiennykh krain Balkanskoho rehionu. [Strategic priorities of economic policy of post-war countries of the Balkan region]. *Ekonomika ta pravo*. No 4. S.57-67. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.04.057> [in Ukrainian].
3. Sahovic, D. (2007). *Socio-cultural viability of international intervention in war-torn societies: A case study of Bosnia Herzegovina* (Doctoral dissertation, Statsvetenskap).
4. Pupavac, V. (2006). Reconstructing post-conflict cultures: a case study of Bosnia. *Post-conflict cultures: rituals of representation*, 133-150.
5. Eastmond, M. (2010). *Beyond reconciliation: Social reconstruction after the Bosnian war*. Stichting Focaal.

Dubel M. Socio-cultural aspects of post-war reconstruction using the example of the Bosnian experience.

The article provides a comprehensive analysis of the socio-cultural and institutional parameters of the post-conflict development of Bosnia and Herzegovina in the context of international intervention after the signing of the Dayton Peace Agreement. The aim of the study is to identify the relationship between the configuration of dominant forms of social solidarity, the specifics of the political culture of Bosnian society and the evolution of the strategies of the international community in the process of peacebuilding and state-building. The theoretical and methodological basis is the cultural theory (grid-group), which allows interpreting the political behavior of local elites and the population, as well as the tools of external actors through the prism of hierarchical, fatalistic, egalitarian and individualistic models of social solidarity. It is shown that at the early stage of the post-Dayton process, the “social map” of Bosnia was determined by the prevalence of hierarchical-fatalistic attitudes, the reproduction of ethno-national mobilization and the preservation of high conflict, which limited the effectiveness of internationally implemented policies. It is substantiated that the initial egalitarian-individualistic approaches to international settlement (consensus mechanisms, negotiations, economic conditionality and the logic of “rational choice”) turned out to be socio-culturally unviable, causing repeated institutional failures and a transition to a more rigid model of governance. It is established that the introduction of the Bonn powers meant a shift in the role of the Office of the High Representative towards a hierarchical regulatory-coercive paradigm and the formation of practices of “controlled/protective democracy”. It is concluded that, despite achieving certain short-term results in the field of institutional building and stabilization of governance, international intervention at the same time preserved the dependence of the political system on external control, strengthened fatalistic attitudes, and did not ensure a deep transformation of political culture and sustainable internal balancing of the socio-cultural space.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, post-war reconstruction, post-conflict settlement, international intervention, cultural theory, social solidarity, political culture, Dayton Peace Agreement.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.7

УДК 323.28:321.01:327.7

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5825-3631>**Калашлінська М. В., Донецький національний університет ім. Василя Стуса,
Адміністрація міста Люблін (Польща)**

НОРМАЛІЗАЦІЯ ВИНЯТКУ: «СІРІ ЗОНИ» У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено аналізу трансформації європейського політичного та правового дискурсу у сфері захисту прав людини в умовах міграційної, безпекової, соціальної та геополітичної криз. У центрі дослідження перебуває політична риторика про необхідність пошуку «балансу» між правами людини та публічним інтересом. Зазначається, що ця риторика дедалі частіше використовується як політичний механізм виправдання обмеження або переосмислення абсолютних гарантій прав людини в Європі та світі. Насамперед це проявляється у посиленні закликів до звуженого тлумачення Європейської конвенції з прав людини 1950 року, які підривають сам принцип непорушності цих універсальних стандартів. У статті підкреслюється, що такі ініціативи створюють небезпечний прецедент ерозії абсолютних гарантій перед обличчям зовнішніх викликів та кризових загроз. Авторка наголошує, що спроби зниження стандартів охорони прав людини не є нейтральними або тимчасовим рішенням, а є механізмом політичної нормалізації винятку, і у більшій широкій перспективі перетворюються на механізм самопідриву європейської системи правопорядку, яка в умовах тривалої нестабільності виявляється неспроможною зберегти власну цілісність і легітимність. У статті показано, що через політичні рішення і зміну способів тлумачення імперативних норм, створюється ризик поступового формування у Європі правових «сірих зон», де загальнообов'язкові конвенційні гарантії зберігаються формально, але на практиці застосовуються обмежено, знижуючи чутливість суспільства до порушення прав людини. Наголошується, що сучасна дискусія про «реформу» або «адаптацію» Конвенції є не технічною чи процедурною, а фундаментальним політичним викликом, який тестує стійкість ліберально-демократичного порядку, принципу верховенства права та самої ідеї непорушності людської гідності. Особливий акцент в дослідженні зроблено на ризиках для України в умовах війни, масових переміщень населення та поширення практик винятковості, які можуть бути легітимізовані як необхідні або тимчасові. Стаття обґрунтовує позицію, згідно з якою права людини не можуть бути об'єктом політичного торгу та ситуативного коригування, а людська гідність має залишатися незмінною межею державної влади навіть в умовах найглибших криз.

Ключові слова: права людини, Європейська конвенція з прав людини, стан винятку, управління через виняток, сірі зони, верховенство права, гібридні конфлікти.

Постановка проблеми. Європейська система захисту прав людини сьогодні функціонує в умовах міграційних, безпекових, соціальних, геополітичних та інших багатовимірних криз, що істотно впливають не лише на практики правозастосування, а й на сам політичний та правовий дискурс у сфері прав людини. У цьому контексті дедалі більше стає політичних закликів про необхідність пошуку «балансу» між правами людини та публічним інтересом, що сприяє поступовому зведенню фундаментальних прав від незмінного рівня, який неможливо знижувати, до гнучкої категорії, яка може змінюватися в залежності від ситуативних політичних і безпекових міркувань. На сьогодні, ця тенденція набула особливої гостроти у зв'язку з політичними закликами до «модернізації» тлумачення Європейської конвенції з прав людини, зокрема щодо статей 8 та 3 [1; 2; 3]. Аргументація таких ініціатив апелює до необхідності збереження суспільної довіри до Конвенції та протидії радикалізації, однак водночас створює ризик звуженого тлумачення абсолютних гарантій. За цих умов риторика пошуку балансу ризикує перетворитися на політичний механізм легітимації виняткових рішень і сприяє нормалізації винятку в європейській політиці прав людини.

Крім того, окреслені процеси можуть бути розглянуті як складова сучасних гібридних конфліктів,

у межах яких право стає простором стратегічного впливу, а не лише інструментом захисту. Формування правових «сірих зон» у Європі відбувається не через відкриту відмову від конвенційних зобов'язань, а шляхом поступового зсуву у тлумаченні імперативних норм та розширення повноважень держав без формального перегляду їх політичних режимів.

Найбільша небезпека таких процесів полягає не лише у звуженні гарантій, а у дезорієнтації суспільства щодо меж допустимого, коли порушення прав людини перестає сприйматися як виняток і дедалі частіше тлумачиться як нормальна або необхідна реакція на кризу. У цьому сенсі дискусія про «реформу» чи «адаптацію» Європейської конвенції з прав людини постає не технічним питанням, а політичним зсувом, який підриває стійкість ліберально-демократичного порядку, принцип верховенства права та ідею непорушності людської гідності, що має особливе значення для України в умовах війни та масових переміщень населення.

Мета статті полягає у розгляді того, як політичні ініціативи щодо «актуалізації» та «модернізації» тлумачення Європейської конвенції з прав людини створюють передумови для звуження універсальних гарантій прав людини в Європі та сприяють їх нормалізації.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ініціативи щодо звуженого тлумачення Європейської конвенції з прав людини, обґрунтовані необхідністю реагування на кризові виклики, є формою політичного впливу, яка веде до нормативної ерозії та формування правових «сірих зон» у європейському правопорядку.

Методи дослідження. У статті застосовано якісні методи дослідження, спрямовані на аналіз трансформації європейського політичного та правового дискурсу у сфері прав людини в умовах криз. Ключовим методом є якісний дискурс-аналіз, який дозволяє виявити риторичні стратегії та смислові рамки, через які ініціативи щодо звуженого тлумачення Європейської конвенції з прав людини легітимізуються як необхідні.

Важливим елементом методології став концептуальний аналіз і якісний контент-аналіз політичних заяв, відкритих листів політичних лідерів, а також аналітичних матеріалів, що дає змогу простежити механізми нормалізації винятку та формування правових «сірих зон» у межах європейського правопорядку.

Ступінь дослідження проблеми. Проблематика трансформації універсальних стандартів прав людини та функціонування правових режимів в умовах кризи є предметом міждисциплінарних досліджень у політичній теорії, міжнародному праві та критичних студіях права. Значна частина наукових робіт присвячена аналізу концепту «стану винятку», нормалізації кризового управління та напруги між безпекою і правами людини, зокрема у працях, що розвивають підходи К. Шмітта та Дж. Агамбена, а також у сучасних дослідженнях *governance by exception* [4; 5].

Окремий масив літератури зосереджений на феномені політичного «backlash» щодо міжнародних судових інституцій та Європейського суду з прав людини, а також на спробах обмеження або контекстуалізації тлумачення Європейської конвенції з прав людини, особливо в контексті міграційної політики та безпекових викликів. У цих дослідженнях показано, що формальна незмінність абсолютних гарантій часто поєднується зі звуженням їх практичного змісту через зміну порогів застосування та розширення дискреції держав [6; 7; 8].

Водночас у наявних наукових працях недостатньо системно проаналізовано сучасні європейські політичні ініціативи 2025 року як елемент ширшого процесу нормалізації винятку та формування правових «сірих зон» у межах європейського правопорядку. Саме ця аналітична прогалина зумовлює необхідність подальшого дослідження політичного виміру звуженого тлумачення універсальних прав людини, що й визначає наукову новизну цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Політичні спроби звуження універсальних стандартів прав людини, ініційовані різними політичними силами, простежуються протягом останніх десятиліть і мають глобальний вимір. Водночас у сучасному європейському контексті ця тенденція набуває особливої політичної виразності, коли дискусія про необхідність «балансування» між захистом прав людини та публічним інтересом дедалі частіше виходить за межі академічних дебатів і правозахисного дискурсу та трансформується у конкретні політичні ініціативи, які формально не спрямовані на відмову від Європейської конвенції з прав людини, але призводять до поступового зниження її стандартів через перегляд способів тлумачення норм [1; 9; 10; 11].

Відкритий лист групи європейських президентів і прем'єр-міністрів від 22 травня 2025 року є одним із найбільш показових документів сучасної європейської дискусії щодо майбутнього Європейської конвенції з прав людини. Його значення полягає не лише у високому політичному рівні

підписантів, а передусім у характері запропонованого перегляду співвідношення між правами людини, безпекою та державним суверенітетом [1]. Як і в багатьох інших подібних ініціативах, у листі не ставиться під сумнів сама Європейська конвенція, натомість критикується практика її тлумачення Європейським судом з прав людини. На думку авторів листа, ця практика вийшла за межі первинного мандата Конвенції та почала створювати перешкоди для ефективного реагування держав на сучасні виклики, зокрема у сфері міграції та безпеки. Таким чином, об'єктом політичного втручання проголошується не сама правова норма, а її інтерпретація під час правозастосовчої діяльності суду.

У документі послідовно використовується риторика щодо необхідності «відновлення балансу» між правами індивіда та публічним інтересом, зокрема безпекою громадян і захистом демократичного порядку. Права людини при цьому не заперечуються, але подаються як такі, що мають бути обмежені у випадках, коли їх застосування, за логікою авторів, створює «диспропорційний тягар» для держав або підриває довіру суспільства до правової системи [1]. Саме в цьому полягає принциповий зсув: абсолютні гарантії перестають розглядатися як непорушна межа державної влади і дедалі частіше описуються як змінна величина, залежна від політичного контексту.

Особливо показовим є те, що виняткові обставини, на які посилаються автори листа, не трактуються як тимчасові або надзвичайні. Навпаки, міграційний тиск, транснаціональна злочинність і загрози безпеці описуються як нова структурна реальність, що вимагає постійного перегляду стандартів захисту прав людини. Такий підхід фактично трансформує виняток у норму управління, легітимізуючи довготривале застосування обмежувальних практик без формального введення надзвичайного стану.

Важливим елементом листа є також апеляція до необхідності «захисту демократії» від радикалізації та зростання крайніх політичних сил. У цьому контексті права людини постають не як фундамент демократії, а як потенційне джерело її ослаблення, якщо вони, за твердженням авторів, перешкоджають ефективній державній політиці. Така аргументація створює небезпечний прецедент, у межах якого обмеження прав людини подається не як відступ від демократичних принципів, а як засіб їх збереження.

У сукупності ці елементи дозволяють розглядати відкритий лист європейських лідерів як приклад політичної ініціативи, що запускає процес нормалізації винятку в європейській політиці прав людини. Формально зберігаючи прихильність до Європейської конвенції, документ водночас закладає підґрунтя для звуженого тлумачення її положень, створюючи передумови для формування правових «сірих зон», у яких універсальні гарантії діють вибірково і залежать від політичної доцільності.

Після появи відкритого листа 22 травня 2025 року [1], який прямо закликав «запустити нову дискусію» про те, як ЄСПЛ розвинув тлумачення Конвенції, і вимагав «відновити правильний баланс», дискурс про звужене тлумачення стандартів прав людини перестав бути маргінальною риторикою і почав матеріалізуватися у політичній реальності. Листа послужив своєрідним дозволом для розширення дискусії про необхідності встановлення пріоритету національних держав в питаннях депортацій, контролю за ще «не депортованими» іноземцями та протидії «інструменталізації мігрантів» та використання їх як зброї проти приймаючої країни. У такий спосіб гарантії прав людини з абсолютних були переведені у площину політичної доцільності та безпекового пріоритету, зокрема через тезу про те, що «безпека і захищеність» більшості «має переважати» інші міркування.

Подальші події виглядають як ефект «сніжної кулі», коли політичний імпульс від листа був підхоплений інституційно. Так 9 грудня 2025 року в Страсбурзі відбулася зустріч, спеціально присвячена зв'язку між міграцією та Європейською конвенцією з прав людини, що була ініційована Генеральним секретарем Ради Європи [12]. За її підсумками міністри 46 держав ухвалили висновки, які прямо закликали підготувати політичну декларацію з питань, пов'язаних із міграцією та ЄСПЛ, тобто створили формальний майданчик для «modernisation» на рівні міждержавної координації [12]. Окремі аналітичні огляди інтерпретують це як перший інституційний крок до зміни того, як ЄСПЛ застосовує конвенційні права у міграційних справах, не змінюючи текст Конвенції [13].

Найнебезпечніший момент цієї динаміки стосується статті 3 Європейської конвенції з прав людини [14], оскільки саме вона закріплює одну з небагатьох абсолютних гарантій, що не допускають жодних винятків, застережень або балансування з іншими інтересами. Стаття 3 Конвенції прямо встановлює: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [14, ст. 3]. На відміну від більшості інших положень Конвенції, ця норма не передбачає можливості відступу навіть в умовах надзвичайного стану, війни або загрози національній безпеці, що неодноразово підтверджувалося практикою Європейського суду з прав

людини.

Саме абсолютний характер статті 3 робить будь-які політичні заклики до її «контекстуалізації», «гнучкішого застосування» або перегляду порогів допустимості принципово проблематичними. На практиці це означає, що навіть непряме зміщення інтерпретаційних стандартів, наприклад шляхом підвищення порогу того, що вважається нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням, підриває саму логіку Конвенції як інструменту безумовного захисту людської гідності. У цьому сенсі дискусії про допустимість «балансування» у сфері застосування статті 3 означають не технічну корекцію судової практики, а спробу трансформації абсолютної заборони на умовну норму, залежну від політичного контексту та оцінок доцільності.

Аналітичні матеріали The United Kingdom Constitutional Law Association (UKCLA) прямо попереджають про ризик так званого «ефекту зараження» («contagion effect»), коли навіть обмежене або ситуативне послаблення стандартів застосування цих положень в одній країні створює небезпечний прецедент для інших. У такій логіці держави починають орієнтуватися не на абсолютний характер заборони, а на практики своїх партнерів, поступово переймаючи більш м'які інтерпретації як допустиму норму. Це призводить до швидкого поширення звуженого тлумачення, яке перестає сприйматися як виняток і закріплюється як новий стандарт застосування [10].

У медійному просторі, зокрема на сторінках The Guardian, правозахисні експерти та представники інституцій Ради Європи публічно застерігали, що ці ініціативи становлять «моральний відступ» і сприяють формуванню ієрархічного підходу до захисту прав людини [11].

У сукупності розглянуті політичні ініціативи, інституційні дискусії та експертні реакції дозволяють простежити спільну логіку змін у європейському дискурсі прав людини. Йдеться не стільки про окремі корекції стандартів або технічні аспекти судової практики, скільки про поступове зміщення у сприйнятті меж допустимого втручання держави. У цьому процесі звуження абсолютних гарантій дедалі частіше подається як нейтральна «адаптація» до сучасних викликів, що зменшує суспільну чутливість до самого факту обмеження прав людини та змінює рамку, в межах якої оцінюється легітимність таких рішень. Саме цей зсув у нормативному сприйнятті створює підґрунтя для подальших трансформацій європейського правопорядку, аналіз наслідків яких потребує окремого підсумкового осмислення.

Сукупність проаналізованих політичних ініціатив і інституційних дискусій дозволяє говорити про поступове формування в європейському правовому просторі правових «сірих зон». Йдеться про ситуації, в яких конвенційні гарантії формально зберігають свою чинність, однак їх практичне застосування стає вибірковим і контекстуально залежним від політичних оцінок безпеки, міграційного тиску або суспільних настроїв. Такий механізм не потребує відкритого перегляду Європейської конвенції з прав людини, але істотно змінює її функціональну роль як інструменту безумовного захисту. Ключовою особливістю цих «сірих зон» є те, що вони формуються не через одноразові радикальні рішення, а шляхом накопичення інтерпретаційних зсувів. Підвищення порогів застосування абсолютних гарантій, розширення дискреції держав та апеляція до «виняткових обставин» у конкретних категоріях справ поступово змінюють стандарт очікуваного захисту. У результаті порушення прав людини дедалі частіше сприймаються не як відхилення від норми, а як допустимий побічний ефект управління кризами. Найбільш проблемним наслідком цього процесу є дезорієнтація суспільства щодо меж допустимого втручання держави. Коли звуження абсолютних гарантій подається як технічна «адаптація» або нейтральна відповідь на виклики, зникає чітке розрізнення між винятком і нормою. У такій логіці права людини втрачають статус недоторканної межі державної влади і починають сприйматися як змінний ресурс управління.

Для України, яка перебуває в умовах війни, масових переміщень населення та постійного режиму винятковості, ці процеси мають особливе значення. Ослаблення абсолютних стандартів у європейському правовому просторі створює зовнішній нормативний контекст, у якому виняткові практики можуть легітимізуватися як «тимчасові» або «необхідні». У довгостроковій перспективі це підриває роль європейської системи прав людини як стабільного орієнтира, на який можуть спиратися держави, що перебувають у стані глибоких криз.

Висновки. Аналіз, проведений в статті, демонструє, що сучасні дискусії навколо Європейської конвенції з прав людини є не лише про тимчасові заходи, що викликані кризою міграції. Їх варто розглядати як свідчення того, що світовий та європейський політичні порядки переживають сьогодні глибоку трансформацію. На поверхні дискусії не стосуються положень Конвенції, а лише питань її тлумачення, що викликана напругою між безпекою та міграційною політикою.

Виведення дискусії про можливість вибіркового застосування стандартів прав людини з маргінального рівня на рівень політичних ініціатив, інституційних дискусій та експертних оцінок, призводить до того, що поступово відбувається формування середовища, де обмеження прав людини набуває ознак нової «нормальності» європейського правового дискурсу. При цьому, збереження тексту гарантій з одночасним коригуванням стандартів інтерпретації дозволяє політичним лідерам уникати відкритого перегляду зобов'язань, водночас істотно змінюючи реальні межі допустимого втручання у права людини.

Події 2025 року демонструють, широку готовність багатьох політичних сил підтримати таке звуження інтерпретацій, тож навіть обмежене послаблення абсолютних гарантій, зокрема у сфері заборони нелюдського поводження, може призвести до ефекту наслідування між державами. У такій логіці відбувається не лише ерозія окремих стандартів, а трансформація всієї системи очікувань щодо того, які межі втручання держави вважаються прийнятними. Подібні правові «сірі зони» в сфері захисту прав людини досить швидко можуть стати звичайною практикою та призвести до нормалізації порушень. Найбільш проблемним наслідком є не тільки звуження правового захисту, а поступова дезорієнтація суспільства, яке відбудеться у випадку, якщо права людини втрачать статус чіткої нормативної межі і стануть інструментом для реалізації політичних рішень.

Особливої гостроти ці процеси набувають для України, функціонування якої в умовах війни, вже сьогодні перетворюється для світу з надзвичайної події, яка має бути виправлена якнайшвидше, в елемент норми. Тож для нашої країни така дискусія має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення. Ослаблення європейських стандартів, на які Україна вже довгі роки орієнтується як на взірць, до якого варто прагнути, створює додатковий ризик того, що нелюдське поводження, катування військові злочини та інші порушення прав людини, які постійно фіксуються з боку російських військових, будуть сприйматися світом як допустимі, виправдовуватися або навіть вважатися необхідними.

Загалом дослідження дозволяє дійти висновку, що стійкість європейського демократичного порядку залежить не від гнучкості у поводженні з правами людини, а від здатності зберігати їх як незмінну межу політичної влади. Абсолютні гарантії та принцип людської гідності залишаються ключовим елементом не лише правового, а й політичного імунітету демократії в умовах криз і гібридних викликів.

Бібліографічний список:

1. Group of European Presidents and Prime Ministers. *Open Letter*, 22.05.2025. URL: https://www.governo.it/sites/governo.it/files/Lettera_aperta_22052025.pdf (дата звернення: 29.11.2025).
2. UCL Constitution Unit. *ECHR Reform: a Danger of Contagion in Relation to Article 3*, 09.12.2025. URL: <https://constitution-unit.com/2025/12/09/echr-reform-a-danger-of-contagion-in-relation-to-article-3/> (дата звернення: 10.12.2025).
3. The Guardian. *Starmmer Urges Europe's Leaders to Curb ECHR to Halt Rise of Far Right*, 09.12.2025. URL: <https://www.theguardian.com/law/2025/dec/09/starmmer-urges-europe-leaders-update-echr-halt-rise-far-right> (дата звернення: 10.12.2025).
4. Agamben, G. *State of Exception*. University Of Chicago Press, 2004. 104 p. DOI: 10.7208/9780226009261
5. MagShamhráin, R. The State of Exception Between Schmitt and Agamben: On Topographies of Exceptionalism and the Constitutionality of COVID Quarantine Measures (with Examples from the Irish Context). *Society*, 2023. Vol. 60(1), pp. 93-105. DOI: 10.1007/s12115-022-00766-0
6. Madsen, M. R., Cebulak, P., & Wiebusch, M. Backlash Against International Courts: Explaining the Forms and Patterns of Resistance to International Courts. *International Journal of Law in Context*, 2018. Vol. 14(2), pp. 197-220. DOI:10.1017/S1744552318000034
7. Sandholtz, W., Bei, Y., Caldwell, K. Backlash and International Human Rights Courts. *Contracting Human Rights: Crisis, Accountability, and Opportunity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 159-178. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3176296
8. Alter, K., J., Gathii, J. T., Helfer, L. R. Backlash against International Courts in West, East and Southern Africa: Causes and Consequences, *European Journal of International Law*, 2016. Vol. 27(2), pp. 293-328. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chw019>
9. Europe Seeks to Narrow Split at Rights Body Over Migration 'Challenges'. *Courthouse News Service*, 2025 <https://www.courthousenews.com/europe-seeks-to-narrow-split-at-rights-body-over-migration-challenges/> (дата звернення: 11.12.2025).
10. Fikfak, V. ECHR Reform: A Danger of Contagion in Relation to Article 3. *The United Kingdom Constitutional Law Association (UKCLA)*, 2025. <https://ukconstitutionallaw.org/2025/12/09/veronika-fikfak-echr-reform-a-danger-of-contagion-in-relation-to-article-3> (дата звернення: 11.12.2025).

11. Kassam, A. 'Who's it Going to Be Next Time?': ECHR Rethink is 'Moral Retreat', Say Rights Experts. *The Guardian*, 2025. <https://www.theguardian.com/law/2025/dec/13/europe-echr-rethink-moral-retreat-say-human-rights-experts> (дата звернення: 13.12.2025).
12. Council of Europe Ministers to Discuss Migration and the European Convention on Human Rights. *Council of Europe*, 2025. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-ministers-to-discuss-migration-and-the-european-convention-on-human-rights-1> (дата звернення: 11.12.2025).
13. Ionta, N. Council of Europe to Rethink Human Rights Rules on Migration. *Euractiv*, 2025. <https://www.euractiv.com/news/council-of-europe-to-rethink-human-rights-rules-on-migration/> (дата звернення: 11.12.2025).
14. Council of Europe. *European Convention on Human Rights*, 1950. <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights> (дата звернення: 11.12.2025).

References:

1. Group of European Presidents and Prime Ministers (2025). *Open Letter*. https://www.governo.it/sites/governo.it/files/Lettera_aperta_22052025.pdf
2. UCL Constitution Unit (2025). *ECHR Reform: a Danger of Contagion in Relation to Article 3*. <https://constitution-unit.com/2025/12/09/echr-reform-a-danger-of-contagion-in-relation-to-article-3/>
3. The Guardian (2025). *Starmer Urges Europe's Leaders to Curb ECHR to Halt Rise of Far Right*. <https://www.theguardian.com/law/2025/dec/09/starmer-urges-europe-leaders-update-echr-halt-rise-far-right>
4. Agamben, G. (2004). *State of Exception*. University Of Chicago Press. DOI: 10.7208/9780226009261
5. MagShamhráin, R. (2023). The State of Exception Between Schmitt and Agamben: On Topographies of Exceptionalism and the Constitutionality of COVID Quarantine Measures (with Examples from the Irish Context). *Society*, 60(1), 93-105. DOI: 10.1007/s12115-022-00766-0
6. Madsen, M. R., et al. (2018). Backlash Against International Courts: Explaining the Forms and Patterns of Resistance to International Courts. *International Journal of Law in Context*, 14(2), 197-220. DOI:10.1017/S1744552318000034
7. Sandholtz, W., et al. (2018). Backlash and International Human Rights Courts. *Contracting Human Rights: Crisis, Accountability, and Opportunity*, 159-178. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3176296
8. Alter, K., J., et al. (2016). Backlash against International Courts in West, East and Southern Africa: Causes and Consequences. *European Journal of International Law*, 27(2), 293-328. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chw019>
9. Courthouse News Service (2025). *Europe Seeks to Narrow Split at Rights Body Over Migration 'Challenges'*. <https://www.courthousenews.com/europe-seeks-to-narrow-split-at-rights-body-over-migration-challenges/>
10. Fikfak, V. (2025). ECHR Reform: A Danger of Contagion in Relation to Article 3. *The United Kingdom Constitutional Law Association (UKCLA)*. <https://ukconstitutionallaw.org/2025/12/09/veronika-fikfak-echr-reform-a-danger-of-contagion-in-relation-to-article-3>
11. Kassam, A. (2025). 'Who's it Going to Be Next Time?': ECHR Rethink is 'Moral Retreat', Say Rights Experts. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/law/2025/dec/13/europe-echr-rethink-moral-retreat-say-human-rights-experts>
12. Council of Europe (2025). *Council of Europe Ministers to Discuss Migration and the European Convention on Human Rights*. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/council-of-europe-ministers-to-discuss-migration-and-the-european-convention-on-human-rights-1>
13. Ionta, N. (2025). Council of Europe to Rethink Human Rights Rules on Migration. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/news/council-of-europe-to-rethink-human-rights-rules-on-migration/>
14. Council of Europe (1950). *European Convention on Human Rights*. <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>

Kalashlinska M. Normalization of Exception: "Grey Zones" in European Human Rights Policy

The article is devoted to the analysis of the transformation of European political and legal discourse in the field of human rights protection under conditions of migration, security, social, and geopolitical crises. At the centre of the study is political rhetoric centred on the necessity of seeking a "balance" between human rights and the public interest. It is noted that this rhetoric is increasingly used as a political mechanism to justify the limitation or reinterpretation of absolute human rights guarantees in Europe and globally. This tendency is primarily manifested in the growing calls for a restrictive interpretation of the 1950 European Convention on Human Rights, which undermine the very principle of the inviolability of these universal standards. The article emphasises that such initiatives create a dangerous precedent of erosion of absolute guarantees in the face of external challenges and crisis-related threats. The author stresses that attempts to lower human rights protection standards are neither neutral nor temporary solutions, but rather constitute a mechanism of political normalisation of the exception, which, in a broader perspective, turns into a mechanism of self-undermining of the European legal order. Under conditions of prolonged instability, this legal order proves incapable of preserving its own integrity and legitimacy. It is

demonstrated in the article that through political decisions and changes in the modes of interpretation of imperative norms, a risk emerges of the gradual formation of legal “grey zones” in Europe, in which generally binding Convention guarantees are preserved formally, but in practice are applied in a limited manner, thereby reducing societal sensitivity to human rights violations. It is emphasised that the contemporary debate on the “reform” or “adaptation” of the Convention is not technical or procedural in nature, but constitutes a fundamental political challenge that tests the resilience of the liberal-democratic order, the principle of the rule of law, and the very idea of the inviolability of human dignity. Particular emphasis in the study is placed on the risks faced by Ukraine in the context of war, mass population displacement, and the spread of practices of exceptionality that may be legitimised as necessary or temporary. The article substantiates the position that human rights cannot be an object of political bargaining or situational adjustment, and that human dignity must remain an immutable limit of state power even under conditions of the most profound crises.

Keywords: *human rights, European Convention on Human Rights, state of exception, governance through exception, grey zones, rule of law, hybrid conflicts.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.8

УДК 327.7:352.07:341.232(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8383-7701>**Красилюк В. Ф., Донецький національний університет імені Василя Стуса****МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКИ**

Стаття присвячена аналізу моделей міжнародної допомоги, що застосовуються для розвитку деокупованих територіальних громад України, з метою визначення їхніх стратегічних підходів, інституційних механізмів та практичних інструментів реалізації, а також обґрунтування потенціалу парадипломатії як ефективного каналу залучення донорських ресурсів у процесі повоєнного відновлення та розвитку громад. Обґрунтовано, що масштаби руйнувань, інституційних втрат і соціально-економічних викликів зумовлюють необхідність переходу від фрагментарної гуманітарної підтримки до багаторівневої донорської стратегії, інтегрованої у місцеву політику розвитку. Метою дослідження є визначення стратегічних підходів, інституційних механізмів і практичних інструментів реалізації міжнародної допомоги, а також аналіз потенціалу парадипломатії як ефективного каналу залучення донорських ресурсів на локальному рівні. Методологічну основу дослідження становлять інституційний, системний та порівняльний підходи, а також аналіз аналітичних звітів міжнародних організацій, баз даних донорських ініціатив і практичних кейсів українських територіальних громад. У статті показано трансформацію ролі органів місцевого самоврядування з пасивних реципієнтів допомоги на активних суб'єктів міжнародної взаємодії, здатних формувати партнерства, визначати пріоритети та реалізовувати довгострокові проекти відновлення. Особливу увагу приділено парадипломатії як інструменту горизонтальної співпраці між муніципалітетами, що сприяє залученню не лише фінансових ресурсів, а й управлінської експертизи та інституційних практик. Зроблено висновок, що модель міжнародної підтримки деокупованих громад є цілісною системою, у якій поєднуються державні, донорські та муніципальні механізми, а її ефективність безпосередньо залежить від інституційної спроможності громад. Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язані з оцінюванням результативності донорських програм, розвитком індикаторів ефективності та поглибленням аналізу парадипломатії у системі багаторівневого врядування.

Ключові слова: територіальні громади, деокуповані територіальні громади, міжнародні організації, міжнародна підтримка, парадипломатія, місцеве самоврядування, донорська допомога.

Постановка проблеми. Після широкомасштабного вторгнення РФ в Україну питання відновлення та розвитку деокупованих територіальних громад набуло надзвичайної важливості. Проте державна політика не завжди ефективна та не може задовольнити всі потреби громад у відновленні інфраструктури, наданні соціальних послуг та відновленні, також зросла роль територіальних громад України у зовнішніх зв'язках, міжнародному партнерстві та мобілізації зовнішньої підтримки. Тому стало очевидно, що масштаби руйнувань та гуманітарних втрат вимагають абсолютно нового рівня взаємодії України з міжнародними донорами, іноземними органами місцевої влади, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями. Особливо гостро це відчули деокуповані територіальні громади, на які фактично лягла основна частина відповідальності за організацію життєдіяльності, забезпечення базових послуг, оперативне реагування на кризові ситуації та утримання соціальної стабільності. Органи центральної виконавчої влади не завжди мали можливість діяти достатньо швидко, системно, і саме тому місцевий рівень став тим середовищем, де вироблялися інструменти, здатні забезпечити відновлення та розвиток.

Метою даної статті є комплексний аналіз моделей міжнародної допомоги, що застосовуються для розвитку деокупованих територіальних громад України, з метою визначення їхніх стратегічних підходів, інституційних механізмів та практичних інструментів реалізації, а також обґрунтування потенціалу парадипломатії як ефективного каналу залучення донорських ресурсів у процесі повоєнного відновлення та розвитку громад.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, проведене у 2024 році, стало одним із перших комплексних аналізів того, як змінилася структура міжнародної допомоги після вторгнення та яку роль у цьому процесі відіграли українські міста й територіальні громади [14]. Опитування понад п'ятдесяті територіальних громад продемонструвало майже однотайну тенденцію: абсолютна більшість громад не лише отримали зовнішню підтримку, а й активізували міжнародні контактні мережі, які до цього часто були формальними або вторинними. Від початку війни місцеві органи влади самостійно формували запити до партнерів, на пряму зверталися до муніципалітетів у Європі, а також активно працювали з міжнародними фондами та агенціями розвитку [14]. Зібрані дані свідчать про те, що підтримка не обмежувалася стандартними гуманітарними поставками чи разовими жєстами солідарності. У багатьох громадах допомога перетворилася на структурований процес, який охоплював відбудову комунальної інфраструктури, модернізацію енергетичних систем, забезпечення медичних закладів, підтримку шкіл, організацію логістики, розвиток соціальних сервісів і відновлення критичних об'єктів. Для значної кількості міст почали формуватися не просто партнерські зв'язки, а повноцінні довгострокові відносини з іноземними органами місцевого самоврядування, в рамках яких спільно розроблялися проекти, узгоджувалися пріоритети та формувалися спільні підходи до реконструкції.

Для деокупованих територіальних громад цей досвід є особливо показовим. Їхні потреби набагато ширші й складніші, ніж у територіальних громад, які пережили лише обстріли. Йдеться не просто про відновлення мереж водопостачання чи ремонт адміністративних будівель. Деокуповані територіальні території стикнулися з одномоментним колапсом інституційної спроможності, руйнуванням соціальної інфраструктури, відсутністю виробничих потужностей і критичним падінням довіри між владою та населенням. Вони потребують комплексних програм відновлення, які передбачають поєднання гуманітарних, інфраструктурних, інституційних і соціально-психологічних заходів, а такі програми неможливо реалізувати без глибокої інтеграції міжнародної допомоги в місцеві стратегії розвитку [14].

Один із ключових висновків, який випливає з дослідження [18], полягає в тому, що місцеві громади виявилися значно більш ефективними у комунікації з донорами, ніж це традиційно вважалося. У багатьох випадках допомога надходила на пряму до громад, без необхідності проходження централізованих процедур, що давало можливість оперативно реагувати на критичні потреби. Саме такий підхід продемонстрував, що міжнародні партнери готові працювати з локальним рівнем, якщо він має достатню організаційну спроможність і чітко сформульовані пріоритети.

Для деокупованих громад це відкриває стратегічну перевагу адже вони можуть стати безпосередніми учасниками міжнародних програм, отримувати фінансування не лише через органи державної влади, але й через механізми прямих грантів, партнерств «місто – місто», змішаних консорціумів та програм технічної допомоги. Власне, двосторонні муніципальні партнерства стали однією з найефективніших форм підтримки після 2022 року. Міста-побратими в Європі та Північній Америці не лише надавали допомогу, але й брали участь у плануванні відбудови, направляли експертів, забезпечували консультаційну підтримку [18]. Для деокупованих громад цей формат може виявитися ключовим, оскільки він дозволяє отримати не просто матеріальні ресурси, а й управлінські рішення, які вже довели свою ефективність у країнах-партнерах.

Важливим аспектом є те, що міжнародна підтримка стала не лише технічною та матеріальною, але й символічною. Саме міста за кордоном першими публічно висловлювали солідарність з Україною, організували акції на підтримку, перейменовували вулиці та площі, робили публічні заяви, вимагали від своїх урядів збільшення допомоги Україні [18]. Ця символічна дипломатія має значення для деокупованих громад, оскільки може посилити їхню присутність у міжнародному інформаційному просторі, а отже, сприяти залученню додаткової уваги й ресурсів на етапі відновлення.

У контексті донорських стратегій особливо важливим є формування спроможних локальних інституцій, які зможуть працювати з міжнародними партнерами на системній основі. Це означає необхідність створення окремих підрозділів у місцевих радах, підготовки фахівців з проектного менеджменту, розробки стратегій залучення допомоги, ведення прозорих реєстрів потреб і регулярної комунікації з партнерами. Деокуповані територіальні громади, які зможуть забезпечити таку інституційну структуру, матимуть значно вищі шанси не лише отримати зовнішню підтримку, але й залучити її у форматі довгострокового, а не разового партнерства.

Отже, міжнародна допомога та донорські стратегії в умовах розвитку деокупованих

територіальних громад мають розглядатися не як зовнішній ресурс, що «доноситься» до громади, а як інтегрована частина її політики розвитку. Досвід перших років широкомасштабної війни показує, що місцевий рівень здатний стати повноцінним суб'єктом міжнародної діяльності. Для деокупованих територій це означає можливість побудувати власну модель парадипломатії, яка поєднає залучення зовнішніх ресурсів, формування партнерств, розвиток інституцій та створення нової архітектури місцевого управління, що відповідатиме викликам відновлення і забезпечить стійкість у довгостроковій перспективі [4, с. 123]. Саме парадипломатія дає змогу деокупованим містам вийти на міжнародний рівень співпраці, представляти свої інтереси та отримувати підтримку у формі грантів, гуманітарної допомоги, експертизи й спільних проєктів [6, с. 89].

За даними четвертої Оцінки потреб України на відновлення та відбудову (RDNA4), загальний обсяг потреб на наступне десятиліття становить 524 млрд дол. США [16]. Найбільших втрат зазнали житловий фонд, транспортні мережі та енергетичний сектор. Основний тягар практичної реалізації відновлювальних заходів ліг на органи місцевого самоврядування: саме територіальні громади, попри надзвичайно обмежені ресурси, стали ключовими виконавцями проєктів відбудови.

У цих умовах значення міжнародної підтримки набуває системного та стратегічного характеру. Донорські уряди, міжнародні фінансові інституції, благодійні фонди, міжнародні організації та навіть окремі муніципалітети виступили важливими партнерами українських громад, забезпечуючи критичні ресурси, експертизу та інституційну допомогу, необхідні для реалізації відновлення на місцевому рівні.

Інститут аналітики та адвокації (ІАА) зібрав, систематизував і відкрив для публічного доступу першу масштабну базу даних про міжнародну підтримку українських територіальних громад. У ній зафіксовано понад 500 ініціатив від більш ніж 160 донорів, структурованих за типами, механізмами, напрямками, географією та іншими релевантними критеріями [15].

Цей ресурс є не просто спробою впорядкувати наявну інформацію – він формує підґрунтя для створення єдиної національної системи моніторингу міжнародної допомоги громадам. Така система дозволить уникати дублювання зусиль, підвищити ефективність планування відновлення та забезпечити ухвалення рішень на основі відкритих, достовірних даних. Її потенціал однаково важливий для органів місцевого самоврядування, центральної влади, аналітичних інституцій та самих донорів, оскільки забезпечує прозорість, узгодженість та стратегічність міжнародної підтримки.

Надання підтримки українським громадам охоплює широкий спектр інструментів: фінансову й технічну допомогу, консультаційний супровід, грантові програми, передачу обладнання, навчальні та експертні ініціативи.

До ключових груп донорів можна віднести: організації системи ООН; уряди іноземних держав і агентства міжнародного розвитку; міжнародні фінансові організації; благодійні фонди та приватний сектор; муніципалітети інших країн; освітні та архітектурні установи [7].

У контексті міжнародної допомоги важливо не лише окреслити доступні механізми фінансування, а й зрозуміти, у яких сферах громади найчастіше отримують підтримку та де вона справді формує відчутний ефект. На основі наявних даних виокремлено сімнадцять напрямів, що разом охоплюють майже весь спектр актуальних потреб – від відновлення базової інфраструктури до реагування на нові технологічні та соціальні виклики.

Найбільше проєктів реалізується у сфері соціальної інфраструктури. Для більшості громад саме відновлення шкіл, медзакладів, укриттів, центрів соціальних послуг стало першочерговим завданням, адже ці об'єкти забезпечують мінімальний рівень безпеки та доступ до базових послуг [2].

Окремий пласт становлять програми, спрямовані на розвиток навичок і підготовку кадрів адже в низці громад саме відсутність компетентних спеціалістів є бар'єром для підвищення конкурентоспроможності для отримання міжнародної допомоги. Водночас частина міжнародних проєктів не належить до жодної з окреслених категорій і стосується ширшого кола потреб – від цифрової трансформації до підсилення безпекових спроможностей [7].

Такий розподіл допомоги показує, що міжнародні партнери реагують на комплексний характер викликів, які стоять перед громадами, і здебільшого підтримують ті напрями, що мають найбільше значення для базової стійкості та подальшого розвитку.

Аналітичний звіт ІАА подає узагальнений огляд географії міжнародних проєктів, що реалізовувалися у громадах у 2022–2025 роках: найбільші масштаби міжнародної підтримки спрямовуються до прифронтових та деокупованих територіальних громад – Харківської, Херсонської, Миколаївської, Донецької та Луганської [9].

Водночас із розширенням географії допомоги виникла потреба у більш чіткій координації ресурсів та узгодженні пріоритетів між різними учасниками підтримки. На цьому тлі важливу інституційну роль відіграє Українська платформа донорів – це спеціалізований формат взаємодії, який поєднує міжнародних донорів та органи державної влади з метою узгодження, визначення пріоритетів і систематизації стратегічних потреб у процесі відновлення країни. Її діяльність спрямована на координацію економічної підтримки відповідно до національних пріоритетів відбудови та відновлення, а також до урядової програми реформ, з особливим акцентом на просування євроінтеграційного курсу України [8]. Відтак Платформа виступає механізмом узгодження міжнародних зусиль, спрямованих на забезпечення сталого, стійкого, інклюзивного та екологічно орієнтованого економічного відновлення України. Керівний комітет визначив п'ять ключових цілей діяльності Платформи на 2025 рік [10]: забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності шляхом надання прямої бюджетної підтримки Україні; підтримка покриття пріоритетних потреб відновлення та відбудови, із збереженням значної уваги до критичних секторів (енергетики, теплопостачання, водопостачання і водовідведення, житлової інфраструктури, транспорту, соціальної сфери та гуманітарного розмінування). Реалізація цієї мети передбачає тісну взаємодію з національними координаційними структурами, посилення інституційної спроможності органів влади всіх рівнів, включно з місцевими та регіональними адміністраціями, для ефективного планування і використання ресурсів. Важливим елементом є також системні консультації з громадянським суспільством та забезпечення узгодженості гуманітарних і розвиткових підходів задля максимально раціонального використання обмежених фінансових можливостей; подальше зміцнення архітектури відновлення України через підтримку реформи управління публічними інвестиціями, що має відображати узгоджену урядову позицію щодо ефективного розподілу ресурсів (ця реформа має узгоджуватися зі стратегічним економічним баченням держави, сформованим у межах Плану України для Ukraine Facility, умов вступу до ЄС та результатів четвертої швидкої оцінки завданої шкоди й потреб на відновлення (RDNA4); підтримка реалізації реформ і ключових трансформаційних заходів, які є критично важливими для масштабного, сталого економічного відновлення та подальшого просування України до членства в ЄС; створення сприятливих умов для залучення приватного сектору до процесу відновлення, посилення економічної стійкості та стимулювання зростання. Йдеться, зокрема, про розвиток механізмів інвестиційного страхування та інших інструментів, що здатні активізувати участь бізнесу у проектах відбудови [10]. Відзначимо, що залучення приватного сектору та акцент на прозорості, верховенстві права і боротьбі з корупцією створюють умови для формування нової моделі відновлення та розвитку, що виходить за межі відбудови фізичної інфраструктури й охоплює комплексну інституційну трансформацію. У цьому контексті Платформа виступає не лише донорським механізмом, але й важливим інструментом модернізації управління, підвищення довіри до державних інституцій та закладання підґрунтя для сталого розвитку деокупованих громад у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Станом на сьогодні Платформа об'єднує 25 постійних і тимчасових членів, а також спостерігачів та сім міжнародних фінансових інституцій і організацій, що долучені до її роботи. До постійних членів входять Україна та держави «G7» країни ЄС. Тимчасове членство наразі мають Данія, Республіка Корея (Південна Корея), Нідерланди, Норвегія та Швеція. У статусі спостерігачів беруть участь одинадцять держав: Австрія, Бельгія, Естонія, Ісландія, Іспанія, Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Фінляндія та Швейцарія.

Розбудова такої багаторівневої системи координації підсилює не лише загальнодержавні пріоритети відновлення та розвитку, а й створює умови для появи нових національних механізмів підтримки, здатних працювати безпосередньо з громадами. Одним із прикладів такої ініціативи є проєкт «Пліч-о-Пліч» є національною ініціативою, спрямованою на об'єднання громад-партнерів – тилових та центральних – для підтримки і відновлення громад-форпостів. До цієї категорії належать громади, розташовані вздовж кордону та на лінії бойового зіткнення, де значна частина інфраструктури пошкоджена або зруйнована.

Проєкт охоплює кілька ключових напрямів: відновлення інфраструктури, включно з ремонтом житлових будинків, шкіл, лікарень та інших соціальних об'єктів; надання гуманітарної допомоги, зокрема обладнання для забезпечення енергонезалежності громад; проведення культурних, освітніх і спортивних заходів, покликаних зміцнювати соціальні зв'язки та активізувати молодь [5].

Окрему групу становлять програми, орієнтовані на підтримку конкретних регіонів, передусім деокупованих або прифронтових територій. Такі ініціативи зазвичай враховують специфіку

локальних потреб і спрямовані на відновлення базової інфраструктури, житла та соціальних послуг у найбільш уразливих громадах.

У цьому контексті особливої ваги набуває парадипломатія як інструмент прямої міжнародної взаємодії територіальних громад, що доповнює традиційні механізми міждержавної допомоги та дозволяє локальним органам влади самостійно залучати зовнішні ресурси з урахуванням власних потреб розвитку і відновлення. Успішні приклади такої діяльності вже мають місце в Україні, зокрема у Дніпрі, Львові, Харкові, що свідчить про високий потенціал парадипломатії. Однак для більшості деокупованих громад парадипломатія залишається новим і недостатньо розвиненим напрямом, що потребує інституційного укріплення, кадрового потенціалу та стратегічного бачення. Тому дослідження можливостей і механізмів парадипломатії як інструменту залучення донорської допомоги є надзвичайно актуальним і відповідає викликам часу.

Досвід польських міст засвідчує ефективність парадипломатії як практичного інструменту. Більше 100 українських міст мають майже 700 партнерів за кордоном, більшість із яких – саме польські громади. Таке партнерство дозволяє здійснювати не лише постачання допомоги у кризовий період, а й планувати довгострокову інституційну співпрацю [18]. На місцевому рівні Україна активно розвиває міжнародне партнерство через укладення угод про побратимство між містами, залучення грантових коштів і технічної підтримки від урядів інших країн, міжнародних організацій і фондів, а також участь у міжнародних мережах муніципалітетів для обміну управлінським досвідом. За даними на травень 2024 року, щонайменше 323 українські громади уклали 1664 угоди про співпрацю з іноземними партнерами [3].

Одним із прикладів ефективної парадипломатії є ініціатива «Bridges of Trust», яка сприяє встановленню партнерств між українськими та європейськими муніципалітетами для реконструкції та відновлення України. У рамках цієї ініціативи було створено понад 30 партнерств, що охоплюють інфраструктурні, енергетичні та соціальні проекти [11]. Крім того, Платформа міст України для сталого місцевого відновлення (UCP), натхненна Планом Маршалла, об'єднує трансатлантичних партнерів для підтримки сталого та інклюзивного відновлення українських міст [17]. Ця ініціатива спрямована на посилення місцевої спроможності в ключових сферах, включаючи демократичне управління, міське планування та інфраструктуру.

Успішна парадипломатія також значною мірою залежить від інституційної спроможності органів місцевого самоврядування – здатності управляти міжнародними проектами, комунікувати з партнерами, готувати якісні заявки на фінансування та впроваджувати сталу співпрацю. Саме тому підтримка з боку міжнародних організацій має критичне значення для формування дієздатних локальних структур, які здатні реалізовувати міжнародні ініціативи.

У цьому контексті Рада Європи відіграє важливу роль через програму «Підтримка багаторівневого управління, демократії та прав людини», яка реалізується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки. Програма передбачає підтримку децентралізаційних реформ, зміцнення місцевого самоврядування, прозорості, участі громадян та забезпечення прав людини на місцевому рівні. Особливу увагу приділено деокупованим та прифронтовим територіальним громадам, які потребують відновлення базових адміністративних функцій та довіри громадян до влади.

В межах цієї ініціативи проводяться тренінги для місцевих посадовців, створюються інструменти для підвищення участі громадян у прийнятті рішень, а також надається методологічна підтримка у сфері місцевого стратегічного планування й управління конфліктами [13].

Деокуповані громади, такі як громади Київщини (наприклад, Бучанська), спрямовують зусилля на відновлення пошкодженої інфраструктури, забезпечення безперервності базових послуг і залучення міжнародної підтримки. Їхні дії включають: відновлення будівель, шкіл, медичних закладів і адміністративної інфраструктури; співпрацю з міжнародними донорами, такими як ЄС та ООН, для залучення ресурсів на реконструкцію житла та соціальної інфраструктури; залучення мешканців і громадських організацій до участі у плануванні стратегій розвитку. Наприклад, громади використовують проект «Відновлення» для оцінки пошкоджень та формування пріоритетів реконструкції [12].

За підтримки Швейцарсько-українського проекту DECIDE створила платформу тимчасово окупованих та деокупованих громад [1]. Через таку цифрову платформу мешканці громади отримують можливість активно долучатися до захисту власних інтересів і висловлювати свої потреби щодо відбудови, реконструкції, економічної підтримки, а також доступу до освітніх і медичних

послуг та інших важливих сфер. Подібний формат спільної взаємодії набуває особливої ваги з огляду на масштабні виклики, з якими стикаються деокуповані громади під час відновлення людського капіталу та поживлення локальної економіки.

Однак реалізація парадипломатії в деокупованих громадах стикається з низкою серйозних перешкод, які обмежують її ефективність. Серед основних викликів слід відзначити низький рівень інституційної готовності органів місцевого самоврядування до участі у міжнародних проєктах. Багато громад не мають структурних підрозділів або окремих фахівців, відповідальних за міжнародну діяльність. Крім того, у багатьох випадках відсутня стратегія зовнішньої співпраці, що знижує системність і передбачуваність взаємодії з партнерами [6, с. 90].

Важливою проблемою залишається також кадровий голод і нестача знань у сфері проєктного менеджменту, міжкультурної комунікації та англомовної дипломатії, які є критично необхідними для ефективної роботи з міжнародними донорами. Додатковим бар'єром виступає обмежений досвід підготовки заявок на міжнародне фінансування та невміння формулювати чіткі проєктні цілі відповідно до логіко-структурних підходів, які є стандартними у грантовому середовищі. Не менш важливим фактором є нерівність доступу до донорських ресурсів: громади, які вже мають налагоджені зв'язки з міжнародними партнерами, мають перевагу у повторному фінансуванні, тоді як малі або нещодавно деокуповані міста залишаються на периферії міжнародної уваги. У таких умовах виникає ризик асиметричного розвитку, коли частина територій активно інтегрується в міжнародні мережі, а інші – втрачають шанс на швидке відновлення.

Попри ці виклики, перспективи парадипломатії в деокупованих територіальних громадах залишаються значними. Таким чином, парадипломатія є ефективним інструментом для залучення донорської допомоги та посилення інституційної спроможності деокупованих територіальних громад. Вона сприяє інтеграції громад у міжнародні процеси, зміцнює демократичні інституції на місцевому рівні та розширює доступ до ресурсів, необхідних для відновлення та розвитку [6, с. 90-91].

На основі проведеного аналізу вище, відзначимо, що відновлення та розвиток деокупованих територіальних громад потребує не лише фінансових вкладень чи традиційної гуманітарної підтримки, а формування складної багаторівневої системи взаємодії між місцевими органами влади, державними інституціями та різноманітними міжнародними акторами. Саме в цьому контексті формується модель донорської стратегії, яка перестає бути зовнішньою допоміжною схемою і перетворюється на внутрішній елемент політики розвитку територіальних громад. Її сутність ґрунтується на тому, що деокуповані громади, які опинилися перед фактом зруйнованої інфраструктури, ослабленої інституційної спроможності, втрати населення та економічної дезінтеграції, не можуть покладатися виключно на державну регіональну політику відновлення та розвитку, вони змушені шукати інші канали підтримки та формувати власні механізми співпраці з міжнародними донорами, іноземними муніципалітетами, організаціями. У цій взаємодії з'являється уточнений характер ролей, де міжнародні партнери стають не просто постачальниками ресурсів, а спільними учасниками формування середньострокових стратегій відновлення та розвитку. У моделі, що вимальовується поступово й через практику, ключовим стає усвідомлення того, що міжнародна підтримка не існує у відриві від локальних потреб чи внутрішніх управлінських процесів. Вона вбудовується у діяльність громад таким чином, що інструменти зовнішнього фінансування, технічної допомоги чи гуманітарних програм починають виконувати не лише відновлювальні, а й інституційні функції. Донори не просто реагують на запити, а поступово стають учасниками формування стратегічних документів, оцінки потреб, планування реконструкції, розвитку адміністративних послуг і модернізації систем управління. Саме тому модель не можна звести до набору джерел фінансування або переліку програм; йдеться про комплексний процес, у якому важливо, хто є актором, якими інструментами він користується, які механізми координують усю взаємодію, і як це інтегрується в місцеву управлінську логіку. Роль громади у цьому процесі також суттєво трансформується: вона вже не лише адресат підтримки, а активний учасник партнерств, здатний формулювати проєкти, визначати пріоритети, вести переговори й відповідати за реалізацію.

Особливого значення в моделі набувають ті елементи, що забезпечують стійкість і відтворюваність взаємодії. Це, передусім, механізми координації, які дозволяють уникати дублювання та формувати узгоджені підходи до відновлення. Українська платформа донорів виступає прикладом такого інституційного інструмента: її функції зводяться не лише до розподілу ресурсів, а й до формування єдиних рамок для міжнародної підтримки, визначення стратегічних пріоритетів,

забезпечення прозорості та посилення зв'язку між макрорівнем державної політики й реальними потребами громад. Водночас міжнародні організації й фінансові інституції, що працюють із громадами безпосередньо, створюють власні канали впливу – від технічних консультацій і проектного супроводу до фінансування великих інфраструктурних або соціальних програм. Така багаторівневість створює розгалужену систему зв'язків, яка, з одного боку, ускладнює взаємодію, але з іншого – дозволяє громадам маневрувати між різними джерелами підтримки.

У моделі вирізняється також горизонтальна складова, пов'язана з парадипломатією. Вона виступає не як допоміжний чи другорядний інструмент, а як окрема логіка взаємодії, що доповнює державні та міжнародні механізми. Після початку повномасштабної війни багато українських громад, які раніше обмежувалися формальними угодами про побратимство, активізували прямі контакти з іноземними містами, отримуючи не тільки гуманітарні вантажі, а й експертні поради, інституційну підтримку, управлінські рішення, що вже довели свою ефективність в інших країнах. У деокупованих громадах ця форма співпраці виявилася особливо результативною, оскільки дозволяє долати інституційні провали швидше, ніж це здатні забезпечити традиційні державні механізми. Парадипломатія у моделі міжнародної підтримки виконує роль каталізатора інституційних змін, адже разом із ресурсами громади отримують нові практики управління, структурування проектної діяльності та організації участі населення.

Ефективність цієї моделі значною мірою визначається інституційною спроможністю самих громад. Їхня здатність до освоєння ресурсів, взаємодії з партнерами, підготовки проектної документації та управління реалізованими проектами впливає на те, чи стане міжнародна підтримка імпульсом розвитку, чи залишиться фрагментованим набором неузгоджених дій. Громади, які формують окремі підрозділи міжнародної співпраці, залучають фахівців з проектного менеджменту та створюють інструменти стратегічного планування, отримують доступ до ширших можливостей, тоді як ті, що не мають інституційної підготовки, часто залишаються на периферії донорської уваги. Тому в моделі міжнародної підтримки інституційна спроможність виступає не лише передумовою, а й результатом зовнішньої допомоги, оскільки правильно організована взаємодія підсилює управлінський потенціал громади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, модель донорської стратегії та міжнародної підтримки деокупованих територіальних громад є цілісною системою, у якій поєднуються різні рівні взаємодії, багатоваріантні інституційні механізми та різноманітні форми партнерства. Вона не лише забезпечує притік зовнішніх ресурсів, а й формує нові підходи до місцевого врядування, сприяє зміцненню інституційних структур, відновленню соціальної довіри та запуску довгострокових процесів розвитку. Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов'язати з поглибленим аналізом ефективності окремих моделей міжнародної допомоги на локальному рівні, оцінюванням ролі парадипломатії у системі багаторівневого врядування, а також розробленням індикаторів результативності донорських програм з урахуванням безпекових, соціально-економічних та інституційних особливостей деокупованих територіальних громад.

Бібліографічний список:

1. Асоціація ОТГ створила платформу тимчасово окупованих та деокупованих громад. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/news/17705>.
2. Банк розвитку Ради Європи виділив Україні 100 млн євро на реалізацію проектів в галузі відновлення медичної інфраструктури та реабілітації. *Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/bank-rozvitku-radi-evropi-vidiliv-ukraini-100-mln-evro-na-realizaciju-proektiv-v-galuzi-vidnovlennja-medichnoi-infrastrukturi-ta-reabilitaciipdf>.
3. Вознесенська громада співпрацюватиме з німецьким Гельдерном. *Портал Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/18240?page=87>.
4. Головка І. К. Підходи до інтерпретації дефініцій «регіоналізація» і «парадипломатія» у сучасному науковому дискурсі. *Політик*. 2017. Вип. 6. С. 122-127. URL: http://politicus.od.ua/6_2017/23.pdf.
5. До проекту «Пліч-о-пліч» доєдналися понад 100 громад, – Олексій Кулеба на Конгресі місцевих та регіональних влад при Президентові України. *Портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/19051>.
6. Красилюк В. Ф. Парадипломатія як інструмент залучення донорської допомоги та інституційні можливості деокупованих міст. *Сталій розвиток регіонів, міст та спільнот в умовах глобальних перетворень: виклики, можливості, сценарії майбутнього* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 16–17 трав. 2025 р.) : з нагоди 160-річчя Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова та 30-річчя ф-ту міжнар. відносин, політології та соціології / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; за заг. ред. С. В. Коч, Ю. В. Узун, І. М. Милосердної, Н. І. Кадук. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 89-91.

7. Механізми підтримки громад: донори, інституції та реальні кейси. *Інститут аналітики та адвокації*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/mehanizmy-pidtrymky-gromad-donory-instytucziyi-ta-realni-kejsy/> .
8. Українська платформа донорів. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/uk/main/> .
9. Хто і як допомагає муніципалітетам? Звіт про інституції, механізми та географію підтримки. *Інститут адвокатури та аналітики*. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/whos-supporting-ukrainian-and-how/> .
10. Цілі на 2025 рік. *Офіційний сайт Української платформи донорів*. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/wp-content/uploads/2025/05/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96-%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-2025-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf> .
11. «Bridges of Trust»: How the EU and Ukrainian municipalities build partnerships. *U-LEAD with Europe*. URL: <https://u-lead.org.ua/en/news/57/> .
12. «Громади воєнного часу. Витривалі та спроможні». *Центр спільних дій*. 19.03.2024. URL: https://centreua.org/wp-content/uploads/2024/03/Gromady_voyennogo_chasu_veb.pdf .
13. Congress supports de-occupied and temporarily occupied communities in Ukraine. *CoE*. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/-/congress-supports-de-occupied-and-temporarily-occupied-communities-in-ukraine> .
14. Matiaszczyk N. City Diplomacy as a Mechanism of Multi-Level Solidarity and Support for Ukraine: A Study of the Changes Following the 2022 Russian Invasion. *Journal of Eurasian Studies*. 2024. Vol.16(1). P. 108-122. URL: <https://doi.org/10.1177/18793665241254835> .
15. Support programs and initiatives for hromadas' reconstruction. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Ig3dqk5PolIEaenLMXufCAqMx_UTg48U0hkvE7_tJFY/edit?pli=1&gid=131882174#gid=131882174 .
16. Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) : February 2022 – December 2024 (English). *World Bank Group*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> .
17. Ukraine Cities Partnership for Sustainable Local Recovery (UCP). *GMF*. URL: <https://www.gmf.us.org/ukraine-cities-partnership-sustainable-local-recovery-ucp> .
18. Wojciechowski T. Czy istnieje społeczny wymiar międzynarodowej współpracy samorządów? *Wybrane aspekty współpracy międzynarodowej jedno-stek samorządu terytorialnego* / red. I. Wieczorek, A. Ostrowska, M. Chrzanowski ; Narodowy Instytut Samo-rządu Terytorialnego. Łódź, 2023. 320 s.

References:

1. Asotsiatsiia OTH stvorila platformu tymchasovo okupovanykh ta deokupovanykh hromad. *Portal «Detsentralizatsiia»*. URL: <https://decentralization.ua/news/17705> .
2. Bank rozvytku Rady Yevropy vydilyv Ukraini 100 mln yevro na realizatsiiu proiektiv v haluzi vidnovlennia medychnoi infrastruktury ta rehabilitatsii. *Ofitsiynyi sait Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy*. URL: <https://moz.gov.ua/uk/bank-rozvytku-radi-evropi-vidiliv-ukraini-100-mln-evro-na-realizaciju-proektiv-v-galuzi-vidnovlennja-medichnoi-infrastrukturi-ta-reabilitacii.pdf> .
3. Voznesenska hromada spivpratsiuvatyme z nimetskym Heldernom. *Portal Detsentralizatsiia*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/18240?page=87> .
4. Holovko I. K. (2017). Pidkhody do interpretatsii definityi «rehionalizatsiia» i «paradyplomatiia» u suchasnomu naukovomu diskursi. *Politykus*, 6, 122-127. URL: http://politicus.od.ua/6_2017/23.pdf .
5. Do proiektu «Plich-o-plich» doiednalsia ponad 100 hromad, – Oleksii Kuleba na Konhresi mistsevykh ta rehionalnykh vlad pry Prezydentovi Ukrainy. *Portal «Detsentralizatsiia»*. URL: <https://decentralization.ua/en/news/19051> .
6. Krasyluk V. F. (2025). Paradyplomatiia yak instrument zaluchennia donorskoï dopomohy ta instytutsiini mozhyvosti deokupovanykh mist. *Stalyi rozvytok rehioniv, mist ta spilnot v umovakh hlobalnykh peretvoren: vyklyky, mozhyvosti, stsennariï maibutnoho* : materialy mizhnar. nauk. konf. (m. Odesa, 16–17 trav. 2025 r.) : z nahody 160-richchia Odes. nats. un-tu im. I. I. Mechnykova ta 30-richchia f-tu mizhnar. vidnosyn, politolohii ta sotsiolohii / Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova ; za zah. red. S. V. Koch, Yu. V. Uzun, I. M. Myloserdnoi, N. I. Kaduk. Odesa : Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova 89-91.
7. Mekanizmy pidtrymky hromad: donory, instytutsii ta realni keisy. *Instytut analityky ta advokatsii*. URL: <https://iaa.org.ua/articles/mehanizmy-pidtrymky-gromad-donory-instytucziyi-ta-realni-kejsy> .
8. Ukrainiska platforma donoriv. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/uk/main/> .
9. Khoto i yak dopomahaie munitsypalitetam? Zvit pro instytutsii, mekhanizmy ta heohrafiuu pidtrymky. *Instytut advokatsii ta analityky*. URL: <https://iaa.org.ua/portfolio/whos-supporting-ukrainian-and-how/> .
10. Tsili na 2025 rik. *Ofitsiynyi sait Ukrainskoi platformy donoriv*. URL: <https://ukrainedonorplatform.com/wp-content/uploads/2025/05/%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96-%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-2025-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf> .
11. «Bridges of Trust»: How the EU and Ukrainian municipalities build partnerships. *U-LEAD with Europe*.

URL: <https://u-lead.org.ua/en/news/57/> .

12. «Hromady voiennoho chasu. Vytryvali ta spromozhni». *Tsentr spilnykh dii*. 19.03.2024. URL: https://centreua.org/wp-content/uploads/2024/03/Gromady_voyennogo_chasu_veb.pdf .

13. Congress supports de-occupied and temporarily occupied communities in Ukraine. *CoE*. URL: <https://www.coe.int/en/web/congress/-/congress-supports-de-occupied-and-temporarily-occupied-communities-in-ukraine> .

14. Matiaszczyk N. (2024). City Diplomacy as a Mechanism of Multi-Level Solidarity and Support for Ukraine: A Study of the Changes Following the 2022 Russian Invasion. *Journal of Eurasian Studies*, 16(1), 108-122. URL: <https://doi.org/10.1177/18793665241254835> .

15. Support programs and initiatives for hromadas' reconstruction. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1Ig3dqk5PolIEaenLMXufCAqMx_UTg48U0hkvE7_tJFY/edit?pli=1&gid=131882174#gid=131882174 .

16. Ukraine – Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) : February 2022 – December 2024 (English). *World Bank Group*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> .

17. Ukraine Cities Partnership for Sustainable Local Recovery (UCP). *GMF*. URL: <https://www.gmfus.org/ukraine-cities-partnership-sustainable-local-recovery-ucp> .

18. Wojciechowski T. (2023). Czy istnieje społeczny wymiar międzynarodowej współpracy samorządów? *Wybrane aspekty współpracy międzynarodowej jedno-stek samorządu terytorialnego* / red. I. Wieczorek, A. Ostrowska, M. Chrzanowski ; Narodowy Instytut Samo-rządu Terytorialnego. Łódź, 320 .

Krasyliuk V. Models of International Assistance for the Development of Deoccupied Territorial Communities: Strategic Approaches and Practices

The article is devoted to the analysis of models of international assistance that are designed for the development of the deoccupied territorial communities of Ukraine, by identifying their strategic approaches, institutional mechanisms and practical tools for implementation, as well as promoting the potential of paradiplomacy as an effective channel for obtaining donor resources in the process of military renewal and development of communities. It is argued that the scale of the collapse, institutional spending and socio-economic protests necessitates a transition from fragmented humanitarian support to rich donor support strategy integrated into the local development policy. The purpose is to investigate the importance of strategic approaches, institutional mechanisms and practical instruments for the implementation of international assistance, as well as to analyze the potential of paradiplomacy as an effective channel for obtaining donor resources in the local area. The methodological basis for the research is formed by institutional, systemic and participatory approaches, as well as analysis of analytical reports from international organizations, databases of donor initiatives and practical cases. Ukrainian territorial communities. The article shows the transformation of the role of local self-government bodies from passive recipients of assistance to active subjects of international mutual relations, creating partnership formats, identifying priorities and implementing long-term renovation projects. Particular respect is given to paradiplomacy as an instrument of horizontal coordination between municipalities, which ensures the gain not only of financial resources, but also of managerial expertise and institutions practitioner It has been established that the model of international support for deoccupied communities is a complete system in which powers, donor and municipal mechanisms are integrated, and its effectiveness is indispensable lie within the institutional capacity of communities. The prospects for further research related to the assessment of the effectiveness of donor programs, the development of performance indicators and the in-depth analysis of paradiplomacy in the cash-based cash system are described.

Keywords: *territorial communities, deoccupied territorial communities, international organizations, international support, paradiplomacy, local self-government, donor assistance.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.9

УДК 327.1:321.7:001.891

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4878-2230>**Берегута В. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса****РІВНІ АНАЛІЗУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

У статті досліджується концепція рівнів аналізу міжнародних відносин як інструмент систематизації та пояснення аспектів зовнішньої політики держави. Автор розглядає історію становлення концепції рівнів аналізу міжнародних відносин та її еволюцію до рівнів аналізу факторів зовнішньої політики держави на основі вивчення робіт іноземних дослідників, які в другій половині ХХ століття започаткували та розвинули наукову дискусію щодо даних питань (К. Уолтц, Дж. Сінгер, Б. Бузан, Р. Джервіс, М. Холліс, С. Сміт, Ч. Джонс, Р. Літл, К. Гебхард, Дж. Певехаус, Дж. Голдстайн, Дж. Розенау, Дж. Рурк), на предмет дефініції поняття «рівень аналізу», кількості таких рівнів та обґрунтування чинників зовнішньої політики держави на кожному з рівнів. За результатами порівняння підходів дослідників встановлено розбіжність їхніх позицій щодо кількості рівнів аналізу. Попри це, більшість дослідників пояснюють мотиви зовнішньополітичної поведінки держави на трьох основних рівнях аналізу: індивідуальному рівні, на якому концентрується увага на значенні особистісних характеристик національних лідерів та їхньому оточенні при ухваленні зовнішньополітичних рішень, державному рівні, який фокусується на внутрішньополітичних, соціальних та інституційних чинниках формування зовнішньої політики, та системному рівні, в межах якого вивчається вплив структурних характеристик системи міжнародних відносин на зовнішньополітичний курс держави. Автор робить висновок про аналітичний потенціал концепції рівнів аналізу міжнародних відносин при обґрунтуванні складових зовнішньої політики держави, оскільки вона дозволяє поєднати в єдиній аналітичній рамі суб'єктів і чинників зовнішньої політики різного рівня — від індивідуальних до системних, що забезпечує можливість цілісного пояснення логіки формування зовнішньополітичних рішень.

Ключові слова: рівень аналізу міжнародних відносин, держава, зовнішня політика, фактор зовнішньої політики, аналіз, система, глобальні виклики.

Постановка проблеми. Зовнішня політика держави є багатогранним процесом, дослідження якого потребує не лише розгляду її конкретних дій по відношенню до інших акторів світової політики, але й аналізу різноманітних факторів, що впливають на прийняття та реалізацію зовнішньополітичних стратегій. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між чинниками та проявами зовнішньої політики держави супроводжується спробами науковців систематизувати екзогенні та ендогенні джерела поведінки держави на міжнародній арені. Одним з таких підходів є застосування концепції рівнів аналізу міжнародних відносин для пояснення факторів зовнішньої політики держави на індивідуальному (державний лідер та його оточення), державному (структура держави та процеси в її межах) та системному (структура та процеси в системі міжнародних відносин) рівнях.

Проблема полягає в методологічному узгодженні метатеоретичної рамки концепції рівнів аналізу з емпіричним вивченням зовнішньої політики держави. Методологічно рівні аналізу визначають способи пояснення міжнародної системи, їх використання для ідентифікації і характеристики аспектів зовнішньої політики вимагає від дослідника чіткого розмежування аналітичних площин — індивідуальної, державної та системної. Таким чином, концепція рівнів аналізу може бути не об'єктом, а інструментом, що забезпечує структуроване пояснення багатфакторної природи зовнішньополітичних рішень.

Метою статті є визначити аналітичний потенціал методологічної рамки рівнів аналізу міжнародних відносин для систематизації та пояснення аспектів зовнішньої політики держав та побудови узагальненої моделі їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Вперше модель трирівненого аналізу міжнародних відносин сформулював К. Уолтц в книзі «Man, the State and War» у 1959 році. Американський політолог

розглядав джерела та причини міжнародних конфліктів й закономірності поведінки держав на трьох рівнях, називаючи їх «образами» («images»). Обрання такого терміну автор пояснює тим, що мова йде не суто про структурну ієрархію аналізу, а й про способи бачення або інтерпретації реальності індивідами. Відповідно до першого «образу», причини війн та міждержавних політичних домовленостей полягають в природі, характері та поведінці людини: «війни виникають внаслідок егоїзму, неправильно спрямованих агресивних імпульсів та дурості» [1, с. 16, 42]. На переконання автора, міжнародні відносини сутнісно є рішеннями індивідів, що діють від імені держав [1, с. 122].

Другий «образ» («образ» структури держави та процесів в її межах), дослідник називав похідним від поведінки людини: «перший образ не виключав впливу держави, але роль держави була введена як міркування, що є менш важливим, ніж людська поведінка, і яке потрібно пояснювати з точки зору такої поведінки» [1, с. 80]. К. Уолтц обґрунтовує введення цього рівня аналізу настільки великим різноманіттям подій у міжнародних відносинах, що їх неможливо пояснити, беручи природу людини як єдиний визначальний фактор [1, с. 80-81]. Зміст цього рівня аналізу полягає в тому, що державні лідери ухвалюють рішення в умовах політичних обмежень, що накладаються формою державного устрою та типом й станом економічної системи [1, с. 81-83]. Автор наголошував, що внутрішня структура держави визначає як в цілому її зовнішню поведінку, так і, зокрема, її військову силу та форми її застосування [1, с. 125]. У цьому контексті, окрім власне структури державної системи, К. Н. Уолтц виокремлював географічне розташування держави, її історію та традиції, тип уряду та національні інтереси як фактори потенційного виникнення війни між державами [1, с. 232].

Визначаючи третій «образ» («образ» міжнародної системи), К. Уолтц як представник теорії неореалізму розглядав анархічну структуру системи міжнародних відносин та міждержавні конфлікти інтересів як причини війн. Дослідник визначав анархію як відсутність міжнародного уряду, який би регулював міждержавні відносини та сприяв запобіганню конфліктів, й відповідної ефективної системи міжнародного права [1, с. 159]. Ситуація, коли в умовах анархії відсутній послідовний та надійний процес врегулювання конфліктів інтересів, уможливує самостійне використання державами сили як інструменту реалізації своїх зовнішньополітичних цілей [1, с. 238]. Серед трьох рівнів аналізу міжнародних відносин К. Уолтц визначав «образ» міжнародної системи таким, що має найбільше значення для аналізу закономірностей світової політики, проте водночас наголошував на тісному взаємозв'язку між трьома рівнями: якщо третій «образ» описує структуру світової політики, то без першого та другого «образів» не буде розуміння факторів зовнішньої політики, а також, якщо перший та другий «образи» описують сили у світовій політиці, то без третього «образу» неможливо буде оцінити їхню важливість або передбачити їхні наслідки [1, с. 238].

Розвинув ідеї К. Уолтца американський професор політології Дж. Сінгер. У 1960 році в статті «International Conflict: Three Levels of Analysis», що написана як рецензія на вищезгадану книгу К. Уолтца, дослідник надав визначення рівня аналізу міжнародних відносин як «рівню соціальної організації, який спостерігач обирає як точку початку будь-якого дослідження конкретного предмету» [2, с. 453]. Щодо першого «образу» Дж. Сінгер звернувся до робіт Августина, Спінози, Р. Нібура та Г. Морґентау, систематизуючи їх погляди у твердженні про міжнародні конфлікти як наслідку здатності людини до зла, яку неможливо змінити або викоринити [2, с. 453]. Дослідник акцентував увагу на таких детермінантах характеру (мирного або войовничого) зовнішньої політики держави в межах другого «образу», як природа політичних інституцій держави (демократичні, авторитарні, тоталітарні), політичні еліти та їх походження, способи виробництва та розподілу товарів і послуг й характеристики населення [2, с. 457]. Проте щодо третього «образу» дослідник не поділяв позицію К. Уолтца про утопічність перспектив створення світового уряду як інструменту запобігання світовій війні. Дж. Сінгер вважає, що відсутність практичних кроків людства щодо створення такого уряду є фактором наближення виникнення війни світового масштабу [2, с. 459-460].

В іншій статті 1961 року, «The Level-of-Analysis Problem in International Relations», Дж. Сінгер називав системний рівень аналізу міжнародних відносин закономірною сукупністю взаємодій, що відбуваються всередині системи, та розширював його такими явищами, як створення та розпуск коаліцій, частотність та тривалість конфігурацій розподілу влади, зміни в її стабільності та її реакція на зміни у формальних політичних інституціях. Водночас автор звернув увагу на те, що на даному рівні аналізу необхідно враховувати не лише вплив системи міжнародних відносин на держави, але й вплив даних акторів на систему [3, с. 80], тим самим актуалізуючи питання, що відоме в іноземній історіографії під назвою «проблема агентів та структури» («agent-structure problem»): структура міжнародної системи конструюється через взаємодію держав, а характер, напрямки і форми

міждержавної взаємодії визначаються структурою тієї ж системи міжнародних відносин.

Подальший розвиток концепції рівнів аналізу міжнародних відносин відбувся у роботі британського політолога Б. Бузана «The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered» 1995 року. Так, він виділив два підходи до визначення поняття «рівні аналізу»:

- як одиниці аналізу, що організовані за принципом просторового масштабу (від меншого, індивіда, до більшого, системи). «Рівні» пропонують діапазон просторових масштабів, отже вони є локаціями, де розміщені результати та джерела пояснення поведінки досліджуваного об'єкту;
- як різні типи або джерела пояснення спостережуваного явища [4, с. 199, 204].

В межах другого підходу автор визначив джерела пояснення спостережуваного явища:

- здатність акторів до взаємодії, що визначається як рівень транспортних, комунікаційних та організаційних можливостей взаємодії у системі;
- структура, що визначається як принцип, відповідно до якого одиниці аналізу впорядковані в межах системи міжнародних відносин;
- процес, що визначається як довготривала взаємодія між одиницями аналізу, зокрема закономірності цієї взаємодії, згідно обмежень можливостей та структури взаємодії [4, с. 204-205].

Дослідник привернув увагу до проблеми визначення рівнів аналізу міжнародних відносин, оскільки різні науковці виділяють неоднакову їх кількість. Хоча й більшість дослідників поділяють підхід К. Уолтца щодо трьох рівнів аналізу міжнародних відносин, Б. Бузан робить спробу доповнити його підхід з позицією Р. Джервіса, М. Холліса й С. Сміта щодо існування бюрократичного рівня, що розміщується між індивідуальним та державним рівнем. Р. Джервіс, і М. Холліс та С. Сміт виділяли чотири рівні аналізу: індивідуальний, бюрократичний, державний та системний [5, с. 15; 6, с. 8-9]. За їхнім визначенням бюрократичний рівень аналізу стосується того, що різні частини уряду (урядові органи) здійснюють або не здійснюють політику таким чином, щоб це узгоджувалося з їхніми переконаннями, а не з рішеннями національних лідерів [5, с. 27]. Окрім цього, Б. Бузан інтегрував позицію Ч. Джонса та Р. Літгла щодо існування «процесуального» рівня, що розміщується між державним та системним рівнем, з метою закріплення різниці між поясненнями міжнародних процесів на основі природи держави та на основі динаміки міждержавної взаємодії [4, с. 203; 7] (Таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні аналізу в теорії міжнародних відносин за Б. Бузаном [5, с. 212]

Одиниці аналізу	Джерела пояснення поведінки спостережуваного явища		
	Здатність акторів до взаємодії	Структура	Процес
Система			
Субсистема			
Одиниця (держава)			
Бюрократія			
Індивід			

Погляди сучасних дослідників концепції рівнів аналізу міжнародних відносин також різняться щодо кількості рівнів (Рисунок 1). Один з підходів, відмінних від класичних трьох рівнів аналізу міжнародних відносин, запропонувала викладачка політології та міжнародних відносин Університету Единбурга К. Гебхард у розділі «Levels of analysis» книги «Foundations of international relations», виданої у 2022 році. Дослідниця, окрім індивідуального, державного та системного рівнів, виокремила груповий рівень аналізу, який розмістила між індивідуальним та державним рівнями. Вона вважає, що на цьому рівні необхідно вивчати суб'єктів у їхньому соціальному, організаційному, професійному та бюрократичному контексті, зокрема те, як вони взаємодіють зі своїм оточенням. На користь своєї позиції авторка навела приклад прийняття людиною політичних рішень в контексті урядових структур, таких як політичні партії, та неурядових організацій і груп інтересів, що діють на перетині урядів та суспільств [8, с. 57].

Інший альтернативний підхід виклали професор міжнародних відносин Американського університету Дж. Певехаус та професор політології Університету Вісконсин-Медісон Дж. Голдстайн у книзі «International Relations» у 2017 році. Дослідники розділили системний рівень аналізу міжнародно-політичних процесів на міждержавний (власне системний) та глобальний рівні. У першому випадку вони розглянули взаємодію між державами згідно їх відносних позицій у системі.

У другому випадку, як стверджували науковці, на міждержавні відносини впливають глобальні тенденції та фактори, що виходять за межі взаємодії самих держав, називаючи такими тероризм та глобальну екологічну ситуацію [9, с. 14-15].

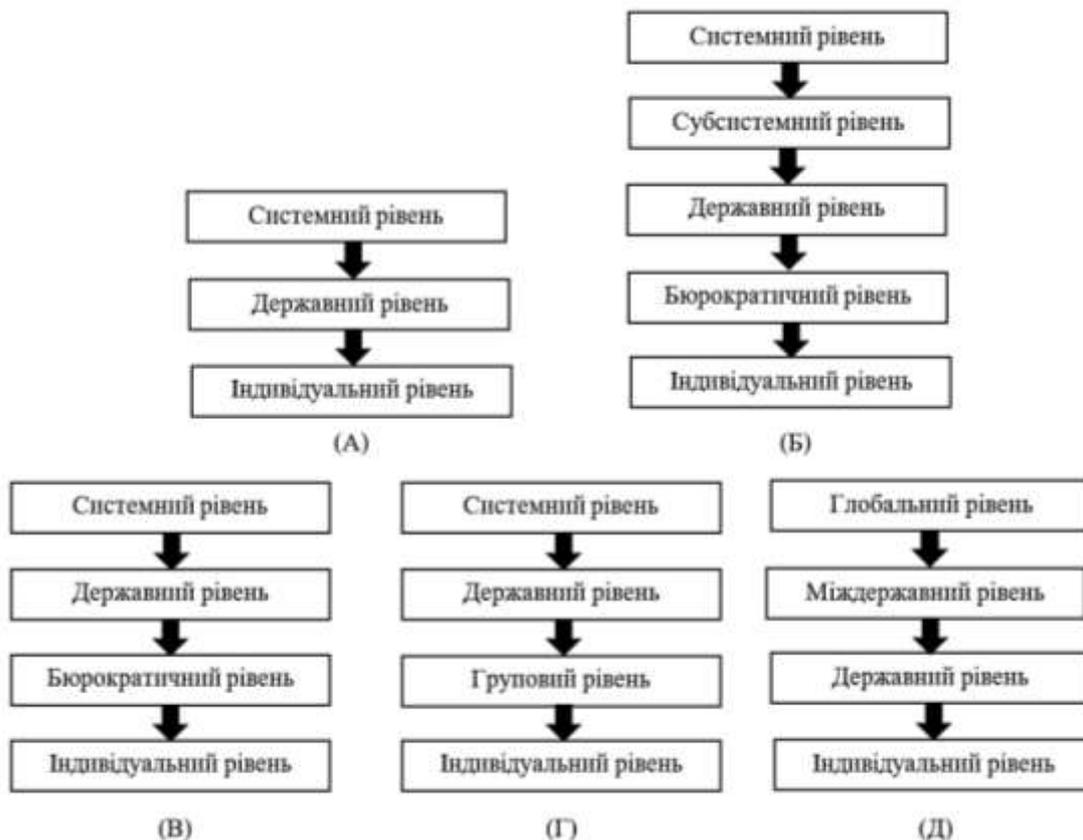

Рисунок 1. Рівні аналізу міжнародних відносин згідно К. Уолтца (А), Б. Бузана (Б), Р. Джервіса, М. Холліса та С. Сміта (В), К. Гебхард (Г), Дж. Певехауса та Дж. Голдстайна (Д)
Складено автором на основі [1; 4; 5; 6; 8; 9]

Важливим елементом наукової дискусії щодо визначення рівнів аналізу міжнародних відносин стало питання про те, чи можливо їх застосувати для систематизації та пояснення факторів зовнішньої політики держав як провідних акторів світової політики. Успішну спробу визначити детермінанти зовнішньої політики держави на основі концепції рівнів аналізу міжнародних відносин здійснив американський політолог Дж. Розенау. В статті «Pre-theories and theories of foreign policy», написаній у 1966 році, він надав дефініцію рівню аналізу як «сукупності визначених категорій (одиниць), в контексті яких пояснюється поведінка суб'єкта», та стверджував, що таку поведінку можна аналізувати як на кількох рівнях, так і кількома способами на одному рівні [10, с. 271]. Водночас автор сконцентрував увагу на державному рівні аналізу (який він називає «рівнем національних суспільств»), стверджуючи, що на даному рівні джерелами зовнішньополітичної поведінки є п'ять наборів змінних [10, с. 173]. Їх співвідношення у випадку конкретної держави залежить від її розміру, обсягу природних ресурсів, рівня розвитку економіки та ступеня відкритості політичної системи [10, с. 176, 271]:

- індивідуальні змінні – індивідуальні характеристики особи, що ухвалює рішення (наприклад, її цінності, таланти та попередній досвід);
- рольові змінні – залежність поведінки особи, що ухвалює рішення, від професійної ролі (посади), яку вона обіймає;
- урядові змінні – аспекти структури уряду, які обмежують або сприяють ухваленню зовнішньополітичних рішень уповноваженими особами;

- соціетальні змінні – неурядові аспекти нації, що визначають її зовнішні прагнення (наприклад, ціннісні орієнтації суспільства, ступінь його національної єдності та масштаби його індустріалізації);

- системні змінні – аспекти зовнішнього середовища держави, які впливають на рішення посадовців у сфері зовнішньої політики (наприклад, географічне положення держави та ідеологічні виклики з боку потенційних агресорів) [10, с. 172-173].

На окресленні аспектів зовнішньої політики держави на індивідуальному, державному та системному рівні аналізу сфокусував увагу американський професор політології Дж. Рурк в книзі «International Politics on the World Stage» 2007 року. Відповідно до поглядів дослідника, на індивідуальному рівні аналізу зовнішньополітичного процесу зовнішньополітичні рішення держави визначаються трьома групами факторів, що пов'язані з особистістю державного лідера. По-перше, це загальні когнітивні, емоційні та психологічні особливості процесу ухвалення такого рішення людиною як біологічною істотою. По-друге, це унікальні особистісні характеристики державного лідера, а саме: його стан фізичного та психічного здоров'я, рівень IQ, тип особистості, тип лідерства, світосприйняття, попередній досвід діяльності, амбіції на майбутнє, навички постановки цілей, адміністрування персоналу та публічного переконання законотворців і громадськості з метою здобуття підтримки власним ініціативам. По-третє, це організаційна поведінка людини, а саме: вплив посади, яку вона обіймає, на її поведінку, а також вплив на рішення, які вона ухвалює всередині організації, переконань інших людей, що є членами даної організації [11, с. 65-78, 82].

На державному рівні аналізу, який Дж. Рурк визначав як вплив внутрішньодержавної структури та діяльності внутрішньополітичних сил на ухвалення національним урядом або державним діячем зовнішньополітичних рішень, дослідник також виділяє низку чинників зовнішньої політики. Насамперед це тип політичного режиму, оскільки що більш авторитарним та тоталітарним є політичний режим, то в руках меншої кількості людей концентруватиметься влада щодо ухвалення рішень [11, с. 78]. Дослідник підкреслював, що цей процес відбувається в середовищі, де конкурують різні ідеї щодо шляхів реалізації зовнішньополітичного курсу, які, окрім державного лідера, висуваються представниками законодавчої та виконавчої гілок влади (прем'єр-міністром, міністром закордонних справ, міністром оборони тощо) [11, с. 81-82]. У цьому контексті науковець додатково звернув увагу на дві групи суб'єктів – бюрократів (співробітників урядових структур) та членів законодавчих органів влади. Якщо перші пов'язані із зовнішньополітичним процесом через підготовку інформації й політичних рекомендацій, на основі яких лідер ухвалює рішення, та безпосередню реалізацію такого рішення, то другі через затвердження або незатвердження рішень президента відповідно до національного законодавства [11, с. 84-87]. Важливим чинником є і політична культура, оскільки лідер держави схильний реалізовувати зовнішньополітичний курс відповідно до цінностей та політичної культури, що поширені в суспільстві, та уникатиме ухвалення таких рішень, що їм суперечитимуть [11, с. 81]. Додатковими факторами дослідник виділив, з одного боку, ступінь кризовості та типовості ситуації, щодо якої ухвалюється рішення, та, з іншого боку, її вплив на соціально-економічне становище громадян. Якщо у першому випадку це пов'язано з тим, що порядок ухвалення рішень в державі в умовах кризової та некризової ситуації може відрізнятись, як і кількість осіб, що таке рішення ухвалюватиме, то в другому випадку якщо проблемне питання негативно не впливає на соціально-економічне становище населення, то рішення щодо нього може бути ухвалене вужчим колом осіб та без внутрішнього опору [11, с. 79-80]. Нарешті з населенням пов'язаний ще один фактор – громадська думка: її вплив на зовнішню політику проявляється через обрання президента шляхом виборів, вирішення питань загальнодержавного значення на референдумах, а також через регулярні опитування громадян щодо підтримки або невідтримки зовнішньополітичного курсу держави [11, с. 88-90].

Системний рівень аналізу факторів зовнішньої політики держави Дж. Рурк визначав як вплив на

дії держави на міжнародній арені структурних характеристик системи міжнародних відносин. Сюди, по-перше, входить баланс сил між провідними акторами системи [11, с. 93-95], що проявляється в орієнтації зовнішньої політики середніх, малих держав та мікродержав на одного або кількох таких полюсів сили. По-друге, це ступінь економічної взаємозалежності між двома державами у торгівлі товарами та природними ресурсами [11, с. 96-97]: що більшим є її рівень, то вищою є вірогідність утримання держави від застосування військових інструментів зовнішньої політики. По-третє, це норми та принципи міжнародного права, які визначають межі поведінки держави, водночас роблячи її більш передбачуваною [11, с. 98-99].

Висновки. Історія становлення концепції рівнів аналізу міжнародних відносин демонструє, що якщо на етапі її виникнення об'єктом дослідження, до якого вона застосовувалась, були саме міжнародні відносини, то вже пізніше науковці розпочали її паралельне використання і для аналізу аспектів зовнішньої політики держави, що оформилось в окремий повноцінний напрям практичного застосування даної концепції. Попри відсутність наукового консенсусу щодо кількості таких рівнів, така концепція має аналітичний потенціал при обґрунтуванні складових зовнішньої політики держави. Вона виконує важливу методологічну функцію, дозволяючи поєднати в єдиній аналітичній рамці суб'єктів і чинники зовнішньої політики різного рівня — від індивідуальних до системних, що забезпечує можливість цілісного пояснення логіки формування зовнішньополітичних рішень. Різноманіття визначених детермінантів зовнішньої політики на трьох рівнях аналізу також засвідчує, що, з одного боку, зовнішня політика держав формується під впливом структури системи міжнародних відносин, та, з іншого боку, конфігурація світової системи визначається зовнішньополітичною діяльністю держав. Водночас у сучасній міжнародній системі спостерігається зміна функціональної ролі політичних акторів: держава зберігає центральне значення, проте вже не є єдиним суб'єктом, здатним суттєво впливати на перебіг зовнішньополітичних та міжнародно-політичних процесів. Ці трансформації супроводжуються як мережевізацією ухвалення зовнішньополітичних рішень, так і деконструкцією світової системи в цілому. Таким чином, використання концепції багаторівневого аналізу дає змогу не лише цілісно розглядати детермінанти динаміки зовнішньої політики держави, але і розкривати взаємозв'язок останньої із системою міжнародних відносин.

Бібліографічний список/References:

1. Waltz K. N. (2001). *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press, 289.
2. Singer D. J. (1960). *International Conflict: Three Levels of Analysis*. *World Politics*, 12(3), 453-461.
3. Singer D. J. (1961). *The Level-of-Analysis Problem in International Relations*. *World Politics*, 14(1), 77-92.
4. Buzan B. (1995). *The Level of Analysis Problem in International Relations Reconsidered*. *International Relations Theory Today / ed. by Booth K., Smith S.* Oxford: Policy Press, 198-216.
5. Jervis R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 544.
6. Hollis M., Smith S. (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. New York: Oxford University Press, 226.
7. Buzan B., Jones C., Little R. (1993). *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*. New York: Columbia University Press, 280.
8. Gebhard C. (2022). *Levels of analysis. Foundations of international relations / ed. by S. McGlinchey*. New York: Bloomsbury Academic, 56-69.
9. Pevehouse J. C. W., Goldstein J. S. (2017). *International Relations: Eleventh Edition*. Boston: Pearson, 497.
10. Rosenau J. (2006). *The Study of World Politics. Volume 1: theoretical and methodological challenges*. London: Routledge (Taylor & Francis Group), 319.
11. Rourke J. T. (2007). *International Politics on the World Stage: Twelfth Edition*. New York: McGraw-Hill Education, 634.

Berehuta V. Levels of international relations analysis as a conceptual basis for the study of a state's foreign policy factors

The article examines the concept of levels of international relations analysis as a tool for systematizing and explaining the factors that influence a state's foreign policy. The author studies the formation history of the international relations levels of analysis and its evolution to levels of analysis of a state's foreign policy factors based on the study of the foreign researchers works who in the second half of the 20th century initiated and developed a scientific discussion on these issues (K. Waltz, J. Singer, B. Buzan, R. Jervis, M. Hollis, S. Smith, C. Jones, R. Little, C. Gebhard, J. Pevehouse, J. Goldstein, J. Rosenau, J. Rourke), on the subject of the "level of analysis" notion definition, the number of such levels and the justification of a state's

foreign policy factors at each level. The results of comparing the approaches of researchers revealed a divergence in their positions regarding the number of levels of analysis. Despite this, most researchers explain the motives of a state's foreign policy behavior at three primary levels of analysis: individual level, which focuses on the importance of the personal characteristics of national leaders and their surroundings in making foreign policy decisions, state level, which focuses on domestic political, social and institutional factors in the formation of foreign policy, and systemic level, within which the influence of the structural characteristics of the system of international relations on the foreign policy course of the state is studied. The author concludes about the analytical potential of the concept of levels of analysis of international relations in substantiating the components of a state's foreign policy, since it allows combining subjects and factors of foreign policy of different levels — from individual to systemic — in a single analytical framework, which provides the possibility of a holistic explanation of the logic of forming foreign policy decisions.

Keywords: *level of international relations analysis, state, foreign policy, foreign policy factor, analysis, system, global challenges.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.10

УДК 316.334.56:303.09:355.48(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8836-0635>

Щередіна Т. О., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ НА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано трансформаційні зміни методології соціальних досліджень в Україні в умовах повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Особливу увагу приділено впливу нових викликів – діджиталізації, зміни соціальної структури, масової міграції, травматизації населення – на перегляд класичних підходів до збору, аналізу та інтерпретації соціальної інформації. Досліджено, як екстремальні умови воєнного стану змінюють предмет, об'єкт та інструментарій соціологічного пізнання, обумовлюючи необхідність переосмислення базових принципів репрезентативності, етичності, валідності та наукової доцільності. Визначено ключові виклики, зокрема обмеження доступу до респондентів унаслідок безпекових ризиків, руйнування інфраструктури, відсутність стабільного зв'язку та постійна емоційна напруга, що впливають на якість дослідницького процесу. Установлено, що традиційні методи польового дослідження поступаються місцем цифровим інструментам – онлайн-опитуванням, аналізу цифрових слідів, застосуванню великих даних і змішаних методів, що забезпечують адаптивність до нових умов. Обґрунтовано зростання значущості міждисциплінарних підходів, які дозволяють урахувати не лише соціальні, але й психологічні, правові та культурні фактори. Проаналізовано розширення меж дослідження за рахунок візуальних і мультимедійних джерел інформації, що зумовлює необхідність формування нових методів інтерпретації візуальних даних. Запропоновано інкорпорацію партисипативних підходів як ефективного інструменту взаємодії з респондентами в умовах травматизації та втрати довіри до інституцій. Підкреслено, що в умовах війни дослідження виконує не лише пізнавальну, але й соціально терапевтичну функцію, сприяючи переосмисленню індивідуального досвіду та відновленню соціальних зв'язків. Стаття фіксує перехід вітчизняної методології соціальних досліджень від класичних моделей до більш гнучких, контекстуально чутливих і етично орієнтованих підходів, що відповідають сучасному стану українського суспільства в умовах воєнної реальності.

Ключові слова: методологія, методи дослідження, соціологічне дослідження, діджиталізація, воєнний стан, повномасштабне вторгнення.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгненням стало гейм-ченжером у багатьох галузях. Значно вплинуло воно й на соціальні науки, зокрема методологію проведення соціальних досліджень. За останні роки відбулися та продовжують відбуватися вагомі трансформаційні зміни щодо визначення методологічних підходів досліджень, зокрема соціальних досліджень, які мають на меті вивчення проблематики, пов'язаної із застосуванням новітніх та інноваційних методів дослідження, а також використанням штучного інтелекту, особливо у трансформаційний період воєнного стану. Цей процес пов'язаний насамперед з розвитком комп'ютерних технологій та розширенням аналітичного інструментарію, можливого для використання серед науковців. Це призводить до того, що змінюються самі підходи щодо ведення наукового дискурсу, постановки проблеми, методології дослідження, збору інформації та обробки результатів. Сучасні технології під впливом перманентної діджиталізації дозволяють обирати категорії респондентів ширше та проводити соціальні дослідження більш масштабно через мережу інтернет, соціальні медіа та інші цифрові комунікативні канали. Діджиталізація методології проведення соціальних досліджень актуалізувалася з моменту повномасштабного вторгнення, оскільки традиційні офлайн форми досліджень, наприклад безпосереднє анкетування респондентів, у багатьох регіонах України більше не видаються можливими. Актуалізує цифровізацію методології соціальних досліджень також географічна дифузія українців по світу, що ускладнює можливість використання традиційних методів соціологічних

досліджень до аналізу соціальної дійсності. Отже, повномасштабне вторгнення змінило методологію соціальних досліджень, спричинивши виклики до репрезентативності даних через міграцію та зміну структури населення, а також потребу в адаптації методів для роботи з травматизованим населенням, врахування зміщених соціальних цінностей, посилення емоційної чутливості та різниці в досвіді респондентів, що вимагає гнучких, етичних підходів, які фокусуються на індивідуальному досвіді та зміцненні соціальних зв'язків.

Метою статті є аналіз адаптивних тенденцій методології соціальних досліджень, спричинених соціальними змінами, що є результатами повномасштабного вторгнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія соціальних досліджень є фундаментом наукового пізнання соціальної реальності та визначає логіку, принципи й інструментарій аналізу суспільних процесів. В умовах XXI століття в Україні вона зазнає суттєвих трансформацій під впливом двох взаємопов'язаних чинників - діджиталізації суспільства та воєнного стану в сучасній Україні. Цифрові технології змінюють способи комунікації, накопичення та обробки соціальної інформації, тоді як війна радикально трансформує соціальну структуру, ціннісні орієнтації та поведінкові практики населення. Приміром, систематичні атаки з боку російського агресора на українську енергетичну систему, інфраструктуру, призводять до пошкодження енергомереж і відключення користувачів від постачання електроенергії, разом з цим українці навчилися використовувати альтернативні, індивідуальні системи виробництва електроенергії. Водночас така ситуація безпосередньо впливає на процес та роботу користувачів, терміни і якість роботи, а також мають негативний вплив на психо-емоційний стан населення в цілому. Увесь цей соціальний досвід є унікальним та потребує оновленого методологічного інструментарію у його дослідженні. Наукове осмислення впливу повномасштабного вторгнення на інструментарій соціальних наук лише починається. Водночас, можна виділити праці Бровко та Сімакової [1], Зінчиної та Кунденко [2], Кислової [3], Нарсесян [5], Чикиринди [7] та Яценко [8], що закладають начала цього важливого дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Методологія соціальних досліджень визначається як система принципів, методів і процедур, що забезпечують наукову валідність і надійність соціального пізнання. Вона включає логіку побудови дослідження, вибір методів збору даних, способи їх аналізу та інтерпретації [8]. Класична методологія соціальних досліджень базується на поєднанні кількісних і якісних підходів. Кількісні методи (анкетування, статистичний аналіз тощо) забезпечують репрезентативність та узагальнюваність результатів, тоді як якісні методи (глибинні інтерв'ю, фокус-групи, спостереження) дозволяють глибше розкрити мотивації та смисли соціальної поведінки [4]. Наразі проблеми з репрезентативністю у результаті повномасштабного вторгнення здебільшого спричинені тим, що велика кількість переселенців ускладнює формування «генеральної сукупності» населення для опитувань. Водночас, зміна демографічних показників (вік, стать, локація) ускладнює зіставлення даних з довоєнними періодами. Соціологія, як і будь-яка інша наука, використовує загальнонаукові та спеціальні методи дослідження з метою пізнання соціальної дійсності. На відміну від точних наук методи соціологічних досліджень актуальні не лише в теоретичній та емпіричній дослідницькій діяльності, а й у соціальній практиці [5]. З огляду на те, що методологія – це цілісна теорія з поняттями й категоріями, Бровко та Сімакова зазначають, що вона проявляє світогляд дослідника, крізь призму якого і здійснюється пізнання завдяки методам, відповідно до технології їх застосування – методикою [1]. Діджиталізація напряму наукового пізнання впливає на світогляд науковця, а, отже, трансформує й методологію, до якої науковець чи науковиця звертаються у своїх дослідженнях.

Другим аспектом адаптації методології соціальних досліджень до нової наукової дійсності є зміна самої методології польових досліджень. Необхідність враховувати психологічний стан респондентів (травматичний досвід, стрес) та безпекові ризики під час збору даних змушує переглядати етичні аспекти дослідження. Дослідники також мають враховувати, як травматичний досвід впливає на соціальну довіру та просоціальну поведінку (зміцнення або руйнування зв'язків). Війна посилила ціннісну поляризацію, особливо щодо ставлення до росії та мови, що впливає на відповіді респондентів. Також змінився рівень емпатії серед населення та готовність допомагати, що вимагає тоншого підходу до вимірювання та оцінки цих явищ.

Отже, наразі соціальні дослідники зосереджуються на розумінні різниці між «пережитим» та «пережитим в умовах війни», щоб пояснити поведінку людей. Тому у використанні методологічного інструментарію виникає необхідність досліджувати, як позитивний або негативний досвід взаємодії з

іншими після травми впливає на подальшу соціальну адаптацію. Це актуалізує зростання наукового та методологічного інтересу до перетину соціальних та психологічних аспектів життя під час війни.

Актуалізація міждисциплінарного підходу в соціальних дослідженнях стала невід'ємною умовою адекватного відображення складної соціальної реальності, що трансформується під впливом повномасштабної війни. Війна виявила багатшаровість і взаємопов'язаність соціальних, психологічних, економічних та правових чинників, які одночасно впливають на поведінку індивіда й колективу. Соціальні явища, що виникають у межах цієї нової реальності, неможливо досліджувати виключно в рамках однієї дисципліни, адже для їх осмислення необхідно звертатися до широкого спектру знань, методів і концепцій. Залучення парадигм та категоріального апарату таких галузей, як психологія, культурологія, економіка, юриспруденція, дозволяє здійснювати більш глибокий аналіз соціальної дійсності, виявляти приховані механізми впливу війни на індивідуальні та колективні ідентичності, адаптаційні стратегії, трансформацію соціальних норм та відносин. Такий підхід відкриває нові можливості для комплексного осмислення змін, що відбуваються, та забезпечує підвищення аналітичної валідності соціологічного дослідження.

Значні зрушення спостерігаються також у площині дослідницьких практик, пов'язаних із використанням візуальних і мультимедійних джерел як повноцінного емпіричного матеріалу. У цифрову епоху соціальна взаємодія дедалі частіше реалізується через візуальні канали, а інформація у формі зображень, відеофрагментів, графічних символів несе в собі значущі культурні коди, соціальні смисли та емоційні стани. Соціальні мережі, відеохостинги, цифрові платформи продукують великі обсяги таких даних, які потребують специфічного аналітичного інструментарію. Аналіз візуального контенту дозволяє фіксувати не лише змістовні, але й символічні аспекти соціального життя, що особливо важливо в умовах війни, коли вербалізація досвіду може бути ускладненою або травматичною. Технологічні можливості сучасного програмного забезпечення, зокрема автоматизовані інструменти розпізнавання зображень, семантичного аналізу відео- і фотоматеріалів, відкривають нові перспективи у зборі, обробці й інтерпретації соціальних даних. Така трансформація дослідницької оптики сприяє формуванню нових типів чутливості дослідника до символічного виміру соціального буття.

Паралельно з технічними та концептуальними зрушеннями, спостерігається посилення ролі партисипативних практик у соціальних дослідженнях, які набувають особливої значущості в контексті соціального травматизму та розірваних зв'язків довіри в суспільстві. Участь респондентів у дослідницькому процесі не обмежується наданням відповідей — натомість формується партнерська модель, у якій досліджувані стають співтворцями знання. Такий підхід дозволяє не лише зібрати більш автентичні й контекстуально насичені дані, а й сприяє суб'єктивізації учасників, відновленню почуття контролю над власним нарративом, що особливо важливо в умовах втрати, невизначеності та стресу. Візуальні та нарративні техніки — фотодокументація, картування досвіду, індивідуальні історії — перетворюються на не просто методи збору інформації, а на інструменти емоційного та соціального відновлення. У цьому контексті дослідження виконує не лише пізнавальну, а й терапевтичну функцію, підтримуючи учасників у процесі осмислення та артикулювання власного досвіду.

У контексті діджиталізації зазначених класичних методів соціальних досліджень, Кислова зазначає, що у науковому дискурсі наразі поширено два трактування цифрових методів: 1) у вузькому сенсі – застосування цифрових пристроїв інтернету для дослідження природно цифрових об'єктів, що містять інформацію про соціальні явища та процеси; 2) у широкому сенсі – використання інтернету як багатопрофільного інструменту проведення соціальних досліджень [3]. У результаті проведеного аналізу автор робить висновок, що цифрові методи є специфічним різновидом методів онлайн-досліджень, що повною мірою використовують інформаційні та інструментальні можливості великих даних. Таким чином, вплив діджиталізації на наукову спільноту проявляється, насамперед, у полі трансформації основних світоглядних орієнтирів самих носіїв методології наукових досліджень - науковців.

Діджиталізація суспільства є складним соціокультурним феноменом, що змінює не лише технологічні процеси, але й способи соціальної взаємодії, формування ідентичностей та поширення інформації [7]. Цифрове середовище створює нові джерела соціальних даних: соціальні мережі, онлайн-форуми, державні електронні реєстри, цифрові сервіси. Такі дані характеризуються великим обсягом, динамічністю та різноманітністю, що зумовлює використання методів аналізу великих даних, мережевого аналізу та автоматизованої обробки текстів. У зв'язку з цим формується новий напрям -

цифрова соціологія, яка інтегрує класичні соціологічні теорії з інструментами інформаційних технологій, програмування та алгоритмічного аналізу [3]. Складна технологічна інфраструктура розширює інструментарій соціальних дослідників. Водночас, активний розвиток діджиталізації у соціологічних дослідженнях призводить до аналізу більших масивів даних, а отже, розвитку більш складних і масштабних соціальних теорій.

Воєнний стан радикально змінює соціальну реальність, створюючи ситуацію постійної невизначеності, ризику та високої емоційної напруги. Соціальні процеси в умовах війни характеризуються прискороною динамікою, трансформацією соціальних ролей, зростанням рівня солідарності або, навпаки, соціальної напруги [соціологічні]. Для соціальних досліджень це означає зміну об'єкта та предмета аналізу: зростає значення тем, пов'язаних із соціальною стійкістю, адаптаційними стратегіями населення, травматичним досвідом, колективною пам'яттю та ідентичністю.

Воєнний стан суттєво обмежує можливості застосування традиційних польових методів. Особисті інтерв'ю та спостереження часто стають неможливими через безпекові ризики, міграцію населення та руйнування соціальної інфраструктури [6]. У зв'язку з цим, відбувається перехід наукового інструментарію до безособових форм взаємодії із респондентами - до онлайн-опитувань, використання телефонних інтерв'ю, аналіз вторинних даних та цифрових слідів, комбінування кількісних і якісних методів у межах змішаних дизайнів дослідження.

Такі адаптації дозволяють зберегти наукову валідність досліджень навіть у кризових умовах. Особливої ваги в умовах війни набувають етичні аспекти дослідницької діяльності. Респонденти можуть перебувати у стані психологічної травматизації, що вимагає підвищеної обережності під час збору даних [6]. Тобто наразі формується нова дослідницька етика.

До ключових етичних принципів належать добровільність участі, інформована згода, анонімність і конфіденційність, недопущення повторної травматизації. Методологія соціальних досліджень у воєнний час повинна поєднувати наукову доцільність із гуманістичною відповідальністю дослідника. Цифрові технології відіграють ключову роль у подоланні обмежень, спричинених війною. Саме діджиталізація дозволила продовжувати соціальні дослідження завдяки використанню онлайн-платформ, соціальних мереж та цифрових державних сервісів [1]. Дослідження показують, що цифрові інструменти сприяють збереженню соціальної керованості та забезпечують доступ до даних навіть за умов фізичної недоступності респондентів.

Висновки. Отже, методологія соціальних досліджень у контексті повномасштабного вторгнення зазнає комплексної трансформації. Війна актуалізує потребу в гнучких, адаптивних та етично виважених методах, тоді як цифрові технології розширюють можливості збору й аналізу соціальної інформації. Важливим чинником трансформації сьогодення і викликів пов'язаних зі збройною агресією росії є те, що українці переорієнтовуються, намагаються, навчаються жити в умовах воєнного стану, повітряних тривог, замінувань цивільних об'єктів тощо. Усі ці унікальні соціальні виклики, з якими прямо чи опосередковано має справу українське суспільство, впливають на розвиток і темпи розвитку діджиталізації соціального життя, інтеграції цифрових технологій та інструментів у різні сфери суспільного життя, а також впливають на якість та швидкість проведення соціальних досліджень. Таким чином, методологія соціальних досліджень в Україні під час війни переходить від класичних моделей до більш гнучких, контекстуально-чутливих підходів, що враховують екстремальні умови та глибокі трансформації в суспільстві.

Бібліографічний список:

1. Бровко Н., Сімакова С. Методологія дослідження ідеї та сутності громадянського суспільства в контексті євроінтеграційних процесів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2. С. 18-24. DOI: <https://doi.org/10.33270/02232602.18>
2. Зінчина О.Б., Кунденко Я.М. Емпіричні дослідження сучасного суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2024. Випуск 53. С. 35-46.
3. Кислова О. Цифрові методи в соціології. *Вісник Науки та Освіти*. 2022. №3. С.269-285.
4. Коцан-Олинець Ю.Я. Розвиток соціології в умовах цифровізації: виклики та завдання. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. №88. Ч.2. С. 420-426. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/60-1.pdf>
5. Нерсесян Г. А. Методи соціологічних досліджень для діагностики ефективності інструментів асиметричної відповіді на гібридну агресію в гуманітарній сфері. *Вісник НТУУ КПІ*. 2016. Вип. 29-30. С. 76-82. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2016/1-2/2.pdf>

6. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження : курс лекцій. К. : Ін-т соціології, 2007. 314 с.
7. Чикиринда Я. В. Діджиталізація як соціокультурний феномен в сучасному українському суспільстві. Київ, 2023. 72 с.
8. Яценко М. А. Методологія та методи соціологічних досліджень : навчально-методичний посібник. Одеса, 2019.

References:

1. Brovko, N., & Simakova, S. (2023). Metodolohiya doslidzhennia idei ta sutnosti hromadianskoho suspilstva v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv [Methodology of researching the idea and essence of civil society in the context of European integration processes]. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, (2), 18–24. <https://doi.org/10.33270/02232602.18>
2. Zinchyna, O. B., & Kundenko, Ya. M. (2024). Empirychni doslidzhennia suchasnoho suspilstva [Empirical research of modern society]. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Sociological Studies of Modern Society: Methodology, Theory, Methods*, (53), 35–46.
3. Kyslova, O. (2022). Tsyfrovi metody v sotsiolohii [Digital methods in sociology]. *Visnyk Nauky ta Osvity*, (3), 269–285.
4. Kotsan-Olynets, Yu. Ya. (2025). Rozvytok sotsiolohii v umovakh tsyfrovizatsii: vyklyky ta zavdannia [Development of sociology in the context of digitalization: challenges and tasks]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, (88, Part 2), 420–426. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/60-1.pdf>
5. Nersesian, H. A. (2016). Metody sotsiolohichnykh doslidzen dlia diaghnostyky efektyvosti instrumentiv asymetrychnoi vidpovidi na hibrydnu ahresiiu v humanitarnij sferi [Methods of sociological research for diagnosing the effectiveness of asymmetric response tools to hybrid aggression in the humanitarian sphere]. *Visnyk NTUU KPI*, (29–30), 76–82. <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2016/1-2/2.pdf>
6. Panina, N. V. (2007). Tekhnolohiia sotsiolohichnoho doslidzhennia: kurs lektsii [Technology of sociological research: Lecture course]. Kyiv: Institute of Sociology.
7. Chykyrynda, Ya. V. (2023). Didzhytalizatsiia yak sotsiokulturnyi fenomen v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Digitalization as a sociocultural phenomenon in contemporary Ukrainian society]. Kyiv.
8. Yatsenko, M. A. (2019). Metodolohiya ta metody sotsiolohichnykh doslidzen: navchalno-metodychnyi posibnyk [Methodology and methods of sociological research: Educational-methodological guide]. Odessa.

Shcheredina T. Impact of the consequences of full-scale invasion on methodological aspects of conducting social research in Ukraine

The article analyzes the transformational shifts in the methodology of social research in Ukraine under the conditions of the full-scale war that began in 2022. Special attention is paid to the impact of new challenges—digitalization, changes in the social structure, mass migration, and population traumatization—on the revision of classical approaches to data collection, analysis, and interpretation. The study examines how the extreme conditions of martial law reshape the subject, object, and tools of sociological inquiry, necessitating a rethinking of core principles such as representativeness, ethics, validity, and scientific relevance. Key challenges are identified, including restricted access to respondents due to safety risks, infrastructure damage, unstable communication, and constant emotional stress, all of which affect the quality of the research process. It is established that traditional field research methods are increasingly replaced by digital tools—online surveys, digital trace analysis, big data utilization, and mixed-method designs that ensure adaptability to new realities. The growing importance of interdisciplinary approaches is substantiated, as they enable researchers to consider not only social but also psychological, legal, and cultural dimensions. The expansion of research boundaries through visual and multimedia data is examined, highlighting the need for new methods of interpreting such content. The integration of participatory approaches is proposed as an effective means of interacting with respondents in contexts of trauma and declining institutional trust. It is emphasized that research in wartime performs not only a cognitive but also a socially therapeutic function, facilitating the rearticulation of personal experience and the restoration of social ties. The article captures the ongoing transition of Ukraine's social research methodology from classical models to more flexible, context-sensitive, and ethically grounded approaches suited to the current state of Ukrainian society amidst wartime conditions.

Keywords: *methodology, research methods, sociological research, digitalization, martial law, full-scale invasion.*

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.11

УДК 32.019.52:321.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2181-7306>

Горай О. С., Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

КОАЛІЦІЙНІ УТВОРЕННЯ В ПОЛІТИЦІ: РОЛЬ, ТИПОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, ФУНКЦІЇ

Здійснено комплексний аналіз ролі, типологічних ознак та функцій коаліційних утворень у сучасній політиці, визначено їхнє місце в демократичних політичних системах. Систематизовано теоретичні підходи до розуміння природи політичних коаліцій та емпіричний аналіз їхніх практичних проявів у різних політичних контекстах. Виявлено характерні ознаки коаліційних утворень: тимчасовість існування при можливості довгострокового функціонування, добровільність участі суб'єктів, збереження автономії при координації дій, спільність стратегічних цілей при можливих тактичних розбіжностях. Охарактеризовано функції коаліцій у політичній системі: агрегації та артикуляції інтересів, формування урядових коаліцій, забезпечення політичної стабільності, представництва різних соціальних груп у процесі прийняття рішень. Розкрито типи коаліційних утворень за різними критеріями: парламентські, електоральні, урядові, тематичні, гомогенні, гетерогенні, формальні, неформальні. Доведено, що ефективність коаліційних утворень залежить не лише від здатності учасників до взаємних поступок, наявності спільних цілей, а й від механізмів належної координації. З'ясовано, що перспективи подальших досліджень коаліційної діяльності пов'язані з необхідністю вивчення впливу на неї цифрових технологій; поглибленого аналізу транснаціональних коаліційних процесів та їхньої ролі у формуванні глобальної політики; з'ясування специфіки коаліційних процесів у гібридних політичних режимах, де демократичні та авторитарні елементи співіснують в рамках єдиної системи; виявлення напрямів забезпечення коаліційної політики в умовах зростаючої популярності антисистемних рухів; дослідження гендерних аспектів коаліційної політики і ролі жінок у формуванні та функціонуванні політичних коаліцій; з'ясування можливостей участі молоді у коаліційних процесах; визначення характеру міжгенераційної політичної співпраці; розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації функціонування коаліційних утворень, що включає як інституціональні реформи, так і розвиток політичної культури консенсусу та компромісу.

Ключові слова: політичні коаліції, парламентські коаліції, електоральні альянси, політична співпраця, демократичні інститути, урядування, політичні партії, політична стабільність; ефективність коаліційної діяльності.

Постановка проблеми. У сучасному світі політичних трансформацій та зростаючої складності суспільних відносин коаліційні утворення набувають все більшого значення як механізм забезпечення ефективного урядування та представництва різноманітних інтересів. Можна стверджувати, що політичні коаліції стали невід'ємною частиною демократичного процесу, забезпечуючи можливості для компромісу в позиціях різних політичних сил та соціальних груп. У цьому контексті особливо важливо розуміти природу, механізми функціонування та роль коаліційних утворень у сучасних політичних системах.

Актуальність дослідження коаліційних утворень зумовлена кількома важливими чинниками. В умовах фрагментованих партійних систем, характерних для багатьох сучасних демократій, формування стабільних урядових коаліцій стає ключовим фактором політичної стабільності. Зростаюча складність політичних процесів вимагає координації зусиль різних політичних акторів для

вирішення комплексних суспільних проблем. Глобалізаційні процеси та транснаціональні виклики актуалізують потребу в формуванні міжнародних політичних коаліцій та альянсів. Коаліційні утворення відіграють важливу роль у забезпеченні легітимності політичних рішень, оскільки вони дозволяють представити ширший спектр суспільних інтересів, ніж це можливо в рамках однопартійного урядування. Водночас функціонування коаліцій супроводжується специфічними викликами – такими, як російсько-українська війна чи довготривалий конфлікт на Близькому Сході, що пов'язано з необхідністю узгодження різноспрямованих позицій та інтересів учасників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження коаліційних утворень у світовій політичній думці має багату традицію. На особливу увагу заслуговують розвідки: М. Дюверже, який заклав основи розуміння партійних систем та їхнього впливу на формування коаліцій [1]; В. Райкера, який стверджував, що раціональні політичні актори прагнутимуть формувати коаліції з мінімально необхідною кількістю учасників для досягнення перемоги, оскільки це дозволяє максимізувати вигоди для кожного учасника [2]; А. Ліпхарта, який розробив фундаментальну типологію демократичних систем та проаналізував роль коаліцій у різних моделях демократії [3]; К. фон Бейме, який охарактеризував особливості функціонування урядових коаліцій у західноєвропейських демократіях [4]; С. Бялоблоцької, яка вважає, що стабільність урядів визначається не лише політичними, а й неполітичними чинниками, відповідно вона є комплексною проблемою багатовимірною характеру, що впливає на різні сфери суспільного життя [5]. Назагал зауважимо, що значна частина досліджень коаліційних утворень характеризуються міждисциплінарним підходом, який поєднує елементи політичної науки, соціології, економіки та психології. Особливо показовими є дослідження представників теорії раціонального вибору, які застосовують математичні моделі для аналізу коаліційної поведінки [6].

В українській політичній науці інтерес до проблематики коаліцій помітно зріс у зв'язку з трансформаціями політичної системи після здобуття незалежності. Основна увага у дослідженнях приділяється практичним аспектам функціонування парламентських коаліцій, особливостям взаємодії політичних партій та їхніх еліт, а також нормативно-правовому забезпеченню цього процесу. Українські політологи розглядають коаліції не лише як механізм формування парламентської більшості, а й як показник демократичної зрілості та стабільності політичної системи. Варто відзначити наукові розвідки таких дослідників, як Д. Арахамія, І. Берназюк, Ю. Бисага, А. Борисенко, Ю. Войтенко, С. Гасанов, О. Дмитренко, Г. Зеленько, В. Кафарський, В. Омельченко, Ю. Остапець, Н. Панчак-Бялоблоцька, В. Петриненко, Н. Піпченко, В. Сухенко, К. Червеняк та ін. Окремо слід відзначити дисертаційні дослідження Я. Балановського «Політичні коаліції в умовах плюралістичної демократії» (2009); В. Голишева «Парламентські об'єднання: світовий досвід та українська практика (політологічний аналіз)» (2004); С. Шаранича «Парламентська більшість (коаліція) та парламентська опозиція: теоретико-правове дослідження» (2013); В. Мироненка «Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна» (2016).

Попри значну увагу дослідників до проблематики політичних коаліцій, залишається багато питань щодо оптимальних моделей їхнього функціонування в різних політичних контекстах. Особливо це стосується країн із перехідними політичними системами, де механізми коаліційного урядування ще не набули усталених форм. Відповідно **метою** даного дослідження є комплексний аналіз теоретико-методологічних засад вивчення політичних коаліцій та розробка науково обґрунтованої класифікації основних типів коаліційних утворень у політичному процесі. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: систематизувати теоретичні підходи до розуміння природи коаліційних утворень та виявити їхні характерні ознаки; проаналізувати функції коаліцій у політичній системі та їхню роль у забезпеченні демократичного урядування; розглянути типологію коаліційних утворень з урахуванням сучасних форм політичної організації; дослідити фактори, що впливають на ефективність та стабільність коаліційних утворень.

Виклад основного матеріалу. Концептуалізація поняття «політична коаліція» залишається одним із найбільш дискусійних питань у сучасній політичній науці. Натомість дослідники пропонують різноманітні визначення, які часто відображають специфіку їх методологічних підходів та емпіричних інтересів. Узагальнюючи існуючі підходи, можна стверджувати, що політична коаліція являє собою тимчасове або відносно стале об'єднання політичних акторів (партій, груп, рухів) заради досягнення спільних цілей при збереженні організаційної автономії учасників.

Потрібно усвідомлювати, що коаліційні утворення відрізняються від інших форм політичного

об'єднання кількома принципово важливими характеристиками. Першою, найважливішою ознакою коаліцій, є їхня *тимчасовість*. Попри це, не слід розуміти тимчасовість як короткочасність існування. Радше йдеться про те, що коаліції формуються для досягнення конкретних цілей і теоретично можуть припинити своє існування після їхнього досягнення або у випадку зміни обставин. Другою важливою ознакою є *добровільність участі*. Безсумнівно, що учасники коаліції приєднуються до неї на основі власного рішення, керуючись розрахунком потенційних вигод від співпраці. Це принципово відрізняє коаліції від примусових об'єднань або організацій, членство в яких зумовлене зовнішніми обставинами. Третьою характерною ознакою є *збереження організаційної автономії учасників*. Йдеться про те, що учасники коаліції не втрачають своєї самостійності та можуть продовжувати діяти як незалежні політичні актори в тих сферах, які не стосуються коаліційних домовленостей. Четвертою ознакою є *координаційна природа внутрішніх відносин*. На відміну від ієрархічних організацій, коаліції функціонують на основі переговорів та взаємних домовленостей. Абсолютна єдність позицій серед учасників коаліції є скоріше винятком, ніж правилом. П'ятою ознакою є *наявність спільних цілей при можливих розбіжностях у тактичних та методологічних підходах*, коли кожен із учасників пропонує свій аналітичний інструментарій та специфічне розуміння природи коаліційної взаємодії.

Осмилення специфіки коаліційних утворень передбачає розгляд основних функцій, що їх вони виконують у рамках політичної системи. Вочевидь ці функції є багатоплановими та взаємопов'язаними і вказують на важливу роль коаліційних утворень у сучасних демократичних політичних системах.

Вагомим технологічним чинником слугує *функція агрегації інтересів*. Сучасні суспільства характеризуються високим ступенем плюралізму, а коаліційні утворення якраз і дозволяють об'єднати та узгодити позиції різних соціальних груп, створюючи можливості для представництва ширшого спектру суспільних інтересів, ніж це можливо в рамках діяльності окремих політичних організацій [7].

Важливу державотворчу роль виконує *функція формування урядів у парламентських системах*. У сучасних умовах, коли абсолютна більшість однієї партії в парламенті стає рідкісним явищем, коаліційні уряди перетворюються на норму демократичної політики. Очевидно, що ефективність коаліційного урядування залежить від здатності партнерів до компромісів та координації дій.

Функція забезпечення політичної стабільності орієнтована на створення механізмів мирного вирішення політичних конфліктів та забезпечення наступності політичного курсу. Це підтверджує політична практика останніх десятиліть. Зокрема, у фрагментованих політичних системах коаліції часто є єдиним способом формування дієздатного уряду. Хоча тут можна сперечатись щодо того, чи завжди коаліції сприяють стабільності,

Репрезентативна функція пов'язана з тим, що коаліційне урядування забезпечує більш широке представництво різних соціальних груп та регіонів у процесі прийняття політичних рішень [8]. Особливо важливою ця функція є в етнічно або конфесійно різноманітних суспільствах, де механізми пропорційного представництва можуть бути критично важливими для підтримання соціальної єдності.

У коаліційній діяльності необхідно враховувати *функцію політичної соціалізації та навчання*, з огляду на те, що участь у коаліційних утвореннях дозволяє політичним акторам набувати досвід компромісної політики. Разом із тим, коаліційна практика може сприяти модерації політичних позицій та зменшенню поляризації.

Функція політичного контролю є доцільною, зважаючи на те, що коаліційні механізми створюють систему взаємних стримувань та противаг не лише між урядом та опозицією, але й всередині самого уряду. Це може запобігати зловживанням владою та сприяти більш виваженому прийняттю рішень.

Інноваційна функція коаліцій полягає у їхній здатності генерувати нові політичні рішення через синтез різних підходів та ідей. Не викликає сумнівів, що взаємодія між представниками різних політичних традицій може зумовлювати появу оригінальних концепцій та стратегій, які не виникли б у рамках монолітних політичних організацій [9].

Мобілізаційна функція пов'язана зі здатністю коаліційних утворень мобілізувати ширшу підтримку для конкретних політичних ініціатив або кандидатів. Це стає особливо важливим під час виборчих кампаній або при просуванні складних реформ, які потребують широкої суспільної підтримки.

Виходячи з попереднього аналізу, перейдемо до систематизації різних *типів коаліційних*

утворень. Методологічно важливо розрізнати коаліції за різними критеріями, оскільки це дозволяє краще зрозуміти специфіку їхнього функціонування в різних контекстах.

За сферою діяльності можна виділити парламентські, електоральні, урядові, тематичні коаліції. *Парламентські коаліції* формуються для координації діяльності в законодавчому органі й можуть не збігатися з урядовими коаліціями, особливо в системах зі слабкою партійною дисципліною [10]. Парламентські коаліції формуються вже після виборів у законодавчих органах з метою забезпечення стабільної більшості для прийняття рішень. Особлива увага приділяється проблемі внутрішньої координації, що стосується збалансування автономії окремих фракцій з необхідністю колективного прийняття рішень. На нашу думку, саме це питання часто стає каменем спотикання для багатьох парламентських коаліцій. Характерно, що парламентські коаліції можуть функціонувати як на постійній основі, так і формуватися для розгляду конкретних питань. Ймовірно, що гнучкі «проблемні коаліції» стають все більш поширеними у сучасних багатопартійних парламентах, де жорсткі коаліційні структури часто виявляються неефективними.

Електоральні коаліції створюються на час виборчих кампаній і часто розпадаються після їхнього завершення, незалежно від результатів. Така практика відображає їхню суто стратегічну роль у мобілізації виборців і посиленні шансів на перемогу під час виборів, а вже далі – відсутність стійкої внутрішньої єдності чи спільних програмних намірів. Яскравим прикладом є коаліція «Єдина Росія» із проросійськими силами на виборах до Державної Думи РФ, яка демонструє особливості електоральних альянсів у авторитарних системах. Там такі коаліції більшою мірою слугують інструментом легітимації влади, ніж справжнім політичним союзом з довгостроковими цілями. Отже, електоральні коаліції – це інструмент тимчасової політичної консолідації, що використовується для успішного проходження виборчих кампаній. Після виборів їхня функція здебільшого завершується, що веде до їхнього розпаду або трансформації в інші форми політичної взаємодії.

Урядові коаліції являють собою найбільш інституціоналізовану форму коаліційної взаємодії, оскільки їх учасники не лише співпрацюють у прийнятті рішень, а й несуть спільну відповідальність за їх виконання. Загалом, зауважимо, що саме урядові коаліції найчастіше стають об'єктом наукового аналізу через свою високу політичну значущість. Розрізняють «мінімальні виграшні коаліції» та «коаліції національної єдності». Перші формуються за принципом включення мінімальної кількості партій, необхідної для забезпечення більшості, тоді як другі прагнуть максимального представництва різних політичних сил, що ми можемо бачити і на прикладі діяльності українського парламенту [11]. Важливим фундаментом функціонування урядових коаліцій є коаліційні угоди, які визначають розподіл посад, програмні пріоритети та механізми вирішення конфліктів. Тим не менш, навіть найдетальніші угоди не можуть передбачити всіх ситуацій, що виникають у процесі спільного управління. Дослідники поміж іншого звертають увагу на важливість «коаліційної дисципліни» як ключового чинника стабільності урядових коаліцій. Очевидно, що рівень дисципліни часто визначається не стільки формальними угодами, скільки політичною культурою та традиціями співпраці між партіями. Створення та підтримка коаліції базується на взаємній відповідальності партій за реалізацію спільної програми, що закріплюється коаліційною угодою. Однак на практиці ефективність дисципліни у коаліціях визначається не лише цією угодою, а й політичною відповідальністю та довірою між партнерами. Так, коаліційна дисципліна сприяє стабільності уряду, адже партії, що входять у коаліцію, відчувають свою відповідальність перед партнерами і виборцями, а також можуть контролювати виконавчу владу через парламентську більшість [12].

Тематичні (галузеві) коаліції формуються навколо конкретних політичних питань. Такі коаліції можуть включати не лише політичні партії, а й громадські організації, профспілки, бізнес-асоціації та інших акторів. Найчастіше такі коаліції формуються довкола вирішення економічних та культурних питань, що спонукають партії до об'єднання. До таких питань, зокрема, належать економічна політика, імміграція, культурна політика, європейська інтеграція [13].

За ідеологічним критерієм розрізняють гомогенні та гетерогенні коаліції. *Гомогенні коаліції* об'єднують політичні сили з близькими ідеологічними позиціями, що полегшує досягнення консенсусу, але обмежує спектр представлених інтересів. *Гетерогенні коаліції*, навпаки, включають ідеологічно різнорідні елементи, що ускладнює координацію, але забезпечує більш широке представництво.

За часовими параметрами виділяють *короткострокові, середньострокові та довгострокові коаліції*. Це пов'язано з тим, що тривалість існування коаліції суттєво впливає на характер внутрішньої взаємодії між її учасниками та ефективність її функціонування.

За інституціональним критерієм останнім часом коаліції класифікують на формальні та неформальні. Це стало можливим завдяки досягненням нової інституціональної теорії, представники якої акцентують на ролі неформальних інститутів у політичному процесі. До розвитку неоінституціоналізму політична наука зосереджувалася головним чином на офіційно встановлених та публічно визнаних структурах, які слугували основою для класифікації форм правління, політичних режимів та конституційного устрою.

Формальні коаліції функціонують у рамках офіційних процедур та публічно декларованих угод. Вони оформлюються офіційними угодами та мають чітку структуру управління.

Неформальні коаліції формуються на основі неписаних домовленостей, особистих зв'язків та неофіційних практик взаємодії політичних акторів. На думку П. Бульдовича, яскравою ілюстрацією в цьому контексті слугує чилійський досвід переходу до демократії, коли нові політичні сили, стикнувшись з неможливістю реформування конституції 1980 року, вибудували систему неофіційних угод про владний поділ. Цей випадок демонструє, як актори віддають перевагу неформальним інститутам через їх економічність порівняно зі створенням нових формальних норм. Схожа логіка діяла в Італії повоєнного періоду, де центристські партії, замість законодавчого запровадження мажоритарної виборчої системи для зміцнення великих поміркованих сил, розробили неформальну стратегію систематичного усунення комуністів та неофашистів від участі в урядових коаліціях [14, с. 45].

Однією з найбільш дискусійних у сучасній політичній науці є проблема ефективності коаліційних утворень. З огляду на це, досить конструктивно варто вважати ідею розрізнення різних вимірів ефективності: політичної (здатність формувати стабільні уряди та приймати рішення), електоральної (успіх на виборах), програмної (реалізація політичних цілей). Надійним фундаментом ефективності коаліцій є ідеологічна сумісність учасників. Йдеться, зокрема, про те, що чим більшою є ідеологічна дистанція між партнерами, тим складніше досягти консенсусу з ключових питань [15]. Проте, слушно підкреслював Роберт Даль, певний рівень ідеологічного різноманіття може бути корисним для генерування інноваційних рішень.

У забезпеченні ефективності коаліційної діяльності особлива увага приділяється проблемі інституціонального дизайну та його впливу на коаліційну динаміку. Конституційні правила, електоральні системи, процедури формування уряду – усі ці елементи створюють специфічні стимули та обмеження для коаліційної поведінки. Разом із тим, не слід забувати, що політичні актори можуть адаптуватися до інституціональних умов та навіть впливати на їхню зміну. Загалом, можна виділити кілька ключових факторів, які сприяють ефективності коаліцій: наявність чіткої коаліційної угоди, яка визначає цілі, принципи та механізми співпраці; чітко відпрацьовані процедури прийняття рішень та вирішення конфліктів; регулярна комунікація між учасниками коаліції на різних рівнях. Не менш важливим є фактор зовнішнього середовища. Коаліції, які діють в умовах політичної стабільності та економічного зростання, мають кращі шанси на успіх, ніж ті, що функціонують в умовах кризи. Водночас кризові ситуації іноді можуть сприяти згуртуванню коаліції навколо спільних викликів. Отже, маємо всі підстави стверджувати, що ефективність коаліцій залежить від складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх факторів, які потребують постійного моніторингу та адаптації стратегій управління.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що коаліційні утворення являють собою особливий тип політичної організації, який характеризується поєднанням автономії учасників з координацією їхніх дій заради досягнення спільних цілей. В сучасних умовах вони відіграють ключову роль у забезпеченні функціонування демократичних політичних режимів, особливо в умовах зростаючої фрагментації та складності суспільно-політичних відносин. Можна виділити кілька перспективних напрямків подальших досліджень цієї проблеми.

Особливої уваги потребує вивчення впливу цифрових технологій на формування та функціонування політичних коаліцій. Це дає підстави вважати, що соціальні мережі та цифрові платформи кардинально змінюють способи політичної мобілізації та координації. В умовах зміни характеру світового розвитку постає необхідність поглибленого аналізу транснаціональних коаліційних процесів та їхньої ролі у формуванні глобальної політики. Зокрема, йдеться про адекватність існуючих теоретичних моделей для пояснення нових форм міжнародної політичної співпраці. На особливу увагу заслуговує з'ясування специфіки коаліційних процесів у гібридних політичних режимах, де демократичні та авторитарні елементи співіснують в рамках єдиної системи. Не менш складною є проблема аналізу коаліційної політики в умовах зростаючої популярності

антисистемних рухів. Слід зважати й на необхідність дослідження гендерних аспектів коаліційної політики та ролі жінок у формуванні та функціонуванні політичних коаліцій; участі молоді у коаліційних процесах; характеру міжгенераційної політичної співпраці. Нарешті, важливим напрямком є розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації функціонування коаліційних утворень у різних політичних контекстах, що включає як інституціональні реформи, так і розвиток політичної культури консенсусу та компромісу.

Бібліографічний список:

1. Duverger M. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen, 1954. 439 p.
2. Riker W. H. *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press, 1962. 300 p.
3. Lijphart A. *Democracies : Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven : Yale University Press, 1984. 229 p.
4. Beyme K. von. *Parliamentary Democracy: Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999*. London: Palgrave Macmillan, 2000. 419 p.
5. Бялоблоцка С. Моделі формування коаліційних урядів і співпраці їхніх учасників в умовах багатопартійності: теоретичні й практичні вияви. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*. 2014. С. 122–135.
6. Laver M., Schofield N. *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998. 308 p.
7. Dalton R. J., Anderson C. J., Poguntke T. *Environmental Groups in Western Europe: Professional Organization or Social Movement? Research in Social Movements, Conflicts and Change*. 1995. Vol. 18. P. 135–167.
8. Anderson C. J. *Economic Voting and Political Context: A Comparative Perspective*. *Electoral Studies*. 2000. Vol. 19. P. 151–170.
9. Kitschelt H., McGann A. J. *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1995. 332 p.
10. Carroll R., Cox G. W. *The Logic of Gamson's Law: Pre-election Coalitions and Portfolio Allocations*. *American Journal of Political Science*. 2007. Vol. 51. P. 300–313.
11. Хоменко С. Спроба номер сім: історія коаліцій по-українськи. BBC NEWS Україна. 2014. 7 листопада.
12. А як у них? Формування коаліції. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/13855-a-iak-u-nykh-formuvannia-koalitsii>.
13. Kriesi H., Grande E., Lachat R., Dolezal M. *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 483 p.
14. Бульдович П. Сутність та особливості неформальних інститутів в політиці. *European political and law discourse*. Vol. 4. №2. 2017. P.42–47.
15. Budge I., Laver M. *Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory*. *Legislative Studies Quarterly*. 1986. Vol. 11. P. 485–506.

References:

1. Duverger M. (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London: Methuen, 439.
2. Riker W. H. (1962). *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press, 300.
3. Lijphart A. (1984). *Democracies : Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven : Yale University Press, 229.
4. Beyme K. von. (2000). *Parliamentary Democracy: Democratization, Destabilization, Reconsolidation, 1789-1999*. London: Palgrave Macmillan, 419.
5. Bialoblotska S. (2014). *Modeli formuvannia koalitsiinykh uriadiv i spivpratsi yikhnykh uchasnykiv v umovakh bahatopartiynosti: teoretychni y praktychni vyjavy*. *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*, 122–135.
6. Laver M., Schofield N. (1998). *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 308.
7. Dalton R. J., Anderson C. J., Poguntke T. (1995). *Environmental Groups in Western Europe: Professional Organization or Social Movement? Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 18, 135–167.
8. Anderson C. J. (2000). *Economic Voting and Political Context: A Comparative Perspective*. *Electoral Studies*, 19, 151–170.
9. Kitschelt H., McGann A. J. (1995). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 332.
10. Carroll R., Cox G. W. (2007). *The Logic of Gamson's Law: Pre-election Coalitions and Portfolio Allocations*. *American Journal of Political Science*, 51, 300–313.
11. Khomenko S. *Sproba nomer sim: istoriia koalitsii po-ukrainsky*. BBC NEWS Ukraina. 2014. 7 lystopada.
12. *A yak u nykh? Formuvannia koalitsii*. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/13855-a-iak-u-nykh-formuvannia-koalitsii>.
13. Kriesi H., Grande E., Lachat R., Dolezal M. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*.

Cambridge: Cambridge University Press, 483.

14. Buldovych P. (2017). Sutnist ta osoblyvosti neformalnykh instytutiv v politytsi. European political and law discourse, 4 (2), 42–47.

15. Budge I., Laver M. (1986). Office Seeking and Policy Pursuit in Coalition Theory. Legislative Studies Quarterly, 11, 485–506.

Horai O. Coalition formations in politics: role, typological features, functions.

A comprehensive analysis of the role, typological features and functions of coalition formations in modern politics has been carried out, their place in democratic political systems has been determined. Theoretical approaches to understanding the nature of political coalitions and empirical analysis of their practical manifestations in various political contexts have been systematized. The characteristic features of coalition formations have been identified: temporary existence with the possibility of long-term functioning, voluntary participation of subjects, preservation of autonomy in coordinating actions, commonality of strategic goals with possible tactical disagreements. The functions of coalitions in the political system have been characterized: aggregation and articulation of interests, formation of government coalitions, ensuring political stability, representation of various social groups in the decision-making process. The types of coalition formations have been revealed according to various criteria: parliamentary, electoral, governmental, thematic, homogeneous, heterogeneous, formal, informal. It is proven that the effectiveness of coalition formations depends not only on the ability of participants to make mutual concessions, the presence of common goals, but also on mechanisms of proper coordination. It was found that the prospects for further research into coalition activities are related to the need to study the impact of digital technologies on it; in-depth analysis of transnational coalition processes and their role in shaping global policy; clarifying the specifics of coalition processes in hybrid political regimes, where democratic and authoritarian elements coexist within a single system; identifying directions for ensuring coalition politics in the context of the growing popularity of anti-system movements; studying gender aspects of coalition politics and the role of women in the formation and functioning of political coalitions; clarifying the possibilities of youth participation in coalition processes; determining the nature of intergenerational political cooperation; development of practical recommendations for optimizing the functioning of coalition formations, which includes both institutional reforms and the development of a political culture of consensus and compromise.

Keywords: political coalitions, parliamentary coalitions, electoral alliances, political cooperation, democratic institutions, governance, political parties, political stability; effectiveness of coalition activities.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.12

УДК УДК 35.072.1:342.5:355.1(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7263-1958>**Куц Г. М., Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6966-7127>**Пересипкіна І. В., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8629-012X>**Куц Ю. О., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЛЕГІТИМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена виявленню особливостей функціонування органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану. Органи публічної влади включають органи місцевого самоврядування та органи державної влади (виконавча влада). В Україні в умовах війни формуються нові практики взаємодії між органами публічної влади (міське самоврядування та державна влада), з одного боку, та між громадянським суспільством і публічною владою – з іншого боку. Теоретико-методологічними засадами дослідження стали загальнонаукові методи пізнання у розгляді проблематики публічної влади в Україні, зокрема, аналітичні, емпіричні, порівняльні, описові. Також методи дослідження ґрунтуються на принципах історичного, системного, структурно-функціонального аналізу. Суттєво змінився тип взаємодії у формуванні регіональної політики між місцевими депутатами (органи місцевого самоврядування) та місцевими військовими адміністраціями (органи державної влади). Наразі немає однакових практик взаємодій по всій Україні між органами публічної влади. Адже в залежності від статусу території (фронтowa, прифронтowa, віддалена від фронту) трансформуються і механізми взаємодії між органами публічної влади. Окрім того, важливою проблемою у функціонуванні органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану стає проблема легітимності владних органів. За відсутності можливостей в умовах війни перезавантаження владної системи шляхом виборів дуже важливою є проблема розроблення стратегій легітимзації владних інституцій. З боку структур громадянського суспільства існує високий запит до органів публічної влади стосовно формування національно-патріотичної політики. Отже, органам публічної влади слід розробляти стратегії щодо посилення національної ідентичності (не регіональної). Відповідно, національна ідентичність здатна стати вагомим чинником для легітимзації владних органів в умовах відсутності виборів.

Ключові слова: публічна влада, органи місцевого самоврядування, органи державної влади, публічне управління, воєнний стан, легітимність, громадянське суспільство, національна ідентичність, демократія, Україна.

Постановка наукової проблеми. Поняття публічної влади означає різнорівневу управлінську діяльність: і на загальнодержавному рівні, і на регіональному рівні. Ця діяльність здійснюється на конкретній території, вона спрямована на вирішення важливих питань для соціуму, які переважно стосуються забезпечення життєдіяльності суспільства. Концепт публічної влади за змістовним наповненням переважно співвідноситься з терміном «народовладдя». Категорія публічної влади має специфічні характеристики в умовах демократичної політичної системи. Її сутність полягає у створенні таких умов діяльності як для державних, так і для недержавних суб'єктів, щоб вони мали інструменти здійснювати вплив на формування владних рішень.

До суб'єктів публічної влади відносяться органи місцевого самоврядування спільно з органами державної влади (виконавча влада). У період правового режиму воєнного стану відбуваються суттєві трансформації у функціонуванні органів публічної влади відбуваються суттєві зміни їхнього

правового статусу. Зміни стосуються їхніх повноважень, функцій, завдань тощо.

Відповідно, достатньо проблемними в умовах воєнного стану є питання взаємовідносин між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в Україні. Адже на одних і тих же територіях співіснують військові адміністрації поряд з органами місцевого самоврядування.

Загалом, за умов правового режиму воєнного стану в Україні актуалізується питання стосовно функціонування органів публічної влади на різних за статусом територіях (фронтових, прифронтових, умовно безпечних). Зокрема, актуалізується питання виявлення особливостей взаємозв'язку органів державної влади з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Також важливо виявити взаємозв'язок означених органів публічної влади у вимірах проблематики легітимності.

Аналіз результатів наукових досліджень. Проблематику функціонування органів публічної влади в Україні в період правового режиму воєнного стану досліджували вітчизняні науковці з різних галузей суспільно-правового та соціально-політичного знання (В. Борщевський, О. Василиця, Є. Дуліба, Є. Жукова, В. Зінкевич, Є. Матвеев, Г. Наконечна, Ю. Сірий, А. Терлецький та ін.). Переважно дослідження сфокусовані на проблематиці правосуб'єктності органів публічного управління [14], на інституційних трансформаціях та виявленні пріоритетних механізмів розвитку [1], на розгляді специфіки взаємозв'язку між інститутами місцевого самоврядування та інститутами виконавчої влади [6; 7; 12] тощо.

У цілому, переважно проблематику функціонування органів публічної влади в період правового режиму воєнного стану в Україні в умовах воєнного стану аналізують науковці у вимірах теорій юридичного або ж публічно-управлінського дискурсів. Крім того, доволі спорадичними є дослідження, що розглядають функціонування публічної влади в Україні в період воєнного стану з точки зору її легітимності та в умовах певного згорання демократичних практик. Означені питання визначили подальший напрям дослідження.

Мета наукового дослідження. Метою статті є виявлення особливостей функціонування органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану у вимірах проблематики легітимності.

Виклад основного матеріалу. Введення воєнного стану в Україні детермінувало специфічні зміни у процесах функціонування органів публічної влади. Органи публічної влади включають органи місцевого самоврядування та органи державної влади (виконавча влада). В Україні в умовах війни формуються нові практики взаємодії між органами публічної влади (міське самоврядування та державна влада), з одного боку, та між громадянським суспільством і публічною владою – з іншого боку.

Правовий режим воєнного стану було введено на всій території України у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням з 24 лютого 2022 року [11]. Згідно з пунктом 2 відповідного Указу Президента, «військовому командуванню разом з військовими адміністраціями, органами виконавчої влади, правоохоронними органами та за участю органів місцевого самоврядування» слід виконувати дії та повноваження, що передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Задля глибшого розуміння поняття режиму воєнного стану звернемося до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3]. В означеній статті вказано, що у період введення воєнного стану відбувається тимчасове обмеження «конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3].

У статті 3 Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні» більш детально розписано, про які саме обмеження йде мова [11, стаття 3]. Ці обмеження переважно стосуються демократичних прав та свобод, що є закріпленими у таких статтях Конституції України [8]; 30-34; 38-39; 41-44; 53.

В означених статтях Конституції мова йде, зокрема, про гарантії недоторканності житла; про гарантії щодо таємниць листування і таємниць телефонних розмов; про гарантії щодо того, що ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя та особисте життя; про гарантії стосовно свободи пересування, а також свободи у виборі місця проживання; про гарантії права на свободу думки і слова, а також на вільне вираження власних поглядів і переконань та ін.

Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану можуть бути обмеженими у своїх функціях в залежності від статусу території, на якій вони функціонують. Окрім того, органи місцевого самоврядування можуть бути «доповнені новими повноваженнями воєнного часу» [10, с. 43].

Дуже важливу позитивну роль у перші дні повномасштабного російського вторгнення в Україну відіграла реформа децентралізації, сприяючи самоорганізації населення на місцях. Реформа децентралізації була однією з найдемократичніших реформ в Україні. Втім, зрозуміло, що період

воєнного стану характеризується суттєвим звуженням демократичних прав та свобод індивідів.

Втім, на законодавчому рівні все одно існують неузгодженості стосовно взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування [10].

Суттєво змінився тип взаємодії у формуванні регіональної політики між місцевими депутатами (органи місцевого самоврядування) та місцевими військовими адміністраціями (органи державної влади). Наразі немає однакових практик взаємодій по всій Україні між органами публічної влади. Адже в залежності від статусу території (фронтowa, прифронтowa, віддалена від фронту) трансформуються і механізми взаємодії між органами публічної влади.

В умовах російської збройної агресії в Україні усі державні адміністрації перейменовано або у військові адміністрації, або у військово-цивільні адміністрації. У залежності від статусу території та наближеності її до зони бойових дій формуються механізми взаємодії між органами місцевого самоврядування та органами державної влади. Існують випадки, коли на фронтowych територіях вводяться військові адміністрації, які повністю беруть на себе повноваження органів місцевого самоврядування. Тобто, за таких умов органи місцевого самоврядування відсутні, що свідчить про тимчасове згортання демократичних практик. Разом з тим, наприклад, у західних регіонах України публічна політика продовжує формуватися на демократичних засадах спільно органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Втім, існують приклади суттєвого звуження повноважень органів місцевого самоврядування, коли вони продовжують функціонувати на прифронтowych територіях, але їхні функції більш декоративні. Наприклад, у Харківській обласній раді депутати вже не затверджують бюджет, натомість бюджетні кошти розподіляє військова адміністрація. Разом з тим, сама присутність депутатського корпусу на прифронтowych територіях є гарантією того, що влада має змогу прислухатися до вимог громадянського суспільства. Адже структури громадянського суспільства переважно саме через представницьку владу (обраних депутатів) просувають свої інтереси.

Задля аналізу функціонування органів публічної влади варто сфокусувати увагу на понятті «публічне управління». Ця категорія є ключовою для оцінки діяльності інститутів публічної влади. Публічне управління, зазначає А. Терлецький, – це «цілеспрямований процес діяльності органів публічної влади, який полягає у обранні відповідних форм, методів та засобів щодо захисту прав та свобод людини, інтересів держави та суспільства, основним механізмом реалізації якого є саме публічне адміністрування» [14, с. 61].

Специфіка взаємодії органів публічної влади безпосередньо впливає на спроможність структур громадянського суспільства здійснювати вплив на прийняття політичних рішень. Адже у здійсненні публічного управління задіяні три типи суб'єктів: органи місцевого самоврядування, органи державної влади та структури громадянського суспільства. Означена конфігурація зазнала суттєвих змін в Україні в умовах воєнного стану. Звуження повноважень органів місцевого самоврядування на територіях, наближених до лінії фронту, призвело до певного згортання демократичних практик. Відповідно, знизилася можливість для представників громадянського суспільства лобіювати власні інтереси, які вони переважно просували через місцеве самоврядування, як орган представницької влади.

Разом з тим, на територіях, віддалених від лінії фронту взаємодія органів публічної влади між собою (місьцеве самоврядування та державна влада) відбувається на більш демократичних засадах. Це дає надію на швидке повоєнне відновлення практик демократичної взаємодії на всій території України.

Окрім того, важливою проблемою у функціонуванні органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану стає проблема легітимності владних органів. Адже термін повноважень депутатів місцевих рад завершився у жовтні 2025 року.

Теорія легітимності німецького теоретика Макса Вебера вважається класичною. Він виділяв три типи легітимного панування – легальне, традиційне та харизматичне [2]. Владне панування, з точки зору М. Вебера, може обумовлюватися різними мотивами покірності підвладних. Разом з тим, «ті, хто панує, та їхні підлеглі прагнуть внутрішньо впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам «легітимності» [2]. Негативні наслідки для влади може спричинити втрата віри у підвладних осіб стосовно такого роду легітимності.

Під легітимністю мається на увазі «прийнятність властивих певній державі процедур ухвалення й запровадження законів для підданих цієї державі» [5, с. 356].

На думку Л.І. Яковлевої, легітимність публічної влади можна визначити (згідно з веберіанською

традицією) як «визнання» існуючого соціального порядку. Це визнання «відбувається у процесі соціальної дії акторів із визначенням значимості для них даного соціального порядку на основі певних орієнтацій» [15, с. 6].

Звернемось до поняття легальності, яке іноді вживають в якості синонімічного терміну стосовно поняття владної легітимності. Важливо акцентувати, що концепти легітимності та легальності мають суттєві змістовні відмінності. Концепт легальності стосується законності діяльності владних органів, відповідності їхніх рішень правовим нормам. Поняття легітимності більш широке, ним переважно позначається рівень суспільного визнання та суспільної підтримки тих чи інших владних інституцій. Відповідно, вживаючи термін легітимності, науковці переважно мають на увазі певний рівень довіри суспільства до влади. Разом з тим, не лише рівень довіри вважається суттєвим чинником легітимності влади. Означений рівень довіри «слід доповнити чітким визначенням владних повноважень інститутів та окремих осіб (як юридичним, так і фактичним), а також умов вироблення та впровадження публічної політики» [15, с. 9].

У наш час поняття легітимності використовується у соціально-політичному дискурсі, щоби сфокусувати увагу на якостях та характеристиках публічної влади [15, с. 5].

За відсутності можливостей в умовах війни перезавантаження владної системи шляхом виборів дуже важливою є проблема розроблення стратегій легітимації владних інституцій.

У цьому контексті категорія довіри стає ключовою у взаємовідносинах між органами влади та суспільством. Задля формування довіри владні органи повинні здійснювати ефективну комунікацію з суспільством, постійно роз'яснювати причини стратегій власної управлінської діяльності. Звісно, не може бути й мови про відкритість з боку влади в інформуванні суспільства щодо чутливих безпекових питань, пов'язаних з військовою справою. Насамперед мова йде щодо прозорості владних рішень у важливих сферах життєдіяльності суспільства, щодо уникнення та засудження корупційних дій тощо.

З боку структур громадянського суспільства існує високий запит до органів публічної влади стосовно формування національно-патріотичної політики. Отже, органам публічної влади слід розробляти стратегії щодо посилення національної ідентичності (не регіональної).

Ідентичність є ключовою властивістю особистості, вона сприяє формування зв'язків індивіда із соціальним середовищем. У науковому дискурсі розрізняють концепти індивідуальної (особистої, персональної) та колективної (національної, регіональної, соціальної тощо) ідентичності, хоча доволі важко виокремити критерії відмінностей між ними [9, с. 80].

На думку Ентоні Д. Сміта, відкриття для індивіда самого себе свідчить про фокусування на проблематиці індивідуальної ідентичності [13, 1994, с. 12]. Поняття колективної ідентичності включає різні підтипи, які обумовлюються різними ролями індивіда в різних сферах: родинні, регіональні, соціальні, релігійні, етнічні тощо. Е.Д. Сміт зазначав, що етнічна та релігійна ідентичності взаємодіють між собою, оскільки мають багато спільних рис. У сукупності етнічна та релігійна ідентичності здатні сприяти формуванню міцних спільнот, мобілізуючи їх. Поняття національної ідентичності є доволі широким, воно часто привласнює інші типи колективних ідентичностей (класові, релігійні, етнічні).

Національна ідентичність характеризується різновекторною силою. Це обумовлюється її різними функціями, які національна ідентичність виконує або для спільнот, або для окремих індивідів. Під національною ідентичністю, зазначала М. Губернау, слід розуміти «колективне чуття, зіперте на віру в належність до однієї нації і в спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від більшості націй» [4, с. 20]. Національна ідентичність, на думку авторки, реалізується у п'яти вимірах: психологічному, культурному, територіальному, історичному та політичному.

З точки зору Е.Д. Сміта, існує п'ять базових рис національної ідентичності [13, с. 23]: 1) історична територія (рідний край); 2) міфи, спільні для нації, та історична пам'ять; 3) громадська (масова) культура; 4) права та обов'язки, які єдині для всіх членів спільноти; 5) спільний економічний простір.

Звернемось до питання формування національної ідентичності. Колективні ідентичності, до яких відноситься національна ідентичність, є набутими явищами. У формуванні колективних ідентичностей важливо сфокусувати увагу на трьох ключових параметрах: комунікація, досвід та пам'ять [16, с. 39]. Вони здатні стати основою для формування національної ідентичності за умови їх одночасного використання. Спільність цих засад детермінує появу відповідних традицій. Саме традиції сприяють становленню тривалої національної ідентичності.

В умовах війни з російським агресором для України вельми важливим є підживлення саме національної ідентичності. Регіональні ідентичності повинні підпорядковуватися

загальнонаціональній ідентичності.

Наприклад, у Харкові навіть під час воєнного стану іноді проявляються стратегії надмірного підживлення регіональної ідентичності у ті дні, коли бажано надавати пріоритети зміцненню національної ідентичності.

Мова йде про святкування дня міста Харків, яке з кінця 1990-х років відбувається 23 серпня. На жаль, цим святкуванням в останні роки просто перекреслюється святкування загальнонаціональних свят: Дня державного прапора (23 серпня) і Дня Незалежності України (24 серпня).

Проблемною є дата святкування міста Харкова – 23 серпня. Ця дата вважається нібито датою визволення Харкова у Другій Світовій війні. Але ця інформація не відповідає дійсності. Бо в той день у 1943 році тільки почали визволяти Харків, бої тривали ще понад тиждень.

Зрозуміло, чому в часи СРСР активно пропагувалася дата 23 серпня, як день визволення Харкова. Потрібно було чимось переключити увагу людей з ганебного пакту Сталіна й Гітлера про поділ Європи. Адже пакт Молотова-Ріббентропа був заключений саме 23 серпня у 1939 році. І Харків був обраний як прикриття для імперської брехні.

Харків заслуговує на повноцінне святкування Дня свого міста. Харків не повинен собою досі прикривати ганьбу Сталіна. Харків сьогодні – це незламне місто-герой, а не обслуга колишніх імперських наративів.

У 1990-х роках Харків святкував день міста восени. Тому поміж харків'ян в останні роки тривають бурхливі дискусії про те, щоб знову перенести день міста на осінь і святкувати загальнонаціональні свята з усіма українцями разом. Це б суттєво підсилило національну ідентичність.

Таким чином, національна ідентичність здатна стати вагомим чинником для легітимації владних органів в умовах відсутності виборів. Це вже було продемонстровано процесами декомунізації та деколонізації, коли на місцевому рівні об'єктам топоніміки повертали місцеві історичні назви замість незрозумілих для населення топонімів радянського минулого. Тобто, декомунізація та деколонізація сприяють посиленню національної ідентичності, оскільки об'єднують людей навколо власної спільної історії, імен відомих особистостей в Україні. Отже, формування стратегій посилення спільної національної ідентичності мають стати пріоритетом для органів публічної влади.

Загалом, національна ідентичність відіграє вагомую роль у процесі легітимації органів публічної влади в період воєнного стану в Україні.

Висновки. Таким чином, стаття присвячена виявленню особливостей функціонування органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану. В Україні в умовах війни формуються нові практики взаємодії між органами публічної влади (міське самоврядування та державна влада), з одного боку, та між громадянським суспільством і публічною владою – з іншого боку.

Органи місцевого самоврядування в умовах воєнного стану можуть бути обмеженими у своїх функціях в залежності від статусу території, на якій вони функціонують. Втім, на законодавчому рівні все одно існують неузгодженості стосовно взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Дуже важливу позитивну роль у перші дні повномасштабного російського вторгнення в Україну відіграла реформа децентралізації, сприяючи самоорганізації населення на місцях.

Суттєво змінився тип взаємодії у формуванні регіональної політики між місцевими депутатами (органи місцевого самоврядування) та місцевими військовими адміністраціями (органи державної влади). Наразі немає однакових практик взаємодій по всій Україні між органами публічної влади. Адже в залежності від статусу території (фронтowa, прифронтowa, віддалена від фронту) трансформуються і механізми взаємодії між органами публічної влади.

Специфіка взаємодії органів публічної влади безпосередньо впливає на спроможність структур громадянського суспільства здійснювати вплив на прийняття політичних рішень. Адже у здійсненні публічного управління задіяні три типи суб'єктів: органи місцевого самоврядування, органи державної влади та структури громадянського суспільства. Означена конфігурація зазнала суттєвих змін в Україні в умовах воєнного стану. Звуження повноважень органів місцевого самоврядування на територіях, наближених до лінії фронту, призвело до певного згорання демократичних практик. Відповідно, знизилася можливість для представників громадянського суспільства лобіювати власні інтереси, які вони переважно просували через місцеве самоврядування, як орган представницької влади.

Разом з тим, на територіях, віддалених від лінії фронту взаємодія органів публічної влади між

собою (місцеве самоврядування та державна влада) відбувається на більш демократичних засадах. Це дає надію на швидке повоєнне відновлення практик демократичної взаємодії на всій території України.

Окрім того, важливою проблемою у функціонуванні органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану стає проблема легітимності владних органів.

За відсутності можливостей в умовах війни перезавантаження владної системи шляхом виборів дуже важливою є проблема розроблення стратегій легітимації владних інституцій.

З боку структур громадянського суспільства існує високий запит до органів публічної влади стосовно формування національно-патріотичної політики. Отже, органам публічної влади слід розробляти стратегії щодо посилення національної ідентичності (не регіональної). Відповідно, національна ідентичність здатна стати вагомим чинником для легітимації владних органів в умовах відсутності виборів.

Бібліографічний список:

1. Борщевський В.В., Василиця О.Б., Матвеев Є.Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2 (76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5>
2. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. 1998. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>
3. Верховна Рада України. *Про правовий режим воєнного стану*. Закон України № 389-VIII ред. від 14.05.2025. 2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Гібернау М. *Ідентичність націй*. [пер. з англ.]. Видавництво Темпора, Київ. 2012. 304 с.
5. Грант В. Легітимність (legitimacy). *Короткий оксфордський політичний словник*. [пер. з англ.]. Київ. Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ». 2005. С. 356–357.
6. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 4 (32). С. 46–45. DOI: [10.35774/app2022.04.046](https://doi.org/10.35774/app2022.04.046)
7. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137–140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.26>
8. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
9. Куц Г.М. Проблематика ідентичності в ліберальному контексті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Питання політології»*. Харків. 2007. № 785. Вип. 10. С. 79–85.
10. Наконечна Г.Я., Зінкевич В.К. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. *Історико-правовий часопис*. 2023. Том 21. № 2. С. 43–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/6>
11. Президент України *Про введення воєнного стану в Україні*. Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
12. Сірий Ю.М. Актуальні питання діяльності місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 123–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/20>
13. Сміт Е.Д. *Національна ідентичність*. [пер. з англ.]. Видавництво Основи, Київ. 1994. 224 с.
14. Терлецький А.В. Спеціальна правосуб'єктність органів публічного управління в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 60–65. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.12>
15. Яковлева Л.І. Канон легітимності: класичні визначення, політико-правові контрасти, сучасні виклики. *Політокус*. 2020. Вип. 1. С. 5–11. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.01>
16. Яхтенфукс М., Колер-Кох Б. Урядування та створення інститутів. *Європейська інтеграція*. [пер. з нім.]. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Київ. 2007. С. 9–29.

References:

1. Borshchevskiy V.V., Vasylytsia O.B., Matvyyev E.E. (2022). Publichne upravlinnya v umovakh voyennoho stanu: instytutsiyni transformatsiyi, stratehichne planuvannya ta mekhanizmy rozvytku. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Publichne upravlinnya i administruvannya*. 2 (76), 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5> [in Ukrainian]
2. Weber M. (1998). Try chysti typy lehitymnoho panuvannya. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm> [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2025). Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu. Verkhovna Rada Ukrayiny, Zakon Ukrayiny № 389-VIII red. vid 14.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian]
4. Guibernau M. (2012). *Identychnist natsiy*. [trans. from English]. Vydavnytstvo Tempora, Kyiv. 304. [in

Ukrainian]

5. Grant W. (2005). Legitimacy. *Korotkyy oksfordskyy politychnyy slovnyk*. [trans. from English]. Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko «OSNOVY», Kyiv, 356–357. [in Ukrainian]

6. Duliba E. (2022). Osoblyvosti orhanizatsiyi diyalnosti mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady ta orhaniv mistsevoho samovryaduvannya pid chas voyennoho stanu. *Aktualni problemy pravoznavstva*. 4 (32), 46–45. DOI:10.35774/app2022.04.046 [in Ukrainian]

7. Zhukova E.O. (2022). Publichne administruvannya ta derzhavne upravlinnya: osoblyvosti spivvidnoshennya. *Analychno-porivnyalne pravoznavstvo*. 2, 137–140. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.26> [in Ukrainian]

8. Constitution of Ukraine (1996). Konstytutsiya Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian]

9. Kuts H.M. (2007). Problematyka identychnosti v liberalnomu konteksti. *Pytannya politolohiyi*. 785, 79–85. [in Ukrainian]

10. Nakonechna G.Ya., Zinkevych V.K. (2023). Mistseve samovryaduvannya v umovakh voyennoho stanu. *Istoryko-pravovyy chasopys*. 21, 43–48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/6> [in Ukrainian]

11. President of Ukraine (2022). *Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini*. Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 64/2022 vid 24.02.2022. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161/2010> [in Ukrainian]

12. Siryi Yu.M. (2024). Aktualni pytannya diyalnosti mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady v umovakh voyennoho stanu. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*. 35 (74), 3, 123–127. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/20> [in Ukrainian]

13. Smith A.D., 1994, *Natsionana identychnist*. [trans. from English]. Vydavnytstvo Osnovy, Kyiv. 224 . [in Ukrainian]

14. Terletskyi A.V. (2023). Spetsialna pravosub'ektnist orhaniv publichnoho upravlinnya v umovakh voyennoho stanu. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiya*. 64, 60–65. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.12> [in Ukrainian]

15. Yakovleva L.I. (2020). Kanon lehitymnosti: klasychni vyznachennya, polityko-pravovi kontrasty, suchasni vyklyky. *Politykus*. 1, 5-11. DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020.1.01> [in Ukrainian]

16. Yakhtenfuks M., Kolyer-Kokh B. (2007). Uryaduvannya ta stvorennya instytutiv. *Yevropeyska intehratsiya*. [trans. from German]. Vydavnychyy dim «Kyyevo-Mohylyanska akademiya», Kyiv, 9–29. [in Ukrainian]

Kuts H., Peresyphkina I., Kuts Y. Specific features of public authority functioning in Ukraine under martial law: legitimation aspect

The article is devoted to identifying the features of the functioning of public authorities in Ukraine under martial law. Public authorities include local self-government bodies and state authorities (executive authorities). In Ukraine, under war conditions, new practices of interaction between public authorities (local self-government and state authorities), on the one hand, and between civil society and public authorities, on the other hand, are being formed. The theoretical and methodological foundations of the study were general scientific methods of cognition in considering the issues of public authorities in Ukraine, in particular, analytical, empirical, comparative, descriptive. The research methods are also based on the principles of historical, systemic, structural and functional analysis. The type of interaction in the formation of regional policy between local deputies (local self-government bodies) and local military administrations (state authorities) has significantly changed. Currently, there are no uniform practices of interaction throughout Ukraine between public authorities. After all, depending on the status of the territory (front-line, near-frontline, remote from the front), the mechanisms of interaction between public authorities are also transformed. In addition, an important problem in the functioning of public authorities in Ukraine under martial law is the problem of the legitimacy of government bodies. In the absence of opportunities in wartime to reboot the power system through elections, the problem of developing strategies for legitimizing government institutions is very important. There is a high demand from civil society structures for public authorities regarding the formation of national-patriotic policy. Therefore, public authorities should develop strategies to strengthen national identity (not regional). Accordingly, national identity can become a significant factor for the legitimization of government bodies in the absence of elections.

Keywords: *public authority, local self-government bodies, state authorities, public administration, martial law, legitimacy, civil society, national identity, democracy, Ukraine.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.13

УДК 32.327:004.738.5 (477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2151-0498>**Федчик Ю. Ю., Волинський національний університет імені Лесі Українки**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8376-8979>**Ярош Я. Б., Волинський національний університет імені Лесі Українки**

КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЧЕРЕЗ САЙТИ З ВИБОРЦЯМИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах трансформації політичної системи України та поступового утвердження демократичного врядування особливої ваги набуває проблема формування якісних політичних інститутів які дієво взаємодіють з виборцями. Парламентська політична партія, як один із ключових елементів цієї інституційної структури, постає не просто організацією, а цілісною системою, що розвивається та функціонує за власними внутрішніми закономірностями. Її існування визначається не лише формальними нормами та статутними положеннями, а й здатністю адаптуватися до змін у суспільстві, відповідати на нові виклики та забезпечувати зв'язок між державою і громадянами. Саме тому партії стають своєрідними індикаторами зрілості політичного процесу та рівня демократизації суспільства, особливо під час російсько-української війни. Парламентські політичні партії постають як ключові актори, здатні найповніше реалізувати завдання демократичного представництва. У процесі виборчих кампаній вони не лише акумулюють та формулюють суспільні запити, а й перетворюють їх на політичні програми та конкретні рішення. Саме через партійні структури вимоги громадян отримують інституційне оформлення і потрапляють до органів влади, де стають основою для формування політичного курсу держави. Таким чином, партії виконують роль посередників між суспільством і державою, забезпечуючи легітимність влади та її відповідність очікуванням громадян. Важливим каналом комунікації парламентських політичних партій з виборцями є офіційні сайти. Оцінка сайтів парламентських політичних партій здійснювалася за наступними критеріями: структура сайту, ідеологічні акценти, контент і позиція щодо війни, юзабіліті (зручність користування). У ході дослідження було здійснено систематизацію тематичних напрямів публікацій на офіційних вебсайтах парламентських політичних партій України. Виявлено п'ять провідних тем, що домінують у комунікаційному просторі цих суб'єктів: соціальна проблематика, економічні питання, російсько-українська війна, процеси відбудови держави та критика чинної влади.

Ключові слова: виборці, комунікація, офіційний сайт, парламентські політичні партії, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Політичні партії виступають ключовим чинником у процесі формування політичної системи, адже саме вони покликані репрезентувати інтереси громадян та забезпечувати ефективний зв'язок між суспільством і політичною елітою. В українському контексті триває процес інституціоналізації партій, утверджуються демократичні засади та розбудовується мережа їхніх місцевих осередків. Для стабільного функціонування демократичного політичного режиму особливого значення набуває комунікація партій з виборцями, зокрема через офіційні сайти парламентських політичних партій.

Формулювання мети статті. Виявити особливості комунікації парламентських політичних партій з виборцями через офіційні сайти партій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній політичній науці українські дослідники приділяють значну увагу аналізу ролі партій у державотворчих процесах. У цьому напрямі варто згадати праці Г. Зеленько, М. Примуша, Н. Панчак-Бялоблоської, А. Романюка, І. Осадчука, Ю. Остапця, В. Лебедюка, В. Литвина, Л. Скочиляса, О. Стойко, С. Конончук., С. Горобчишина, Ю. Шведа, Г. Шипунов, Г. Щедрова та інших [4; 9; 10; 11]. Водночас питання взаємодії політичних партій із виборцями через інтернет-ресурси залишається сферою, що потребує окремих

спеціалізованих досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Політичні партії виконують функцію організації та підтримання комунікаційних процесів між різними соціальними й політичними групами суспільства. У демократичних режимах вони зобов'язані застосовувати багатоканальні інструменти взаємодії з громадянами, серед яких дедалі більшої ваги набувають сайти політичних партій. Натомість в умовах авторитарних систем інформаційні потоки здебільшого мають односторонній характер і спрямовуються від правлячої еліти до широких мас. В умовах подальшої цифровізації суспільства та вживанням інтернет-ресурсів для комунікації з виборцями важливо з'ясувати критерії позиціонування парламентських партій на офіційних сайтах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У ХХІ столітті поряд із традиційними каналами масової інформації та комунікації, такими як інформаційні агентства, виникають нові форми обміну даними й комунікативних відносин - офіційні сайти. Їхнє поширення демонструє суспільний запит на сучасні механізми взаємодії між парламентськими політичними партіями та виборцями. Важливим чинником активізації цих комунікацій виступають електоральні цикли, що стимулюють процеси політичного структурування.

Як підкреслює Л. Угрин, комунікаційна політика реалізується через два рівні інформаційних потоків: вертикальний (від правлячих еліт до мас) та горизонтальний (між окремими індивідами й соціальними групами) [7, с. 312]. Вертикальний потік передбачає селекцію й трансляцію інформації політичною елітою з метою формування позитивного образу політичної системи та підтримання довіри до неї. Горизонтальний потік, натомість, характеризується взаємодією різних суб'єктів політичного процесу: з одного боку - держави та еліти, з іншого - громадянського суспільства з його інформаційними потребами й пріоритетами. У демократичних політичних режимах саме горизонтальний рівень комунікації набуває вирішального значення.

Цікавим для дослідження є аналіз нових форм комунікації партій із виборцями через офіційні сайти парламентських партій України. Проаналізуємо комунікацію парламентських партій із виборцями через офіційні сайти. Для об'єктивного аналізу оцінки сайтів важливо визначити критерії за якими буде здійснюватися дослідження. Оцінка сайтів парламентських політичних партій буде здійснюватися за наступними критеріями: структура сайту, ідеологічні акценти, контент і позиція щодо війни, юзабіліті (зручність користування).

Особливості проведення виборів народних депутатів України за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою зумовили той факт, що на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року Центральна виборча комісія встановлювала результати виборів як у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, так і в одномандатних виборчих округах.

На позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі перемогли п'ять політичних партій, які отримали п'ять і більше відсотків голосів виборців, зокрема: «ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СЛУГА НАРОДУ» – 124 мандати, Політична партія «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» – 37 мандатів, політична партія Всеукраїнське об'єднання «БАТЬКІВШИНА» – 24 мандати, Політична партія «Європейська солідарність» – 23 мандати, Політична Партія «ГОЛОС» – 17 мандатів. Слід зазначити, що у виборчих перегонах у 22 із 25 регіонів України перше місце за кількістю голосів виборців посіла ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СЛУГА НАРОДУ». У Донецькій та Луганській областях лідирувала Політична партія «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ», а у Львівській області – Політична Партія «ГОЛОС». У закордонному виборчому окрузі перше місце за кількістю голосів виборців посіла Політична партія «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» [8].

На виборах до парламенту 2019 року партія «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» отримала підтримку 13,05 % (1 908 087 голосів) за партсписками, також пройшли 6 кандидатів у мажоритарних округах. Таким чином, у Верховній Раді України ІХ скликання партія отримала 44 місця [8].

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну значна частина «ОПЗЖ» зайняла проукраїнську позицію, хоча до цього партія позиціонувала себе як проросійська. У березні 2022 року діяльність проросійських партій, включаючи «ОПЗЖ», було припинено, а в червні заборонено рішенням суду. 14 квітня було припинено діяльність фракції «ОПЗЖ» у Верховній Раді України. 21 квітня колишні члени «ОПЗЖ» (25 осіб) створили депутатську групу «Платформа за життя та мир», її лідером став колишній співголова «ОПЗЖ» Ю. Бойко.

Оскільки політична партія «ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА – ЗА ЖИТТЯ» була заборонена у другому кварталі 2022 року, її офіційний вебсайт, що слугував каналом комунікації з виборцями, у даному дослідженні не враховується.

Офіційний сайт партії «СЛУГА НАРОДУ» позиціонує себе як інформаційний та мобілізаційний ресурс, що поєднує ідеологічні меседжі (український центризм, єдність, відмова від крайнощів) із практичними інструментами для залучення прихильників, поширення новин та комунікації з громадянами.

Щодо структури сайту то на головній сторінці заклики до підтримки партії, приєднання та донатів. Сайт складається з розділів: “Про партію” – ідеологія, керівні органи, регіональні осередки; “Новини” – актуальні публікації про економіку, енергетику, гуманітарні питання, міжнародну політику; “Депутати” – список народних депутатів, їхні ролі у комітетах; “Ми у регіонах” – інформація про діяльність на місцях; “Зе!Молодіжка” та “Зе!Жінки” – спеціальні крила партії для мобілізації молоді та жінок; “Контакти” – форма зворотного зв’язку, посилання на соцмережі.

Щодо ідеологічних акцентів партії «СЛУГА НАРОДУ» то вона позиціонує себе через “український центризм” – пошук компромісу між різними групами населення, уникнення політичного та етнічного розколу, відмова від крайнощів та дистанціювання від лівого та правого екстремізму. Прослідковується єдність із Президентом та народом – сайт підкреслює співпрацю з В. Зеленським та позиціонує партію як частину його команди.

Аналізуючи контент і позицію щодо війни то на вебсайті партії «СЛУГА НАРОДУ» ключовими напрямками розвитку це: мир, інститути, інвестиції, інфраструктура, народовладдя. У новинному блоці акцент на міжнародній підтримці (наприклад, транші МВФ), енергетичній стійкості, гуманітарних програмах, питаннях репарацій від РФ. Риторика новин мобілізаційна, патріотична, спрямована на перемогу у війні та відбудову країни. Щодо соціальних ініціатив: гуманітарне розмінування, підтримка аграріїв, синхронізація державних стратегій із євроінтеграційним курсом [6].

Відзначимо інтерактивність функціоналу сайту, а саме можливість приєднатися до партії, залишити звернення, підтримати фінансово. Сайт виконує мобілізаційну функцію, адже окремі платформи для молоді та жінок створюють образ інклюзивності. Партія намагається демонструвати прозорість своєї діяльності через публікацію новин, позицій депутатів, контактів регіональних осередків.

Сайт партії «СЛУГА НАРОДУ» виконує три ключові функції:

- інформаційна – поширення новин та позицій партії;
- ідеологічна – закріплення образу центризму, єдності та відмови від крайнощів;
- мобілізаційна – залучення нових прихильників через інтерактивні інструменти, спеціальні крила (“Зе!Молодіжка” та “Зе!Жінки”) та заклики до підтримки.

Таким чином, ресурс є не лише вітриною партії «СЛУГА НАРОДУ», а й механізмом політичної комунікації та мобілізації, що поєднує офіційну інформацію з елементами громадської участі.

Офіційний сайт партії «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» виконує функції інформаційного ресурсу, політичної мобілізації та ідеологічної комунікації. Він підкреслює роль партії як опозиційної сили, що акцентує на євроінтеграції, підтримці армії та критиці чинної влади. Щодо структури сайту то на головній сторінці новини, заяви партії акцентують увагу на діяльності П. Порошенка та фракції.

На сайті партії «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» виокремлено наступні блоки, а саме: новини, анонси подій, фото-відео, публікації, партія, фракція, контакти. У новинах – щоденні повідомлення про політичні події, позиції партії, в анонсах подій – інформація про майбутні заходи, а у фото-відео – медіа-матеріали з акцій, виступів, поїздок лідерів. В розділі “Публікації” – статті та коментарі членів партії. Розміщено також інформацію про партію та її структуру, керівництво і про територіальні організації. У розділі “Фракція” подається інформація про діяльність депутатів у Верховній Раді України. У розділі “Контакти” – адреса, телефони, електронна пошта, соцмережі, які використовує партія для комунікаціями з виборцями.

Щодо ідеологічних акцентів партії «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» то вона позиціонує себе через євроінтеграцію та НАТО, як стратегічний курс на Європу, через підкреслення європейських цінностей. Сайт значною мірою персоналізований лідерством П. Порошенка, і відображає його активність та заяви. Проспежується опозиційність – критика влади («корупційний уряд», «скандальний бюджет»), позиціонування як альтернатива діючій владі. У новинному блоці інформація про військову допомогу, міжнародні контакти, критику влади, культурні та історичні теми.

Аналізуючи контент і позицію щодо війни то на вебсайті партії «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» то ключовими напрямками розвитку є підтримка армії – численні новини про передачу допомоги ЗСУ, волонтерські ініціативи, а також патріотизм і пам'ять – вшанування загиблих, акценти на історичних постатях (Мазепа, герої війни). Риторика сайту опозиційна, мобілізаційна, спрямована на відновлення довіри та боротьбу з корупцією. Також інформується про соціальні ініціативи: волонтерство, підтримка військових, культурні проєкти [3].

Відзначимо інтерактивність функціоналу сайту, яка досягається через анонси подій, медіа-матеріали, можливість контактувати з партією. Через меседжі здійснюється спроба мобілізації аудиторій – заклики до участі у заходах, підтримки армії, поширення інформації. Сайті декларує прозорість через публікація заяв, позицій, контактів та діяльність депутатів.

Сайт партії «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» є опозиційною платформою, яка:

- інформує про діяльність партії та її лідера;
- закріплює ідеологію євроінтеграції та підтримки армії;
- мобілізує прихильників через акції, анонси та волонтерські ініціативи;
- позиціонує себе як альтернатива владі, підкреслюючи боротьбу з корупцією та кризами.

Отже, сайт «СЛУГА НАРОДУ» позиціонує себе як владна платформа, що прагне єдності та мобілізації громадян навколо Президента й державних інституцій, а сайт «ЄВРОПЕЙСЬКА СОЛІДАРНІСТЬ» виступає як опозиційна платформа, що підкреслює євроінтеграційний курс, підтримку армії та критику влади.

Разом ці сайти демонструють дві різні моделі політичної комунікації: одна – про стабільність і єдність, інша – про альтернативність і боротьбу.

Сайт партії «ГОЛОС» позиціонує себе як платформа для залучення прихильників, волонтерів та фінансової підтримки. Він поєднує інформаційні розділи (програма, здобутки, плани), ідеологічні меседжі (антикорупція, інклюзія, європейські цінності) та мобілізаційні інструменти (приєднання, донати, участь у місцевих осередках).

Структура сайту партії «ГОЛОС» має таку навігацію: «Про нас», «Програма», «Осередки», «Здобутки», «Плани», «Контакти». Функція пошуку: дозволяє знаходити матеріали за темами (антикорупція, економіка, освіта, екологія, міжнародні відносини тощо). Ресурс пропонує різні форми залучення: приєднання як прихильник або волонтер. На сайті розміщені детальні реквізити для фізичних та юридичних осіб, які можуть фінансово підтримати партію. Розміщені контакти для загальних питань та для медіа, активні канали у соцмережах.

Щодо ідеологічних акцентів партії «ГОЛОС» то вона позиціонує себе через антикорупцію та прозорість – ключові теми, що підкреслює відмінність від традиційних політичних сил. Пропагуються європейські цінності та інновації, здійснюється акцент на ІТ, інклюзії, культурі, освіті. Висвітлюється громадянська активність – наголос на ролі волонтерів, місцевих осередків, самоорганізації виборців. Приділяється увага окремим напрямкам для залучення молоді та жінок.

Аналізуючи контент і позицію щодо війни то на вебсайті партії «ГОЛОС» спостерігаємо спрямованість на майбутнє – розділи «Плани» та «Здобутки» формують образ партії як реформаторської сили. Контент подається через тематичні напрями: антикорупція, бізнес, гуманітарна політика, енергетика, економіка, Збройні сили, міжнародні відносини, освіта, медицина, культура, екологія. Риторика інформації: реформаторська, інноваційна, спрямована на залучення громадян до реальних змін через соціальні ініціативи: волонтерство, підтримка місцевих осередків, інклюзивні програми [2].

У функціоналі сайту присутня інтерактивність: можливість приєднатися як прихильник чи волонтер та підтримати фінансово. Сайт намагається мобілізувати аудиторію через заклики до участі у місцевих осередках, використання досвіду та знань громадян. Ресурс характеризується прозорістю: відкриті реквізити для донатів, публічні контакти, розділи про здобутки та плани.

Таким чином сайт «ГОЛОС» є партійною платформою нового типу, яка:

- інформує про програму та здобутки;
- закріплює ідеологію реформ, антикорупції та інклюзії;
- мобілізує прихильників через волонтерство та фінансову підтримку;
- підкреслює прозорість і відкритість до громадянської участі.

Разом ці три сайти показують три різні моделі політичної комунікації:

- владна (стабільність і єдність);
- опозиційна (альтернативність і критика);

- реформаторська (новизна та прозорість).

Офіційний сайт партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» є класичним ресурсом опозиційної сили, який поєднує інформаційні матеріали (новини, заяви, програма), ідеологічні меседжі (соціальний захист, боротьба з корупцією, національна єдність) та мобілізаційні інструменти (волонтерство, регіональні осередки, комунікація з громадянами). Структура сайту партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» складається з таких розділів: партія, фракція, прес-центр, регіональні осередки, контакти, приєднатися. В розділі «Партія» інформація про керівні органи, статут, програму, і символіку. У розділі «Фракція» інформація про діяльність депутатів у Верховній Раді України, а у розділі «Регіональні осередки» мережа представництв по всій Україні. Усі новини, анонси, фото, відео зібрані у розділі «Прес-центр». В розділі «Контакти» інформація як зв'язатися з приймальною, прес-службою та соцмережами партії. На ресурсі є інформація про приєднання до партії, а саме можливість стати волонтером чи учасником партії.

Щодо ідеологічних акцентів партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» то вона декларує національну єдність – заклики до створення уряду єдності, і протидії політичним кризам. Прослідковується опозиційність – критика бюджету, звинувачення влади у корупції та неефективності та патріотизм – вшанування пам'яті жертв Голодомору, підтримка армії, заклики до НАТО. На ресурсі акцентується увага на соціальному захисті – акцент на підтримці малозабезпечених, ветеранів, людей з інвалідністю та економічній політиці – ініціативи щодо мораторію на підвищення податків для малого та середнього бізнесу.

Аналізуючи контент і позицію щодо війни то на вебсайті партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» спостерігаємо персоналізацію – значна увага до діяльності Ю. Тимошенко як лідера партії. В новинному блоці значний масив інформації про бюджет, соціальний захист, міжнародні контакти та культурні заходи. Приділяється увага соціальним ініціативам через підтримку ветеранів, протезування, житлові сертифікати для постраждалих від війни. Риторика інформації: опозиційна, соціально орієнтована, спрямована на захист громадян від економічних та політичних ризиків [1].

Функціонал вебсайту партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» характеризується інтерактивністю, а саме є можливість приєднатися як волонтер, і контакти для співпраці з медіа. Подана інформація щодо регіональної присутності (широка мережа осередків по всій Україні). Мобілізація аудиторії через заклики до участі у партійних осередках та волонтерських програмах. На ресурсі розміщено статут, програма, реквізити та контакти. Це свідчить про прозорість сайту партії ВО «БАТЬКІВЩИНА».

Сайт партії ВО «БАТЬКІВЩИНА» є опозиційною платформою з соціальним акцентом, яка:

- інформує про діяльність партії та її лідера;
- підтримує ідеологію соціального захисту та національної єдності;
- мобілізує прихильників через волонтерство та регіональні осередки;
- позиціонує себе як альтернатива владі, підкреслюючи боротьбу з корупцією та захист середнього класу.

Якщо сайт партії «СЛУГА НАРОДУ» – це владна риторика, акцент на єдності та мобілізації навколо Президента В. Зеленського, сайт партії «Європейська Солідарність» – це опозиційна риторика, акцент на критиці влади, армії та євроінтеграції то сайт партії «ГОЛОС» – це реформаторська риторика, акцент на антикорупції, інклюзії та громадській активності. В свою чергу, сайт партії ВО «БАТЬКІВЩИНА», характеризується опозиційною риторикою з соціальним акцентом та орієнтацією на захист громадян і соціальні програми.

Висновки до даного дослідження. У ході дослідження було здійснено систематизацію тематичних напрямів публікацій на офіційних вебсайтах парламентських політичних партій України. Виявлено п'ять провідних тем, що домінують у комунікаційному просторі цих суб'єктів: соціальна проблематика, економічні питання, російсько-українська війна, процеси відбудови держави та критика чинної влади.

Аналіз специфіки комунікації парламентських партій із виборцями засвідчив необхідність її вдосконалення. Зокрема, у соціальних мережах доцільно посилити безпосереднє звернення до громадян, замість переважного використання репостів із зовнішніх джерел; стимулювати коментування та участь у дискусіях; на регіональних сторінках акцентувати увагу на локальних проблемах і водночас зменшувати частку загальнонаціонального контенту. Водночас ефективність таких комунікаційних практик залежить не лише від партій, а й від активності самих виборців, які мають формувати запит на більш змістовну взаємодію.

Домінування загальнонаціональних новин у публікаціях призводить до низького рівня їх обговорення, оскільки регіональні проблеми залишаються поза увагою та не стають предметом широкої дискусії. У результаті соціальні мережі функціонують радше як інформаційні портали, ніж як інструменти діалогу з виборцями, і лише обмежено відображають діяльність партій на місцевому рівні.

Таким чином, процеси комунікації між парламентськими політичними партіями та виборцями ще не набули ознак багатосторонньої взаємодії. Для досягнення ефективності комунікація у форматі «виборець–партія» та «партія–виборець» має бути системною, прозорою та продуктивною. На сучасному етапі українські парламентські партії використовують соціальні мережі переважно як інструмент впливу на масову свідомість і формування громадської думки, що особливо активізується у передвиборчий період, підвищуючи їхній конкурентний потенціал.

Бібліографічний список:

1. Батьківщина. URL.:Батьківщина .
2. Голос.URL.:<https://goloszmin.org/search> .
3. Європейська солідарність. URL.:<https://eurosolidarity.org/> .
4. Конончук С., Горобчишина С. Динаміка партійного представництва в Україні після Революції Гідності. URL.: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/dynamic%20delegat%20site.pdf> .
5. Політологічний енциклопедичний словник. Х. : Право, 2015. 816 с.
6. Слуга народу. URL.: <https://sluga-narodu.com/> .
7. Угрин Л. Комунікаційна політика. Політологія: енциклопедичний словник / За наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. С. 311–312.
8. ЦВК. Аналітичний звіт. URL.:<EDE0F0E4E5EFE8323031392E696E6464> .
9. Шведа Ю. Чи не є «закон диспаритету» М. Дюверже «розетським каменем» української партології. Політичний менеджмент. 2012. № 4–5. С. 57–64.
10. Шипунов Г. Політичні партії «нової політики»: основні підходи до концептуалізації й індикатори визначення. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політичні студії*. 2018. Вип. 18. С. 397–403.
11. Щедрова Г. Політична конкуренція еліт у сучасній Україні : монографія. Дніпро, 2016. 390 с.

References:

1. Batkivshchyna (2025) Ofitsiyni sait partii «Batkivshchyna». Available at: Batkivshchyna .
2. Holos (2025) Ofitsiyni sait partii «Holos». Available at: <https://goloszmin.org/search> .
3. Yevropeiska Solidarnist (2025) Ofitsiyni sait partii «Yevropeiska Solidarnist». Available at: <https://eurosolidarity.org/> .
4. Kononchuk, S. and Horobchyshyna, S. (2015) Dynamika partiinoho predstavnytstva v Ukraini pislia Revoliutsii Hidnosti. Available at: <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/dynamic%20delegat%20site.pdf> .
5. Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk (2015) Kharkiv: Pravo.
6. Sluha Narodu (2025) Ofitsiyni sait partii «Sluha Narodu». Available at: <https://sluga-narodu.com/>.
7. Uhryn, L. (2014) ‘Komunikatsiina polityka’, in Khoma, N.M. (ed.) Politolohiia: entsyklopedychnyi slovnyk. Lviv: Novyi Svit – 2000, pp. 311–312.
8. Tsentralna vyborcha komisiia (TsVK) (2019) Analitychnyi zvit. Available at: <EDE0F0E4E5EFE8323031392E696E6464> .
9. Shveda, Yu. (2012) ‘Chy ne ye “zakon dysparytetu” M. Diuverzhe “rozets’kym kamenem” ukrainskoi partolohii’, Politychnyi menedzhment, 4–5, pp. 57–64.
10. Shypunov, H. (2018) ‘Politychni partii “novoi polityky”’: osnovni pidkhody do kontseptualizatsii y indykatory vyznachennia’, Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filosofsko-politychni studii, 18, pp. 397–403.
11. Shchedrova, H. (2016) Politychna konkurentsiia elit u suchasni Ukraini: monohrafiia. Dnipro.

Fedchyk Y., Yarosh Y. Communication of Ukrainian Parliamentary Political Parties with Voters through Official Websites during the russo-ukrainian war

In the context of the transformation of Ukraine’s political system and the gradual consolidation of democratic governance, the issue of building effective political institutions capable of meaningful interaction with voters has become particularly significant. A parliamentary political party, as one of the key elements of this institutional framework, emerges not merely as an organization but as a coherent system that develops and functions according to its own internal logic. Its existence is defined not only by formal rules and statutory provisions but also by its ability to adapt to societal changes, respond to new challenges, and maintain the connection between the state and its citizens. For this reason, parties serve as indicators of the maturity of the political process and the level of democratization of society, especially in the conditions of the ongoing Russo-Ukrainian war. Parliamentary political parties act as central actors most capable of fulfilling

the tasks of democratic representation. During electoral campaigns, they not only accumulate and articulate public demands but also transform them into political programs and concrete decisions. Through party structures, citizens' demands acquire institutional form and reach representative bodies of power, becoming the foundation for shaping the state's political course. Thus, parties perform the role of intermediaries between society and the state, ensuring the legitimacy of governance and its responsiveness to citizens' expectations. An important channel of communication between parliamentary political parties and voters is their official websites. The evaluation of these websites was carried out according to the following criteria: site structure, ideological emphases, content and position regarding the war, and usability. The study systematized the thematic directions of publications on the official websites of Ukraine's parliamentary political parties. Five dominant themes were identified in their communication space: social issues, economic questions, the Russo-Ukrainian war, processes of state reconstruction, and criticism of the current government.

Keywords: voters, communication, official website, parliamentary political parties, russo-ukrainian war.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.14

УДК 321.01:342.228

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6977-9716>

Голденштейн К. О., Політико-правовий коледж «АЛСКО», м. Київ

МЕДІЙНІ Й КОМУНІКАТИВНІ МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ
ФОРМУВАННЯ СИМВОЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Охарактеризовано дві групи чинників, орієнтованих на формування символічної політики: 1) медійні механізми (масова комунікація, цифрові платформи, пропагандистські кампанії), що реалізуються за допомогою таких інструментів, як телетрансляції, радіопередачі, інтернет-видання, політична реклама, соціальні мережі, блоги, відеоролики, інфографіка та ін.; 2) комунікативні механізми (риторичні стратегії, мовна політика, дискурсивні практики, символічні наративи), що реалізуються за допомогою таких інструментів, як політичні промови, парламентські виступи, прес-конференції, слогани, гасла, мовні стандарти, метафори, ідеологічні конструкти, символічні жести, публічні акції та ін. Розглянуто поняття «символічна політика», «механізми символічної політики», «інструменти символічної політики». Виявлено інформаційні способи трансляції політичних символів у масову свідомість. З'ясовано характер передачі символічних значень від політичних еліт до широких верств населення. Визначено, що символічна політика функціонує як потужний інструмент формування колективної ідентичності, консолідації суспільства навколо демократичних цінностей, легітимації владних рішень та мобілізації громадської підтримки. Обґрунтовано, що символічна політика є цілеспрямованою діяльністю політичних суб'єктів зі створення й поширення смислових конструкцій, які здатні як зміцнювати соціальну єдність, так і слугувати інструментом політичної маніпуляції. Зроблено висновок, що символічна політика – потужна сила, яка формує уявлення про напрями об'єднання нації навколо спільної мети; сприяє створенню нової української ідентичності, звільненню від радянських стереотипів, входженню України в європейську сім'ю народів; слугує важливим засобом зміцнення суспільної довіри та консолідації громадян навколо спільних демократичних цінностей; виступає важливою складовою демократичної культури та запорукою стійкості демократичних інститутів.

Ключові слова: символічна політика, механізми символічної політики, інструменти символічної політики, масова комунікація, цифрові платформи, пропагандистські кампанії, риторичні стратегії, мовна політика, дискурсивні практики, символічні наративи

Вивчення механізмів формування символічної політики є одним із складних завдань сучасної політичної науки. Тут криється низка принципових проблем. По-перше, феномен символічної політики є надзвичайно багатограним за своєю суттю. По-друге, – що, ймовірно, ще складніше – дослідникам доводиться мати справу з явищами, які часто залишаються непомітними, функціонуючи приховано в політичному процесі.

Справа в тому, що символічне в людині проявляється досить своєрідно. З одного боку, люди мають вроджену та розвинену в умовах соціального існування здатність створювати символічні форми суспільного та політичного життя. Більше того, вони можуть перетворювати ці, здавалося б абстрактні, форми у конкретне середовище власного життя. З іншого боку, – і це не менш важливо – люди вміють орієнтуватися в тому символічному просторі, який створили попередні покоління. Саме це дозволяє нам розпізнавати значення символічних структур навколо нас. Поєднання цих двох здатностей – уміння створювати символи і водночас жити в них – власне і робить людину тим, що відомий філософ культури Ернст Кассіпер називав «animal symbolicum» – символічною істотою [1].

Ця взаємодія здатностей, як зазначав один із засновників символічного інтеракціонізму Джордж Мід, можлива лише «за допомогою значущих символів» [2, с. 222]. Можна сперечатись щодо істинності такого твердження, проте навряд чи можна заперечити, що саме здатність людини створювати символи, які несуть у собі іноді досить значний запас інформації, дозволила їй передавати соціальний досвід новим поколінням. Цілком очевидно, що без такої символічної передачі досвіду соціальне життя було б просто неможливим. О. Бойко також слушно зауважує, що «у ході інтенсивних багатоговікових комунікативних контактів окремі знаки могли поступово трансформуватися завдяки узагальненню, асиміляції, консолідації, спрощенню». Специфіка трансформації полягала в тому, що «накопичуючи у собі абстрактні сенси (конотації), знак, з одного боку, дедалі більше втрачав конкретику та своє початкове значення, з іншого – перетворювався на суспільно значимий символ, що фіксувався у колективній пам'яті» [3, с. 663].

Варто визнати, що інколи буває важко осягнути, наскільки глибоко символічні практики пронизують політичну реальність. Тут, на нашу думку, важливо розрізнити два різні процеси. З одного боку, символізація свідомості людини може відбуватися спонтанно, природно – як частина повсякденного освоєння світу, коли індивід самостійно надає символічного значення подіям та явищам. З іншого боку, ми маємо справу із символічною політикою, – а це завжди організована діяльність, спрямована на формування певних символічних уявлень у масовій свідомості.

У сучасній науковій літературі, присвяченій символічним аспектам політики, існує широка палітра підходів до визначення символічної політики [4]. Окремі аспекти цієї проблеми детально досліджували зарубіжні науковці, які заклали теоретичні підвалини розуміння механізмів символічної політики. Насамперед слід відзначити таких вчених, як Б. Андерсон, Р. Барт, П. Бурдьє, К. Гірц, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, У. Еко, Е. Кассієр, Ж. Лакан, К. Леві-Строс, Дж. Мід, Т. Рейнджер, П. Рікер, В. Тернер, М. Фуко, Е. Хобсбаум. Серед вітчизняних авторів відзначимо наукові розвідки таких дослідників, як О. Бойко, В. Бушанський, Д. Бушуєв, І. Дебенко, Д. Дяченко, С. Гаєвська, Г. Ільто, І. Іщенко, Б. Калініченко, Я. Косяк, Е. Мамонтова, В. Полянська, О. Славіна, І. Філенко, Н. Череповська та ін. Відштовхуючись від попередніх здобутків, ми ставимо собі за мету охарактеризувати в даному дослідженні дві споріднені групи чинників, орієнтованих на формування символічної політики, – її медійні й комунікативні механізми та інструменти. До основних завдань пропонованої статті віднесено: обґрунтування понять «символічна політика», «механізми символічної політики», «інструменти символічної політики»; виявлення інформаційних способів трансляції політичних символів у масову свідомість; з'ясування характеру передачі символічних значень від політичних еліт до широких верств населення.

Зважаючи на досягнення вищезазначених дослідників, означимо деякі з найбільш характерних трактувань символічної політики для кращого розуміння дискусійних аспектів даної проблеми. Зокрема, символічна політика розглядається як: форма комунікації влади з громадськістю; стратегія легітимації влади через конструювання спільних смислів та цінностей; процес символічного конструювання політичної реальності, де символи не просто відображають дійсність, а активно її формують. Приєднуючись до цього дискурсу, сформулюємо наше розуміння цього феномена. Отже, символічна політика – це цілеспрямована діяльність політичних суб'єктів (держави, партій, рухів, громадських організацій) зі створення, поширення та використання символічних значень з метою формування колективних уявлень, підтримки або підриву легітимності влади, мобілізації політичної підтримки та структування політичної реальності.

Простіше кажучи, символічна політика – це коли політики не просто говорять або діють, а свідомо використовують образи, знаки, ритуали і символи, щоб вплинути на те, як люди сприймають політику та владу. Це може бути все що завгодно – від державних церемоній до політичної реклами, від пам'ятників до політичних гасел. Тобто, функціонування символічної політики відбувається в межах політичного дискурсу, який одночасно є її об'єктом впливу та середовищем реалізації, створюючи можливості для поєднання символічної та політичної площини.

Символічна політика, як здатність створювати та підтримувати певні смислові структури, які визначають сприйняття політичної реальності різними соціальними групами, реалізується через систему конкретних механізмів та пов'язаних з ними інструментів символічної політики. Для розуміння цих процесів розмежуємо ці поняття. Механізми символічної політики – способи та процеси, через які політичні символи реально діють у суспільстві. Вони показують, як саме відбувається символічний вплив на громадську свідомість. Інструменти символічної політики – матеріальні та нематеріальні засоби, через які ці механізми втілюються в життя. Розглянемо дві групи

цих важливих чинників формування символічної політики.

1. Медійні механізми та інструменти. Являють собою основний канал трансляції політичних символів у масову свідомість, перетворюючи абстрактні ідеї в конкретні візуальні образи та формуючи колективні уявлення про політичну реальність. Завдяки масштабуванню медіа дозволяють одночасно охопити мільйони людей, створюючи ефект колективної участі. Медіа виконують функцію селекції та інтерпретації подій, визначаючи, які аспекти символічної політики будуть висвітлені. Через редакційну політику вони не просто передають політичні символи, а активно конструюють їх значення. До основних різновидів цієї групи належать наступні.

Масова комунікація – донесення інформації до великої кількості людей через різноманітні канали зв'язку з метою формування громадської думки, політичних переконань та колективної свідомості щодо певних політичних наративів та символів. Цей механізм створює спільний інформаційний простір, в якому відбуваються конструювання політичної реальності, легітимізація владних рішень, мобілізація громадської підтримки та формування національної ідентичності через систематичне поширення узгоджених повідомлень, образів та інтерпретацій політичних подій. Цілком очевидно, що телебачення, радіо та друковані медіа створюють ефект «національної одночасності», коли мільйони людей отримують однакові символічні імпульси в один і той же момент часу. За словами Танг Ченга, «завдяки двом фундаментальним функціям – «що передається» і «як це виражається» – символ пов'язує людину з навколишнім світом і стає її способом буття» [5].

Цей механізм потужно працює під час трансляцій державних церемоній або кризових подій. Телевізійні трансляції, радіопередачі, друковані ЗМІ, інтернет-видання, новинні агентства, офіційні повідомлення як інструменти масової комунікації виконують роль каналів, що забезпечують широке охоплення аудиторії та формування загальнонаціонального інформаційного порядку денного. Ці інструменти функціонують як засоби створення ефекту присутності громадян на важливих політичних подіях через прямі трансляції та репортажі, формування авторитетних джерел інформації через редакційну політику та професійну журналістику, конструювання офіційних версій політичних подій через селекцію фактів та їх інтерпретацію, а також як засоби синхронізації громадської думки через одночасне споживання однакового контенту мільйонами людей.

Цифрові платформи – інтерактивні способи передачі інформації через інтернет-технології, що забезпечують взаємодію влади та громадян, створюють нові форми політичної участі, громадського діалогу та персоналізованого споживання політичного контенту. Цей механізм характеризується можливістю миттєвого поширення інформації, таргетування специфічних аудиторій, створення віртуальних спільнот навколо політичних ідей, забезпечення зворотного зв'язку через коментарі та реакції, а також адаптації повідомлень до індивідуальних переваг користувачів через алгоритми персоналізації.

Цифрові платформи для надання державних послуг, зокрема українська платформа «Дія», стали прикладом успішної цифрової трансформації у публічному секторі. Цифрові платформи дозволяють користувачам самостійно «збирати» символічний контент відповідно до своїх потреб та інтересів. Особливо показовим є використання урядових веб-сайтів для промоції державної символіки, оскільки сучасні офіційні сайти часто містять інтерактивні елементи – можливість завантажити зображення прапора, прослухати гімн, ознайомитися з історією державних символів.

Політична реклама, соціальні мережі, офіційні сайти, мобільні додатки, електронні бюлетені як інструменти цифрових платформ являють собою сучасні форми політичної комунікації, що поєднують традиційні рекламні техніки з інноваційними цифровими можливостями для створення персоналізованого та інтерактивного політичного досвіду. Ці інструменти функціонують як засоби таргетованого впливу на специфічні демографічні та психографічні сегменти аудиторії, створення віртуальних політичних кампаній через механізми поширення контенту користувачами, забезпечення безпосередньої комунікації між політиками та виборцями без медійних посередників, а також як платформи для мобілізації політичної активності через онлайн-петиції, збір коштів та організацію заходів.

Пропагандистські кампанії – цілеспрямований вплив на масову свідомість через систематичне поширення певних ідей, образів та наративів з метою формування бажаних політичних переконань, установок та поведінкових моделей у цільовій аудиторії. Цей механізм характеризується стратегічним плануванням комунікаційних заходів, використанням емоційних психологічних технік переконання, повторенням ключових повідомлень через різні канали, адаптацією до культурних особливостей різних соціальних груп, а також координацією між різними медійними платформами для максимізації

впливу.

Найбільшим пропагандистським потенціалом через візуальність подачі матеріалу й емоційність викладу сьогодні володіє телебачення. Воно має необмежені можливості символічного конструювання реальності через емоційно заряджені образи. У межах символічної політики такі стереотипи не просто передають інформацію, а мобілізують уяву, активізують колективну пам'ять і формують ідентичність – «свої» проти «чужих». Наприклад, ярлики на кшталт «фашист», «нацист», «бандерівець» несуть історично навантажені символічні значення, які викликають сильні емоційні реакції незалежно від контексту чи фактичної точності. Це дозволяє владі або пропагандистам швидко структурувати сприйняття подій, маркувати ворогів, виправдовувати дії чи насильство, та зміцнювати лояльність до «своїх». Саме так працює символічна влада, коли зміст передається через кодовані у колективному досвіді знаки, які не потребують пояснення, бо «і так зрозуміло» [6].

Поряд з телебаченням значну роль у системі пропаганди відіграють YouTube-канали, подкасти, блоги, вірусний контент, меми, інфографіка, відеоролики. Як інструменти пропагандистських кампаній вони являють собою сучасні формати політичного контенту, що використовують розважальні та освітні елементи для підвищення привабливості та ефективності пропагандистських повідомлень. Ці інструменти функціонують як засоби створення легко засвоюваного контенту через візуальні ефекти, гумор та спрощені пояснення складних політичних питань. Як зазначає Б. Калініченко, «у контексті політичної пропаганди в інформаційних кампаніях часто використовуються метафори та фрази-зачіпки, що порівнюють політичні змагання з битвами чи кінськими перегонами, де учасники виступають у ролі «лідерів» або «темних конячок». Прийоми фреймінгу відіграють значну роль у формуванні сприйняття інформації широкою аудиторією, впливаючи на її інтерпретацію подій і висловлених ідей» [7, с. 32]. Це спостереження видається вкрай важливим для розуміння специфіки сучасної символічної політики, оскільки воно вказує на активну роль засобів масової інформації у формуванні політичних смислів.

Особливістю медійних механізмів символічної політики є їх здатність до створення віртуальних символічних просторів. Інтернет-спільноти можуть формувати власні символічні системи, які здатні як доповнювати, так і конкурувати з офіційними символічними практиками. Це створює нову динаміку в сфері символічної політики, де традиційні центри символічного виробництва втрачають монополію на створення політичних смислів. Цікавим аспектом медійних механізмів є феномен вірусного поширення символічного контенту. Окремі символічні повідомлення можуть за короткий час досягти мільйонних аудиторій, часто змінюючи свій первинний смисл у процесі поширення. Це створює як нові можливості, так і нові ризики для політичних акторів, які повинні враховувати непередбачуваність медійної динаміки.

2. Комунікативні механізми та інструменти. Канал передачі символічних значень від політичних еліт до широких верств населення, що забезпечує не лише інформування громадськості про політичні рішення та події, а й формування специфічних способів їх розуміння та інтерпретації. Особливість комунікативних механізмів та інструментів полягає в їх здатності створювати спільну символічну мову між владою та суспільством, формуючи єдиний понятійний апарат та інтерпретативні схеми для розуміння політичної реальності. До основних різновидів цієї групи належать наступні.

Риторичні стратегії – використання мовних засобів, аргументаційних технік та комунікативних прийомів для переконання аудиторії, формування громадської думки та легітимізації політичних рішень через ефективну словесну взаємодію з різними цільовими групами. Зокрема, риторика «нескореності» та «героїзму» стала домінуючою в українському політичному дискурсі, особливо після 2014 року. Такі риторичні конструкції як «нація-переможець» або «країна-герой» є яскравими прикладами створення потужних національних символів.

Політичні промови, звернення до народу, парламентські виступи, прес-конференції, інтерв'ю як інструменти риторичних стратегій являють собою конкретні формати публічної комунікації, що забезпечують безпосередню взаємодію політичних лідерів з громадськістю через різноманітні канали та контексти спілкування. Ці інструменти функціонують як засоби створення особистого зв'язку між політиком та аудиторією через пряме звернення та емоційний контакт, демонстрації компетентності та лідерських якостей через професійну подачу складних питань, формування порядку денного та інтерпретації подій шляхом селекції тем та особливостей їх висвітлення, а також як механізми кризової комунікації та управління репутацією через оперативну реакцію на виклики та можливість пояснити позицію влади.

Мовна політика – формування та впровадження єдиної мовної практики в політичній сфері шляхом створення стандартизованої термінології, офіційних формулювань та комунікативних норм, що забезпечують узгодженість політичного дискурсу та його відповідність ідеологічним цілям. Цей механізм сприяє формуванню спільного понятійного апарату для інтерпретації політичних явищ, створенню ефективних комунікативних інструментів для мобілізації громадської підтримки, забезпечення ідеологічної єдності через уніфікацію мовних практик різних політичних інститутів, а також впливає на масову свідомість через формування мовних стереотипів та автоматичних асоціацій з певними політичними концептами.

Слогани, гасла, політичні кампанії, офіційна термінологія, мовні стандарти як інструменти мовної політики являють собою конкретні мовні конструкції та комунікативні продукти, що забезпечують ефективну передачу політичних повідомлень, використовуючи лаконічні, запам'ятовувані та емоційно насичені формулювання, метафори. Ці інструменти функціонують як засоби створення мобілізуючих закликів та ідентифікаційних маркерів через короткі та виразні фрази, стандартизації політичної комунікації через офіційну термінологію та мовні норми, формування колективної ідентичності через спільне використання певних мовних формул та концептів, а також як механізми впливу на підсвідомість повторенням ключових повідомлень та створенням стійких асоціативних зв'язків між словами та політичними ідеями.

Дискурсивні практики – формування та поширення певних способів мислення, інтерпретації та дискусій про політичні явища в рамках системи концепцій, метафоричних моделей та символічних репрезентацій, що структурують розуміння політичної реальності. Цей механізм функціонує завдяки використанню мовних засобів та символічних репрезентацій і таким чином впливає на формування політичної ідентичності та світоглядних орієнтацій.

Метафори, алегорії, символічні образи, політичні концепти, ідеологічні конструкти як інструменти дискурсивних практик являють собою мовні та концептуальні засоби, що дозволяють перетворювати абстрактні політичні ідеї в доступні для розуміння образи та концепції, що включають використання аналогій, символів та асоціативних зв'язків. Ці інструменти функціонують як засоби спрощення складних політичних процесів до зрозумілих метафоричних моделей та образів, створення емоційного резонансу з політичними ідеями через художні та символічні засоби виразності, формування концептуальних рамок для інтерпретації політичних подій у теоретичних конструктах та категоріях, а також як механізми передачі ідеологічних цінностей та установок.

Слід зауважити, що українські дослідники активно працюють над проблемою політичної мови. Зокрема, цікавими є роботи Л. Масенко, яка аналізує роль мови в процесах національного самовизначення [8]. Л. Масенко слушно підкреслює, що мовна політика завжди має символічний вимір, адже через мову відбувається не просто комунікація, а й конструювання національної ідентичності. Науковиця доводить, що мовна політика може ставати інструментом як інтеграції, так і дезінтеграції суспільства. Вибір офіційної мови, мовні права меншин, статус регіональних мов – все це питання не лише практичної політики, але й символічної. Мова функціонує як маркер групової приналежності та може ставати основою політичної мобілізації.

Символічні наративи – створення та поширення узгоджених історій, образів та сценаріїв, що пояснюють політичну реальність, легітимізують владні рішення та мобілізують громадську підтримку в емоційно насичених та символічно значущих оповідях про минуле, теперішнє та майбутнє нації. Цей механізм забезпечує конструювання національної ідентичності та колективної пам'яті завдяки персоналізованим історіям та драматичним сюжетам, легітимізації політичного курсу, вписування його в більш широкі символічні контексти. Показовим є те, як мережа наративів формує комплексну «матрицю національної ідентичності». Історії про Запорізьку Січ, героїв Крут, кіборгів Донецького аеропорту та навіть казка про Котигорошка поєднуються українськими наративами. Досить значимим сьогодні видається наратив про те, що українці – нація нескорених, які вільні творити своє майбутнє [9]. Водночас необхідно враховувати, що комунікативні механізми можуть призводити до поляризації суспільства, коли різні політичні сили використовують конкуруючі символічні наративи та дискурсивні практики для мобілізації своїх прихильників.

Символічні жести, політичний театр, сценічні дії, демонстративні вчинки, публічні акції як інструменти символічних наративів являють собою невербальні форми політичної комунікації, що доповнюють словесні повідомлення візуальними образами та символічними діями для посилення впливу на аудиторію. Ці інструменти функціонують як засоби створення запам'ятовуваних візуальних образів та символічних моментів, що передають політичні повідомлення без слів, демонстрації

політичних цінностей та принципів, використовуючи конкретні дії та вчинки лідерів, формування медійних подій та інформаційних приводів через спектакулярні та незвичайні дії, а також як механізми мобілізації емоційних реакцій та громадської уваги через театральність та символічність політичної поведінки.

Кожна культура створює власну систему цінностей. А разом з нею формуються і свої особливі слова-символи, свій унікальний політичний дискурс. Те, що є важливим в одній культурі, може бути зовсім незрозумілим в іншій. Умберто Еко підкреслював, що кожне суспільство має свої коди – особливі механізми для розуміння навколишнього світу. Але тут виникає важлива умова: щоб спілкування відбулося успішно, автор і читач повинні користуватися схожими кодами [10, с. 30]. Іншими словами, для того щоб політичне повідомлення дійшло до адресата, і той, хто говорить, і той, хто слухає, мають розуміти одні й ті ж символи та знаки. Інакше виникає непорозуміння – люди начебто говорять однією мовою, але насправді не розуміють одне одного.

Як висновок, слід зазначити, що символічна політика – це не просто красиві слова чи урочисті церемонії. Це потужна сила, яка впливає на те, як мислять і відчують мільйони людей. Символи проникають глибоко в наше підсвідоме, формуючи уявлення про те, хто ми такі та куди прямуємо як суспільство. Причому символи працюють одразу на двох рівнях – розумовому й емоційному. Вони можуть об'єднати націю навколо спільної мети, створити відчуття «ми – одна родина», допомогти зберегти важливі спогади про минуле. Водночас той самий механізм здатний стати зброєю для маніпуляцій – розколоти людей, нав'язати їм чужі ідеї або виправдати сумнівні рішення влади.

Сьогодні, коли соціальні мережі змінили правила гри, символічна політика набуває нових вимірів. З одного боку, політики отримали неймовірні можливості донести свої ідеї до кожного смартфона. З іншого – втратили монополію на символи, адже тепер будь-хто може створити вірусний мем чи запустити флешмоб, здатний перевернути усталені уявлення. Для нашої країни ця тема особливо болюча. Ми досі шукаємо відповіді на базові питання: хто ми, звідки прийшли, куди йдемо. Створення нової української ідентичності, звільнення від радянських стереотипів, входження в європейську сім'ю – усе це неможливе без роботи з символами та смислами. Потрібно терпеливо й наполегливо «переписувати» у свідомості людей історію про самих себе.

Символічна політика має подвійну природу – вона може слугувати як конструктивним, так і деструктивним цілям. З одного боку, демократичні лідери використовують символічні практики для зміцнення суспільної довіри та консолідації громадян навколо спільних демократичних цінностей. З іншого боку, авторитарні режими схильні інструменталізувати символіку для придушення критичного мислення та встановлення ідеологічної гегемонії. Ця дихотомія актуалізує питання медіаграмотності та критичного сприйняття символічних повідомлень. Громадянське суспільство потребує розвитку аналітичних навичок для розрізнення легітимних форм символічної мобілізації та маніпулятивних технологій. Адже очевидно, що здатність критично оцінювати символічний контент є важливою складовою демократичної культури та запорукою стійкості демократичних інститутів.

Бібліографічний список:

1. Cassirer E. The Philosophy of Symbolic Forms. Translated by Ralph Manheim. 3 vols. New Haven & London : Yale University Press, 1953–1957. 123 p.
2. Мід Дж. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста / Пер. з англ., передмова та коментарі Тараса Корпала. Київ : Український Центр духовної культури, 2000. 416 с.
3. Бойко О. Д. Символ. *Енциклопедія політики і права*. Наукове видання. За ред. д. політ. н., проф. В. П. Горбатенка і д. політ. н. П. В. Мироненка. Київ : Видавництво Політія, 2024. С. 662–663.
4. Іщенко І. В., Дяченко Д. В. Символічна політика як інструмент стабілізації/дестабілізації політичного простору в умовах глобалізації. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2019. 2 (2). С. 83–92.
5. Cheng T. Symbolic communication in cultural television programmes. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2023/07/shsconf_icpahd2023_02010.pdf .
6. Методи пропаганди. *Детектор медіа*. 2014. 4 серпня. URL: <https://detector.media/infospace/article/96572/2014-08-04-metody-propagandy/> .
7. Калініченко Б. Роль засобів масової інформації в інформаційній війні: політичні детермінанти впливу та протидії : автореф. дис. ... д-ра політич. наук. Київ, 2021. 36 с.
8. Філенко І. Символізація та соціально-психологічна адаптація особистості. URL: [file:///Users/valeriy/Documents/VKhnpu_psykhol_2013_45\(1\)_28.pdf](file:///Users/valeriy/Documents/VKhnpu_psykhol_2013_45(1)_28.pdf) .
9. Бушуєв Д. Історія нескорених. Україна на захисті європейської цивілізації. Київ: Кліо, 2023. 248 с.
10. Еко У. Роль читача: дослідження з семіотики текстів / пер. з англ. Марія Гірняк. Львів: «Літопис»,

2004. 383 с.

References:

1. Cassirer E. The Philosophy of Symbolic Forms. Translated by Ralph Manheim. 3 vols. New Haven & London : Yale University Press, 1953–1957. 123 p.
2. Mid Dzh. (2000). Dukh, samist i suspilstvo. Z tochky zoru sotsialnoho bikheviorysta / Per. z anhl., peredmovna ta komentari Tarasa Korpala. Kyiv : Ukrainyskyi Tsentri dukhovnoi kultury, 416 .
3. Boiko O. D. (2024). Symvol. Entsyklopediia polityky i prava. Naukove vydannia. Za. red. d. polit. n., prof. V. P. Horbatenka i d. polit. n. P. V. Myronenka. Kyiv : Vydavnytstvo Politiia, 662–663.
4. Ishchenko I. V., Diachenko D. V. (2019). Symvolichna polityka yak instrument stabilizatsii/destabilizatsii politychnoho prostoru v umovakh hlobalizatsii. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*. 2 (2), 83–92.
5. Cheng T. Symbolic communication in cultural television programmes. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2023/07/shsconf_icpahd2023_02010.pdf .
6. Metody propahandy. Detektor media. 2014. 4 serpnia. URL: <https://detector.media/infospace/article/96572/2014-08-04-metody-propagandy/> .
7. Kalinichenko B. (2021). Rol zasobiv masovoi informatsii v informatsiinii viini: politychni determinanty vplyvu ta protydii : avtoref. dys. ... d-ra politych. nauk. Kyiv, 36.
8. Filenko I. Symvolizatsiia ta sotsialno-psykhologichna adaptatsiia osobystosti. URL: [file:///Users/valeriy/Documents/VKhnpu_psykhol_2013_45\(1\)_28.pdf](file:///Users/valeriy/Documents/VKhnpu_psykhol_2013_45(1)_28.pdf) .
9. Bushuiev D. (2023). Istoriiia neskorenykh. Ukraina na zakhysti yevropeiskoi tsyvilizatsii. Kyiv: Klio, 248.
10. Eko U. (2004). Rol chytacha: doslidzhennia z semiotyky tekstiv / per. z anhl. Mariia Hirniak. Lviv: «Litopys», 383.

Goldenshtein K. Media and Communication mechanisms and tools formation of Symbolic politics

Two groups of factors focused on the formation of symbolic politics are characterized: 1) media mechanisms (mass communication, digital platforms, propaganda campaigns), implemented using such tools as television broadcasts, radio broadcasts, online publications, political advertising, social networks, blogs, videos, infographics, etc.; 2) communicative mechanisms (rhetorical strategies, language policy, discursive practices, symbolic narratives), implemented using such tools as political speeches, parliamentary speeches, press conferences, slogans, slogans, language standards, metaphors, ideological constructs, symbolic gestures, public actions, etc. The concepts of “symbolic politics”, “mechanisms of symbolic politics”, “tools of symbolic politics” are considered. Informational methods of transmitting political symbols into mass consciousness are identified. The nature of the transmission of symbolic meanings from political elites to the general population is clarified. It is determined that symbolic politics functions as a powerful tool for forming collective identity, consolidating society around democratic values, legitimizing government decisions, and mobilizing public support. It is substantiated that symbolic politics is a purposeful activity of political subjects to create and disseminate semantic constructs that are capable of both strengthening social unity and serving as a tool for political manipulation. It is concluded that symbolic politics is a powerful force that shapes the idea of the directions of unification of the nation around a common goal; contributes to the creation of a new Ukrainian identity, liberation from Soviet stereotypes, and Ukraine's entry into the European family of nations; serves as an important means of strengthening public trust and consolidating citizens around common democratic values; is an important component of democratic culture and a guarantee of the stability of democratic institutions.

Keywords: *symbolic politics, mechanisms of symbolic politics, tools of symbolic politics, mass communication, digital platforms, propaganda campaigns, rhetorical strategies, language politics, discursive practices, symbolic narratives.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.15

УДК 32.019.5:316.75](477):355.01

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6285-5707>

Корнієнко В. О., Вінницький національний технічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІД ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО ВИКЛИКУ ДО НОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

Стаття досліджує трансформацію політичної культури України внаслідок повномасштабного вторгнення росії, розпочатого у лютому 2022 року. Мета дослідження – виявити та проаналізувати ключові зміни у політичній культурі українського суспільства в умовах екзистенційної загрози, їхній вплив на демократичний розвиток держави та визначити потенційні наслідки для політичної системи. Дослідження поєднує якісні методи аналізу, зокрема порівняльний, інституційний та дискурсивний підходи, з кількісними емпіричними даними соціологічних досліджень для комплексного вивчення трансформацій політичної культури в умовах війни. Теоретичною основою є концепції політичної культури та демократичної консолідації. Результати демонструють, що екзистенційна загроза національному існуванню інтенсифікувала процеси консолідації громадянської ідентичності, сприяла переосмисленню традиційних уявлень про відносини між державою та громадянським суспільством. Виявлено якісні зміни у політичній участі громадян. Встановлено, що відбувається інституціоналізація волонтерського руху як впливового політичного актора, розвиток цифрових форм громадянської мобілізації, а також мілітаризація політичного дискурсу при одночасному посиленні централізації влади та зростанні довіри до силових інститутів. Висновки полягають у тому, що воєнний досвід сприяв формуванню більш зрілої політичної культури, в якій поєднуються високий рівень громадянської активності з прагматичним розумінням ролі держави у забезпеченні національної безпеки. Ці трансформації створюють можливості для демократичної консолідації через посилення громадянської відповідальності та національної єдності, проте несуть ризики, пов'язані із мілітаризацією та централізацією, що вимагає стратегій для забезпечення демократичного розвитку у постконфліктний період.

Ключові слова: політична культура, війна, Україна, громадянське суспільство, національна ідентичність, демократична резильєнтність, мілітаризація, волонтерство, європейська інтеграція, деколонізація.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року стало каталізатором глибинних трансформацій у політичній сфері. Політична культура як сукупність цінностей, переконань, ставлень та практик зазнає суттєвих змін під впливом екзистенційної загрози. Війна створює унікальні умови, де політичні процеси прискорюються та набувають нових форм.

Актуальність дослідження визначається необхідністю систематичного аналізу трансформацій політичної культури України в умовах війни. З теоретичної точки зору український досвід надає цінний матеріал для розуміння взаємозв'язку між зовнішніми загрозами та політико-культурними змінами. З практичної перспективи розуміння цих процесів необхідне для розробки стратегій збереження демократичних інститутів під час збройного конфлікту.

Міжнародний контекст також підкреслює актуальність проблеми. Український досвід має значення для розуміння аналогічних процесів в інших державах, що стикаються з гібридними загрозами. Трансформації відбуваються за підтримки західних партнерів, створюючи специфічну динаміку між внутрішньою мобілізацією та зовнішнім впливом демократичних цінностей.

Головні питання — визначення характеру та наслідків трансформації політичної культури під впливом війни. Як змінюються політичні цінності українців? Які ризики та можливості цих змін для демократичного розвитку? Як воєнний досвід впливає на політичну систему та формування нової еліти? Ці питання вимагають комплексного дослідження на перетині політології, соціології та безпекових студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформація політичної культури в умовах війни

стала пріоритетною темою для дослідників після 2014 року, коли розпочалася російська агресія проти України.

Зарубіжні вчені зосереджуються на теоретичних аспектах впливу зовнішніх загроз на внутрішню політичну динаміку. О. Бертелзен аналізує стійкість демократичних інститутів України під час агресії, виявляючи ключові фактори їхньої здатності зберігати свої цінності, структури та функції під зовнішнім тиском, в умовах викликів [1]. М. Мандельбаум вписує російсько-українську війну в контекст глобальних геополітичних змін та їхнього впливу на ліберально-демократичні цінності [2].

Особливо показовими є дослідження національної ідентичності. Ю. Поліщук на основі значного масиву соціологічних даних доводить якісні зміни у ставленні громадян до державних символів — важливу ознаку зміцнення загальнонаціональної ідентичності на різних етапах війни [3]. О. Гарань, М. Яковлев та М. Золкіна простежують еволюцію політичних процесів та ідентичності на підконтрольних Україні територіях Донбасу [4].

Революційні зміни відбуваються у громадянському суспільстві. В. Степаненко розглядає його як багатовимірну категорію та важливий чинник політичних процесів після Помаранчевої революції [5]. Науковці НІСД (2024) детально аналізують функціонування неурядових організацій під час повномасштабної війни: від нових форм мережування до специфіки владно-громадської комунікації в умовах воєнного стану [6].

Вражаючі цифри культурної трансформації надають опитування Центру Разумкова. Відчуття культурної спорідненості з росіянами обвалилося з 6,8 бала у 2006 році до 1,4 бала у 2023 році. Найдраматичніші зміни — серед етнічних росіян України: їхня культурна близькість з Росією впала з 8,6 до 3,1 бала [7].

Інституційні виміри війни досліджує Г. Зеленько, наголошуючи на критичній ролі довіри громадян до держави — від президента до місцевого самоврядування — для ефективної мобілізації суспільства [8]. В. Шевчук аналізує адаптацію правоохоронної системи до нових викликів, включно з розробкою спеціальних методик збору доказів на територіях бойових дій [9].

Ментальні трансформації стали предметом дослідження О. Гордійчук, яка доводить: військова агресія стимулювала масовий вияв конструктивних рис української ментальності — свободолобивості, здатності до самоорганізації, творчого вирішення надскладних ситуацій [10].

Концептуальне осмислення конфлікту пропонують О. Мішалова, О. Гордійчук та О. Соколовський, визначаючи російську війну як «війну за ідентичність» — спробу привласнення української культурної спадщини росією як «розриваною» державою, що століттями тримала цілісність лише авторитаризмом [11].

Аналіз літератури показує, що дослідники зосереджуються на кількох ключових аспектах трансформації політичної культури України під впливом війни. Зарубіжні вчені досліджують стійкість демократичних інститутів та вписують українську ситуацію в контекст глобальних геополітичних змін. Вітчизняні науковці фокусуються на емпіричних даних, які засвідчують драматичні зміни національної ідентичності — від якісного зміцнення ставлення до державних символів до обвалу відчуття культурної спорідненості з росіянами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на зростаючий інтерес до політичних трансформацій України в умовах війни, у наявних дослідженнях залишаються суттєві прогалини. Більшість досліджень фокусуються на окремих аспектах політичних змін, не пропонуючи комплексного аналізу трансформації політичної культури як цілісного феномену.

Недостатньо дослідженим залишається питання довгострокових наслідків воєнних трансформацій для демократичного розвитку України, зокрема проблема постконфліктної адаптації політичної культури. Відсутні ґрунтовні порівняльні дослідження, які б аналізували український досвід у контексті інших країн, що пережили тривалі збройні конфлікти. Потребує глибшого аналізу вплив міжнародної підтримки та євроінтеграційних процесів на трансформацію політичної культури в умовах війни.

Дослідження зазначених невирішених аспектів проблеми безпосередньо сприятиме створенню більш ґрунтовної теоретико-методологічної бази для комплексного аналізу трансформації політичної культури замість фрагментарного підходу.

Це передбачає кілька ключових напрямів роботи. По-перше, вивчення змін у національній ідентичності, громадянській свідомості та політичних цінностях українців під впливом війни. По-друге, аналіз трансформації форм політичної участі та інституційних змін у політичній системі.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є комплексний аналіз ключових змін у політичній культурі України після 2022 року, виявлення основних тенденцій трансформації політичних

цінностей, практик та інститутів, а також оцінка потенційних довгострокових наслідків цих змін для політичного розвитку держави.

Для досягнення цієї мети визначено наступні завдання:

розробити теоретико-методологічну основу для аналізу трансформації політичної культури в умовах війни;

проаналізувати зміни у ціннісно-свідомісній сфері, зокрема трансформацію національної ідентичності, громадянської свідомості та політичних цінностей і установок українців під впливом екзистенційної загрози;

дослідити інституційно-поведінкові трансформації, включаючи зміни форм політичної участі, громадянської активності та інституційні зміни в політичній системі України;

оцінити потенційні довгострокові наслідки трансформації політичної культури для демократичного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Дослідження політичної культури має багату традицію в політичній науці, починаючи з класичних праць Г. Алмонда та С. Верби, які визначили політичну культуру як «сукупність орієнтацій щодо політичної системи та її різних частин, а також ставлення до власної ролі в цій системі» [12]. У контексті воєнного часу особливо релевантними є теоретичні підходи, що аналізують вплив кризових явищ на політичну культуру. Зокрема, концепція «критичних поворотних моментів» (critical junctures) Г. Капоччіа та Р. Кілмана дозволяє розглядати війну як переломний період, що створює можливості для суттєвих інституційних та культурних змін [13].

Одним з найбільш виразних наслідків російського вторгнення стала прискорена консолідація української національної ідентичності. Соціологічні дослідження демонструють суттєве посилення почуття національної приналежності та гордості. Важливо відзначити якісну трансформацію змісту цієї ідентичності. Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня 2024 року засвідчили: якщо у 2006р. переважала локальна ідентичність, то зараз — загальнонаціональна.

Респонденти, які у першу чергу ототожнюють себе з Україною, становлять більшість у Західному і Центральному регіонах (відповідно 58% і 56%). Сукупна частка тих, хто пов'язує себе насамперед зі своїм поселенням або регіоном, становить більше половини (53%) у Південному регіоні (при 45% тих, хто пов'язує себе з Україною). У Східному регіоні частки перших і других приблизно рівні (відповідно 45% і 44%) [14].

Воєнний контекст сприяв підвищенню рівня громадянської відповідальності та усвідомленню зв'язку між індивідуальними діями та колективною безпекою. Збройний конфлікт посилив формалізацію добровільної допомоги як суспільно значущого та політично вагомого явища. Згідно з дослідженням, проведеним у серпні 2024 року організаціями Фонд «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центру Разумкова, понад дві третини (71%) громадян України після початку повномасштабної агресії брали участь у благодійній підтримці військових, переселенців або жертв бойових дій. З респондентів, що долучилися, 34% надавали грошову допомогу, 15% займалися безпосередньою фізичною роботою, а 22% поєднували обидва види активності [15]. Цей рівень залучення демонструє значну мобілізацію суспільства у напрямку волонтерської діяльності під час кризи, що суттєво допомогло у підтримці як оборонців, так і цивільного населення, яке постраждало від протистояння.

Протистояння між Україною та росією вийшло за межі чисто військового конфлікту, набувши суттєвого культурного значення. У цьому контексті мова та культурні традиції України перетворилися на потужні символи опору зовнішній агресії і стали ключовими елементами національного самовизначення [16]. Очищення публічної сфери від російського впливу та посилення українських культурних елементів отримали новий поштовх. Існуючі тривалий час територіальні, лінгвістичні та культурні розбіжності, які раніше використовувались для створення суспільних поділів, втратили свою гостроту перед загальною загрозою національній безпеці. За аналітичними даними Центру Разумкова (2024), частка українців, які використовують українську мову в домашньому спілкуванні, зросла до 70,5% порівняно з 50% у 2015 році. Лише 6% населення ідентифікують російську як рідну мову (проти 31% у 2006 році). 87% респондентів визнають українську рідною, включаючи 74% жителів південних регіонів та 70% – східних [17].

Водночас формуються нові механізми демократичного контролю, адаптовані до воєнних реалій: журналістські розслідування корупції у військовій сфері, громадський моніторинг оборонних закупівель, депутатський контроль за використанням міжнародної допомоги.

Природним наслідком воєнного часу стала певна мілітаризація політичної культури. Військовий

досвід, військова термінологія, військові цінності (дисципліна, ієрархічність, чіткість виконання наказів) проникають у цивільну сферу та політичний дискурс. Представники Збройних Сил України та ветерани отримують високий рівень суспільної довіри та моральний авторитет, що трансформується у політичний капітал. Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 95% опитаних), добровольчих загонів (85%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (82%), Національної гвардії України (81%), волонтерських організацій (78%), Державної прикордонної служби (77%), Міністерства оборони України (69%), Служби безпеки України (68%), Президента України (64%), Церкви (61%), Національної поліції України (58%), громадських організацій (55%), Національного банку України (53%) [18].

Отже, війна спровокувала глибинне переосмислення ціннісних пріоритетів, особливо щодо співвідношення свободи та безпеки. З одного боку, досвід окупації та російської агресії посилює цінність свободи, яка сприймається не як абстрактне поняття, а як життєво необхідна умова існування. З іншого боку, зросло розуміння значення безпеки та готовність до певних обмежень заради її забезпечення.

Для більш наочного представлення трансформаційних процесів у політичній культурі України пропонуємо порівняльну таблицю, що відображає ключові параметри змін до та після початку повномасштабного вторгнення.

Таблиця 1

Трансформація політичної культури: порівняльний аналіз*

Параметр політичної культури	До повномасштабного вторгнення (2014-2021)	Після повномасштабного вторгнення (2022-)
Національна ідентичність	Регіональна різноманітність ідентичностей; мовно-культурний поділ; поступова консолідація громадянської ідентичності після 2014 р.	Прискорена консолідація національної ідентичності на громадянських засадах; значне послаблення регіональних відмінностей; деколонізація історичної свідомості
Ставлення до держави	Високий рівень недовіри до державних інституцій; державний скептицизм; протиставлення громадянського суспільства та держави	Переосмислення ролі держави як гаранта безпеки та незалежності; формування більш партнерської моделі взаємодії між державою та громадянським суспільством
Форми політичної участі	Протестна активність; традиційний політичний активізм; розвиток волонтерства після 2014 р.	Інституціоналізація волонтерства; цифрова мобілізація; горизонтальні мережі громадянської взаємодопомоги; більш таргетовані форми протесту
Політичні цінності	Пріоритет свободи над безпекою; індивідуалізм; регіональні відмінності в ціннісних орієнтаціях	Пошук балансу між свободою та безпекою; зростання цінностей колективної відповідальності; суспільна консолідація навколо цінностей незалежності та демократії
Інституційний дизайн	Розподіл влади; децентралізація; змагання між різними центрами політичного впливу	Посилення централізації; зростання ролі виконавчої влади та силових структур; підтримка сильного лідерства у кризових умовах
Геополітичні орієнтації	Поступове зростання підтримки європейської та євроатлантичної інтеграції після 2014 р.; збереження проросійських симпатій у частини суспільства	Практично однотайна підтримка європейської та євроатлантичної інтеграції; значне зменшення проросійських настроїв; прагматизація зовнішньополітичних орієнтацій
Політичний дискурс	Плюралізм наративів; ціннісна поляризація; конкуренція різних історичних інтерпретацій	Консолідація навколо наративу боротьби за незалежність; інтеграція історичного та сучасного досвіду опору агресії; мілітаризація термінології
Відносини еліта-маси	Високий рівень недовіри до політичних еліт; низька легітимність владних рішень; значна дистанція між елітою та масами	Консолідація навколо політичного лідерства в умовах загрози; формування нових еліт на основі військового та волонтерського досвіду; зменшення дистанції через спільний досвід протистояння загрози

*Джерело: власна розробка автора

Як видно з таблиці, трансформаційні процеси охоплюють всі ключові виміри політичної культури, формуючи нову якість суспільно-політичних відносин та практик. Важливо відзначити, що ці зміни не є лінійними або однозначно позитивними — вони містять як нові можливості для демократичного розвитку, так і потенційні ризики, що потребують усвідомлення та розробки відповідних стратегій реагування.

Одним із ключових викликів постає питання, як воєнні практики, цінності та механізми прийняття рішень трансформуватимуться після завершення активної фази війни. Досвід інших країн свідчить про складність переходу від воєнної до мирної політичної культури, особливо в умовах, коли безпекові загрози залишаються актуальними.

Важливим питанням є реінтеграція ветеранів у політичне життя, їхня роль у формуванні політичного порядку денного та потенційний вплив на демократичні процеси. Досвід різних країн демонструє як позитивні, так і проблемні сценарії такої інтеграції.

Війна створює як можливості, так і ризики для демократичної консолідації. З одного боку, посилення громадянської активності, національної єдності та деколонізація політичної свідомості сприяють формуванню сильнішого демократичного фундаменту. З іншого боку, мілітаризація, централізація влади та пріоритезація безпеки можуть створювати ризики для демократичних процедур.

Ключовим фактором є здатність суспільства та політичної системи знайти баланс між імперативами безпеки та демократичними цінностями, адаптувати демократичні практики до безпекових викликів, не жертвуючи їхньою сутністю. Трансформація політичної культури України має потенціал впливу на ширший регіональний контекст, особливо на країни, що мають подібний історичний досвід та стикаються з подібними загрозами. Український досвід поєднання національної мобілізації з демократичними практиками, волонтерства з державним будівництвом, може стати моделлю для інших суспільств, що прагнуть зміцнити свою незалежність та демократію в умовах зовнішніх загроз.

Висновки і пропозиції. Аналіз трансформацій політичної культури України після 2022 року свідчить про глибокі та багатовимірні зміни, що охоплюють різні аспекти політичного життя: від національної ідентичності та громадянської свідомості до інституційних практик та геополітичних орієнтацій.

Війна прискорила консолідацію громадянської національної ідентичності, сприяла інституціоналізації волонтерства як форми політичної участі, стимулювала розвиток нових цифрових форм громадянської активності, спричинила переосмислення відносин між державою та громадянським суспільством, посилила європейську складову політичної культури та призвела до певної мілітаризації політичного дискурсу та практик.

Ці трансформації створюють як нові можливості, так і нові виклики для демократичного розвитку України. Здатність суспільства та політичної системи адаптуватися до воєнних реалій, зберігаючи при цьому відданість демократичним принципам, стане визначальним фактором для майбутньої політичної траєкторії держави. Для збереження позитивних тенденцій та пом'якшення ризиків необхідною є розробка комплексних стратегій постконфліктної адаптації, створення ефективних програм реінтеграції ветеранів у громадянське життя, посилення громадянської освіти, розвиток інституційних запобіжників проти можливого зловживання воєнним станом та підтримка горизонтальних громадянських мереж.

Перспективними напрямками подальших досліджень є поглиблений аналіз процесів формування нової політичної еліти на основі воєнного досвіду, порівняльні дослідження української моделі трансформації політичної культури з досвідом інших країн, вивчення взаємозв'язку між процесами євроінтеграції та внутрішньою трансформацією політичної культури, дослідження регіонального впливу українського досвіду та аналіз довгострокового впливу цифрових форм громадянської активності на традиційні моделі політичної участі та демократичного врядування.

Бібліографічний список:

1. Revolution and War in Contemporary Ukraine: The Challenge of Change. Ed. Olga Bertelsen. Soviet and Post-Soviet Politics and Societies, no. 161. Ibidem: Stuttgart, 2017. 430 pp.
2. Mandelbaum M. The Rise and Fall of Peace on Earth. New York : Oxford University Press, 2019. 232 p.
3. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2 (8). С. 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>.

4. Haran O., Yakovlyev M., Zolkina M. Identity, war, and peace: Public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics*. 2019. Vol. 60, No. 6. P. 684–708. DOI: 10.1080/15387216.2019.1667845.
5. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. 420 с.
6. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023–2024 роках : аналіт. доп. / [Каплан Ю., Скворцова В., Валецький О. та ін.] ; за ред. В. Потапенка, Ю. Каплан, Ю. Тищенко, В. Токмана. Київ : НІСД, 2024. 47 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>
7. Ідентичність громадян України: тенденції змін (2023). Центр Разумкова. URL: <http://surl.li/qwhimt> (дата звернення: 06.04.2025).
8. Зеленько Г. І. Інституційна спроможність України в умовах війни. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 серпня 2024 року. *Visnik Nacional Noi Akademii Nauk Ukrainu*. № 9. С. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.09.049>
9. Шевчук В. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 3 (28). С. 11–27. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02>
10. Гордійчук О. Вплив війни з РФ на політичну ментальність та політичну культуру українців. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2024. № 40 С. 93–105. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-93-105.
11. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskiy O. Russia's War in Ukraine as a «War for Identity» and Appropriation of Cultural Tradition. *Ethics in progress*. 2024. № 15(1). С. 73–94. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>.
12. Almond G. A. The civic culture : political attitudes and democracy in 5 nations / G. A. Almond, S. Verba. 3 print. Princeton, N.Y. : Princeton University Press, 1966. 562 p.
13. Capocchia G., Kelemen R. D. The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*. 2007. Vol. 59, No. 3. P. 341–369. DOI:10.1017/S0043887100020852
14. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.). *Разумков Центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r> .
15. Поляковська Т. Скільки українців стали волонтерами після вторгнення РФ: результати соціопитування. *УНІАН*. 2024. 22 серпня. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinciv-stali-volonterami-pislya-vtorgnennya-rf-rezultati-socopituvannya-12735249.html>.
16. Нарешті майже всі стали українцями: дуже показове опитування щодо мови та ідентичності. 2023 10 січня. URL: <http://surl.li/mzvunw> .
17. За рік в Україні кількість українськомовних зросла до 71% – опитування. *Радіо Свобода*. 2023. 10 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayinska-mova-opytuvannya/32311809.html> .
18. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024р.). *Разумков центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.

Referenses:

1. Revolution and War in Contemporary Ukraine: The Challenge of Change (2017). Ed. Olga Bertelsen. Soviet and Post-Soviet Politics and Societies, no. 161. Ibidem: Stuttgart, 430.
2. Mandelbaum M. (2019). The Rise and Fall of Peace on Earth. New York : Oxford University Press, 232.
3. Polishchuk Yu. (2024). Natsionalna ta hromadianska identychnosti v Ukraini v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: konstanty ta zminy. *Politychni doslidzhennia*. 2 (8), 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>.
4. Haran O., Yakovlyev M., Zolkina M. (2019). Identity, war, and peace: Public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas. *Eurasian Geography and Economics*. 60(6), 684–708. DOI: 10.1080/15387216.2019.1667845.
5. Stepanenko V. P. (2015). Hromadianske suspilstvo: dyskursy i praktyky. Kyiv : Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 420.
6. Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2023–2024 rokakh : analit. dop. / [Kaplan Yu., Skvortsova V., Valevskiy O. ta in.] ; za red. V. Potapenko, Yu. Kaplan, Yu. Tyshchenko, V. Tokmana. (2024). Kyiv : NISD, 47 s. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.15>
7. Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (2023). Tsentrazumkova. URL: <http://surl.li/qwhimt> .
8. Zelenko H. I. (2024). Instytutsiina spromozhnist Ukrainy v umovakh viiny. Stenohrama dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 23 serpnia 2024 roku. *Visnik Nacional Noi Akademii Nauk Ukrainu*, 9, 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2024.09.049>
9. Shevchuk V. (2022). Suchasni problemy kryminalistyky v umovakh viiny ta hlobalnykh zahroz. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*, 3 (28), 11–27. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02>

10. Hordiichuk O. (2024). Vplyv viiny z rf na politychnu mentalnist ta politychnu kulturu ukraintsiv. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Istorii. Politolohiia*, 40 S. 93–105. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-93-105.
11. Mishalova O., Hordiichuk O., Sokolovskyi O. (2024). Russia's War in Ukraine as a «War for Identity» and Appropriation of Cultural Tradition. *Ethics in progress*, 15(1), 73–94. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>.
12. Almond G. A. (1966). *The civic culture : political attitudes and democracy in 5 nations* / G. A. Almond, S. Verba. 3 print. Princeon, N.Y. : Princeton University Press, 562.
13. Capoccia G., Kelemen R. D. (2007). The Study of Critical Junctures: Theory, Narrative, and Counterfactuals in Historical Institutionalism. *World Politics*, 59 (3), 341–369. DOI:10.1017/S0043887100020852
14. Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin (cherven 2024 r.). *Razumkov Tsentr*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>.
15. Poliakovska T. (2024). Skilky ukraintsiv staly volonteramy pislia vtorhnennia RF: rezultaty sotsopytuvannia. *UNIAN*. 22 serpnia. URL: <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinciv-stali-volonterami-pislya-vtorgnennya-rf-rezultati-socopituvannya-12735249.html>.
16. Nareshti maizhe vsi staly ukraintsiamy: duzhe pokazove opytuvannia shchodo movy ta identychnosti (2023). 10 sichnia. URL: [Texty.org.ua. http://surl.li/mzvunw](http://surl.li/mzvunw).
17. Za rik v Ukraini kilkist ukrainskomovnykh zrosla do 71% – opytuvannia (2023). *Radio Svoboda*. 10 bereznia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayinska-mova-opytuvannia/32311809.html>.
18. Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady (2024). Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (sichen 2024r.). *Razumkov tsentr*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.

Kornienko V. Transformation Of Ukraine's Political Culture Under War Conditions: From Existential Challenge To New Subjectivity

The article examines the transformation of Ukraine's political culture as a result of russia's full-scale invasion that began in February 2022. The research aims to identify and analyze key changes in the political culture of Ukrainian society under existential threat, their impact on the state's democratic development, and to determine potential consequences for the political system. The study combines qualitative methods of analysis, including comparative, institutional, and discursive approaches, with quantitative empirical data from sociological research for a comprehensive examination of political culture transformations during wartime. The theoretical foundation comprises concepts of political culture and democratic consolidation. The results demonstrate that the existential threat to national existence has intensified processes of civic identity consolidation and facilitated a reconceptualization of traditional perceptions about relations between the state and civil society. Qualitative changes in citizens' political participation have been identified. It has been established that the volunteer movement is undergoing institutionalization as an influential political actor, digital forms of civic mobilization are developing, and the political discourse is becoming militarized while simultaneously experiencing increased centralization of power and growing trust in security institutions. The conclusions indicate that wartime experience has contributed to the formation of a more mature political culture that combines a high level of civic activity with a pragmatic understanding of the state's role in ensuring national security. These transformations create opportunities for democratic consolidation through strengthening civic responsibility and national unity, yet carry risks associated with militarization and centralization, requiring strategies to ensure democratic development in the post-conflict period.

Keywords: *political culture, war, Ukraine, civil society, national identity, democratic resilience, militarization, volunteering, European integration, decolonization.*

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.16

УДК 327.82:323.174(73:477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0712-8499>

Висоцький О. Ю., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

КОНЦЕПТ ЛІДЕРСТВА США В ПУБЛІЧНІЙ ДИПЛОМАТІЇ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЗА ЧАСІВ ПРЕЗИДЕНТСТВА ДЖО БАЙДЕНА

Актуальність дослідження зумовлена гостротою сучасних міжнародних процесів, зокрема повномасштабною російською агресією проти України, яка актуалізувала питання глобального лідерства, солідарності та ефективності публічної дипломатії. У цьому контексті публічна дипломатія Президента України Володимира Зеленського стала не лише інструментом залучення підтримки, а й потужним засобом конструювання образу США як ключового гаранта міжнародного порядку. Особливої ваги набуває аналіз саме періоду президентства Джо Байдена, оскільки його адміністрація уособлювала модель лідерства, орієнтовану на правила, альянси та моральні імперативи, що стало центральним об'єктом апеляції Зеленського. На тлі зміни американської адміністрації та посилення ізоляціоністських настроїв, ретроспективно дослідження того, як український президент інтерпретував та просував концепцію американського лідерства, набуває критичної важливості для розуміння динаміки українсько-американських відносин та більш широких тенденцій у глобальній політиці. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей концепту лідерства США в публічній дипломатії Володимира Зеленського в умовах повномасштабної російської агресії за часів президентства Джо Байдена. Методологічною основою дослідження є герменевтичний підхід, який дозволив розкрити багатоглибкість та стратегічну спрямованість публічно-дипломатичного дискурсу Зеленського. Основні результати дослідження показують, що концепція лідерства США у публічній дипломатії Зеленського є комплексною та багатовимірною. Вона виходить за межі традиційного розуміння лідерства як військової чи економічної могутності, наголошуючи на його моральній, історичній та функціональній відповідальності. Концепція лідерства США у Зеленського — це моральна, історична та дієва відповідальність за захист свободи, демократії та міжнародного права, а не просто економічна чи військова сила. Ключовими критеріями такого лідерства є моральна мужність, рішучість, превентивність, здатність мобілізувати світ, послідовність та надійність у дотриманні обіцянок. Образ США у Зеленського — це незамінний маяк демократії, історичний захисник свободи, активний партнер і каталізатор глобальної солідарності, чия участь є вирішальною для виживання України та світового ладу. Глобальне лідерство США Зеленський визначає як «лідерство світу» — активну силу, що мобілізує світ, встановлює стандарти дій та забезпечує матеріальну й моральну підтримку, необхідну для перемоги над агресією.

Ключові слова: українсько-американські відносини, публічна дипломатія, лідерство, російсько-українська війна, міжнародні відносини, глобальна солідарність, легітимація.

Постановка проблеми. Вельми іронічно зараз — на тлі другого терміну Дональда Трампа — виглядає апеляція Президента України в його публічній дипломатії до лідерства США, які на наших очах перетворюються на безвольного гіганта, який слабшає та розмінює свої колишні гегемоністські амбіції на примарність ізоляціоністської величі та фактичну безпорадність перед зростаючою

потужністю Китаю. Вся стратегія публічної дипломатії Володимира Зеленського в умовах повномасштабної російської агресії за часів президентства Джо Байдена була побудована на конкретній моделі лідерства, що втілювалась адміністрацією США до 2025 року. Виступи Президента України не були загальними закличками про «американську допомогу», а цілеспрямованими, деталізованими та емоційно переконливими проханнями про зміцнення певного типу лідерства — такого, що визначається непохитною відданістю міжнародному праву, колективній безпеці, моральній ясності та рішучим діям проти агресії. Зеленський представляв це лідерство США як незамінний наріжний камінь глобального порядку та виживання України. Нинішня адміністрація Трампа, що відрізняється своєю позицією «Америка перш за все», скептицизмом щодо альянсів на кшталт НАТО та симпатією до авторитарних лідерів, становить глибоку загрозу для відповідальної моделі американського лідерства в світі. Постійне звернення Зеленського до лідерства США за часів Байдена виступає різким контрастом до нинішньої позиції Америки, що ризикує сприяти агресії та ескалації з боку Росії та підірвати всю міжнародну систему, за яку бореться Україна. Проте реконструкція та аналіз концепту лідерства США в публічній дипломатії Володимира Зеленського за часів президентства Джо Байдена дозволяє осмислити важливу складову українсько-американських відносин в умовах повномасштабної російсько-української війни, яка торкається легітимності світової політики, глобальної солідарності, імперативності міжнародного права та нормативно-етичних основ планетарного управління. Крім того, вивчення особливостей концепту лідерства США у рецепції українського президента дозволяє краще зрозуміти його публічну дипломатію, яка спрямована не лише на отримання допомоги, а прагне зберегти заснований на правилах міжнародний порядок, що є єдиною життєздатною альтернативою тиранії.

Висловлене вище обумовлює постановку *мети статті* — з'ясувати особливості концепту лідерства США в публічній дипломатії українського президента в умовах повномасштабної російської агресії за часів президентства Джо Байдена.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Останнім часом з'явилась певна кількість праць, присвячених публічній дипломатії України, що вплинули на науковий дискурс з цього питання. Це роботи О.Коптева (8), М.Трофименка (18), О.Висоцького та О.Висоцької (19). Проте важливу роль в осмисленні нашої теми як база наукових напрацювань відіграють праці, що безпосередньо стосуються аналізу публічної дипломатії українського президента під час широкомасштабної російської агресії та належать М.Кармазій (7), О.Висоцькому (20;22), О.Прудниковій, М.Триняк (21), Д.Павлову (23). Виходячи з наукового осмислення зазначених публікацій, можна зробити висновок, що проблема концептуалізації лідерства США в публічній дипломатії українського президента під час війни ще не досліджувалась. Разом з тим, слід зазначити, що згадані роботи є своєрідною платформою для висвітлення теми нашого дослідження та певним поштовхом щодо визначення ролі публічної дипломатії В.Зеленського в розвитку українсько-американських відносин.

Методологія. Для аналізу концепції лідерства США в публічній дипломатії Президента Володимира Зеленського у період президентства Джо Байдена обрано герменевтичний підхід як найбільш адекватний та продуктивний методологічний інструмент. Цей вибір обґрунтований не лише теоретичною придатністю герменевтики до аналізу мовленнєвої та символічної поведінки, але й практичною необхідністю розкрити складну, багатозарову та стратегічно спрямовану природу сучасної міжнародної комунікації.

Герменевтика, як філософська та методологічна парадигма, надає можливість розглядати публічну дипломатію не як сукупність випадкових виступів, а як цілеспрямований процес, де кожне слово, жест, посилання на історичні події чи емоційний звертання має смислове навантаження та стратегічну функцію. Як справедливо зазначав Макс Вебер, соціальна дія завжди орієнтована на інших; у контексті публічної дипломатії це означає, що кожен виступ Зеленського — це повідомлення, адресоване конкретним аудиторіям (Конгрес США, світове співтовариство, американський народ), з метою формування певного розуміння реальності, мотивації до дій та їх легітимації.

У центрі герменевтичного аналізу — інтертекстуальність. Публічна дипломатія Зеленського є досить насиченою посиланнями: від промов Черчилля та Рузвельта до «Я маю мрію» Мартіна Лютера Кінга, від образів Перл-Харбору до символіки Рашмора. Герменевтика дозволяє не просто зафіксувати ці посилання, а розшифрувати їх семантичний код, виявити, які культурні, історичні та моральні рамки використовуються для створення нової нормативної основи для дій, що є вкоріненою в американській ідентичності. Це ключ до розуміння того, як Зеленський перетворює українську

боротьбу на глобальний моральний виклик, влітаючи її в канони американської історичної пам'яті про героїзм, захист свободи та перемогу над тиранією.

Крім того, герменевтичний підхід особливо важливий для аналізу мультиконтекстуальної природи публічно-дипломатичного дискурсу на світовій арені. Публічна дипломатія — це не просто передача інформації, а складний процес конструкції значень, який відбувається одночасно на кількох рівнях: моральному (захист прав людини), ідеологічному (боротьба демократії проти автократії), політичному (забезпечення безпеки України та міжнародного порядку) та емоційному (апеляція до співчуття, гніву, гордості). Герменевтика дозволяє систематично відстежувати ці рівні, аналізуючи, як вони взаємодіють, підсилюючи один одного, і як вони спрямовані на формування певної ідентичності лідера (США) та колективної ідентичності («вільний світ»).

Особливо цінним є здатність герменевтики розкривати приховані смисли та стратегічні цілі. Наприклад, коли Зеленський говорить про «лідерство світу», він не просто просить допомоги, а конструює нову норму міжнародних відносин, де лідерство визначається не масштабом економіки чи кількістю військ, а моральною мужністю, готовністю діяти превентивно та відповідальністю за глобальну безпеку. Герменевтика дозволяє «прочитати» цю концепцію, розкрити її внутрішню логіку та показати, як вона використовується для легітимації певної моделі американського лідерства та критики альтернативних моделей (наприклад, ізоляціонізму Трампа).

Таким чином, герменевтичний підхід виступає не як механічний набір технік, а як ефективна аналітична призма, що дозволяє інтерпретувати публічну дипломатію як цілісний процес зі своєю структурою, символікою та інтертекстуальністю; осмислити її багаторівневу природу, включаючи моральні, ідеологічні, політичні та емоційні виміри; проаналізувати мотивацію та стратегічні цілі В.Зеленського, виявляючи, як він формує образ США та використовує його для досягнення конкретних політичних результатів; з'ясувати, як публічна дипломатія впливає на світову громадську думку, формуючи нові норми, легітимуючи та делегітимуючи тих чи інших акторів.

Цей підхід забезпечує не просто опис, а ясне розуміння того, як В.Зеленський використовує мову, історію та емоції для того, щоб не просто отримати допомогу, а перебудувати саму концепцію лідерства в сучасному світі, зробивши її центральною для виживання України та забезпечення справедливого міжнародного порядку.

Результати дослідження. Для Зеленського лідерство США — це не просто сильне становище, а моральна та історична відповідальність захищати глобальну свободу та демократичні цінності від тиранії. Він представляє американське лідерство як активну, рішучу силу, яка мобілізує світ, встановлює стандарти дій та забезпечує матеріальну й моральну підтримку, необхідну для перемоги над агресією. Безпосередньо таку концепцію лідерства український президент репрезентував у своєму виступі в Конгресі США 16 березня 2022 року: «Сьогодні недостатньо бути лідером нації. Сьогодні потрібно бути Лідером світу. Бути Лідером світу означає бути Лідером Миру. Мир у вашій країні більше не залежить тільки від вас і вашого народу. Він залежить від тих, хто поруч з вами, від тих, хто сильний. Сильний не означає великий. Сильний — це той, хто сміливий і готовий боротися за життя своїх громадян і громадян світу. За права людини, за свободу, за право жити гідно і померти, коли прийде ваш час, а не коли цього захоче хтось інший, ваш сусід» (15).

Ці слова українського президента висвітлюють його головний аргумент: справжнє лідерство визначається мужністю, моральною ясністю та готовністю діяти заради громадян усього світу, а не лише національних інтересів.

У виступах Зеленського окреслено кілька ключових критеріїв того, що становить справжнє лідерство на світовій арені. Одним із таких критеріїв є **моральна мужність і відвага, який означає, що лідери повинні бути готовими приймати складні, принципові рішення, навіть коли вони дорогі чи непопулярні.** Зокрема, у виступі в парламенті Великої Британії він звернувся до рішучості Черчилля: «Ми будемо битися в лісах, на полях, на узбережжях, у містах і селах, на вулицях, ми будемо битися на пагорбах... І ми не здамося! Звичайно, з вашою допомогою, допомогою цивілізації великих країн» (6). Це неявно вимагало від лідерів відповідати такому ж рівню мужності.

Іншим важливим критерієм справжнього лідерства українським президентом висувались рішучі, ефективні та своєчасні дії на противагу зволіканню та затримці, що схожі на співучасть з агресором, що коштує життів. «Це найстрашніше під час війни — не мати ясних відповідей на запити про допомогу» (1), — з гіркотою відзначав В.Зеленський.

Також як вагомий критерій справжнього лідерства в світі в ході здійснення публічної дипломатії Президента України висувалась **відповідальність за глобальну безпеку та цінності, оскільки**

лідерство передбачає захист не лише власних кордонів, а й фундаментальних цінностей свободи, демократії та прав людини для всіх. «Сьогодні український народ захищає не тільки Україну, ми боремося за цінності Європи та світу, жертвуючи своїм життям в ім'я майбутнього. Тому сьогодні американський народ допомагає не тільки Україні, але й Європі та світу зберегти планету, зберегти справедливість в історії» (15), — зазначав В.Зеленський.

Одним із критеріїв лідерства український президент також висуває **запобігання загрозам. За його концепцією, яка широко представлена в його публічній дипломатії**, справжнє лідерство діє для запобігання кризам до їх виникнення, а не лише реагує на них. «Потрібно змінювати підхід. Не реагувати, а діяти. І діяти превентивно. І не лише адаптувати під нові реалії те, що маємо, а й створювати нові інструменти». (Маємо не боятися створювати нові прецеденти). «Превентивність — це ключовий аспект лідерства» (3), — наголошував В.Зеленський перед американськими студентами.

Серед критеріїв справжнього лідерства в публічній дипломатії В.Зеленського можна також виділити **здатність мобілізувати та об'єднувати. За його концепцією, справжня держава-лідер** не діє поодиночці, а скликає коаліцію країн-однодумців. «Дуже потужну допомогу надають наші партнери, і я особливо вдячний Сполученим Штатам Америки за лідерство у глобальній коаліції, що сформована цього річ для захисту України та свободи» (9). Його слова припускають, що лідерство вимірюється його здатністю створювати та підтримувати глобальну солідарність. «Америка об'єднала вільний світ, створила міцний фундамент нашої безпекової солідарності» (16), — стверджує В.Зеленський в своєму публічно-дипломатичному дискурсі.

Важливим критерієм лідерства український президент висував **послідовність і надійність, який означав, що** лідери повинні дотримуватися своїх обіцянок: «ми потребуємо збереження єдності наших партнерів та їхньої готовності допомагати. Допомагати, не чекаючи, що ми скажемо: достатньо. Ми вдячні за все зроблене, але достатньо не буде, поки не буде перемоги» (4).

Український президент вибудовує потужний і багатогранний образ США як лідера: представляє Сполучені Штати як незамінну націю, історичний і моральний зразок вільного світу, незмінного союзника і гаранта. Він зображує їх як маяк демократії, захисника свободи та силу добра, об'єднувача та каталізатора глобальної солідарності, чия активна участь є вирішальною для виживання менших народів і світового ладу.

В публічно-дипломатичному дискурсі В.Зеленського США постають як найважливіший актор, без якого виживання України та захист міжнародного ладу були б неможливими. Це — «справжній лідер» і «головний» партнер зі спільними цінностями: «Сполучені Штати стали справжнім лідером міжнародної підтримки України. Це й оборонна підтримка, і фінансова, і політична. І вона базується на щирому зв'язку між усіма народами, які однаково цінують свободу. На тому, що ми — українці та американці — однаково розуміємо небезпеку тиранії» (13).

Відповідно до концепції лідерства В.Зеленського, США — це не лише військова сила, але втілення цінностей, за які бореться Україна. Це історичний борець за волю і сучасний захисник тих, хто під загрозою: «є держави, які вкладаються по максимуму, щоб все ж таки захистити свободу. Щоб все ж таки зупинити агресію. Щоб все ж таки гарантувати силу міжнародного права. Саме цю роль обрали Сполучені Штати Америки» (5).

США зображуються у виступах В.Зеленського за часів президентства Джо Байдена як центральна сила, здатна об'єднати весь демократичний світ, коли їх лідерство створює основу коаліції держав і задає приклад, якому слідує інші. «Я вдячний Президенту Байдену за те, що він об'єднав вільний світ, коли постала російська загроза» (10).

Зеленський представляє США як **джерело світової могутності та спроможності, державу, що** володіє унікальною військовою, економічною та дипломатичною силою, зданою змінити хід подій. Зокрема, він зазначав: «Сполучені Штати також не втратили жодного дня, допомагаючи Україні відбити російську агресію. Президент Байден, сильна двопартійна коаліція в Конгресі й передусім американський народ, як і попередні покоління, піднялися на цей виклик і ведуть вільний світ до забезпечення свободи у Європі» (2).

Український президент бачить у США **об'єднувача та захисника ключових цінностей, демократії та людської гідності проти «антиєвропейської держави» Росії**: «зі Сполученими Штатами Америки, з Президентом Байденем, вдалося об'єднати Європу й увесь вільний світ навколо боротьби за свободу, за наші з вами цінності, цінності свободи. Ми зробили безпрецедентну річ. І це не просто тимчасова річ, це фундаментальний чинник. Боротьба за нашу незалежність — це боротьба за право на стабільність, право на безпеку для всіх нас, для всієї Європи» (17).

У публічно-дипломатичному дискурсі українського президента США — не далекий благодійник, а активний партнер у спільній боротьбі та майбутній перемозі. «Ми стоїмо, ми боремось і ми виграємо. Бо ми — разом. Україна, Америка й увесь вільний світ» (12). «Завдяки хоробрості наших солдатів, які стримують окупантів, і завдяки лідерству Сполучених Штатів Америки, які консолідували світ для захисту свободи, ми бачимо, як перемогти в цій битві... Глобальна свобода давно має дефіцит глобальних перемог. Україна разом з Америкою, разом із нашими партнерами цей дефіцит задовольняє. Тільки йти цим шляхом треба разом — до перемоги» (14).

В.Зеленський безпосередньо пов'язує американську історію з боротьбою України, звертаючись до спільних цінностей та схожої долі. «Я пригадую ваш національний меморіал у Рашморі. Обличчя ваших видатних президентів. Тих, хто заклав основи Америки. Такої, якою вона є сьогодні. Демократія, незалежність, свобода й піклування про кожного... Ми в Україні хочемо такого ж для себе. Усього того, що для вас — звична частина життя» (15).

Український президент в своїй публічній дипломатії проводить паралелі між російським вторгненням та агресією нацистів, позиціонує США як історичну силу, що перемогла таке зло. «Згадайте Перл-Харбор... Згадайте 11 вересня... Наша держава переживає це щодня!» (15). Акцентуючись на цих важливих для кожного американця травматичних моментах та прикладів стійкості, Президент України розповідає про страждання України та, тим самим, апелює до емпатії та американської героїчної ідентичності захисника від таких нападів. Фактично, В.Зеленський проводить пряму паралель між нинішньою боротьбою України з окупантом та перемогою над нацизмом у Другій світовій війні. Це найпотужніша історична алузія. Він прямо порівнює героїзм українських солдатів, що захищають Бахмут, з тим, як «відважні американські солдати чинили опір і відбивалися від гітлерівських військ попри всі труднощі під час Різдва 1944 року» (12). Згадуючи слова президента Сполучених Штатів Франкліна Делано Рузвельта: *«Американський народ використав всю свою праведну потугу в ім'я досягнення цілковитої перемоги»*, — Володимир Зеленський позиціонує США як спадкоємця і захисника цієї спадщини перемоги над тиранією та висловлює впевненість, що «переможе й український народ» (12).

В.Зеленський звертається до промови Мартіна Лютера Кінга «Я маю мрію», щоб представити боротьбу України як універсальну боротьбу за гідність і справедливість, пов'язуючи її з власним моральним прогресом Америки. «"Я маю мрію" — ці слова відомі кожному з вас. Сьогодні я можу сказати: я маю потребу. Потребу в захисті нашого неба. Потребу у вашому рішенні, у вашій допомозі. І це означатиме рівно те саме. Те саме, що відчуваєте ви. Коли чуєте: I have a dream... Україна вдячна Сполученим Штатам за надзвичайно вагому підтримку. За все, що ваша держава і ваш народ уже зробили для нашої свободи. За зброю й амуніцію, за навчання та фінанси, за лідерство у вільному світі, яке допомагає тиснути на агресора економічно.» (15).

У концепції В.Зеленського лідерство США є важливим каталізатором, незамінною основою та об'єднуючою силою для глобальної солідарності. Глобальна солідарність не є самостійним явищем; це прямий наслідок активного та принципового лідерства США. «Я вдячний Президенту Байдену за те, що він об'єднав вільний світ, коли постала російська загроза» (10). Звернення Зеленського до інших країн часто побудоване як відповідь на американську ініціативу. США подає приклад, а інші наслідують. Він репрезентує американську підтримку як сигнал всьому світу, який підвищує моральний дух і демонструє, що Україна не сама.

За концепцією В.Зеленського, лідерство на міжнародній арені пов'язано з забезпеченням миру, де провідну роль відіграють США як лідер в глобальному об'єднанні держав світу проти російської агресії. «Лідерство і мир — це дві безпосередньо пов'язані речі. Факт у тому, що ми стали лідерами у війні. Ми всі змушені були стати лідерами у війні — у протидії злу, яке розпочало цю війну. Ми досягли безпрецедентного об'єднання вільного світу. І, до речі, я хочу подякувати Сполученим Штатам Америки та Президенту Байдену, всім нашим американським друзям за їхній внесок у це об'єднання. Це безцінний внесок» (3) — зазначав український президент в своєму публічно-дипломатичному дискурсі.

Висновки. З початку повномасштабного російського вторгнення публічна дипломатія Володимира Зеленського ґрунтувалася на чітко визначеному образі американського лідерства — того, який домінував у політиці Вашингтона за правління Джо Байдена. Виступи українського президента не були просто закличками до «допомоги» — вони були стратегічними, деталізованими та емоційно зарядженими проханнями: підтримати саме такий тип лідерства, що базується на безкомпромісному дотриманні міжнародного права, спільній обороні, моральній чіткості та готовності діяти проти

агресора. Зеленський подавав цей американський стиль керівництва як фундаментальний елемент глобальної стабільності — без нього Україна не могла б вижити, а світова система — функціонувати. Аналіз того, як Зеленський концептуалізував американське лідерство в часи Байдена, дає нам унікальний ключ до розуміння суті українсько-американських відносин під час перших років повномасштабної війни: це не просто питання допомоги, а питання легітимності світового порядку, глобальної взаємодопомоги, обов'язковості міжнародного права та етичних основ міжнародного управління. Дослідження того, як Зеленський інтерпретує американське лідерство, дозволяє глибше зрозуміти його дипломатичну стратегію — вона спрямована не лише на отримання ресурсів, а на захист світового порядку, що заснований на правилах, які є єдиною реальною запорукою відвернення тиранії та хаосу.

Концепція лідерства США у Зеленського — це моральна, історична та дієва відповідальність за захист свободи, демократії та міжнародного права, а не просто економічна чи військова сила. Ключовими критеріями такого лідерства є моральна мужність, рішучість, превентивність, здатність мобілізувати світ, послідовність та надійність у дотриманні обіцянок. Образ США у Зеленського — це незамінний маяк демократії, історичний захисник свободи, активний партнер і каталізатор глобальної солідарності, чия участь є вирішальною для виживання України та світового ладу. До якостей США як держави-лідера відносяться сміливість, готовність боротися за громадян світу, навіть коли це дорого чи непопулярно, та здатність створювати нові інструменти для запобігання кризам. Глобальне лідерство США Зеленський визначає як «лідерство світу» — активну силу, що мобілізує світ, встановлює стандарти дій та забезпечує матеріальну й моральну підтримку, необхідну для перемоги над агресією. Історичними підставами для цього лідерства Зеленський наводить перемогу над нацизмом (порівнюючи українських героїв з американськими солдатами 1944 року), переживання драми Перл-Харбору та прогрес Америки, що символізують слова Мартіна Лютера Кінга «Я маю мрію». Зв'язок між глобальною солідарністю та лідерством США полягає в тому, що саме активне, принципове та моральне лідерство США стає незамінною основою, яка об'єднує світ, а не просто самостійним явищем; США подають приклад, а інші наслідують, що формує унікальну глобальну солідарність проти агресора.

Бібліографічний список:

1. Виступ Президента України Володимира Зеленського на саміті НАТО. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 24 березня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-samiti-n-73785>.
2. Впевнений, що ви продовжите вести за собою вільний світ, і це буде наше століття, де пануватимуть свобода, інновації та демократичні цінності — звернення Президента України до випускників Університету Джонса Гопкінса. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 25 травня 2023 року. <https://www.president.gov.ua/news/vpevnenij-sho-vi-prodovzHITE-vesti-za-soboyu-vilnij-svit-i-c-83165>.
3. Діяти превентивно означає не допускати катастрофічної шкоди від подальших дій Росії — звернення Президента України до студентів і викладачів Гарвардського університету. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 28 вересня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/diyati-preventivno-oznachaye-ne-dopuskati-katastrofichnoyi-s-78049>.
4. Зараз відбувається зміна геополітичної конфігурації у світі, але завершення об'єднання Європи неможливе без України — виступ Президента Володимира Зеленського на щорічній зустрічі YES. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 10 вересня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/zaraz-vidbuvayetsya-zmina-geopolitichnoyi-konfiguraciyi-u-sv-77637>.
5. Звернення Президента України Володимира Зеленського до американських студентів під час онлайн-спілкування з університетською спільнотою США. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 16 травня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-amer-75085>.
6. Звернення Президента України Володимира Зеленського до парламенту Великої Британії. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 16 березня 2022 року. 8 березня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-parl-73441>.
7. Кармазіна, М. В обороні вітчизни: дипломатія президента Володимира Зеленського в умовах зіткнення зі «звичайним рашизмом» (24 лютого — 9 травня 2022 р.). *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*, 2024, вип. 18, 159-174. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-16>.
8. Коптєв, О.С. Публічна дипломатія як технологія зовнішньої політики України. *Міжнародні та політичні дослідження*, 2023, (36), 51–60. <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288707>.
9. Крапку в цій війні після військових, після політиків поставлять юристи — звернення Президента

України до учасників зустрічі, організованої Міжнародною асоціацією юристів (ІВА). *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 31 жовтня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/krapku-v-sij-vijni-pislya-vijskovih-pislya-politikiv-postavl-78829>.

10. Маємо використати весь наш вплив і лідерство, щоб захистити свободу й забезпечити поразку тиранії — Президент України під час участі у TIME100 Gala. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 9 червня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-vikoristati-ves-nash-vpliv-i-liderstvo-shob-zahistiti-75693>.

11. Маємо не боятися створювати нові прецеденти — виступ Президента України на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 23 травня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-ne-boyatisya-stvoryuvati-novi-precedenti-vistup-prezi-75293>.

12. Ми стоїмо, боремось і виграємо, бо ми разом — Україна, Америка й увесь вільний світ — виступ Володимира Зеленського на спільному засіданні обох палат Конгресу США. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 22 грудня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017>.

13. Не допомагайте Росії виправдовувати себе й не дозволяйте вбивцям називати вас своїми побратимами — звернення Президента України до учасників 90-ї щорічної Конференції мерів США. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 4 червня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/ne-dopomagajte-rosiyi-vipravdovuvati-sebe-j-ne-dozvolajte-v-75589>.

14. Після завершення війни американський бізнес може стати локомотивом глобального економічного зростання — звернення Президента України до учасників зустрічі Національної асоціації торгово-промислових палат штатів. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 23 січня 2023 року. <https://www.president.gov.ua/news/pislya-zavershennya-vijni-amerikanskij-biznes-mozhe-stati-lo-80561>.

15. Промова Президента України Володимира Зеленського перед Конгресом США. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 16 березня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609>.

16. Пропоную скликати Global Peace Formula Summit, щоб визначитись, як ми зможемо реалізувати українську формулу миру — звернення Президента до лідерів країн — учасниць G7. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 12 грудня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/proponuyu-sklikati-global-peace-formula-summit-shob-viznachi-79813>.

17. Саме на українській землі буде новий центр економічного зростання у Європі — виступ Президента на зустрічі з керівниками великого бізнесу в межах відкриття Нью-Йоркської фондової біржі. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*, 6 вересня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/news/same-na-ukrayinskij-zemli-bude-novij-centr-ekonomichnogo-zro-77549>.

18. Трофименко М. В. Публічна дипломатія як інструмент забезпечення національної безпеки України в умовах війни. Актуальні проблеми науки та освіти: зб. матеріалів XXVII підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Маріуполь, 20 лют. 2025 р. / за заг. ред. М. В. Трофименка; Маріуп. держ. ун-т. Київ, 2025. С. 11–14.

19. Vysotskyi, O., Vysotska O. Technologies of Public Diplomacy: Methodological Principles and Practical Potential. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*, 2020, 3, 1, 139-147. <https://doi.org/10.15421/342015>.

20. Vysotskyi, O. Ukrainian anti-Americanism during full-scale Russian aggression through the lens of the President of Ukraine's public diplomacy: a deconstructive attempt. *Ideology and Politics Journal*, 2024, 2 (26), 112-129. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2024.02.00006>.

21. Vysotskyi, O., Prudnykova, O., & Trynyak, M. The geography of public diplomacy of President of Ukraine Volodymyr Zelensky during the full-scale Russia-Ukraine war. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 2023, 32(3), 644-659. <https://doi.org/10.15421/112357>.

22. Vysotskyi, O. The metamodern nature of Volodymyr Zelensky's public diplomacy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Ideology and Politics Journal*, 2024, 1 (25), 107-128. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2024.01.00005>.

23. Vysotskyi, O., Pavlov, D. Global solidarity as a strategic basis for confronting the aggressor: public diplomacy of the President of Ukraine in search of ways to unite the world in the context of a full-scale Russia-Ukraine war. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. № 1 (18). 56-69. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-56-69>.

Referenses:

1. Speech by President of Ukraine Volodymyr Zelensky at the NATO Summit. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelensky*, 24 March 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/vistup-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-na-samiti-n-73785>.

2. I am certain you will continue to lead the free world, and this century will be our century, where freedom,

innovation and democratic values reign — address by the President of Ukraine to the graduates of Johns Hopkins University. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 25 May 2023.

<https://www.president.gov.ua/en/news/vpevnenij-sho-vi-prodovzHITE-vesti-za-soboyu-vilnij-svit-i-c-83165>.

3. To act preventively means to prevent catastrophic damage from further actions of Russia — address by the President of Ukraine to students and lecturers of Harvard University. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 28 September 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/diyati-preventivno-oznachaye-ne-dopuskati-katastrofichnoyi-s-78049>.

4. Currently, the geopolitical configuration in the world is changing, but the completion of the unification of Europe is impossible without Ukraine — speech by President Volodymyr Zelenskyy at the annual YES meeting. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 10 September 2022.

<https://www.president.gov.ua/en/news/zaraz-vidbuvayetsya-zmina-geopolitichnoyi-konfiguraciyi-u-sv-77637>.

5. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to American students during online communication with the US university community. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 16 May 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-amer-75085>.

6. Address by the President of Ukraine to the Parliament of the United Kingdom. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 8 March 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/zvernennya-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-do-parl-73441>.

7. Karmazina, M. (2024). V oboroni vitchyzny: dyplomatiia prezydenta Volodymyra Zelenskoho v umovakh zytknennia zi «zvychainym rashyzmom» (24 liutoho — 9 travnia 2022 r.). *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya: Politohiia*, 18, 159-174. <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-16> [in Ukrainian].

8. Koptiev, O.S. (2023). Publichna dyplomatiia yak tekhnolohiia zovnishnoi polityky Ukrainy. *Mizhnarodni ta politychni doslidzhennia*, (36), 51–60. <https://doi.org/10.18524/2707-5206.2023.36.288707> [in Ukrainian].

9. Lawyers will put an end to this war after the military and politicians — address by the President of Ukraine to the participants of the meeting organized by the International Bar Association (IBA). *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 31 October 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/krapku-v-cij-vijni-pislya-vijskovih-pislya-politikiv-postavl-78829>.

10. We must use all our influence and leadership to protect freedom and ensure the defeat of tyranny — President of Ukraine during the TIME100 Gala. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 9 June 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/mayemo-vikoristati-ves-nash-vpliv-i-liderstvo-shob-zahistiti-75693>.

11. We should not be afraid to set new precedents — speech by the President of Ukraine at the World Economic Forum in Davos. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 23 May 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/mayemo-ne-boyatisya-stvoryuvati-novi-precedenti-vistup-prezi-75293>.

12. We stand, we fight and we will win. Because we are united. Ukraine, America and the entire free world — address by Volodymyr Zelenskyy in a joint meeting of the US Congress. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 22 December 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017>.

13. Don't help Russia justify itself and don't let the murderers call you their brothers and sisters — address by the President of Ukraine to the participants of the 90th annual meeting of the US Conference of Mayors. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 4 June 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/ne-dopomagajte-rosiyi-vipravdovuvati-sebe-j-ne-dozvolyajte-v-75589>.

14. After the end of the war, American business can become a locomotive of global economic growth — President of Ukraine's address to the participants of the meeting of the National Association of State Chambers. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 23 January 2023. <https://www.president.gov.ua/en/news/pislya-zavershennya-vijni-amerikanskij-biznes-mozhe-stati-lo-80561>.

15. Address by President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy to the US Congress. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 16 March 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609>.

16. I propose to convene the Global Peace Formula Summit to determine how we can implement the Ukrainian Peace Formula — address by the President to the G7 leaders. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 12 December 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/proponuyu-sklikati-global-peace-formula-summit-shob-viznachi-79813>.

17. It is on Ukrainian land that the new center of economic growth in Europe will be — President's speech at the meeting with the heads of big businesses in the framework of the opening of the New York Stock Exchange. *Official website of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy*, 6 September 2022. <https://www.president.gov.ua/en/news/same-na-ukrayinskij-zemli-bude-novij-centr-ekonomichnogo-zro-77549>.

18. Trofymenko, M. V. (2025). Publichna dyplomatiia yak instrument zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny. *Aktualni problemy nauky ta osvity: zb. materialiv XXVII pidsumkovoї nauk.-prakt. konf. vykladachiv MDU, m. Mariupol, 20 liut. 2025 r. / za zah. red. M. V. Trofymenka; Mariup. derzh. un-t. Kyiv, 11–14* [in Ukrainian].

19. Vysotskyi, O, Vysotska O. (2020). Technologies of Public Diplomacy: Methodological Principles and Practical Potential. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*, 3, 1, 139-147.

<https://doi.org/10.15421/342015>

20. Vysotskyi, O. (2024). Ukrainian anti-Americanism during full-scale Russian aggression through the lens of the President of Ukraine's public diplomacy: a deconstructive attempt. *Ideology and Politics Journal*, 2 (26), 112-129. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2024.02.00006>

21. Vysotskyi, O., Prudnykova, O., & Trynyak, M. (2023). The geography of public diplomacy of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 32(3), 644-659. <https://doi.org/10.15421/112357>

22. Vysotskyi, O. (2024). The metamodern nature of Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Ideology and Politics Journal*, 1 (25), 107-128. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2024.01.00005>

23. Vysotskyi, O., Pavlov, D. (2024). Global solidarity as a strategic basis for confronting the aggressor: public diplomacy of the President of Ukraine in search of ways to unite the world in the context of a full-scale Russia-Ukraine war. *International relations, public communications and regional studios*, 1 (18). 56-69. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-56-69>.

Vysotskyi O. The concept of U.S. leadership in Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy during the full-scale Russian aggression under the presidency of Joe Biden

The relevance of this study stems from the urgency of contemporary international dynamics — particularly Russia's full-scale aggression against Ukraine — which has brought to the fore critical questions concerning global leadership, solidarity, and the effectiveness of public diplomacy. Within this context, Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy has evolved beyond merely mobilizing support; it has become a powerful instrument for constructing the image of the United States as the pivotal guarantor of the international order. The analysis gains particular significance when focused on the presidency of Joe Biden, whose administration embodied a model of leadership grounded in rules, alliances, and moral imperatives — precisely the framework that became the central object of Zelenskyy's appeals. Against the backdrop of a changing U.S. administration and rising isolationist sentiments, a retrospective examination of how the Ukrainian president interpreted and promoted the concept of American leadership assumes critical importance for understanding the dynamics of Ukraine-U.S. relations and broader trends in global politics. The aim of this article is to elucidate the distinctive features of the concept of U.S. leadership as articulated in Volodymyr Zelenskyy's public diplomacy during Russia's full-scale invasion, specifically under the presidency of Joe Biden. Methodologically, the study employs a hermeneutic approach, which enables the uncovering of the layered complexity and strategic orientation embedded in Zelenskyy's diplomatic discourse. The key findings reveal that Zelenskyy's conceptualization of U.S. leadership is multifaceted and multidimensional. It transcends the conventional understanding of leadership as mere military or economic power, instead emphasizing America's moral, historical, and functional responsibility. For Zelenskyy, U.S. leadership signifies a moral, historical, and active responsibility to defend freedom, democracy, and international law — not merely an expression of economic or military might. The defining criteria of such leadership include moral courage, resolve, proactivity, the capacity to galvanize the world, consistency, and reliability in honoring commitments. In Zelenskyy's portrayal, the United States emerges as an indispensable beacon of democracy, a historic defender of liberty, an active partner, and a catalyst of global solidarity — whose involvement proves decisive for Ukraine's survival and the preservation of the global order. Zelenskyy defines American global leadership as "leadership of the world": an active force that mobilizes the international community, sets standards of conduct, and provides the material and moral support essential to overcoming aggression.

Keywords: *Ukraine-U.S. relations, public diplomacy, leadership, Russia-Ukraine war, international relations, global solidarity, legitimation.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.17

УДК 327.56:355.02(73)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3586-9614>**Вітман К. М., Національний університет «Одеська юридична академія»**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8252-6566>**Капсамун О. Г., Національний університет «Одеська юридична академія»**

ГІБРИДНА ВІЙНА В СТРАТЕГІЇ США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АДМІНІСТРАЦІЙ ТРАМПА І БАЙДЕНА ТА ВИКЛИКИ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено еволюцію стратегій США щодо гібридної війни у ХХІ столітті та порівняно підходи адміністрацій Дональда Трампа (2017–2021 та з початку 2025–дотепер) і Джо Байдена (2021–2025). Проаналізовано ключові інструменти гібридних операцій, включно з кібернетичними атаками, інформаційними кампаніями, економічним та політичним тиском, санкціями, застосуванням нерегулярних сил та технологічно-асиметричних засобів, а також методами впливу на громадську думку. Показано, що перший термін Трампа орієнтувався на силове стримування, пріоритет національних інтересів та обмежену підтримку України, акцентуючи увагу на кібернетичній перевазі та випереджувальних заходах у «сірих зонах». Адміністрація Байдена застосовувала комплексний, коаліційний підхід із превентивним кібер- та інформаційним реагуванням, широкою підтримкою партнерів і інтеграцією багатодоменної стратегії, включно із захистом критичної інфраструктури та інформаційною стійкістю. Другий термін Трампа поєднує попередній прагматизм із новим акцентом на внутрішню безпеку, технологічну перевагу та превентивне стримування глобальних гібридних загроз, водночас обмежуючи коаліційну взаємодію. Проведено аналіз останніх досліджень та публікацій, що висвітлюють гібридну війну, інформаційні операції, кібербезпеку та роль союзників, і виділено невирішені проблеми, зокрема ефективність різних моделей, інтеграцію технологічних інструментів і вплив новітніх технологій на гібридні конфлікти. Обґрунтовано, що американська стратегія гібридної війни ХХІ століття розвивається у напрямку комплексності, адаптивності та технологічної переваги, поєднуючи військові, економічні, інформаційні та дипломатичні інструменти. Це дозволяє США ефективно реагувати на «сіро-зонні» конфлікти, підтримувати стратегічну перевагу у глобальному масштабі та координувати дії з союзниками. Окремо висвітлено роль України у стратегіях протидії гібридним загрозам і особливості технологічного та інформаційного стримування Китаю та Росії. Вказано перспективи подальших досліджень у сфері багатодоменної протидії, ролі коаліцій і союзників, а також впливу новітніх технологій, штучного інтелекту і соціальних мереж на розвиток і нейтралізацію гібридних загроз.

Ключові слова: гібридна війна, США, кібербезпека, інформаційні операції, стратегія національної безпеки, «сірозонні» конфлікти, коаліційна взаємодія, технологічне стримування, Україна, глобальна безпека.

Постановка проблеми. Гібридна війна стала центральним елементом сучасної міжнародної безпеки. Для США вона набуває особливого значення в контексті глобальної конкуренції з Росією, Китаєм та іншими суб'єктами міжнародних відносин. Наукова проблема полягає у недостатньому аналізі еволюції підходів американської адміністрації до гібридних загроз, зокрема в порівнянні стратегій Дональда Трампа та Джо Байдена, з урахуванням другого терміну Трампа. Практичне значення дослідження полягає у формуванні ефективних моделей реагування на гібридні загрози, що включають комплексну взаємодію із союзниками, інформаційне стримування, кіберзахист та економічні санкції, а також у підвищенні готовності держав до «сірозонних» конфліктів і цифрових загроз.

Метою статті є всебічний аналіз гібридного виміру національної безпеки США, порівняння

підходів адміністрацій Д. Трампа (першого та другого термінів) та Дж. Байдена, виявлення принципових відмінностей у стратегіях протидії гібридним загрозам, а також дослідження практичних кейсів, зокрема щодо України, кібербезпеки та взаємодії зі стратегічними союзниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі останніх років гібридна війна розглядається як складне мультидоманне явище. Так, М. Гері, Д. Солен, Л. Сперанца досліджують ключові вектори гібридних загроз для США (перш за все, з боку РФ та Китаю). М. Вайсманн, М. Малік, М. Салім, А. Хаквані та інші розробляють концептуальні моделі гібридних загроз і їхнього нейтралізації у «сірих зонах» конфліктів. О. Брусиловська досліджує гібридну стратегію адміністрації Трампа у контексті реконфігурації світового устрою, висвітлюючи прагматичні та технологічні аспекти протидії глобальним загрозам. Аналіз кейсів України проводять М. Павлунько, О. Посмітюх, О. Салій, С. Тищук та інші, які оцінюють вплив комплексної американської підтримки на протидію російським гібридним атакам. У цих дослідженнях акцент зроблено на стратегічному плануванні, координації з союзниками, кібербезпеці та інформаційній протидії, що створює фундамент для порівняльного аналізу адміністрацій США.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на численні дослідження, залишаються відкритими питання щодо порівняльного ефекту різних адміністрацій США у протидії гібридним загрозам: наскільки ефективним є трансформаційний підхід Байдена у порівнянні з прагматично-транзакційним підходом Трампа, які механізми «whole-of-government» працюють у різних контекстах, як змінюється роль союзників і стратегічних партнерів, і який вплив ці стратегії мають на практичні кейси, такі як протидія РФ в Україні та стримування Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Також недостатньо проаналізовані аспекти гібридної стратегії другого терміну Трампа, особливо у сфері кіберзахисту, економічних інструментів та управління інформаційними операціями.

Виклад основного матеріалу. Гібридна війна на початку XXI століття стала одним з ключових викликів для Сполучених Штатів, що змусило Вашингтон докорінно переглянути військово-стратегічне мислення й оновити національну систему безпеки. Дослідники відзначають, що феномен гібридної війни більше не є периферійною проблемою, а визначає «тотальну конкуренцію» між великими державами, у якій інформаційні операції, кібердії, підрив критичної інфраструктури, економічний тиск і політичні диверсії стають важливішими, ніж класичні бойові дії [13; 24; 30; 31]. Стратегія США, починаючи з президентства Барака Обами і особливо після 2014 року, еволюціонувала від розуміння гібридних загроз до комплексного концепту протидії мультидоманним операціям Росії, Китаю, Ірану та недержавних акторів.

У цьому контексті порівняння стратегічних підходів адміністрацій Дональда Трампа і Джо Байдена дозволяє пояснити, як США розгортають інструменти гібридної війни, якими загрозами оперують та які механізми обирають для стримування противників. Аналіз цих доктрин демонструє не лише різницю у риторичі, а й відмінності у концептуальних моделях: від «примату національних інтересів» у Трампа до «коаліційної протидії» та інституційної стійкості у Байдена, а потім силового реалізму у Трампа за другого терміну його президентства.

Варто зазначити, що сучасні підходи до гібридної війни охоплюють широкий спектр інструментів: від інформаційних і психологічних операцій до кібернетичних атак та маніпуляції демократичними процесами [4; 5; 11]. Серед її ключових інструментів: кібероперації (проти критичної інфраструктури, систем зв'язку, інформаційних мереж); дезінформація, вплив на громадську думку, інформаційні кампанії; економічні санкції, торговельний та фінансовий тиск; політичний, дипломатичний вплив, маніпуляції через «треті сторони» тощо. Політичні актори застосовують комбінації вищенаведених інструментів залежно від мети, для дестабілізації, шантажу, зміни політики, підриву довіри до інститутів. Гібридність розуміється як комбінація регулярних і нерегулярних методів, що створюють стратегічну невизначеність та унеможливають однозначну ідентифікацію нападу [29; 32]. Це – «сіра зона», де домінують конкуренція, відмова від офіційної ескалації й системне тестування вразливостей супротивника [9; 31].

Гібридна війна для США часто означає не лише реагування на зовнішні загрози, а й посилення власної кібербезпеки, захист демократії, координацію з союзниками, створення нових форм оперативної відповіді. У національних стратегічних документах останнього десятиліття гібридні загрози розглядаються як ключовий інструмент ревізіоністських держав, що прагнуть підірвати світовий порядок, заснований на правилах. Кібероперації проти критичної інфраструктури, вплив на виборчі процеси, інформаційно-психологічні атаки, маніпуляції енергетичними ресурсами та

використання приватних військових компаній – усі ці методи стали невід’ємною частиною конфліктів нового покоління.

На даний час критичними для США залишаються три вектори гібридної загрози: російські інформаційні та військово-спеціальні операції (дезінформаційні кампанії, втручання у вибори, операції ГРУ та спецслужб рф) [2; 8]; китайські мультидоменні стратегії (промислова розвідка, кібероперації, вплив в інфосфері, «legal warfare» і «public opinion warfare» [25; 26]; іранські та північнокорейські кіберзагрози (атаки на інфраструктуру, криптофінансування операцій, хакерські групи APT) [10]. Усі вони лягли в основу офіційних документів США, включно з Національною стратегією безпеки 2025 року [19], прийнятою в листопаді цього року, яка фіксує гібридну війну як ключовий вимір глобальної конкуренції.

Гібридна війна у стратегії Сполучених Штатів за Дональда Трампа (при першому терміні його президенства) сформувалася як відповідь на усвідомлення того, що глобальне безпекове середовище остаточно втратило біполярну логіку. З приходом Трампа до влади у 2017 році у стратегічному мисленні США домінуючими стали категорії конкуренції великих держав та ревізійністського тиску, який здійснюють противники у «сірій зоні». Національна стратегія безпеки США 2017 року [18], яку аналітики Німецького фонду Маршалла Сполучених Штатів (далі – GMF) називають найбільш «конкурентною» за риторикою з часів холодної війни, визначила росію та Китай «державами, що прагнуть переосмислити міжнародний порядок» шляхом використання кібернетичних, інформаційних, економічних, політичних і нерегулярних інструментів [28]. Порівняно з попередніми адміністраціями, документ не лише констатував факт гібридної діяльності противників, але й інтегрував цей феномен у саму структуру стратегічного планування. До основних положень Стратегії 2017 року щодо гібридних загроз можна віднести: вперше офіційне визначення росії та Китаю, як держав, що здійснюють довготривалу конкуренцію у «сірих зонах», застосовуючи методи, які не досягають порогу відкритої війни; опис рф як держави, що використовує дезінформацію, кібератаки, енергетичний шантаж та військових найманців для підризу демократичних інститутів; акцент уваги на зростанні «постійного простіру стратегічного суперництва», де комбінуються такі інструменти тиску, як кібероперації, економічні санкції, інформаційні кампанії [18].

Значна увага в документі приділяється кібербезпеці, а кіберпростір визначається як головний домен сучасного конфлікту, у якому держави змішують шпигунство, викрадення даних і саботаж. Вперше на рівні стратегічного документу проголошено завдання досягти домінування США в кіберпросторі. Для цього кіберкомандування США отримало розширений мандат на проведення наступальних операцій, що дозволило здійснювати превентивні дії. Розширення кібероперацій мало на меті не просто відбивати атаки, а створювати постійний тиск на російські, китайські та іранські мережеві структури, демонструючи здатність США проникати у системи супротивників та нейтралізовувати загрози до того, як вони матимуть шанси реалізуватися. Крім того, в документі окремо зазначено, що США мають підтримувати країни, які стикаються з російською агресією (включно з Україною) через зміцнення кіберзахисту, протидію інформаційним операціям і розвиток оборонних можливостей.

Другим важливим документом стала Стратегія національної оборони 2018 року [27], яка фактично оголосила кінець ери боротьби з тероризмом як головним пріоритетом, змістивши акцент на конкуренцію з росією та Китаєм, які застосовують гібридні інструменти. Стратегія описує тривале змагання, де США повинні діяти не реактивно, а проактивно: відбивати, стримувати та карати гібридні атаки супротивника. В документі підкреслено, що майбутні конфлікти розгортатимуться у мультидоменному просторі, де кібер- та інформаційні впливи будуть вирішальними, тому США визнають необхідність протидії цілеспрямованим кібератакам на військову інфраструктуру.

У 2018 році також було прийнято Огляд ядерної політики, який також містить положення щодо гібридних загроз. В документі вперше визнається, що ядерний стримувальний потенціал США має враховувати можливість гібридних сценаріїв ескалації, а росія звинувачується у стратегії, яка може включати конвенційні гібридні атаки з подальшою загрозою ядерного застосування. У документі зазначено, що рф комбінує звичайні сили, кібератаки та інформаційні операції, формуючи «непрямі та приховані інструменти» впливу на сусідів (перш за все на Україну) [22].

Ще один документ – Національна кіберстратегія США 2018 року [16], яка визначає завдання діяти превентивно, а не лише реагувати на загрози. Крім того, вона відзначає, що кібер- та інформаційні атаки повністю інтегровані у стратегії росії та Китаю щодо підризу політичної стабільності союзників США. В Стратегії зазначено, що кібероперації здатні зупинити військові системи, зламати критичну

інфраструктуру, впливати на громадську думку через інформаційні маніпуляції.

У 2019 році прийняті Стратегічні рамки Міністерства національної безпеки США (DHS) щодо боротьби з тероризмом та цілеспрямованим насильством [6], де мова йде про внутрішні гібридні загрози. В офіційній стратегії вперше зазначено, що США стикаються з такими загрозами, вони поєднують радикалізацію, онлайн-маніпуляції і зовнішнього втручання у суспільні процеси. Окремий розділ документу присвячений дезінформації та опису іноземних операцій впливу у США, зокрема російські кампанії, що експлуатують соціальні розколи.

Отже, значної уваги на першому терміні президентства Трампа було приділено інформаційним операціям. Адміністрація виокремила їх як основний інструмент російської та китайської стратегії, звертаючи увагу на комплексність цих операцій: від маніпуляцій у соціальних мережах до використання медіаплатформ, «фабрик думок» і локальних політичних акторів для впливу на політичний процес. У звітах аналітичних центрів (Центру стратегічних та міжнародних досліджень (далі – CSIS) [10] і GMF [28] наголошувалося, що Трамнівська стратегія поставила перед США завдання не лише «реагувати на дезінформацію», але й системно змінювати архітектуру інформаційної безпеки, зміцнюючи взаємодію держави з приватним сектором, який володіє основними цифровими платформами. Саме за президентства Трампа розпочалася формалізація нового режиму співпраці між урядом і соціальними мережами у виявленні іноземних операцій впливу, що стало основою для того, як США реагували на гібридні втручання під час виборів 2020 та 2024 років.

Адміністрація Трампа (2017-2021 рр.) також системно акцентувала увагу на зростанні ролі економічних інструментів у гібридній війні. Санкції проти росії (хоча й менш масштабні, ніж у період Байдена) були посилені щодо ключових підприємств оборонного комплексу, експорту технологій та фінансового сектору. У дослідженнях аналітичних центрів зазначається, що саме за Трампа відбулася переорієнтація санкцій: замість широких секторальних обмежень адміністрація почала використовувати точкові технологічні санкції, які обмежували доступ рф до високотехнологічних компонентів подвійного призначення. Ці санкції були пов'язані з розумінням того, що майбутня війна є гібридною по суті та значною мірою залежатиме від можливостей країни виробляти системи управління, сенсори, електроніку та безпілотні технології. Підхід Трампа до України у 2017–2020 роках був двояким і часто інтерпретується дослідниками як прояв прагматичного реалізму. З одного боку, адміністрація підтримувала санкційний тиск проти рф та дозволила постачання летальної зброї оборонного типу (зокрема ПТРК Javelin). З іншого боку, Трамп не вважав Україну ключовим пріоритетом і розглядав конфлікт навколо неї як периферійний для національних інтересів США. Деякі американські дослідники трактують це як прагнення уникати надмірного залучення у конфлікти, які не мають прямого впливу на американську безпеку, але потребують значних ресурсів [1; 2]. Разом із тим саме у цей період США почали системно аналізувати російські гібридні операції в Україні як модель можливих дій проти західних держав, що заклало основу для подальшої уваги Вашингтона до гібридних загроз.

Президентство Джо Байдена ознаменувалося радикально іншим підходом до гібридних загроз порівняно з Трампом. У стратегії адміністрації Байдена ключовими стали концепти «союзнництва та колективної безпеки», «глобальної демократії» та «стійкої економіки», що безпосередньо впливало на підходи до гібридної війни. На відміну від прагматичного, транзакційного стилю Трампа, адміністрація Байдена орієнтувалася на багаторівневу координацію з союзниками НАТО, ЄС, партнерами у Азії та Африці [7]. Це означало, що гібридні загрози, зокрема російська дезінформація чи кібератаки, розглядались не лише як виклики національної безпеки США, а як загроза глобальній архітектурі безпеки, яку необхідно нейтралізувати колективно. Водночас адміністрація активно розвивала концепт «whole-of-government», що передбачав залучення цивільного, військового, розвідувального та економічного блоків для протидії гібридним операціям.

Американські стратегічні документи часів адміністрації Байдена приділяють особливу увагу гібридним, кібернетичним та «сірозонним» загрозам, підкреслюючи їхню системність і зростаючу складність. У Стратегії національної безпеки США 2022 року наголошується, що Сполучені Штати зіштовхуються з постійними та еволюціонуючими гібридними загрозами, які поєднують кібератаки, інформаційні операції та економічний тиск з метою підризу демократичних інститутів і суспільної стійкості держав-партнерів [20]. Такий підхід демонструє усвідомлення Вашингтоном того, що сучасні конфлікти розгортаються переважно поза межами традиційного військового протистояння.

Україна стала ключовим кейсом для відпрацювання цієї моделі. На відміну від Трампа, Байден не обмежувався постачанням летальної зброї: у 2021–2025 роках США інвестували значні ресурси у

модернізацію систем ППО, кіберзахисту, розвідки та фінансових механізмів протидії рф. Поставки HIMARS, удосконалені розвідувальні можливості та навчальні програми для українських військових дозволили не лише відбивати атаки, а й проводити комплексні превентивні операції. Особливо важливою була координація інформаційної політики: американські структури разом з союзниками формували єдині інформаційні повідомлення, контракуючи російські кампанії дезінформації, включно з фейками про нібито «американську експансію» чи «зовнішнє втручання в конфлікт на Донбасі». Ці заходи визнані дослідниками прикладом «глобальної моделі гібридного стримування», де США застосовують одночасно політичні, економічні, кібернетичні та інформаційні інструменти, не залучаючи безпосередньо регулярні сили у конфлікт [2; 3].

Іншим ключовим компонентом стала кіберстратегія. У Стратегії національної безпеки США 2022 підкреслюється, що кіберпростір став одним з ключових доменів сучасної конкуренції. Захист критичної інфраструктури визначається як пріоритет, оскільки супротивники використовують кібервплив для формування політичних результатів, дестабілізації економічних систем та підризу суспільної довіри [20]. Одночасно акцентується увага на інформаційній безпеці: «ворожі інформаційні операції намагаються експлуатувати соціальні розколи шляхом кампаній дезінформації та маніпуляцій онлайн, ставлячи під загрозу цілісність відкритих суспільств» [20]. У контексті України ці положення знайшли своє відображення у програмній підтримці протидії російським інформаційним впливам та забезпеченні стійкості до дезінформації.

Адміністрація Байдена ввела новий стандарт реагування на кіберзагрози, розглядаючи їх як елемент гібридної війни рівноцінно військовим операціям. Після масованих атак на американські держструктури та приватні корпорації та активних спроб втрутитися у вибори 2020 року, США офіційно сформулювали політику превентивних кіберударів у відповідь на гібридну агресію, що поєднує технологічну оборону, превентивне проникнення у системи противника та координацію з приватним сектором. Особливо акцент зроблено на захист критичної інфраструктури та енергетичних систем, включно з транспортом та телекомунікаційними мережами [14; 15; 23].

У Стратегії національної безпеки США 2022 чітко сформульовано є доктрина коаліційності, відповідно до якої посилення колективної стійкості разом з НАТО, ЄС та іншими партнерами підсилює здатність стримувати та відповідати на гібридну агресію в Європі, Індो-Тихоокеанському регіоні та за їх межами [20]. Це закладає основу для трансформації підходів США до системної взаємодії з Україною, зокрема у сферах кіберзахисту, обміну розвідданими та підтримки критичної інфраструктури. У Стратегії національної оборони 2022 року гібридний вимір безпеки розкрито ще ширше. Документ визначає, що національна оборона має адаптуватися до середовища багатодоменної конкуренції, де супротивники діють «нижче порогу збройного конфлікту» («below the threshold of military conflict») в так званій «сірій зоні», оперуючи одночасно у кібер-, інформаційному, космічному та традиційних доменах [17]. Міністерство оборони США підкреслює необхідність інтеграції різних типів спроможностей, зокрема кібернетичних, космічних, інформаційних та звичайних засобів для протидії спробам супротивників експлуатувати вразливості у політичних, економічних та соціальних системах союзників [17]. Кібероборона розглядається як складова активного превентивного стримування. Це повністю корелює з тими інструментами, які Пентагон і Агентство з кібербезпеки та інфраструктурної безпеки (CISA) застосовують у співпраці з Україною після 2022 року, зокрема щодо захисту енергетичних систем, урядових мереж та військової комунікації. Документ також підкреслює важливість союзницької взаємодії та визначає, що пріоритетом є формування сумісних оборонних спроможностей для протидії сіро-зонним загрозам, адже згуртованість партнерів підсилює стримування та стійкість [17]. У контексті України цей підхід втілюється також через підтримку НАТО у формуванні стійкості критичної інфраструктури, спільні навчальні програми та розширення співпраці у сфері кіберобміну.

Глобальна конкуренція з Китаєм стала ще одним полем гібридної війни. Байденська адміністрація поєднувала економічні санкції, технологічні обмеження, дипломатичний тиск та інформаційні кампанії для протидії впливу Пекіна. Важливим елементом була координація дій з союзниками у сфері безпеки Тайваню, що включала не лише військові гарантії, а й превентивне блокування спроб Китаю впливати на міжнародні медіа та соціальні платформи. Такі операції характеризуються як «сірозонні», бо Китай уникає прямої агресії, використовуючи гібридні інструменти: економічний тиск, кібероперації, інформаційні кампанії та дипломатичні маніпуляції.

У сфері внутрішньої безпеки США Байден акцентував на комплексній протидії дезінформації та кібератакам, що потенційно можуть впливати на демократію. Під час виборів 2022 та 2024 років було

розгорнуто інтегровану систему моніторингу цифрових загроз, що включала співпрацю ФБР, DHS, приватних ІТ-компаній і громадських організацій. Ця система дозволила не лише виявляти координаційні кампанії зовнішніх акторів, а й формувати протидію у режимі реального часу, блокуючи спроби впливу на політичний процес через соціальні мережі, фейкові акаунти та маніпулятивний контент. Особливе значення адміністрація надавала міжнародним коаліціям. У рамках НАТО та співпраці з ЄС США активно впроваджували стандарти протидії гібридним загрозам: обмін розвідданими, спільні навчання, розвиток кіберстійкості, узгодження інформаційних кампаній. Наприклад, у 2023 році НАТО ініціювала навчання у Балтійському регіоні, імітуючи атаки на критичну інфраструктуру та кібероперації, що відображає практичне застосування концепції «сірозонних конфліктів» [13]. Водночас США розширювали участь союзників у глобальному стримуванні росії, використовуючи Україну як полігон для тестування та демонстрації гібридних стратегій. Економічні інструменти Байден теж інтегрував у гібридну стратегію, застосовуючи санкції не лише проти держав-агресорів, а й проти окремих компаній та технологічних ланцюгів. Це дозволяє одночасно нейтралізувати загрозу і посилити партнерство зі стратегічними союзниками, адже санкційна політика узгоджується з європейськими та азійськими партнерами. Окремо відзначається роль фінансових та енергетичних обмежень як засобів непрямого впливу, що змушують держави-агресори коригувати поведінку без відкритого військового протистояння.

Таким чином, стратегічні документи адміністрації Байдена формують цілісне розуміння гібридної війни як поліструктурного явища, у якому інформаційні, кібернетичні та економічні впливи є ключовими засобами держав-конкурентів. Їх інтеграція в загальнонаціональну систему безпеки, пріоритет коаліційної взаємодії та акцент на стійкості критичної інфраструктури визначають сучасну траєкторію американської політики протидії гібридним загрозам.

Починаючи з січня 2025 року, адміністрація Дональда Трампа (другого терміну) суттєво переосмислила гібридну стратегію США, опублікувавши оновлену Національну стратегію безпеки 2025 року [19], яка поєднує принципи «America First» з новим усвідомленням глобальних гібридних загроз. Гібридний вимір американської стратегії змінився відповідно до його ширшої зовнішньополітичної лінії, яка передбачала скорочення міжнародних зобов'язань, переформатування участі США в альянсах і посилення внутрішнього пріоритету безпеки. У цій логіці гібридна війна розглядається не як глобальна відповідальність США, а як інструмент захисту національних інтересів з мінімізацією зовнішніх витрат. Аналітики CSIS відзначають, що у 2025 році адміністрація робить ставку на «асиметричні відповіді» у кіберсфері, спрямовані проти Китаю та Ірану, тоді як європейський напрям, включно з Україною, отримує менш пріоритетну, більш транзакційну увагу [10]. Водночас кіберкомандування США отримує розширений мандат на операції «в глибокому полі», що дозволяє здійснювати точкові атаки на інфраструктури противників без оголошення цих операцій публічно. Адміністрація прагне обмежити участь США у глобальних військових місіях, переорієнтовуючи ресурси з Європи на Тихоокеанський регіон, що відображає стратегічний перегляд пріоритетів у контексті зростаючого тиску Китаю та потенційних мультидомених конфліктів. Цей підхід узгоджується з висновками С. Аббаса [4], М. Вайсмана, Н. Нільссона та Б. Палмерца [21] про необхідність асиметричних та технологічно орієнтованих відповідей на гібридні загрози.

Гібридний вимір стосується і НАТО: адміністрація Трампа продовжує лінію тиску на союзників щодо збільшення оборонних витрат, при цьому більше покладаючись на індивідуальні домовленості з ключовими державами, ніж на внутрішні механізми Альянсу. Це створює новий контекст для гібридної політики США, оскільки зменшення уваги до колективних структур підвищує роль двосторонніх операцій у сфері кіберзахисту, боротьби з дезінформацією та контрвпливових заходів. У кіберсфері Трамп концентрується на превентивних та випереджувальних заходах: активне проникнення у мережі потенційних противників, блокування кібератак і посилення координації з приватним сектором для захисту критичних систем. Інформаційна складова гібридної стратегії передбачає моніторинг соціальних мереж, боротьбу з дезінформацією та управління нарративами, що дозволяє запобігати впливу зовнішніх акторів на внутрішній політичний процес і суспільну думку. Особлива увага приділяється кіберстійкості та оперативному обміну розвідувальною інформацією із союзниками, що створює умови для своєчасного реагування на загрози в «сірих зонах».

Щодо Китаю, Трамп обирає жорстку лінію, застосовуючи інструменти економічної та технологічної гібридної боротьби: введення обмежень на критичні технології, контроль інвестицій і блокування китайських цифрових платформ. Ці заходи відповідають оцінкам експертів [25] про підготовку Китаю до мультидомених гібридних конфліктів і свідчать про прагнення США зупинити

стратегічну експансію Пекіна без відкритого військового протистояння. Російський напрям за другого терміну президентства Трампа отримує більш транзакційний характер: США залишаються готовими підтримувати кіберстійкість України, забезпечувати санкційний тиск на РФ і взаємодіяти з союзниками у рамках НАТО, але обсяги військової допомоги періодично переглядаються, що створює стратегічну невизначеність і змушує партнерів адаптувати власну політику. Такий підхід демонструє прагматизм адміністрації, яка намагається балансувати між стримуванням РФ та обмеженням зовнішніх ресурсних витрат [1]. Особливої ваги набуває цифровий вимір гібридного протистояння. Після подій виборів 2024 року США активізують операції з виявлення китайських і російських цифрових мереж, які намагаються впливати на внутрішній американський дискурс. Масштабні кампанії з використанням deepfake-технологій, які вплинули на інформаційне середовище виборів, стають підставою для глибшого реформування інформаційної політики, включно з регулюванням платформ штучного інтелекту. Трампівська адміністрація при цьому робить акцент на партнерстві з IT-корпораціями, очікуючи від них більшої відповідальності у сфері безпеки.

Різниця ж між підходами двох президентів США полягає у пріоритетах, інструментах та стратегічній логіці: Трамп будує модель силового стримування та національної самозахисності, з обмеженим зовнішнім залученням, тоді як Байден формував широкомасштабну коаліційну систему гібридної оборони, орієнтовану на запобігання, стійкість і багатодоменно інтегровані дії. У результаті американська стратегія протидії гібридним загрозам у період Трампа має більш реактивний і силовий характер, тоді як у період Байдена більш системний, комплексний і координаційний.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Стратегія США щодо гібридної війни у XXI столітті еволюціонувала від фрагментарного підходу до комплексної системної доктрини, що інтегрує військові, кібернетичні, економічні та інформаційні інструменти у національну безпеку. Перший термін Трампа (2017–2021) орієнтувався на силове стримування, пріоритет національних інтересів і обмежену допомогу Україні через технології та санкції. Адміністрація Байдена (2021–2025) змінила логіку: протидія гібридним загрозам відбувалась через глобальні коаліції, комплексну підтримку України, кіберзахист та інформаційне стримування, застосовуючи «whole-of-government» підхід. Другий термін Трампа (з 2025) поєднує попередній прагматизм із системним усвідомленням гібридних загроз, фокусуючись на внутрішній безпеці, кіберзахисті, технологічній перевазі та випереджувальному стримуванні, хоча коаліційна взаємодія обмежена. Новий підхід Трампа підвищує здатність протистояти «сіро-зонним» загрозам. Посилення контролю критичної інфраструктури відповідає сучасним викликам, хоча обмежена інтеграція з союзниками знижує ефективність глобального стримування. Швидкість рішень і автономність дій роблять цей підхід ефективним у «сірих зонах» за мінімальної координації з партнерами. Подальші дослідження мають зосередитися на інтеграції багатодоменної протидії, ролі союзників і коаліцій, а також впливі новітніх технологій, штучного інтелекту та соціальних мереж на розвиток і нейтралізацію гібридних загроз.

Бібліографічний список:

1. Брусиловська О. І. Гібридна стратегія адміністрації Д. Трампа у контексті реконфігурації світового устрою. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2019. № 32. С. 13-26. <https://doi.org/10.18524/2304-1439.2019.32.173834>
2. Павлушко М., Посмітюх О., Тишук С., Салій О., Смольков О. «Гібридна війна» – сучасна стратегія Російської Федерації в збройній агресії проти пострадянських держав та України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2022. № 3(76). С. 18-23. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-3-76/18-23>
3. Тригуб О. П., Місяць М. Феномен гібридної війни в українській та зарубіжній політології. *Наукові праці. Політологія*. 2019. Випуск 312. Том 324. С. 66-70. <https://politics.chdu.edu.ua/article/view/200683>
4. Abbas S. R. The Emergence of Hybrid Warfare and the Future of Global Security: a comparative study of Russian and NATO's hybrid infrastructure in Ukraine. *Journal of politics and development*. 2025. Vol. 15(2). P. 198-211. *PhilArchive*. <https://philarchive.org/archive/ABBTEO-13>
5. Caliskan M. Hybrid Warfare through the Lens of Strategic Theory. *Defense and Security Analysis*. 2019. № 35(1). P. 40-58. <https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1565364>
6. DHS Strategic Framework for Countering Terrorism and Targeted Violence. 2019. https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/19_0920_plcy_strategic-framework-countering-terrorism-targeted-violence.pdf
7. Genini D. Countering hybrid threats: How NATO must adapt (again) after the war in Ukraine. *New Perspectives*. 2025. №33(18). <https://doi.org/10.1177/2336825X251322719>
8. Geri M. Understanding Russian Hybrid Warfare against Europe in the energy sector and in the future 'energy-resources-climate' security nexus. *Journal of Strategic Security*. 2024. Vol. 17, No. 3. P. 15-34.

<https://www.jstor.org/stable/48793907>

9. Gregg H. S. Hybrid Threats and Strategic Competition. *The Quarterly Journal Connections*. 2024. № 2. P. 159-171. <https://doi.org/10.11610/Connections.23.2.01>

10. Harding E. The National Security Strategy: The Good, the Not So Great, and the Alarm Bells. December 5, 2025. *Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/national-security-strategy-good-not-so-great-and-alarm-bells>

11. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*, 2007. www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

12. Hybrid Warfare Reference Curriculum. Volume I / Edited by Z. Jobbágy, E. Zsigmond. Budapest, 2024. 202 p. https://csnsc.uk/wp-content/uploads/2024/06/2022_Hybrid_warfare_reference_curriculum_volume_I.pdf

13. Khakwani A., Saleem M. Malik M. M. Hybrid Warfare, Grey Zone Conflicts, and the Battle of Narratives: Discourse as a Strategic Weapon. *Social Prism*. 2025. № 2(2). P. 1-14. <https://doi.org/10.69671/socialprism.2.2.2025.37>

14. Li T., Pan Yu., Zhu Q. Decision-Dominant Strategic Defense Against Lateral Movement for 5G Zero-Trust Multi-Domain Networks (October, 2, 2023). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.01675>

15. Minici M., Luceri L., Cinus F., Ferrara E. Uncovering Coordinated Cross-Platform Information Operations Threatening the Integrity of the 2024 U.S. Presidential Election Online Discussion (September 20, 2024). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2409.15402>

16. National Cyber Strategy of the United States of America. September 2018. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>

17. National Defense Strategy. 2022. 80 p. *U.S. Department of War*. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.pdf>

18. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. 68 p. *The White House* <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

19. National Security Strategy of the United States of America. November 2025. *The White House*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>

20. National Security Strategy of the United States of America. October 2022. *The White House*. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

21. Nilsson N., Weissmann M., Palmertz B. P. Hybrid Threats and the Intelligence Community: Priming for a Volatile Age. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*. 2025. № 39. P. 109-131. <https://doi.org/10.1080/08850607.2024.2435265>

22. Nuclear Posture Review. FEBRUARY 2018. *U.S. Department of War*. <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872877/-1/-1/1/2018-Nuclear-Posture-Review-Report.pdf>

23. Orleans-Bosomtwe P.K. Critical Infrastructure Security: Penetration Testing and Exploit Development Perspectives (July, 24, 2024). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2407.17256>

24. Person R., Kulalic I., Mayle J. Back to the future: the persistent problems of hybrid war. *International Affairs*. 2024. Vol. 100, Issue 4. P. 1749–1761. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae131>

25. Solen D. *Fight Fire with Fire: The PLA Studies Hybrid Warfare*. China Aerospace Studies Institute. 2022. <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/CASI%20Articles/2022-03-23%20Fight%20Fire%20with%20Fire.pdf>

26. Speranza L. A Strategic Concept for Countering Russian and Chinese Hybrid Threats. Atlantic Council, Scowcroft Center for Strategy and Security, 2020. 28 p. <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/Strategic-Concept-for-Countering-Russian-and-Chinese-Hybrid-Threats-Web.pdf>

27. Summary of the National Defense Strategy. Sharpening the American Military's Competitive Edge. 2018. *U.S. Department of War*. <https://media.defense.gov/2020/May/18/2002302061/-1/-1/1/2018-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-SUMMARY.PDF>

28. The Trump Administration's National Security Strategy / A. de Hoop Scheffer, D. Kliman, B.S. Glaser etc. 2025. *German Marshall Fund of the United States*. <https://www.gmfus.org/news/trump-administrations-national-security-strategy>

29. Värk R. Legal Complexities in the Service of Hybrid Warfare. *Kyiv-Mohyla Law & Politics Journal*. 2020. № 6. P. 27-43. <https://doi.org/10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43>

30. Weissmann M. Conceptualizing and countering hybrid threats and hybrid warfare: The role of the military in the grey zone. *Hybrid Warfare / M. Weissmann, N. Nilsson, B. Palmertz and P. Thunholm*. Tauris, 2021. P. 61-82. <https://doi.org/10.5040/9781788317795.0011>

31. Weissmann M. Hybrid warfare and hybrid threats today and tomorrow: towards an analytical framework. *Journal on Baltic Security*. 2019. № 5(1). P. 17-26. *Center for Security Studies*. https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/BDC_2_23829230%20-%20Journal%20on%20Baltic%20Security%20Hybrid%20warfare%20and%20hybrid%20threats%20today%20and%2

Otomorrow_%20towards%20an%20analytical%20framework.pdf

32. Załęski K. *Hybrid warfare as a strategic tool for shaping policy of the Russian Federation*. Humanities and Social Sciences. 2020. Vol. XXV, 27 (1/2020). P. 109-122. <https://czasopisma.prz.edu.pl/hss/article/view/42/27>

Referenses:

1. Brusy`lovs`ka, O. I. (2019). Gibry`dna strategiya administraciyi D. Trampa u konteksti rekonfiguraciyi svitovogo ustroyu. *Mizhnarodni ta polity`chni doslidzhennya*, 32, 13-26. <https://doi.org/10.18524/2304-1439.2019.32.173834>
2. Pavlun`ko, M., Posmityux, O., Ty`shhuk, S., Salij, O., Smol`kov, O. (2022). «Gibry`dna vijna» – suchasna strategiya Rosijs`koyi Federaciyi v zbrojnij agresiyi proty` postradyans`ky`x derzhav ta Ukrayiny`. *Zbirny`k naukovy`x prac` Centru voyenno-strategichny`x doslidzhen` Nacional`nogo universy`tetu oborony` Ukrayiny` imeni Ivana Chernyaxovs`kogo*, 3(76), 18-23. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2022-3-76/18-23>
3. Try`gub, O. P., Misyacz`, M. (2019). Fenomen gibry`dnoyi vijny` v ukrayins`kij ta zarubizhnij politologiyi. *Naukovi praci. Politologiya*, Vy`pusk 312, Tom 324, 66-70. <https://politics.chdu.edu.ua/article/view/200683>
4. Abbas, S. R. (2025). The Emergence of Hybrid Warfare and the Future of Global Security: a comparative study of Russian and NATO's hybrid infrastructure in Ukraine. *Journal of politics and development*, 15(2), 198-211. *PhilArchive*. <https://philarchive.org/archive/ABBTEO-13>
5. Caliskan, M. (2019). Hybrid Warfare through the Lens of Strategic Theory. *Defense and Security Analysis*, 35(1), 40-58. <https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1565364>
6. DHS Strategic Framework for Countering Terrorism and Targeted Violence (2019). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/19_0920_plcy_strategic-framework-countering-terrorism-targeted-violence.pdf
7. Genini, D. (2025). Countering hybrid threats: How NATO must adapt (again) after the war in Ukraine. *New Perspectives*, 33(18). <https://doi.org/10.1177/2336825X251322719>
8. Geri, M.(2024). Understanding Russian Hybrid Warfare against Europe in the energy sector and in the future 'energy-resources-climate' security nexus. *Journal of Strategic Security*, Vol. 17, No. 3, 15-34. <https://www.jstor.org/stable/48793907>
9. Gregg, H. S. (2024). Hybrid Threats and Strategic Competition. *The Quarterly Journal Connections*, 2, 159-171. <https://doi.org/10.11610/Connections.23.2.01>
10. Harding, E. (2025). The National Security Strategy: The Good, the Not So Great, and the Alarm Bells. December 5. *Center for Strategic and International Studies*. <https://www.csis.org/analysis/national-security-strategy-good-not-so-great-and-alarm-bells>
11. Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. *Potomac Institute for Policy Studies*. www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
12. Hybrid Warfare Reference Curriculum. Volume I / Edited by Z. Jobbágy, E. Zsigmond (2024). Budapest. 202 p. https://csnsc.uk/wp-content/uploads/2024/06/2022_Hybrid_warfare_reference_curriculum_volume_I.pdf
13. Khakwani, A., Saleem, M., Malik, M. M. (2025). Hybrid Warfare, Grey Zone Conflicts, and the Battle of Narratives: Discourse as a Strategic Weapon. *Social Prism*, 2(2), 1-14. <https://doi.org/10.69671/socialprism.2.2.2025.37>
14. Li, T., Pan, Yu., Zhu, Q. (2023). Decision-Dominant Strategic Defense Against Lateral Movement for 5G Zero-Trust Multi-Domain Networks (October, 2). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.01675>
15. Minici, M., Luceri, L., Cinus, F., Ferrara, E. (2024). Uncovering Coordinated Cross-Platform Information Operations Threatening the Integrity of the 2024 U.S. Presidential Election Online Discussion (September 20). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2409.15402>
16. National Cyber Strategy of the United States of America. September (2018). <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf>
17. National Defense Strategy (2022). 80 p. *U.S. Department of War*. <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.pdf>
18. National Security Strategy of the United States of America (2027). 68 p. *The White House* <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
19. National Security Strategy of the United States of America (2025). *The White House*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>
20. National Security Strategy of the United States of America (2022). *The White House*. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
21. Nilsson, N., Weissmann, M., Palmertz, B. P. (2025). Hybrid Threats and the Intelligence Community: Priming for a Volatile Age. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 39, 109-131. <https://doi.org/10.1080/08850607.2024.2435265>
22. Nuclear Posture Review (2018). *U.S. Department of War*.

- <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872877/-1/-1/2018-Nuclear-Posture-Review-Report.pdf>
23. Orleans-Bosomtwe, P.K. (2024). Critical Infrastructure Security: Penetration Testing and Exploit Development Perspectives (July, 24). *arXiv.org e-Print archive*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2407.17256>
24. Person, R., Kulalic, I., Mayle, J. (2024). Back to the future: the persistent problems of hybrid war. *International Affairs*, Vol. 100, Issue 4, 1749–1761. <https://doi.org/10.1093/ia/iaae131>
25. Solen, D. (2022). *Fight Fire with Fire: The PLA Studies Hybrid Warfare*. China Aerospace Studies Institute. <https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/CASI%20Articles/2022-03-23%20Fight%20Fire%20with%20Fire.pdf>
26. Speranza, L. A (2020). Strategic Concept for Countering Russian and Chinese Hybrid Threats. Atlantic Council, Scowcroft Center for Strategy and Security. 28 p. <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/Strategic-Concept-for-Countering-Russian-and-Chinese-Hybrid-Threats-Web.pdf>
27. Summary of the National Defense Strategy. Sharpening the American Military's Competitive Edge (2018). *U.S. Department of War*. <https://media.defense.gov/2020/May/18/2002302061/-1/-1/2018-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-SUMMARY.PDF>
28. The Trump Administration's National Security Strategy / A. de Hoop Scheffer, D. Kliman, B.S. Glaser etc. (2025). *German Marshall Fund of the United States*. <https://www.gmfus.org/news/trump-administrations-national-security-strategy>
29. Värk, R. (2020). Legal Complexities in the Service of Hybrid Warfare. *Kyiv-Mohyla Law & Politics Journal*, 6, 27-43. <https://doi.org/10.18523/kmlpj220732.2020-6.27-43>
30. Weissmann, M. (2021). Conceptualizing and countering hybrid threats and hybrid warfare: The role of the military in the grey zone. *Hybrid Warfare / M. Weissmann, N. Nilsson, B. Palmertz and P. Thunholm*. Tauris, 61-82. <https://doi.org/10.5040/9781788317795.0011>
31. Weissmann, M. (2019). Hybrid warfare and hybrid threats today and tomorrow: towards an analytical framework. *Journal on Baltic Security*, 5(1), 17-26. *Center for Security Studies*. https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/BDC_2_23829230%20-%20Journal%20on%20Baltic%20Security%20Hybrid%20warfare%20and%20hybrid%20threats%20today%20and%20tomorrow_%20towards%20an%20analytical%20framework.pdf
32. Zalewski, K. (2020). *Hybrid warfare as a strategic tool for shaping policy of the Russian Federation*. *Humanities and Social Sciences*, Vol. XXV, 27 (1/2020), 109-122. <https://czasopisma.prz.edu.pl/hss/article/view/42/27>

Vitman K., Kapsamun O. Hybrid warfare in US strategy: A Comparative Analysis of the Trump and Biden Administrations and the Challenges of the 21st Century

This article examines the evolution of the U.S. hybrid warfare strategy and provides a comparative analysis of the approaches of the Donald Trump administrations (first and second terms) and the Joe Biden administration in the context of 21st-century security challenges. It is established that hybrid warfare, combining military, informational, cyber, and economic instruments of influence, has become a central element of both U.S. national and global security. The study analyzes how the Trump administration during its first term employed a pragmatic and transactional approach to “gray-zone” conflicts, emphasizing sanctions, targeted technological restrictions, and limited support for allies, particularly Ukraine. The second term of Trump is characterized by increased attention to domestic security, cyber defense, informational deterrence, and preemptive asymmetric measures against major rival states. In contrast, the Biden administration is shown to implement a comprehensive coalition-based model, focused on close coordination with NATO and the EU, the integration of cyber and informational tools, the support of critical infrastructure, and personnel preparedness, ensuring preventive counteraction to hybrid threats, including Russian attacks against Ukraine. The article considers practical cases of U.S. engagement with Ukraine, as well as strategies for deterring China and responding to cyber threats in the global context. It analyzes recent studies and publications addressing hybrid warfare, informational operations, cyber security, and the role of allies, highlighting unresolved issues such as the effectiveness of different “whole-of-government” models, the integration of technological instruments, and the impact of emerging technologies on hybrid conflicts. The findings substantiate that the U.S. hybrid warfare strategy in the 21st century is evolving toward complexity, adaptability, and technological superiority, combining military, economic, informational, and diplomatic instruments. This enables the United States to respond effectively to gray-zone conflicts, maintain strategic advantage on a global scale, and coordinate actions with allied partners.

Keywords: hybrid warfare, United States, Trump and Biden administrations, gray-zone conflicts, cyber security, informational operations, strategic deterrence, Ukraine, global security.

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.18

УДК 341.231.14 + 327.39

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1125-647X>**Науmkіна С. М., Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-9110-2291>**Кіняк А. О., Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО ВПЛИВУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ АКТОРІВ

У статті проведено комплексний аналіз трансформації вестфальської концепції державного суверенітету в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів та зростання впливу транснаціональних акторів. Метою дослідження є визначення ключових чинників, що змінюють традиційне розуміння суверенітету, та аналіз новітніх концептуальних підходів до його інтерпретації. Методологічну основу роботи становлять системний, структурно-функціональний та компаративний методи, що дозволили розглянути суверенітет як динамічну, а не статичну категорію. Досліджено вплив трьох основних груп транснаціональних акторів: транснаціональних корпорацій (ТНК), міжнародних неурядових організацій (МНУО) та міжнародних міжурядових організацій (ММО). Встановлено, що економічна потужність ТНК дозволяє їм впливати на національне законодавство та економічну політику, обмежуючи фіскальний та регуляторний суверенітет держав. Діяльність МНУО у сферах прав людини та екології формує глобальні норми, які чинять тиск на внутрішню політику країн, іноді всупереч позиції національних урядів. ММО, у свою чергу, вимагають делегування частини суверенних повноважень в обмін на економічні, політичні чи безпекові переваги. Обґрунтовано, що сучасний суверенітет зазнає не стільки ерозії, скільки якісної трансформації, перетворюючись на «мережевий», «функціональний» або «відповідальний суверенітет. Держава перестає бути єдиним центром ухвалення рішень, інтегруючись у складну систему глобального управління. Зроблено висновок, що в нових умовах ефективність держави визначається не її здатністю до абсолютної ізоляції, а вмінням гнучко адаптуватися, брати участь у міжнародних режимах та захищати національні інтереси через багатосторонні механізми.

Ключові слова: державний суверенітет, мережевий суверенітет, глобалізація, політичний простір, держава, політична влада, політичний процес, транснаціональні актори, транснаціональні корпорації, міжнародні неурядові організації, глобальне управління, вестфальська система.

Вступ. Проблема державного суверенітету, що є наріжним каменем сучасної системи міжнародних відносин, заснованої після Вестфальського миру 1648 року, набуває сьогодні особливої гостроти. Класичне розуміння суверенітету як верховенства державної влади на своїй території та її незалежності у зовнішніх зносинах стикається з безпрецедентними викликами, породженими глобалізацією. Інтенсифікація транскордонних потоків капіталу, інформації, товарів, послуг та ідей, а також посилення ролі недержавних акторів створюють нову реальність, в якій повноваження національних урядів зазнають суттєвих змін.

Актуальність теми зумовлена тим, що здатність держави ефективно реалізовувати свої функції та захищати національні інтереси безпосередньо залежить від її спроможності адаптувати концепцію суверенітету до нових умов. Процеси глобалізації не лише відкривають нові можливості для розвитку, але й створюють загрози для економічної стабільності, політичної незалежності та культурної ідентичності. У цьому контексті особливого значення набуває діяльність транснаціональних акторів, які стають повноцінними суб'єктами глобальної політики та економіки, часто діючи поза межами

контролю окремих держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема трансформації суверенітету активно обговорюється в сучасній науковій літературі. Такі вчені, як О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко, аналізують правові аспекти обмеження суверенітету в умовах європейської інтеграції [1]. Праці С. В. Шевчука та А. М. Колодюк присвячені викликам інформаційного суверенітету в епоху цифрових технологій [2; 3]. Західні дослідники, зокрема С. Краснер та Д. Гелд, розглядають концепції «організованого лицемірства» та «космополітичної демократії» як відповіді на ерозію вестфальської моделі [4; 5]. Однак, незважаючи на значну кількість праць, бракує комплексних досліджень, які б системно аналізували кумулятивний вплив різних типів транснаціональних акторів на всі ключові виміри державного суверенітету.

Метою статті є комплексний аналіз процесу трансформації концепції державного суверенітету під впливом діяльності транснаціональних акторів (ТНК, МНУО, ММО) та визначення основних рис нової, пост-вестфальської моделі суверенітету.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати класичну вестфальську модель суверенітету та її основні характеристики;
- визначити сутність глобалізації як ключового фактора трансформації міжнародних відносин;
- дослідити механізми впливу транснаціональних корпорацій на економічний та політичний суверенітет держав;
- оцінити роль міжнародних неурядових організацій у формуванні глобального порядку денного та впливі на внутрішню політику держав;
- розглянути процес делегування суверенних повноважень міжнародним міжурядовим організаціям;
- охарактеризувати новітні концепції («мережевий», «відповідальний» суверенітет) як спробу теоретичного осмислення нової реальності.

Виклад основного матеріалу. Вестфальська система, що виникла після Тридцятилітньої війни, закріпила два фундаментальні принципи, які лягли в основу класичного розуміння суверенітету. Перший принцип – верховенство влади всередині країни (внутрішній суверенітет), що означає монополію держави на легітимне застосування сили, видання законів та здійснення правосуддя на своїй території. Другий принцип – незалежність у зовнішній політиці (зовнішній суверенітет), що передбачає формальну рівність держав на міжнародній арені та невтручання у внутрішні справи одна одної [6, с. 24]. Ця модель розглядала державу як головного і, по суті, єдиного повноцінного актора міжнародних відносин, а світ – як анархічну систему суверенних одиниць.

Однак процеси глобалізації, що значно прискорились наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, поставили під сумнів непорушність цих постулатів. Глобалізацію можна визначити як «процес зростаючої взаємозалежності та взаємопов'язаності держав, суспільств та економік, що призводить до стирання кордонів та формування єдиного глобального простору» [7, с. 112]. Цей процес має кілька вимірів, кожен з яких по-своєму впливає на державний суверенітет. Нададим стисло характеристику економічної, політичної та інформаційно-культурної глобалізації.

Економічна глобалізація, що проявляється у вільному русі капіталу, товарів та послуг, обмежує здатність держав проводити незалежну монетарну та фіскальну політику. Уряди змушені конкурувати за інвестиції, створюючи сприятливі умови для глобального бізнесу, що часто йде врозріз із соціальними інтересами населення [8, с. 51]. Політична глобалізація пов'язана зі зростанням ролі міжнародних організацій та режимів, які регулюють дедалі ширше коло питань – від торгівлі до прав людини. Інформаційно-культурна глобалізація, зумовлена розвитком Інтернету та глобальних медіа, розмиває національні інформаційні кордони та сприяє поширенню уніфікованих культурних стандартів, що створює виклики для національної ідентичності [3, с. 78].

Саме в цьому глобалізованому середовищі на авансцену виходять транснаціональні актори, які стають потужними конкурентами держав у боротьбі за вплив. Вони діють «поверх» державних кордонів, створюючи власні мережі та правила гри, які не завжди збігаються з інтересами національних урядів.

В науковій літературі домінує точка зору, що транснаціональні корпорації (ТНК) стали серйозним викликом економічному суверенітету як найпотужніші недержавні актори сучасної світової економіки. Їхній вплив на державний суверенітет проявляється в кількох ключових аспектах. По-перше, це фінансово-економічна потужність. Річні доходи найбільших ТНК (таких як Apple, Amazon, Shell) перевищують ВВП багатьох країн світу. Це дозволяє їм не лише домінувати на глобальних

ринках, а й безпосередньо впливати на економічну політику держав, особливо тих, що розвиваються. Уряди таких країн, прагнучи залучити прямі іноземні інвестиції, змушені йти на значні поступки: надавати податкові пільги, послаблювати екологічне та трудове законодавство, гарантувати стабільність політичного режиму [9, с. 35]. Таким чином, реальний економічний суверенітет – право держави самостійно визначати напрями свого економічного розвитку – значно обмежується. По-друге, це мобільність капіталу та виробництва. ТНК мають можливість швидко переміщувати свої активи та виробничі потужності з однієї країни в іншу в пошуках вигідніших умов. Ця мобільність створює так звану «регуляторну конкуренцію» між державами, змушуючи їх знижувати податки на прибуток корпорацій та стандарти соціального захисту. Як зазначає український дослідник М. І. Гончаренко, «держава втрачає монополію на встановлення економічних правил гри на своїй території, оскільки змушена орієнтуватися на глобальні стандарти, що їх диктують ТНК» [10, с. 91]. По-третє, це використання міжнародного арбітражу. Багато інвестиційних угод містять положення про механізм вирішення спорів між інвестором та державою (Investor-State Dispute Settlement, ISDS). Ці механізми дозволяють ТНК подавати позови проти держав до міжнародних арбітражних судів, якщо, на їхню думку, дії уряду (наприклад, зміна законодавства) завдали шкоди їхнім інвестиціям. Рішення цих судів є обов'язковими до виконання і можуть передбачати виплату багатомільярдних компенсацій. Це створює «охолоджуючий ефект» для урядів, які побоюються ухвалювати нові закони у сфері охорони здоров'я, екології чи соціального захисту, щоб не спровокувати позови з боку могутніх корпорацій [11]. Таким чином, правовий суверенітет держави у сфері регулювання економіки опиняється під загрозою.

У той же час, якщо ТНК обмежують суверенітет переважно в економічній сфері, то міжнародні неурядові організації (МН (такі як Amnesty International, Human Rights Watch, Greenpeace, Transparency International) кидають виклик суверенітету у політичній та нормативній площинах. Їхній вплив базується не на економічній силі, а на «м'якій силі» – здатності мобілізувати громадську думку, поширювати інформацію та формувати глобальні норми і стандарти поведінки [12, с. 44].

Важливим аспектом уявляється моніторинг та оприлюднення інформації. МНУО збирають та поширюють інформацію про порушення прав людини, корупцію, екологічні злочини в різних країнах. Публікуючи щорічні звіти та рейтинги (наприклад, Індекс сприйняття корупції від Transparency International), вони чинять тиск на уряди, змушуючи їх реагувати на критику та змінювати свою політику. Таким чином, вони втручаються у сферу, яка традиційно вважалася виключно внутрішньою справою держави.

Не менш важливим аспектом у цьому напрямку є лобіювання та адвокація на глобальному рівні. МНУО активно беруть участь у роботі міжнародних організацій, таких як ООН, впливаючи на розробку та ухвалення міжнародних конвенцій та договорів. Прикладом є їхня ключова роль у кампаніях за заборону протипіхотних мін (Оттавський договір) або за створення Міжнародного кримінального суду [13, с. 157]. Вони створюють міжнародно-правові рамки, які згодом стають обов'язковими для держав і обмежують їхню свободу дій.

Заслужує уваги і формування глобальних норм. Діяльність МНУО сприяє утвердженню універсальних норм у сфері прав людини, демократії та верховенства права. Ці норми стають частиною глобального дискурсу і моральним стандартом, за яким оцінюють дії будь-якого уряду. Це ускладнює для авторитарних режимів можливість виправдовувати репресії, посиляючись на принцип невтручання та національний суверенітет [4, с. 88].

Таким чином, МНУО перетворюють суверенітет із абсолютного права на відносну прерогативу. Держава зберігає свою владу, але її легітимність дедалі більше залежить від дотримання нею загальноновизнаних міжнародних стандартів. Варто зазначити в цьому контексті і делегування повноважень міжнародним міжурядовим організаціям (ММО), що також посилює певну залежність держави.

Третім ключовим фактором трансформації суверенітету є добровільна передача державами частини своїх повноважень наднаціональним та міжурядовим інституціям. Це явище особливо яскраво проявляється в діяльності таких організацій, як Європейський Союз (ЄС), Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Організація Північноатлантичного договору (НАТО). У випадку з Європейським Союзом ми спостерігаємо найглибший рівень делегування суверенітету. Країни-члени передали інституціям ЄС повноваження у таких сферах, як торговельна політика, монетарна політика (для країн єврозони), регулювання єдиного ринку, сільське господарство та ін. Право ЄС має верховенство над національним законодавством, а рішення Суду

ЄС є обов'язковими для виконання національними судами. Це приклад так званого «розділеного» або «спільного» суверенітету (pooled sovereignty), коли держави об'єднують свої повноваження для досягнення спільних цілей, які вони не могли б реалізувати поодиночки [14, с. 201].

Щодо світової організації торгівлі, то вона також обмежує суверенітет держав у сфері торговельної політики. Вступаючи до СОТ, країна зобов'язується дотримуватися її правил, зокрема щодо рівня митних тарифів, нетарифних бар'єрів та субсидій для національних виробників. Орган врегулювання суперечок СОТ може накладати на країни-порушниця торговельні санкції, що є прямим втручанням у їхню економічну політику [8, с. 55].

МВФ та Світовий банк, надаючи фінансову допомогу країнам, що опинилися у скруті, висувають низку умов (так звана «політика обумовленості»). Ці умови часто вимагають проведення болочих структурних реформ: приватизації державних підприємств, скорочення соціальних видатків, лібералізації цін. Таким чином, ключові рішення щодо економічної стратегії країни ухвалюються не всередині країни, а в процесі переговорів із міжнародними фінансовими інституціями [15].

Отже, участь у ММО передбачає свідомий обмін частини суверенітету на певні переваги: доступ до ринків, фінансову стабільність, колективну безпеку. Це свідчить про те, що абсолютний суверенітет у глобалізованому світі стає не лише недосяжним, але й не вигідним.

Таким чином, виклики, що постали перед вестфальською моделлю, спонукали наукову спільноту до розробки нових концептуальних підходів до розуміння суверенітету. Сучасна парадигма зміщує акцент з ідеї абсолютної та неподільної влади держави на її функціональність та відповідальність.

Найбільш розповсюджені та поширені концепції «відповідальності за захист» (Responsibility to Protect, R2P), «мережевого суверенітету» (networked sovereignty) та «функціонального» або «дезагрегованого» суверенітету. Перші дві зазначені концепції свого часу обґрунтовані Енн-Марією Слотер, першою жінкою в історії США, яка зайняла пост голови з політичного планування Держдепартаменту. Головний їх зміст у тому, що держава перестає бути ієрархічною вершиною владної піраміди, а стає одним із вузлів у складній мережі глобального управління [16]. У цій мережі державні інституції (суди, міністерства, регуляторні органи) взаємодіють не лише з аналогічними структурами інших країн, а й з ТНК, МНУО та ММО. Ефективність держави в таких умовах визначається не стільки її здатністю контролювати власну територію, скільки її «мережевою потужністю» – вмінням вибудовувати коаліції, впливати на формування правил гри в міжнародних режимах та використовувати транснаціональні зв'язки для досягнення своїх цілей.

Концепція «функціонального» або «дезагрегованого» суверенітету, яка схвалена на Всесвітньому саміті ООН у 2005 році, є радикальним переосмисленням суверенітету. Вона стверджує, що суверенітет – це не лише право держави, але і її обов'язок захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. Якщо держава не може або не бажає виконувати цей обов'язок, відповідальність за захист переходить до міжнародного співтовариства, яке має право втручатися, в тому числі із застосуванням сили (з дозволу Ради Безпеки ООН) [17]. Ця доктрина прямо ставить гуманітарні міркування вище за принцип невтручання у внутрішні справи.

Таким чином, за зазначеними концепціями, суверенітет не є монолітним поняттям. Його можна «розщепити» на окремі функції та повноваження, які можуть реалізовуватися на різних рівнях: національному, наднаціональному та субнаціональному. Держава може делегувати повноваження у сфері монетарної політики наднаціональному центральному банку (як у єврозоні), у сфері торговельного регулювання – СОТ, а у сфері місцевого самоврядування – регіональним органам влади. При цьому вона зберігає за собою ключові функції, такі як забезпечення безпеки та територіальної цілісності. Суверенітет перетворюється на гнучкий інструмент, який можна конфігурувати залежно від контексту та сфери регулювання [5, с. 145].

Ці нові концепції свідчать про те, що відбувається не стільки «смерть» суверенітету, скільки його глибока якісна трансформація. Він стає більш складним, реляційним та обумовленим.

Висновки. Відтак, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що класична вестфальська концепція державного суверенітету як абсолютної та неподільної влади держави на своїй території та повної незалежності на міжнародній арені зазнала незворотних трансформацій під впливом глобалізації та посилення ролі транснаціональних акторів. Зокрема, глобалізація створила середовище, в якому транскордонні потоки та взаємозв'язки значно обмежують автономію національних держав. Економічна, політична та інформаційна взаємозалежність робить політику ізоляціонізму практично неможливою та неефективною. У свою чергу транснаціональні корпорації, завдяки своїй фінансовій потужності та мобільності, стали потужним центром впливу, що обмежує

економічний, фінансовий та правовий суверенітет держав. Вони здатні диктувати умови урядам, особливо в країнах, що розвиваються, та використовувати міжнародні правові механізми для захисту своїх інтересів, іноді на шкоду суспільним. Щодо міжнародних неурядових організацій, то вони діють як носії «м'якої сили», формуючи глобальні норми у сферах прав людини, демократії та екології. Вони здійснюють моніторинг діяльності урядів та чинять на них тиск через міжнародну громадську думку, перетворюючи суверенітет із абсолютного права на умовну прерогативу, легітимність якої залежить від дотримання міжнародних стандартів. Щодо міжнародних міжурядових організацій, то вони є інструментом добровільного делегування державами частини своїх суверенних повноважень. Цей процес свідчить про те, що держави готові обмінювати частину своєї автономії на переваги, які дає участь у міжнародній співпраці, будь то економічна вигода, колективна безпека чи політичний вплив.

В цілому можна стверджувати, що сучасний суверенітет зазнає не ерозії, а якісної трансформації. Він перетворюється з абсолютної категорії на відносну, з ієрархічної – на мережеву, з права – на відповідальність. Нові концепції «мережевого», «відповідального» та «функціонального» суверенітету відображають цю нову реальність, де держава діє як один із ключових, але вже не єдиний актор у складній системі глобального управління.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу нових викликів, зокрема цифрової глобалізації, поширення криптовалют та діяльності технологічних гігантів (Big Tech) на концепцію цифрового суверенітету, а також у аналізі стратегій адаптації малих та середніх держав до умов нової глобальної реальності.

Бібліографічний список:

1. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Суверенітет України в контексті європейської правової інтеграції: теоретичні та практичні аспекти. Київ: Видавництво «Правова думка», 2022. 315 с.
2. Шевчук С. В. Інформаційний суверенітет держави: конституційно-правове забезпечення в умовах глобальних викликів. Львів: Видавництво ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 289 с.
3. Колоднок А. М. Цифровізація як чинник трансформації державного управління та суверенітету. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2022. № 4. С. 75–83.
4. Krasner S. D. *Sovereignty: Organized Hypocrisy in the Post-Westphalian Era*. Princeton: Princeton University Press, 2021. 264 p.
5. Held D. *Cosmopolitan Democracy and the Future of Global Governance*. Cambridge: Polity Press, 2023. 320 p.
6. Петренко І. С. Вестфальська система та її еволюція: історико-правовий огляд. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 22–29.
7. Мельник В. П. Глобалізація як мегатренд сучасності: філософсько-політичний аналіз. *Політичний менеджмент*. 2023. № 2. С. 110–121.
8. Гриценко А. А. Вплив глобальних економічних процесів на суверенітет національних держав. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 48–60.
9. Іванов Д. О. Транснаціональні корпорації в системі сучасних міжнародних відносин. Одеса: Фенікс, 2021. 240 с.
10. Гончаренко М. І. Регуляторна конкуренція держав в умовах глобальної мобільності капіталу. *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2023. Вип. 45. С. 88–95.
11. Соколенко Л. В. Механізм ISDS як загроза для регуляторного суверенітету держави. *Право України*. 2022. № 11. С. 140–152. URL: <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/11/15.pdf>.
12. Кушнір О. С. «М'яка сила» міжнародних неурядових організацій у сучасній світовій політиці. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2023. Вип. 135. С. 41–50.
13. Сидоренко Т. М. Роль громадянського суспільства у формуванні міжнародного права: на прикладі кампанії за створення МКС. *Український часопис міжнародного права*. 2021. № 3. С. 155–164.
14. Ковальчук В. В. Феномен «спільного суверенітету» в інтеграційних об'єднаннях: досвід Європейського Союзу. *Європейські студії*. 2023. № 5. С. 198–209.
15. Розумний М. М. Політика обумовленості міжнародних фінансових інституцій та її вплив на суверенні рішення держав. *Фінанси України*. 2022. № 7. С. 34–45.
16. Slaughter A.-M. *The Chessboard and the Web: Strategies of Connection in a Networked World*. New Haven: Yale University Press, 2022. 352 p.
17. Bell C., O'Rourke C. *The Responsibility to Protect: A Global Norm for a New Century*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 400 p.
18. Поляков С. І. Концептуалізація суверенітету в епоху пост-глобалізації: нові підходи та виклики. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2023. Вип. 95. С. 15–25.
19. *Global Governance and the Rise of Transnational Actors*. / Ed. by T. Christiansen, L. W. Jorgensen. London: Routledge, 2022. 298 p.

20. Ткаченко В. М. Національні інтереси України в умовах трансформації світового порядку. *Стратегічні пріоритети*. 2021. № 4. С. 5–12.

Referenses:

1. Zaichuk, O. V., & Onishchenko, N. M. (2022). The Sovereignty of Ukraine in the Context of European Legal Integration: Theoretical and Practical Aspects. Kyiv: Vydavnytstvo «Pravova dumka», 315.
2. Shevchuk S. V. (2023). Informatsiyni suverenitet derzhavy: konstitutsiino-pravove zabezpechennia v umovakh hlobalnykh vyklykiv. Lviv : Vydavnytstvo LNU im. Ivana Franka, 289.
3. Kolodiuk, A. M. (2022). Digitalization as a factor in the transformation of public administration and sovereignty. *Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*, 4, 75–83.
4. Krasner, S. D. (2021). Sovereignty: Organized Hypocrisy in the Post-Westphalian Era. Princeton University Press, 274.
5. Held, D. (2023). *Cosmopolitan Democracy and the Future of Global Governance*. Cambridge : Polity Press., 320 .
6. Petrenko, I. S. (2022). The Westphalian system and its evolution: A historical and legal review. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 22–29.
7. Melnyk, V. P. (2023). Globalization as a megatrend of modernity: A philosophical and political analysis. *Political Management*, 2, 110–121.
8. Hrytsenko, A. A. (2022). Vplyv hlobalnykh ekonomichnykh protsesiv na suverenitet natsionalnykh derzhav. *Ekonomika i prohozuvannia*, 3, 48–60.
9. Ivanov, D. O. (2021). Transnatsionalni korporatsii v systemi suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn. Odesa : Feniks, 240 .
10. Honcharenko M. I. (2023). Rehuliatorna konkurentsiia derzhav v umovakh hlobalnoi mobilnosti kapitalu. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 45, 88–95.
11. Sokolenko, L. V. (2022). The ISDS mechanism as a threat to the regulatory sovereignty of the state. *Law of Ukraine*, 11, 140–152. <http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/11/15.pdf>
12. Kushnir, O. S. (2023). The «soft power» of international non-governmental organizations in modern world politics. *Actual Problems of International Relations*, 135, 41–50.
13. Sydorenko, T. M. (2021). The role of civil society in the formation of international law: The case of the campaign for the establishment of the ICC. *Ukrainian Journal of International Law*, 3, 155–164.
14. Kovalchuk, V. V. (2023). The phenomenon of «pooled sovereignty» in integration associations: The experience of the European Union. *European Studies*, 5, 198–209.
15. Rozumnyi, M. M. (2022). The conditionality policy of international financial institutions and its impact on sovereign decisions of states. *Finance of Ukraine*, 7, 34–45.
16. Slaughter, A.-M. (2022). *The Chessboard and the Web: Strategies of Connection in a Networked World*. Yale University Press.
17. Bell C., ORourke C. *The Responsibility to Protect: A Global Norm for a New Century*. Oxford : Oxford University Press, 2021. 400.
18. Poliakov, S. I. (2023). Conceptualization of sovereignty in the era of post-globalization: New approaches and challenges. *State and Law. Series: Political Sciences*, 95, 15–25.
19. *Global Governance and the Rise of Transnational Actors* (2022). / Ed. by T. Christiansen, L. W. Jorgensen. London : Routledge. 298.
20. Tkachenko, V. M. (2021). National interests of Ukraine in the conditions of the world order transformation. *Strategic Priorities*, 4, 5–12.

Naumkina S., Kinyak A. Transformation of state sovereignty in the conditions of global influence of transnational actors

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of the Westphalian concept of state sovereignty under the conditions of intensifying globalization processes and the growing influence of transnational actors. The purpose of the study is to identify the key factors changing the traditional understanding of sovereignty and to analyze the latest conceptual approaches to its interpretation. The methodological basis of the work consists of systemic, structural-functional, and comparative methods, which allowed considering sovereignty as a dynamic rather than a static category. The influence of three main groups of transnational actors has been studied: transnational corporations (TNCs), international non-governmental organizations (INGOs), and intergovernmental organizations (IGOs). It is established that the economic power of TNCs allows them to influence national legislation and economic policy, limiting the fiscal and regulatory sovereignty of states. The activities of INGOs in the fields of human rights and ecology shape global norms that put pressure on the domestic policies of countries, sometimes contrary to the position of national governments. IGOs, in turn, require the delegation of a part of sovereign powers in exchange for economic, political, or security benefits. It is argued that modern sovereignty is undergoing

not so much erosion as a qualitative transformation, turning into «networked», «functional», or «responsible» sovereignty. The state ceases to be the sole decision-making center, integrating into a complex system of global governance. It is concluded that in the new conditions, the effectiveness of a state is determined not by its ability to achieve absolute isolation, but by its capacity to adapt flexibly, participate in international regimes, and protect national interests through multilateral mechanisms.

Keywords: *state sovereignty, network sovereignty, globalization, political space, state, political power, political process, transnational actors, transnational corporations, international non-governmental organizations, global governance, Westphalian system.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.19

УДК 327:339.92](477+478+479.22]:061.1(С)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-9135-3800>

Сізокрилов М. В., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

П'ЯТЕ ТА ШОСТЕ РОЗШИРЕННЯ ЄС: УРОКИ ДЛЯ КРАЇН АСОЦІЙОВАНОГО ТРІО

Протягом усього періоду взаємовідносин між державами Асоційованого тріо та Європейським Союзом існувало доволі багато проблемних питань, як у політичній площині, так і в економічній. Наявність цих перешкод не дозволяла Україні, Молдові та Грузії так само впевнено рухатись до набуття членства в ЄС, як це вдалося постсоціалістичним країнам Центральної та Східної Європи у 1990-ті та 2000-ні роки. Саме ці держави були основними в межах п'ятого і шостого розширення ЄС, що відбулися у 2004 та 2007 роках відповідно. Проте їхню історію євроінтеграційного поступу теж не можна назвати безболісною, оскільки на їхньому шляху до ЄС існувало достатньо багато перешкод, які було доволі складно вирішити. Саме наявність великої кількості проблемних питань, які цим державам необхідно було вирішити перед своїм приєднанням до складу Європейського Союзу, і була однією з головних причин достатньої тривалості за часом євроінтеграційного поступу країн Центральної та Східної Європи. Ці проблемні аспекти багато в чому були ідентичні тим, які, як в минулому, так і зараз, виникають на євроінтеграційному шляху держав Асоційованого тріо. У статті аналізується схожість викликів, що стояли на порядку денному країн Центральної та Східної Європи у 1990-ті та 2000-ні роки під час їхнього руху до членства в ЄС, та того, з якими проблемами стикаються Україна, Молдова і Грузія під час впровадження ними необхідних для вступу до ЄС реформ та рекомендацій від Європейської комісії. За результатами дослідження було визначено позитивний та негативний досвід історії європейської інтеграції постсоціалістичних держав з блоку п'ятого та шостого розширення Європейського Союзу для вироблення рекомендацій з метою прискорення євроінтеграційного поступу держав Асоційованого тріо та мінімізації проблемних питань на цьому шляху.

Ключові слова: Асоційоване тріо, Україна, Молдова, Грузія, ЄС, країни Центральної та Східної Європи, розширення ЄС на Схід, європейська інтеграція, реформи, п'яте та шосте розширення ЄС.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році тематика європейської інтеграції нашої держави стала однією із основних на внутрішньополітичному та міжнародному порядку денному. Потенційний вступ до Європейського Союзу розглядається Україною, в першу чергу, в якості однієї зі складових майбутніх гарантій безпеки для недопущення повторного нападу Росії. Членство в ЄС також приваблює нашу державу і її громадянське суспільство можливими позитивними політичними та економічними перспективами, такими як покращення демократичних стандартів врядування всередині країни, посилення боротьби з корупцією, захист прав національних меншин, отримання можливостей для економічного зростання та післявоєнного відновлення.

Зі свого боку, Європейський Союз, за допомогою механізму прискорення євроінтеграційного шляху України після початку повномасштабної війни, надає нашій державі всебічну допомогу для боротьби з російською агресією. Такий сильний крок з боку ЄС та держав-членів Євросоюзу також може розглядатися як складова протистояння Європи російському імперіалізму. Враховуючи те, що з 2021 року шлях європейської інтеграції України є взаємопов'язаним із євроінтеграційними прагненнями Молдови та Грузії в межах формату Асоційованого тріо, ці дві держави також змогли значно прискорити свій євроінтеграційний поступ після повномасштабного вторгнення РФ в нашу країну.

Можливість отримання членства в ЄС розглядається Молдовою не тільки кризь призму отримання політичного та економічного зиску, але й в межах протидії гібридній агресії з боку РФ. Проте, ситуація щодо процесу європейської інтеграції Грузії в контексті зазначених подій в Україні не змогла

стати аналогічною тому, що відбулось у цей період в Молдові, хоча можливості для цього були. Отримавши певне прискорення свого євроінтеграційного поступу, ця держава не змогла розвинути цей успіх. Причиною цього було послідовне проведення грузинською владою політики зближення з Росією та впровадження курсу на демонтаж демократичної форми правління в цій державі. Такі дії прямо суперечили усім правилам та стандартам, за якими функціонує Євросоюз, саме тому такі дії Грузії змусили ЄС тимчасово призупинити євроінтеграційний поступ цієї держави.

Знаковою подією в історії Європейського Союзу стало п'яте розширення, яке відбулося 1 травня 2004 року, коли до його складу одночасно увійшло цілих 10 країн (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Мальта та Кіпр), а також шосте розширення, 1 січня 2007 року, під час якого до нього приєдналися ще Румунія та Болгарія. Це призвело не лише до істотного збільшення території і кількості населення Європейського Союзу та появи у нього у нього великої кількості нових країн-сусідів на сході та півдні, а й вперше до нього вступили держави колишнього соцтабору, на яких розповсюджувалися Копенгагенські критерії і які повинні були істотно реформуватися аби набути членства в ЄС.

Країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), що склали основу п'ятого та шостого розширення ЄС, мали перед собою в межах свого євроінтеграційного шляху такі ж самі виклики, які зараз постають перед державами Асоційованого тріо. Це, зокрема, питання модернізації державної служби та державних інституцій згідно з європейськими стандартами після десятиліть комуністичного правління, проведення непопулярних економічних реформ, що були б направлені на формування ринкової економіки, вирішення проблем із корупцією в державі, проведення серії політичних реформ, спрямованих на формування в країні демократичного політичного режиму із стійкою системою стримувань і противаг та незалежною судовою і правоохоронною системами.

Така схожість в тих питаннях, що потрібно було вирішити перед здобуттям членства в ЄС, в першу чергу, пов'язана зі спільним минулим, що пройшло в межах комуністичного авторитарного режиму та планової соціалістичної економіки. Деякі держави, такі як Польща та Чехія, змогли вирішити усі наявні на той час проблеми швидше та успішніше, ніж, наприклад, Болгарія, Румунія та Словаччина. Це було пов'язано із низкою факторів, таких як політична воля правлячого класу до проведення непопулярних економічних реформ, бажання тогочасної політичної еліти йти на проведення тих реформ, які б прямо суперечили їхнім інтересам тощо. Врахувавши позитивний та негативний досвід, що був здобутий державами Центральної та Східної Європи під час вирішення ними внутрішніх проблем задля досягнення мети членства в ЄС, держави Асоційованого тріо зможуть таким чином менш болісно та більш ефективно досягнути свого аналогічного прагнення.

Мета статті – проаналізувати досвід процесів європейської інтеграції країн Центральної і Східної Європи зі складу п'ятого та шостого розширення ЄС, охарактеризувати уроки для країн Асоційованого тріо з метою надання практичних рекомендацій для пришвидшення їхнього євроінтеграційного поступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців вивченням історії п'ятого та шостого розширення Європейського Союзу, тих внутрішніх реформ, які необхідно було провести державам Центральної і Східної Європи для того, щоб отримати членство в ЄС, особливостей та проблем, що виникали на євроінтеграційному шляху цих країн впродовж усього періоду проведення реформ та перемовин з Євросоюзом, займалися такі вчені як: Ю. Палагнюк, Н. Гнидюк, С. Федонюк, С. Толстов. Окремо українським науковцем О. Чорномазом була досліджена тематика адаптації національного законодавства відповідно до законодавства ЄС, як одна з основних складових євроінтеграційних реформ.

Також вітчизняними дослідниками Д. Рогозіним і Т. Комаровою були проаналізовані особливості впровадження Чеською Республікою політичних та економічних реформ під час процесу її європейської інтеграції у 1990-ті та 2000-ні роки, ті політичні та економічні наслідки, що зазнала ця держава під час проведення зазначених реформ, а також виклик протидії вступу Чехії до Європейського Союзу з боку однієї з держав-членів та те, як він був подоланий.

Разом з тим, вітчизняним дослідником Д. Кузьм'яним був проаналізований вплив п'ятого та шостого розширення ЄС на загальну політичну ситуацію всередині як самого Євросоюзу, так і його держав-членів, а також і те, як змінилися механізми ухвалення рішень всередині ЄС після великої хвилі розширення на Схід в середині 2000-х років. Цей окремий аспект є доволі важливим наразі для України, Молдови та Грузії на їхньому євроінтеграційному шляху, оскільки це є саме тим чинником, який може як, з одного боку, пришвидшити процес європейської інтеграції якоїсь окремої країни з

формату Асоційованого тріо, так і навпаки сповільнити його.

Виклад основного матеріалу. Розпад СРСР та серія антикомуністичних революцій у 1989 року у державах Центральної та Східної Європи відновила демократичний політичний режим у цих країнах та сприяла самостійному виробленню ними основ їхньої внутрішньої та зовнішньої політики без необхідності із кимось погоджувати кожне своє рішення. Складна економічна ситуація в цих країнах, яка була викликана наслідками десятиліть функціонування планової соціалістичної економіки, стала головним фактором, який спонукав держави Центральної та Східної Європи активно прагнути отримати членство в ЄС.

Провідні європейські держави та керівництво європейських інституцій загалом не виступали проти нового масштабного розширення ЄС на постсоціалістичні країни Східної Європи. Навпаки тоді в ЄС була домінуючою думка про те, що нове велике розширення на Схід потрібно Євросоюзу для забезпечення політичної та економічної стабільності регіону Центральної та Східної Європи, розвитку там ринкової економіки та недопущення встановлення в цих державах нових авторитарних режимів. Додатковим чинником, який спонукав тодішніх європейських лідерів позитивно ставитися до нового розширення Євросоюзу на постсоціалістичні країни, було бажання таким чином домогтися посилення спільного ринку ЄС [11, с. 126].

Але все ж таки в цьому контексті існували деякі важливі моменти, які необхідно було вирішити, у підсумку, перед тим як розпочати новий етап доволі великого розширення, з яким ЄС на той час ще не стикався у своїй історії. Одним з таких питань була необхідність адаптації Євросоюзу та його інституційної структури до нового масштабного розширення на Схід. Саме з цієї причини у 1997 році було підписано Амстердамський договір, який посилював європейську єдність, забираючи деякі повноваження від національних держав та передаючи їх до наднаціональних структур ЄС [20].

Але, на думку Ю. Палагнюк, такий механізм реформування інституційної структури ЄС виявився не надто ефективним в межах підготовки до нового розширення блоку. Саме тому було ухвалено рішення про підписання у 2001 році Ніццького договору в якості розширення деяких положень Амстердамського договору [7]. В цьому новому договорі основний акцент щодо інституційної реформи перед новим розширенням ЄС приходився на такі питання, як визначення конкретного переліку сфер, де рішення приймаються кваліфікованою більшістю голосів, а не одностайним консенсусом [21]. Такий новий етап реформування внутрішнього механізму функціонування ЄС зсередини на той час допоміг зробити процес прийняття рішень більш швидким та гнучким.

На даний період часу з багатьма аналогічними проблемами стосовно ефективності нинішнього механізму прийняття рішень щодо нового розширення всередині ЄС стикаються також і держави Асоційованого тріо. Але поки що представниками керівних органів Євросоюзу та провідними державами-членами ЄС прийнято рішення не проводити нову інституційну реформу, яка б ще більше централізувала процес прийняття рішень в ЄС, забравши у національних держав ті механізми, за допомогою яких вони активно просувають свої національні інтереси шляхом блокування тих чи інших рішень на загальноєвропейському рівні, зокрема, і щодо нового розширення ЄС [1].

Причиною цього слугує не тільки небажання таких держав, як Угорщина, Словаччина та Італія, де при владі знаходяться націонал-популісти, яким не дуже подобається просування нової інституційної реформи ЄС, а й спротив з боку таких держав, як Польща, де при владі знаходяться проєвропейська коаліція на чолі з екс-головою Європейської ради Д. Туском. Небажання Польщі та багатьох інших держав, де при владі не перебувають євроскептично налаштовані політичні сили, погоджуватись на нову інституційну реформу ЄС пояснюється негативним ставленням до цього у суспільствах у цих державах, оскільки тематика ще більшої централізації повноважень всередині ЄС є дуже чутливою для більшості держав-членів Євросоюзу та їхніх громадян [19].

Але не тільки за рахунок внутрішніх дискусій всередині ЄС процес європейської інтеграції країн Центральної та Східної Європи проходив не так швидко, як вони б бажали. Проблема полягала також і в тому, що ці країни стикалися з певного роду внутрішніми проблемами під час проведення необхідних для вступу в ЄС реформ. Цей перелік необхідних внутрішніх політичних та економічних змін був затверджений на саміті ЄС у 1993 році у м. Копенгаген, він отримав назву Копенгагенські критерії [5; 6]. Це був ще один крок з боку Євросоюзу в межах підготовки до нового розширення на Схід, оскільки всередині блоку існувало розуміння наскільки важким і довгим буде процес адаптації і модернізації внутрішньої політичної та економічної ситуації в цих країнах відповідно до європейських норм [4, с. 278].

Головною причиною цього був той спадок, які ці держави отримали від свого соціалістичного

минулого. Додатковими чинниками, які теж робили цей процес не надто легким, слугували висока непопулярність серед громадян необхідних ринкових економічних реформ, метою яких була стабілізація економічної ситуації і, як наслідок, отримання можливості, у підсумку, просуватися на шляху до членства в ЄС [5]. Проведення непопулярних економічних заходів у деяких державах Центральної і Східної Європи, таких як, наприклад, Болгарія, Румунія та Угорщина, не проходило так швидко, як, наприклад, у Польщі та Чехії через небажання тогочасної політичної еліти йти на свідоме політичне самознищення шляхом впровадження дуже непопулярної економічної політики [2]. Також додатковим елементом, який призводив до гальмування реформ, був спротив системи, для якої ці зміни були надто невивідними.

Крім того, доволі часто, як, наприклад, у Польщі на початку 1990-х років, додатковим чинником, що може перешкоджати проведенню необхідних для стабілізації економічної ситуації ринкових реформ, може слугувати політична нестабільність в країні, причиною якого є надто фрагментований парламент, в рамках якого неможливо створити стабільно функціонуючу парламентську більшість та уряд. Україна стикалася зі схожим викликом протягом роботи Верховної Ради України VIII скликання, коли питання просування реформ у більшості випадків залежало від можливості уряду налагодити якісну комунікацію із депутатським корпусом.

Іноді в межах процесу європейської інтеграції трапляються випадки, коли навпаки економічна ситуація та якісь інші важливі теми, такі як, високий рівень корупції, можуть провокувати політичну нестабільність в державі та, як наслідок, якісь масштабні політичні зміни. І через це євроінтеграційний поступ країни може просуватися доволі обмежено. Така ситуація, наприклад, сталася у Болгарії в середині 1990-х років, коли популістська економічна політика уряду болгарських соціалістів на чолі з Ж. Віденовим спровокувала серйозну економічну кризу всередині держави. Внаслідок цієї кризи Болгарію охопили масштабні протести, результатом яких стала відставка соціалістичного уряду, проведення дострокових виборів, на яких перемогла правоцентристська опозиція, що була рішуче налаштована на проведення економічних реформ в країні. До початку проведення реформ новим урядом процес європейської інтеграції Болгарії був призупинений через нестабільні політичну та економічну ситуацію всередині країни [14].

Схожа нестабільна політична ситуація, що вплинула на євроінтеграційний поступ, трапилась у Молдові в 2014-2016 рр. внаслідок «викрадення мільярду» з банківської системи країни, що призвело до дестабілізації економічної ситуації в державі та спровокувало масштабні протести проти тогочасної молдовської влади, що була налаштована проєвропейські. Подальше захоплення влади в державі олігархом В. Плахотнюком та проведення його урядом курсу на згортання демократичних стандартів управління призвело до фактичного заморожування євроінтеграційного поступу Молдови до парламентських виборів 2019 року, після яких тогочасний фактичний керівник цієї держави не зміг втримати владу, а політична ситуація в цій державі поступово стабілізувалась [12].

Вагомим інструментом впливу з боку ЄС в таких ситуаціях є питання надання державам, що прагнуть отримати членство в Євросоюзі, фінансової допомоги. Вимоги до виділення цієї допомоги були зроблені більш жорсткими під час проведення перемовин з державами Центральної та Східної Європи у 1990-ті роки [4, с. 277]. Така зміна підходу з боку ЄС спонукала ці країни активніше прагнути проведення внутрішніх реформ, що були необхідні для просування їхнього процесу європейської інтеграції, оскільки питання отримання фінансової підтримки від Європейського Союзу були дуже важливі для східноєвропейських держав на той час.

Аналогічною стратегією ЄС наразі активно користується і щодо держав Асоційованого тріо, коли в цьому виникає потреба. Найбільшою жертвою такого підходу стала Грузія, оскільки правляча партія «Грузинська мрія» в останні роки впроваджує ту політику, яка прямо суперечить усім стандартам ЄС. Схожа ситуація сталася і під час 1990-х років у Словаччині, коли країною керував прем'єр-міністр В. Меч'яр, що активно вдавався до авторитарних методів управління і активно протидіяв проведенню політики захисту прав національних меншин [21]. Але попри суттєву різницю із ситуацією у Грузії Україна, зокрема, теж стикнулася з аналогічним викликом можливої втрати або суттєвого скорочення фінансової допомоги від ЄС після прийняття законопроекту, що фактично скасовував незалежність антикорупційних органів. В умовах війни цей виклик став вирішальним, що вплинув на кардинальну зміну позиції нашої держави та повного відновлення незалежності антикорупційної інфраструктури.

У деяких випадках питання надання фінансової допомоги використовується ЄС як стимул до внутрішньої стабільності в державі, яка активно прагне до членства в ЄС, але стикається із серією криз всередині. Молдова за часів першого терміну президентства М. Санду стикнулася із

економічною кризою внаслідок пандемії ковід-19 та війни в Україні, що спровокувало зростання популярності проросійських сил, які мали можливість перемогти на майбутніх виборах. Але виділення Євросоюзом фінансової підтримки цій державі змогло допомогти мінімізувати негативні наслідки кризи, таким чином стабілізувавши і політичну ситуацію всередині держави, оскільки популярність М. Санду, її партії та ідеї членства в ЄС знову почали відновлюватись [3].

Економічна криза в державі, під час якої при владі знаходяться проєвропейські сили, або проведення проєвропейським урядом всередині країни курсу на непопулярні реформи для стабілізації фінансово-економічної ситуації, може призвести до падіння підтримки ідеї вступу до ЄС серед громадян, або до зростання популярності євроскептичних сил. Така ситуація, на думку, Д. Рогозіна та Т. Комарової сталася у 1990-ті роки у Чехії, коли рівень підтримки членства в ЄС впав з 50 % до 39 % внаслідок незадовільного на той час стану в економіці та постійного послідовного проведення урядом В. Клауса неоліберальних реформ, що були вкрай непопулярні серед населення [9, с. 26-27]. Такий стан подій призвів до поразки партії тогочасного прем'єра на парламентських виборах 1998 року та зростання популярності антиєвропейських комуністів та ультраправих.

З метою недопущення виникнення в суспільстві внаслідок таких подій відкрито антиєвропейських настроїв, дуже важливою залишається стратегія комунікації влади з громадянами. Під час економічної кризи 2014-2015 рр. в Україні та проведення урядом А. Яценюка жорстких економічних реформ для стабілізації ситуації наша держава стикалася зі схожою загрозою. Саме тому у 2015 році тогочасним очільником уряду України була запущена програма на телебаченні під назвою «Десять хвилин з прем'єр-міністром», під час якої А. Яценюк намагався пояснити зміст тих реформ, що проводив його уряд, і прагнув домогтися стабілізації суспільно-політичних настроїв всередині країни шляхом переконування суспільства у необхідності і безповоротності таких непопулярних заходів [8].

Разом з тим, необхідно зауважити, що в якості основних вимог до держав, що прагнуть стати частиною ЄС, окрім наявності внутрішньої політичної та економічної стабільності, висувається також і необхідність адаптації національного законодавства до права ЄС [6]. Практична імплементація цього процесу на досвіді держав ЦСЄ займала декілька років та була наступним етапом після досягнення економічної та політичної стабілізації всередині країн. Причиною цього слугує те, що адаптація національного законодавства до спільного правового доробку Євросоюзу вимагає злагодженої співпраці державних інститутів та гілок влади, тому проведення цього процесу в умовах відсутності політичної єдності та наявності кризових явищ в економіці, по перше, не може виявитися ефективним, по друге, є доволі довготривалим процесом без гарантії отримання необхідної позитивної відповіді в цьому контексті з боку Європейської комісії (ЄК) [2; 13].

Але, на жаль, на євроінтеграційному шляху як деяких держав Центральної та Східної Європи у 1990-ті та 2000-ні роки, так і деяких країн зі складу Асоційованого тріо, існують не тільки внутрішні фактори, що гальмують євроінтеграційний поступ. Додатково до цього є ще й протидія з боку деяких держав-членів ЄС, які з тих чи інших причин не бажають приєднання до ЄС якоїсь конкретної держави. Саме так, як зараз угорський прем'єр В. Орбан постійно підіймає тему захисту прав угорської меншини в Україні, як умову її подальшого вступу до ЄС, так само Австрія у 1990-ті роки та на початку 2000-х років постійно блокувала євроінтеграційний поступ Чехії через будівництво нею АЕС біля свого кордону. Особливо ця тема набула загострення під час домінування в австрійському парламенті ультраправої Австрійської партії свободи після виборів 1999 року [9, с. 27].

Однак, зрештою цим двом державам вдалося прийти до компромісу та, як наслідок, австрійське вето на вступ Чехії до ЄС було знято, навіть незважаючи на безкомпромісну позицію АПС, яка на той час була однією зі складових частин австрійського уряду [9, с. 27]. Схожого варіанту зараз у відносинах з Угорщиною прагне й Україна, але наразі такого результату не вдається досягнути через небажання В. Орбана йти на поступки. Така жорстка позиція угорського прем'єра пояснюється необхідністю зберегти власний рейтинг за рахунок цієї теми, оскільки у 2026 році в Угорщині будуть проводитися чергові парламентські вибори, на яких вперше за 16 років партія В. Орбана може втратити владу через внутрішні проблеми та ізоляцію Угорщини всередині ЄС.

На даний період часу держави Асоційованого тріо розпочали процедуру приєднання до Європейського Союзу, в межах якого Європейська комісія щороку восени публікує свій звіт з оцінкою досягнень кожної з країн окремо. Метою цього звіту є, з одного боку, виокремлення конкретних успіхів, а з іншого, також і проблем, які мають Україна, Молдова та Грузія в рамках свого євроінтеграційного поступу. За даними цього річного звіту Єврокомісії, що був опублікований 4

листопада 2025 року, блок країн Асоційованого тріо розділився на дві групи [15; 16; 17].

До першої групи належать Україна та Молдова, як ті країни, що досягли значних успіхів на своєму євроінтеграційному шляху за ці декілька років після отримання статусу кандидата на членство в ЄС. Однак, за рахунок значної кількості корупційних скандалів у нашій державі, великого скандалу щодо позбавлення незалежності НАБУ і САП, наявності проблем з впровадженням судової реформи, недостатньою боротьбою з корупцією, Україна опинилась у загальному рейтингу кандидатів на вступ до ЄС не на одному рівні з Молдовою, а на одне місце позаду неї [16; 17].

Але, не дивлячись на наявність багатьох проблем, нашій державі все ж таки вдалося отримати гарну оцінку у щорічному звіті Європейської комісії, в першу чергу, завдяки процесу скринінгу національного законодавства. Цей початковий етап адаптації національного законодавства до права ЄС є надзвичайно важким та тривалим для кожної держави, що прагне приєднатися до ЄС, але Україна змогла ефективно пройти через цей процес у достатньо короткі терміни [17].

Друга група зі складу країн Асоційованого тріо, що сформувалась за результатами звіту Європейської комісії 2025 року, складається тільки з Грузії. Ця держава зайняла останнє місце в рейтингу кандидатів на вступ до ЄС, отримавши у більшості випадків від Єврокомісії позначки «відкат реформ». За даними цього звіту ЄК, «Грузія зазнала серйозного демократичного відступу, зі швидким руйнуванням верховенства права та серйозним обмеженням основних прав» [15]. На думку Європейської комісії, державні інституції, що призначені для підтримки верховенства права в Грузії, були використані для задоволення партійних інтересів [15].

За результатами щорічного звіту ЄК, Грузія фактично визнана тією державою, євроінтеграційний поступ якої є тимчасово замороженим через антидемократичний відкат у цій державі. З іншого боку, Україна та Молдова отримали значний стимул від Єврокомісії і надалі просуватися на своєму шляху до вступу до ЄС із впровадженням необхідних для цього реформ. Основна увага наразі в цьому контексті приділяється, по-перше, тематиці адаптації національного законодавства до спільного правового доробку ЄС, по-друге, проведенню політичних реформ, таких як боротьба з корупцією, забезпечення демократичних стандартів врядування тощо.

Висновки. Прагнення країн Асоційованого тріо отримати членство в Європейському Союзі було викликано певними факторами, які свого часу, так само спонукали посткомуністичні держави Центральної та Східної Європи розпочати їхній євроінтеграційний поступ, який тривав майже 15 років, а у деяких держав навіть і більше, але, у підсумку, завершився успіхом. Ці фактори включають в себе бажання як політичних еліт, так і суспільства сформувати в країні стабільну правову державу та демократичний політичний режим, прагнення отримати фінансову допомогу та іноземні інвестиції з метою покращення рівня життя населення та зростання економіки після багатьох років господарського застою, що був викликаний наслідками комуністичного періоду та деякими іншими чинниками. Як, наприклад, в українському варіанті цим додатковим чинником була спочатку російська анексія Криму та її військова агресія на Донбасі, що розпочалася у 2014 року, а вже потім, з лютого 2022 року, повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну.

Іншими факторами, які можуть спонукати держави до прагнення отримати членство в ЄС, є бажання правлячого класу отримати підтримку з боку суспільства шляхом нейтралізації тих явищ, які викликають незадоволення з боку більшості громадян. Таке невдоволення, наприклад, може бути пов'язане з високим рівнем корупції в державі та наявною кланово-олігархічною системою, що є також і тим чинником, який негативно впливає на політичну та економічну ситуацію як всередині країни, так і на імідж цієї держави за її межами. Ще однією причиною в цьому контексті може бути бажання громадськості та політичних лідерів посилити вплив власної держави на міжнародній арені шляхом приєднання до складу поважної міжнародної організації, одночасно, таким чином, гарантуючи їй безпеку на фоні посиленого зростання нестабільності у світі, пов'язаної з появою нових викликів міжнародній безпеці.

Успішний досвід процесу європейської інтеграції посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи демонструє країнам Асоційованого тріо практичний приклад того, що, з одного боку, є ті чинники, які сприяють отриманню бажаного результату, а з іншого, - ті, через які євроінтеграційний поступ України, Молдови та Грузії може проходити не так швидко і безперешкодно, як того прагнуть ці три держави. Зокрема, у політичній сфері тими факторами, що однозначно можуть сприяти просуванню країн Асоційованого тріо шляхом європейської інтеграції, можуть бути: проведення політики загальної демократизації суспільно-політичного життя та модернізації державних інститутів, децентралізації влади, судової реформи, забезпечення

незалежності правоохоронних структур та ЗМІ, боротьби з корупцією, а також захисту прав національних меншин.

Додатковими факторами в економічній площині, що можуть сприяти успішному проходженню Україною, Молдовою і Грузією свого євроінтеграційного шляху, є забезпечення стабільного функціонування ринкової економіки шляхом остаточного завершення економічних реформ, забезпечення макрофінансової та макроекономічної стабільності всередині держави шляхом проведення відповідної економічної політики, яка може виявитися досить непопулярною серед населення, але вона є одним з важливих елементів для забезпечення виконання необхідного внутрішнього порядку денного для європейської інтеграції.

Ще однією внутрішньою реформою, що є важливою для реалізації в межах євроінтеграційних реформ, є адаптація національного законодавства до права Євросоюзу, імплементація якої займає достатньо багато часу і в багатьох випадках може супроводжуватися додатковими проблемами. Також важливою в цьому контексті є активна комунікація влади з суспільством під час проведення непопулярних реформ. Саме безпосередня взаємодія уряду з громадянським суспільством через інформаційний простір є важливою складовою збереження суспільством підтримки ідеї вступу до ЄС.

Але, на жаль, гарантія успіху не є стовідсотковою навіть у разі виконання усіх необхідних для цього внутрішніх євроінтеграційних реформ згідно з Копенгагенськими критеріями, Угодою про асоціацію з ЄС та відповідними рекомендаціями від Європейської комісії. Доволі багато чого залежить і від геополітичної ситуації навколо тієї держави, що прагне вступити до Євросоюзу. На прикладі України на даний період часу такими факторами можуть бути повномасштабна війна, яка триває в державі, та постійні перешкоди, які ініціює на євроінтеграційному шляху нашої країни нинішній прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан через своє відкрите небажання бачити Україну у складі ЄС. Можна констатувати, що така ситуація навколо євроінтеграційного поступу України є унікальною, в тому контексті, що жодна інша держава зі складу п'ятого та шостого розширення ЄС не стикалися з такими вагомими чинниками, що не залежать від самої країни, а виключно від міжнародної ситуації навколо неї.

Також ті методи гібридної війни з боку Росії, які в останні роки спрямовані проти європейського шляху Молдови та на те, щоб повністю підпорядкувати цю державу проросійським силам, зупинивши її євроінтеграційний поступ, не мали нічого схожого з історією євроінтеграційного шляху жодної держави з пакетів п'ятого або шостого розширення ЄС.

З іншого боку, та ситуація, що склалася наразі навколо процесу європейської інтеграції Грузії, має багато спільного із тим, що відбувалось у 1990-ті роки у Словаччині. Схожість полягає в тому, що в обох випадках єдиною причиною заморожування руху цих держав на шляху до членства в ЄС стала внутрішня політика, що була направлена на згортання принципів демократичного врядування і проведення авторизації політичного режиму.

Бібліографічний список:

1. Булана О. Виклик не лише для України: чому політика розширення ЄС вимагає реформування. *Європейська правда*. 16 червня 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2025/06/16/7213548/>.
2. Гнидюк Н. А., Федонюк С. В. Розширення Європейського Союзу та досвід реформ країн ЦСЄ у контексті приєднання до ЄС: навчальний посібник / за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого, О. Рудіка, Л. Прокопенка, В. Стрельцова. Київ: Видавництво «Мілленіум», 2009. 354 с.
3. Клімов Р. Геть від ЄС: якими будуть наслідки для Молдови у разі розвороту в бік Росії. *Європейська правда*. 26 вересня 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/09/26/7221083/>.
4. Кузьмін Д. Вплив політики розширення на процеси розбудови механізмів прийняття рішень у керівних органах ЄС: інституційні виміри. Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин : монографія / авт. кол.: І. Коваль, О. Брусилівська, М. Покась [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Ковалю, О. І. Брусилівської. Одеса: Астропринт, 2023. Розд. 6. С. 272–326.
5. Палагнюк Ю. В. Механізми інтеграції держав Центральної та Східної Європи у Європейський Союз. *Державне управління і місцеве самоврядування*. 2013. № 4 (19). С. 115–123.
6. Палагнюк Ю. В. Основні інструменти розширення Європейського Союзу на Схід. *Ефективність державного управління*. 2013. № 37. С. 189–196.
7. Палагнюк Ю. В. Процес інтеграції на європейському континенті: теоретичні та історичні аспекти. *Демократичне врядування*. 2013. № 12. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26808/palagnjuk.pdf>
8. Про що говорив Яценюк під час «10 хвилин з прем'єр-міністром». *24 канал*. 3 січня 2016. URL: https://24tv.ua/pro_shho_govoriv_yatsenyuk_pid_chas_10_hvilin_z_premyermministrom_n645654

9. Рогозін Д. А., Комарова Т. В. Особливості процесу європейської інтеграції Чеської Республіки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 11/3. С. 25-28.
10. Сидоренко С. На межі перевороту: що відбувається у Молдові та що це означає для України. *Європейська правда*. 9 червня 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/06/9/7097111/>.
11. Толстов С. В. Процеси розширення ЄС в історичній ретроспективі. *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 118-136.
12. Чому криза в Молдові може навчити Євросоюз? *Радіо Свобода*. 23 листопада 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27382488.html>.
13. Чорномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 245–248.
14. Bulgaria Marks 20 Years since Violent Anti-Govt Riots, Civil Unrest. *Novinite.com*. 2017, January 10. URL: <https://www.novinite.com/articles/178265/Bulgaria+Marks+20+Years+since+Violent+Anti-Govt+Riots%2C+Civil+Unrest>.
15. Commission Staff working document «Georgia 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy». European Commission. 2025, 4 November. P. 89. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/b3089ad4-26be-4c6a-84cc-b9d680fe0a48_en?filename=georgia-report-2025.pdf.
16. Commission Staff working document «Republic of Moldova 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy». European Commission. 2025, 4 November. P. 108. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/23fa6af0-89b3-4532-a3d9-d1638727d14c_en?filename=moldova-report-2025.pdf.
17. Commission Staff working document «Ukraine 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy». European Commission. 2025, 4 November. P. 110. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf>.
18. Gabrizova Z. Slovakia works through its authoritarian past. *Euractiv*. 2017, April 6. URL: <https://www.euractiv.com/news/slovakia-works-through-its-authoritarian-past/>.
19. Rajca K. Poland external relations briefing: Changes in Poland's European policy, continued support for Ukraine. *China-CEE Institute*. 2023. Vol. 68, № 4. 9 P. URL: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2024/01/2023er12_Poland.pdf.
20. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts. *Official Journal*. 1997, 10 November. URL: <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>.
21. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Communities and certain related acts. *Official Journal*. 2001, 10 March. P. 80. URL: <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/12001C.html>.

Referenses:

1. Bulana O. (2025). Vyklyk ne lyshe dlia Ukrainy: chomu polityka rozshyrennia YeS vymahaie reformuvannia. *Yevropeiska pravda*. 16 chervnia. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2025/06/16/7213548/>. [in Ukrainian].
2. Hnydiuk N. A., Fedoniuk S. V. (2009). Rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu ta dosvid reform krain TsSIE u konteksti pryiednannia do YeS: navchalnyi posibnyk / za zah. red. M. Boitsuna, I. Hrytsiaka, Ya. Mudroho, O. Rudika, L. Prokopenka, V. Streltsova. Kyiv: Vydavnytstvo «Millenium». 354 s. [in Ukrainian].
3. Klimov R. (2025). Het vid YeS: yakymy budut naslidky dlia Moldovy u razi rozvorotu v bik Rosii. *Yevropeiska pravda*. 26 veresnia. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/09/26/7221083/>. [in Ukrainian].
4. Kuzmin D. (2023). Vplyv polityky rozshyrennia na protsesy rozbudovy mekhanizmiv pryiniattia rishen u kerivnykh orhanakh YeS: instytutsiini vymiry. Hlobalni, rehionalni ta lokalni chynnyky formuvannia suchasnoi systemy mizhnarodnykh vidnosyn : monohrafiia / avt. kol.: I. Koval, O. Brusylovska, M. Pokas [ta in.]; za zah. red. I. M. Kovalia, O. I. Brusylovska. Odesa: Astroprint,. Rozd. 6. S. 272–326. [in Ukrainian].
5. Palahniuk Yu. V. (2013). Mekhanizmy intehratsii derzhav Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Yevropeyskyi Soiuz. *Derzhavne upravlinnia i mistseve samovriaduvannia*. № 4 (19). С. 115–123. [in Ukrainian].
6. Palahniuk Yu. V. (2013). Osnovni instrumenty rozshyrennia Yevropeiskoho Soiuzu na Skhid. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. № 37. S. 189–196. [in Ukrainian].
7. Palahniuk Yu. V. (2013). Protses intehratsii na yevropeiskomu kontynenti: teoretychni ta istorychni aspekty. *Demokratychnе vriaduvannia*. № 12. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26808/palagnjuk.pdf> [in Ukrainian].
8. Pro shcho hovoryv Yatseniuk pid chas «10 khvylyn z premier-ministrom» (2016). 24 kanal.

- 3 sichnia. URL: https://24tv.ua/pro_shho_govoriv_yatsenyuk_pid_chas_10_hvilin_z_premyermministrom_n645654. [in Ukrainian].
9. Rohozin D. A., Komarova T. V. (2021). Osoblyvosti protsesu yevropeiskoi intehratsii Cheskoj Respubliky. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. № 11/3. S. 25-28. [in Ukrainian].
10. Sydorenko S. (2019). Na mezhi perevorotu: shcho vidbuvaietsia u Moldovi ta shcho tse oznachaie dlia Ukrainy. *Yevropeiska pravda*. 9 chervnia URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2019/06/9/7097111/>. [in Ukrainian].
11. Tolstov S. V. (2015). Protsesty rozshyrennia YeS v istorychnii retrospektyvi. *Yevropeiski istorychni studii*. № 2. S. 118-136. [in Ukrainian].
12. Chomu kryza v Moldovi mozhe navchyty Yevrosoiuz? (2015). *Radio Svoboda*. 23 lystopada. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27382488.html>. [in Ukrainian].
13. Chornomaz O.B. (2016). Problemy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva YeS. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna*. № 3. S. 245-248. [in Ukrainian].
14. Bulgaria Marks 20 Years since Violent Anti-Govt Riots, Civil Unrest (2017). *Novinite.com*. January 10. URL: <https://www.novinite.com/articles/178265/Bulgaria+Marks+20+Years+since+Violent+Anti-Govt+Riots%2C+Civil+Unrest>.
15. Commission Staff working document «Georgia 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy» (2025). *European Commission*., 4 November. P. 89. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/b3089ad4-26be-4c6a-84cc-b9d680fe0a48_en?filename=georgia-report-2025.pdf.
16. Commission Staff working document «Republic of Moldova 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy» (2025). *European Commission*. 4 November. P. 108. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/23fa6af0-89b3-4532-a3d9-d1638727d14c_en?filename=moldova-report-2025.pdf.
17. Commission Staff working document «Ukraine 2025 Report» accompanying the document «Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of regions, 2025 Communication on EU enlargement policy» (2025). *European Commission*. 4 November. P. 110. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/EU-enlargement-.pdf>.
18. Gabrizova Z. (2017). Slovakia works through its authoritarian past. *Euractiv*. April 6. URL: <https://www.euractiv.com/news/slovakia-works-through-its-authoritarian-past/>.
19. Rajca K. (2023). Poland external relations briefing: Changes in Poland's European policy, continued support for Ukraine/ *China-CEE Institute*. Vol. 68, № 4. 9 P. URL: https://china-cee.eu/wp-content/uploads/2024/01/2023er12_Poland.pdf.
20. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts (1997). *Official Journal*. 10 November. URL: <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>.
21. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Communities and certain related acts (2001). *Official Journal*. 10 March. P. 80. URL: <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/12001C.html>.

Sizokrylov M. The Fifth and Sixth enlargement of the EU: lessons for the Associated Trio countries

Throughout the entire period of relations between the countries of the Associated Trio and the European Union, there were quite a few problematic issues, both in the political and economic spheres. The presence of these obstacles did not allow Ukraine, Moldova and Georgia to move as confidently towards EU accession as the post-socialist countries of Central and Eastern Europe did in the 1990s and 2000s. These states were the main ones within the framework of the fifth and sixth enlargements of the EU, which took place in 2004 and 2007, respectively. However, their history of European integration progress cannot be called painless either, since there were quite a lot of obstacles on their way to the EU that were quite difficult to resolve. It was the presence of a large number of problematic issues that these states needed to resolve before joining the European Union that was one of the main reasons for the long-term progress of the European integration progress of the countries of Central and Eastern Europe. These problematic aspects were largely identical to those that, both in the past and now, arise on the European integration path of the Associated Trio states. The article analyzes the similarities of the challenges that were on the agenda of the countries of Central and Eastern Europe in the 1990s and 2000s during their movement towards EU membership, and the problems that Ukraine, Moldova and Georgia face when implementing the reforms and recommendations from the European Commission necessary for EU accession. The results of the study identified positive and negative experiences in the history of European

integration of post-socialist states from the bloc of the fifth and sixth EU enlargements in order to develop recommendations to accelerate the European integration progress of the Associated Trio states and minimize problematic issues along the way.

Keywords: *Associated Trio, Ukraine, Moldova, Georgia, EU, Central and Eastern European countries, EU enlargement to the East, European integration, reforms, fifth and sixth EU enlargements.*

DOI 10.31558/2519-2949.2025.4.20

УДК 327.84:355.40

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5448-2023>**Білошицький В. І., Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7362-2666>**Гунін В. Є., Воєнна академія імені Євгенія Березняка**

ІНОЗЕМНІ СПЕЦСЛУЖБИ ПРО СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

У ході дослідження авторами статті проаналізовано зміни у критеріях оцінювання спеціальними службами країн-членів НАТО загроз національній безпеці з огляду на сучасні події у світі, пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ на територію нашої держави, що привело до певних змін міжнародної політики, деструктивно вплинуло на стан національної безпеки України. Дослідження показали, що на цей час позиції іноземних спеціальних служб провідних країн світу щодо критеріїв оцінювання сучасних викликів і загроз національній безпеці координально змінилися. Зокрема, на думку фахівців-аналітиків спецслужб країн-членів НАТО на стан національної безпеки найбільш деструктивно впливають такі основні чинники, як розвідувальна діяльність та інформаційні війни проти європейських країн, іноземне втручання в політику іншої суверенної держави, дискредитація демократичного ладу, міжнародний тероризм, екстремізм на соціально-політичному ґрунті, ризикові процеси, пов'язані з міграцією тощо. Встановлено, що спецслужби країн-членів НАТО із переліку основних загроз національній безпеці першочерговими виділяють такі дестабілізаційні чинники впливу, як неправомірне втручання у внутрішні справи країни, спонсорування екстремізму й тероризму, вчинення численних кібератак на різні інформаційні структури і мережі, розповсюдження зброї масового знищення, здійснення різних операцій впливу тощо. Визначено, що особливу небезпеку національній безпеці країн-членів НАТО насамперед становить розвідувально-підбивна діяльність російських та китайських спецслужб, як невід'ємна частина архітектури державної безпеки цих країн. Не без уваги вказаних спецслужб залишається діяльність розвідок Ірану та Туреччини, оскільки ці країни в сучасних умовах підтримують на міжнародній арені агресивну політику РФ. З огляду на визначені виклики і загрози іноземні спецслужби пропонують посилити діяльність усіх державних інституцій, спрямовану на підвищення стану забезпечення національної безпеки, за такими напрямками, як: підтримка санкційної політики проти РФ; посилення контррозвідувального забезпечення економічного та наукового секторів; запровадження профілактичної роботи серед місцевого населення організація комплексного підходу до стійкості кожної європейської країни та її союзників; оновлення профільного законодавства; захист стратегічних об'єктів країн ЄС; закріплення глобальних відносин між країнами ЄС у контексті війни в Україні; формування безпекового середовища на європейському континенті; забезпечення економічної безпеки країн ЄС; організація спецслужбами країн ЄС протидії міжнародному тероризму та його поширенню на континенті тощо. Результати оцінювання фахівцями-аналітиками спеціальних служб країн-членів НАТО сучасних загроз національній безпеці дозволять скорегувати діяльність державних інституцій та силових відомств України, спрямовану на забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: національна безпека, безпекове середовище, антизахідна позиція, деструктивний вплив, іноземні спецслужби, контррозвідка, екстремізм, тероризм.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах повномасштабною агресії РФ проти України серед першочергових завдань перед суб'єктами розвідувального співтовариства керівництво держави ставить задачу – своєчасно отримувати і забезпечувати важливою чутливою інформацією всіх споживачів, які входять до складу її владних структур. Зокрема, відповідно до пункту 3 статті 6 Закону України від 17.09.2020 № 912-IX «Про розвідку», держава покладає на суб'єкти

розвідувального співтовариства завдання – виявляти та визначати ступінь зовнішніх загроз національній безпеці України, що надходять з боку спецслужб насамперед таких країн, як рф, Республіка Білорусь, Китай, Іран, інших держав, які підтримують політику кремля [1].

Для з'ясування питання, які основні зовнішні загрози на сьогодні деструктивно впливають на стан національної безпеки України, насамперед доцільно здійснити аналіз, за якими критеріями сучасні зовнішні загрози національній безпеці своїх країн на сьогодні оцінюють провідні іноземні спецслужби, а також визначити їхню позицію щодо вибору раціональних шляхів усунення цих загроз.

На думку авторів, за результатами проведеного дослідження особливостей використаних спеціальними службами країн-членів НАТО підходів щодо оцінки зазначених загроз, суб'єкти розвідувального співтовариства України отримують можливість своєчасно скорегувати напрями своєї професійної діяльності із добування чутливої інформації за визначеними напрямками, що в цілому сприятиме посиленню національної безпеки України.

Актуальність проведення такого аналізу насамперед зумовлена швидкоплинною динамікою змін сучасної міжнародної обстановки у світі з огляду на повномасштабне вторгнення росії в Україну. Проведений аналіз сприятиме своєчасному прийняттю правильних політичних рішень в інтересах національної безпеки України [2].

Зв'язок проблеми з важливими науковими і практичними завданнями. Обраний напрям дослідження тісно пов'язаний з виконанням положень Закону України «Про національну безпеку України», Указу Президента України від 15 жовтня 2021 року № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки», Указу Президента України від 30 грудня 2021 року № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію забезпечення державної безпеки», прискорення європейської та євроатлантичної інтеграції нашої країни, використання всіх наявних у суб'єктів розвідувального співтовариства України ресурсів для досягнення цієї мети.

Застосування суб'єктами розвідувального співтовариства наявних сил і засобів в інтересах забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах за кордоном постійно зіштовхується з контрзаходами іноземних правоохоронних органів, яким співтовариство має навчитися адекватно протидіяти [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перелік першочергових завдань держави щодо забезпечення безпеки національних інтересів суб'єктами розвідувального співтовариства визначено у [1]. Чинники, що деструктивно впливають на стан національної безпеки і оборони України в умовах повномасштабної агресії рф проти України розглянуто у [2, 3]. Реакція спецслужб провідних країн світу на актуальні виклики і загрози національній безпеці держави у зв'язку з російською агресією викладено в [4–11].

На сьогодні у дослідженнях недостатньо уваги приділяється вивченню питання щодо характеру можливих змін у зовнішній політиці країн-членів НАТО з огляду на сучасні виклики і загрози національній безпеці в умовах повномасштабної агресії рф проти України.

На думку авторів, поглиблене вивчення критеріїв оцінки провідними іноземними спеціальними службами сучасних загроз національній безпеці в сучасних умовах позитивно впливатиме на корегування професійної діяльності суб'єктів розвідувального співтовариства України.

Метою статті є вироблення напрямів можливого використання досвіду спеціальних служб країн-членів НАТО для корегування професійної діяльності суб'єктів розвідувального співтовариства з огляду на визначені виклики і загрози.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань з перспективного корегування напрямів діяльності суб'єктів розвідувального співтовариства насамперед має відбуватися крізь призму аналізу сучасних підходів спеціальних служб країн-членів НАТО щодо оцінки загроз національній безпеці. Для цього потрібно визначити, які саме основні виклики і загрози визначають іноземні спецслужби з огляду на агресивну політику рф в умовах сьогодення.

У ході проведеного аналізу розглянуто позиції низки іноземних спеціальних служб щодо критеріїв оцінювання сучасних викликів і загроз, які безпосередньо впливають на стан національної безпеки країн-членів НАТО. Зокрема, проведено аналіз підходів до оцінювання сучасних викликів і загроз національній безпеці такими іноземними спецслужбами:

Федеральне відомство захисту Конституції Німеччини (BfV);

Об'єднана служба розвідки і безпеки Нідерландів (AIVD), Служба військової розвідки і безпеки (MIVD);

Норвезька розвідувальна служба (NIS), Служба національної безпеки Норвегії (NSM), Служба безпеки поліції Норвегії (PST);

Служба безпеки та розвідки Данії (PET), Служба військової розвідки (FET), Центр аналізу тероризму (PET);

Державне агентство національної безпеки Болгарії (ДАНБ);

Агентство безпеки та розвідки Республіки Хорватія (SOA);

Канадська служба безпеки та розвідки (CSIS).

У результаті проведеного аналізу встановлено, що зазначені спеціальні служби першочергово виділяють ті виклики і загрози національній безпеці держави, які вони насамперед пов'язують саме з російською загрозою, зокрема:

розвідувальна діяльність проти країни та інформаційні війни;

іноземне втручання в політику іншої держави;

деструктивний вплив на стан демократичного ладу;

проблема міжнародного тероризму;

екстремізм на соціально-політичному ґрунті;

ризикові процеси, пов'язані з міграцією.

Зміст визначених іноземними спецслужбами основних сучасних викликів і загроз національній безпеці цих країн розкривається наступним чином.

Розвідувальна діяльність та інформаційні війни проти європейських країн. Країни Європи, які відіграють важливу роль в ЄС, НАТО та інших міжнародних організаціях, а також підтримують Україну в організації супротиву агресії РФ, стали об'єктом посиленої розвідувально-підривної діяльності (РПД) з боку російських спецслужб та інших іноземних країн, які підтримують політику кремля. Серед таких недружніх країн спецслужби НАТО виділяють: Республіку Білорусь, Китай, Іран, Туреччину. У контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію України така РПД сьогодні стає дедалі багатогранною та витонченою і постійно вдосконалюється вказаними недружніми країнами.

Основними видами діяльності спецслужб РФ є агентурна розвідка, диверсії та поширення дезінформації, неправомірне втручання, спонсорування екстремізму й тероризму, вчинення кібератак, що становить серйозну загрозу національним інтересам країн-членів НАТО. Російські спецслужби підвищують активність у реалізації таких заходів: отримання розвідданих у контексті санкцій проти Москви та підтримки України західними країнами; ведення ворожої діяльності у кіберпросторі; отримання закритої інформації у політичній, бізнесовій, дослідницькій, технологічній та військовій сферах; посилення соціальної напруженості в європейських країнах тощо. Те саме стосується діяльності білоруських спецслужб, хоча їхні можливості і потреби набагато менші, ніж російські.

Спецслужби КНР мають широкі повноваження, які використовують переважно для підтримки влади панівної Комуністичної партії Китаю (КПК). Вони відіграють ключову роль у прагненні Пекіна реалізувати до 2049 р. "китайську мрію", зокрема зробити Китай світовим лідером і наддержавою, принаймні рівною США.

Для досягнення своїх цілей КНР використовує економічну й науково-технічну розвідку, в результаті діяльності якої китайські спецслужби цілеспрямовано вербують на іноземних підприємствах експертів, завдяки чому вони частково або повністю заволодівають передовими європейськими технологіями. Китайські спецслужби насамперед зосереджують увагу на отриманні інформації про структуру, озброєння та підготовку країн-членів НАТО до можливої збройної агресії РФ проти Альянсу, а також на придбанні сучасних військових технологій. Водночас спецслужби КНР проводять операції впливу, за допомогою яких КПК намагається просувати власні інтереси за кордоном на підставі своїх довгострокових планів.

За інформацією відкритих джерел, закон «Про розвідку», прийнятий в КНР у 2017 р., зобов'язує всіх своїх громадян і компанії співпрацювати з китайськими спецслужбами незалежно від країни, де вони розміщені і працюють. У Китаї протягом останніх років реалізується національна стратегія «Військово-цивільна інтеграція», метою якої є зміцнення науково-дослідної співпраці між університетами, приватними компаніями та збройними силами. На практиці це означає, що під час міжнародних контактів у науковій сфері існує невизначеність щодо того, чиї інтереси насправді представляють китайські ділові партнери. Отже, дослідницькі установи та компанії європейських країн ризикують передати КНР знання чи технології, які будуть використані для нарощування

потенціалу китайської армії або під час розроблення технологій для органів безпеки тоталітарного китайського режиму. Крім того, встановлено, що Китай іноді діє як проміжний пункт призначення у незаконних закупівлях для таких підсанкційних країн, як росія, Іран і Північна Корея. Контакти з китайською діаспорою у світі Пекін здійснює через Департамент роботи об'єднаного фронту, що підпорядкований Центральному комітету Комуністичної партії Китаю.

Специфіку діяльності спецслужб Ірану на сучасному етапі зумовлює як політична ситуація в цій країні, так і загалом міжнародна політика на Близькому Сході. Основним напрямом роботи спецслужб Ірану є боротьба з опозиційними групами та окремими особами, яких влада країни вважає загрозою існуванню діючого в країні політичного режиму. Іран оголосив своїми ворогами не лише США, а й Ізраїль та єврейську спільноту. Цілями іранських спецслужб є представництва єврейських держав та проізраїльські організації в інших країнах. Ще одним напрямом роботи спецслужб Ірану стали спроби придбати матеріали для своєї ядерної програми.

Спецслужби Туреччини на сьогодні відіграють ключову роль у системі державної влади. Вони є надійною опорою президента Ердогана Р. Т. і його «Партії справедливості та розвитку» в процесі забезпечення внутрішньої безпеки та зборі інформації для підготовки важливих політичних рішень. У країнах Європи спецслужби Туреччини шпигують за тими організаціями та особами, які виступають проти чинної турецької влади.

Іноземне втручання в політику іншої держави. Для досягнення певних власних амбітних цілей ті країни, які приховано або відкрито підтримують політику кремля, сьогодні значно посилили ворожі дії щодо провідних демократичних країн світу. Серед таких дій деструктивного характеру можна визначити поширення недружніми прокремлівськими іноземними спецслужбами дезінформації різного змісту серед громадськості демократичних країн світу. Основна мета такого поширення – підірвати довіру населення тієї чи іншої демократичної держави до її урядових інституцій або виборчих процесів. Крім того, спецслужби РФ, Китаю, Ірану та Туреччини намагаються контролювати, залякувати й переслідувати представників своєї діаспори (особливо дисидентів), а також просувати сприятливі для себе наративи. Яскравим прикладом цього є те, що нещодавно Міністерство громадської безпеки Китаю незаконно створило в Канаді три так звані поліцейні дільниці. Наразі зафіксовано випадки, коли представники правоохоронних органів КНР, без погодження з місцевою владою, приїжджали до Канади і через погрози та залякування намагалися змусити канадців китайського походження повертатися до КНР.

У такий спосіб спецслужби вказаних країн безпосередньо або через довірених осіб в урядових інститутах держав – членів НАТО можуть приховано втручатися у виборчі процеси в країнах ЄС, формувати публічний дискурс або впливати на політичні позиції обраних в європейські структури посадовців.

Деструктивний вплив на стан демократичного ладу. Останнім часом європейським країнам довелося мати справу з великою кількістю і значним різноманіттям таких загроз, як тероризм, екстремізм, наступальні кіберпрограми, постійне вдосконалення тоталітарними країнами зброї масового знищення, шпигунство, прихований вплив на внутрішню політику іншої держави, втручання в її внутрішнє життя, організація саботажу в середині країни, посилення міжнародної злочинності. Усе це негативно впливає на внутрішній правопорядок в будь-якій демократичній країні і становить певні ризики для економічної безпеки провідних країн світу. Зокрема, війна РФ проти України призвела до дефіциту газу в Європі, а це у свою чергу спричинило ситуацію, яка дала нову можливість прибічникам антиінституціоналізму поширювати конспірологічну теорію про «злу еліту».

Так, на сьогодні політичну ситуацію в більшості країн Європи можна описати таким характерним явищем, як брак прогресу у процесах стабілізації та реформ, численні нерозв'язані міждержавні та міжетнічні питання.

Проблема міжнародного тероризму. У 2022 р. регіонами, які найбільше постраждали від терористичної діяльності, були Африка, Близький Схід, Центральна та Західна Азія, де діяли структури таких джихадистських організацій, як Ісламська держава та Аль-Каїда. До сьогодні зусилля міжнародної антитерористичної коаліції безумовно суттєво обмежували потенціал терористичних організацій, але на жаль вони не допомогли усунути існуючі загрози національній безпеці від діяльності цих організацій. Так, на сьогодні в Європі не зафіксовано жодної терористичної атаки, відповідальність за яку взяла б на себе одна із зазначених вище організацій. Незважаючи на зниження можливостей джихадистських структур щодо проведення зовнішніх терористичних операцій, ризик

планування та скоєння терактів на території європейського континенту залишається незмінним. Війна РФ проти України суттєво не вплинула на діяльність терористичних організацій у світі. Водночас ці терористичні організації продовжують закликати своїх симпатиків скористатися ситуацією для ведення джихаду проти «хрестоносців», якими вони називають країни ЄС.

Екстремізм на соціально-політичному ґрунті. На сьогодні в Європі активізувалася діяльність діючих екстремістських організацій обох полюсів. Ці структури зосереджують свої пропагандистські зусилля на негативних трендах для європейських економік через протиепідемічні обмеження та наслідки російського вторгнення в Україну. Зараз спостерігається поглиблення контактів ультраправих формувань окремих європейських країн з подібними структурами за межами європейського континенту. Однак сьогодні війна в Україні не є на центральному місці в їхніх пропагандистських кампаніях, оскільки зазначенні екстремістські формування наголошують лише на гуманітарному аспекті цього конфлікту та проводять кампанії з доставки допомоги нацменшинам, які проживають в Україні і начебто зазнають різного роду приниження та насильства з боку української влади.

Ризикові процеси, пов'язані з міграцією. Міграційні рухи до Європи зростали на тлі основних чинників, пов'язаних зі зміною клімату, нестабільною безпековою ситуацією, а також загостренням політичних, економічних і соціальних проблем у низці країн Близького Сходу, Центральної Азії та Африки. Російське широкомасштабне воєнне вторгнення в Україну мало каталітичний вплив на міграційні процеси, унаслідок чого багато українських громадян, які рятувалися від війни, змушені були шукати прихистку в Європі. Зі свого боку це стало додатковим чинником загрози продовольчій безпеці європейських країн, зокрема ще більше дестабілізувало ситуацію і відношення у цих країнах щодо причин походження міграційних потоків. Водночас, починаючи з лютого 2022 р., закріпилася практика використання нелегальної міграції як елементу гібридного інструментарію впливу на внутрішньополітичну ситуацію в тій чи іншій європейській країні. Комбінований міграційний тиск на південний і північний напрямки до Європи спричинив значні проблеми для економічних і соціальних систем, а також систем охорони здоров'я транзитних країн та кінцевих для мігрантів пунктів призначення у той час, коли економіка цих країн ще не оговталася від пандемії COVID-19. Сьогодні збільшення кількості мігрантів в країнах Європи залишається одним з чинників терористичної загрози. Це здебільшого пов'язано з тим, що існує можливість проникнення через канали нелегальної міграції небажаних осіб з радикальними поглядами та намірами. Іншими словами, в сучасних умовах значно посилюється міграційний тиск на більшість європейських країн, зокрема через велику кількість мігрантів, що прямують до цих країн, оскільки багато мігрантів сьогодні користуються правами отримання тимчасового захисту. У той же час в країнах Європи активізувалися різні схеми нелегальної міграції. Насамперед висока прибутковість та низький рівень відповідальності за таку діяльність її всіляко стимулюють. Також почастишали вияви агресії щодо місцевих правоохоронних органів та випадки незаконного переміщення мігрантів територією тієї чи іншої європейської країни.

З огляду на визначені виклики і загрози, спецслужби країн-членів НАТО пропонують активізувати діяльність усіх державних інституцій, спрямовану на підвищення стану забезпечення національної безпеки, за такими напрямками, як:

- підтримка санкційної політики проти РФ;
- посилення контррозвідувального забезпечення економічного та наукового секторів;
- запровадження профілактичної роботи серед місцевого населення
- організація комплексного підходу до стійкості кожної європейської країни та її союзників;
- оновлення профільного законодавства;
- захист стратегічних об'єктів країн ЄС;
- закріплення глобальних відносин між країнами ЄС у контексті війни в Україні;
- формування безпекового середовища на європейському континенті;
- забезпечення економічної безпеки країн ЄС;
- організація спецслужбами країн ЄС протидії міжнародному тероризму та його поширенню на континенті;

проведення роз'яснювально-профілактичної роботи з місцевим населенням тощо.

Висновки. З огляду на критерії оцінювання іноземними спецслужбами провідних країн світу питань щодо особливостей забезпечення національної безпеки в сучасних умовах, можна зробити низку обґрунтованих висновків, зокрема.

По-перше, рф, Китай, Іран та Туреччина намагаються отримати доступ до секретної інформації, знань і технологій провідних європейських країн, щоб використати їх для політичної, економічної та військової переваги серед демократичних країн світу.

По-друге, зазначені країни докладають зусиль, щоб приховано послабити соціальну та політичну стабільність країн ЄС, а також підірвати євроатлантичну солідарність.

По-третє, спецслужби рф, Китаю, Ірану та Туреччини не лише стежать за своїми співвітчизниками в європейських країнах, але й застосовують щодо них залякування та насильство.

Перспективи подальших досліджень. Деталізувати особливості організації адекватної протидії силами і засобами розвідувального співтовариства сучасним загрозам національній безпеці України, що надходять з боку спецслужб противника в сучасних умовах, з огляду на повномасштабне вторгнення рф на територію нашої держави.

Бібліографічний список:

1. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-ІХ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.
2. Національна безпека і оборона: головні події процесі, тенденції (квітень–червень 2024 р.). Фонд “Демократині ініціативи” імені Ілька Кучеріва. *Аналітика*. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-bezpeka-i-oborona-golovni-podii-protsesi-tendentsii-kviten-cherven-2024-r> .
3. Розвідка і безпека України в умовах війни. Аналітична доповідь. *Центр оборонних стратегій*. Київ : Центр стратегій, 2023. 128 с.
4. Паливода В. О. Оцінка федеральним відомством захисту конституції Німеччини викликів і загроз національній безпеці. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 17 липн., 2023. С. 1–3.
5. Паливода В. О. Оцінка актуальних загроз національній безпеці об’єднаною службою розвідки і безпеки Нідерландів, *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 13 вересн., 2023. С. 1–4.
6. Паливода В. О. Оцінка Норвезькою службою актуальних викликів і загроз національній безпеці. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 13 березн., 2024. С. 1–7.
7. Паливода В. О. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 24 травн., 2023. С. 1–3.
8. Паливода В. О. Оцінка державним агентством національної безпеки Болгарії викликів і загроз безпеці країни. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 28 липн., 2023. С. 1–8.
9. Паливода В. О. Оцінка агентством безпеки та розвідки республіки Хорватія викликів і загроз національній безпеці країни. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 25 серпн., 2023. С. 1–6.
10. Паливода В. О. Оцінка канадською службою безпеки та розвідки актуальних загроз національній безпеці. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*. 09 червн., 2023. С. 1–4.
11. Паливода В. О. Особливості діяльності спеціальних служб російської федерації у ході війни проти України. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*, 26 грудня 2022. URL: <https://opk.com.ua/osoblivosti-diyalnosti-spezialnykh/> .

Referenses:

1. Pro rozvidku : Zakon Ukrainy vid 17 veresnia 2020 r. № 912-ІKh. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>.
2. Natsionalna bezpeka i oborona: holovni podii protsesi, tendentsii (kviten–cherven 2024 r.). Fond “Demokratyni initsiatyvy” imeni Ilka Kucheriva. Analitika. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-bezpeka-i-oborona-golovni-podii-protsesi-tendentsii-kviten-cherven-2024-r> .
3. Rozvidka i bezpeka Ukrainy v umovakh viiny (2023). Analitichna dopovid. Tsentr oboronnykh stratehii. Kyiv : Tsentr stratehii, 128.
4. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka federalnym vidomstvom zakhystu konstytutsii Nimechchyny vyklykiv i zahroz natsionalnii bezpetsi. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 17 lypn., 1–3.
5. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi obiednanoi sluzhboiu rozvidky i bezpeky Niderlandiv, Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 13 veresn., 1–4.
6. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka Norvezkoioi sluzhboiu aktualnykh vyklykiv i zahroz natsionalnii bezpetsi. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 13 berezn., 1–7.
7. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka spetsialnymy sluzhbamy Danii aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 24 travn., 1–3.
8. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka derzhavnym ahentstvom natsionalnoi bezpeky Bolharii vyklykiv i zahroz bezpetsi krainy. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 28 lypn., 1–8.
9. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka ahentstvom bezpeky ta rozvidky respubliky Khorvatiia vyklykiv i zahroz natsionalnii bezpetsi krainy. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 25 serpn., 1–6.
10. Palyvoda V. O. (2023). Otsinka kanadskoioi sluzhboiu bezpeky ta rozvidky aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD. 09 chervn., 1–4.
11. Palyvoda V. O. (2022). Osoblyvosti diialnosti spetsialnykh sluzhb rosiiskoi federatsii u khodi viiny proty

Україну. Tsentr zovnishnopolitychnykh doslidzhen NISD, 26 hrudnia 2022. URL: <https://opk.com.ua/особливості-діяльності-спеціальних/>.

Biloshytskiy V., Hunin V. Foreign intelligence services on modern threats to national security

In the course of the study, the authors of the article analyzed changes in the criteria for assessing threats to national security by the special services of NATO member states in light of current events in the world related to the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of our state, which led to certain changes in international policy and had a destructive impact on the state of national security of Ukraine. Research has shown that at this time, the positions of foreign special services of the world's leading countries regarding the criteria for assessing modern challenges and threats to national security have changed radically. In particular, according to experts and analysts from the special services of NATO member states, the main factors that have the most destructive impact on the state of national security are intelligence activities and information wars against European countries, foreign interference in the politics of another sovereign state, discrediting the democratic system, international terrorism, extremism on socio-political grounds, risk processes related to migration, etc. It has been established that the special services of NATO member states, from the list of major threats to national security, prioritize such destabilizing factors of influence as unlawful interference in the country's internal affairs, sponsorship of extremism and terrorism, committing numerous cyber-attacks on various information structures and networks, spreading weapons of mass destruction, carrying out various influence operations, etc. It has been determined that a particular danger to the national security of NATO member states is primarily the intelligence and subversive activities of Russian and Chinese special services, as an integral part of the state security architecture of these countries. The activities of the intelligence services of Iran and Turkey are not without attention of the above-mentioned special services, since in modern conditions these countries support the aggressive policy of Russian Federation in the international arena. Given the identified challenges and threats, foreign intelligence services propose to strengthen the activities of all state institutions aimed at improving the state of ensuring national security in such areas as: support for sanctions policy against the Russian Federation; strengthening counterintelligence support for the economic and scientific sectors; introduction of preventive work among the local population; organization of a comprehensive approach to the resilience of each European country and its allies; updating of profile legislation; protection of strategic objects of EU countries; consolidation of global relations between EU countries in the context of the war in Ukraine; formation of a security environment on the European continent; ensuring the economic security of EU countries; organization by the special services of EU countries of countering international terrorism and its spread on the continent, etc. The results of the assessment by specialists-analysts of the special services of NATO member countries of modern threats to national security will allow adjusting the activities of state institutions and law enforcement agencies of Ukraine aimed at ensuring national security.

Keywords: national security, security environment, anti-Western position, destructive influence, foreign intelligence services, counterintelligence, extremism, terrorism.

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **defіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше defіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексті **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **абрєвіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати *зайві пробіли*).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «**Бібліографічний список:**» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5-6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами та <https://slovnuk.ua/translit.php> – для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи пробіли та не враховуючи ключові слова.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація (не менше 1800 знаків) та ключові слова українською мовою

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація (не менше 1800 знаків), та ключові слова англ. мовою

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Андріяш В. Державна етнополітика України в умовах глобалізації. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 328 с.
2. Оцінка спеціальними службами Данії актуальних загроз національній безпеці. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnomy-služhbam-y-daniyi-aktualnykh-zahroz>.
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. ОПОРА. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-rovnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori.
4. Рибій О.В. Процеси трансформації політичних інститутів: етапи та рушії : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 15 с.
5. Корупційні ризики. НАЗК. 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&fl=1&page=8.
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. За 2022-2023 роки кількість людей з інвалідністю зросла на 110-300 тисяч. *Скільки-скільки?*. URL: https://web.archive.org/web/20250915060839/https://skilky-skilky.info/narazi-liudy-z-invalidnistiu-z-zberezenoiu-pratsezdatnistiu-skladaiut-20-naseleattia-pratsezdatnoho-viku/?utm_source.
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>.
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу *References* для поданого вище бібліографічного списку:

1. Andriyash V. (2013) Derzhavna etnopolityka Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi (State ethnopolitics of Ukraine in the conditions of globalization). Mykolayiv : Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly, 328 p.
2. Otsinka spetsialnymy sluzhbamy Daniї aktualnykh zahroz natsionalnii bezpetsi (Danish Special Services' assessment on current threats to national security). National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/otsinka-spetsialnymy-sluzhbamy-daniyi-aktualnykh-zahroz>
3. Mediaspozhyvannya ukrayintsiv v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Opytuvannya OPORI (Media consumption of Ukrainians in conditions of full-scale war. OPORA survey). OPORA. 01.06.2022. URL : https://www.oporaua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannya-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori
4. Rybii O.V. (2011) Protsesy transformatsii politychnykh instytutiv: etapy ta rushii : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.01 (Processes of transformation of political institutions: stages and drivers: abstract of thr thesis ... Ph.D. on Political Sciences). Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa, 15 s.
5. Koruptsiini ryzyky (Corruption risks). NAZK (NACP). 2023. URL: https://antycorportal.nazk.gov.ua/risks/catalog/?search=&organ_owner_id=152&f1=1&page=8
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukraini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukraini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttya (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Za 2022-2023 roky kil'kist' lyudey z invalidnistyu zroslo na 110-300 tysyach. *Skilky-skilky*. URL: https://web.archive.org/web/20250915060839/https://skilky-skilky.info/narazi-liudy-z-invalidnistiu-zi-zberezhenoiu-pratsezdatnistiu-skladaiut-20-naseleattia-pratsezdatnoho-viku/?utm_source
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf>
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olimpic effect: A case study of Beijin. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (099) 35-95-943

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttya@i.ua

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік
№ 4, 2025 р.

Свідоцтво КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017
Ідентифікатор медіа R30-03165 від 14.03.2024
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-25-4

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.418.
Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;
відп.секр.: (099) 35-95-943;
e-mail: politlifejournal@gmail.com
polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
тел.: +380 432 50 89 37
e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua
Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 20.12.2025. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 14,6. Обл. видавн. арк. 16,4
